

॥ नमो नमो निम्मलदंसणस्स ॥

आगमसूत्र

सटीक अनुवाद

३५

अनुवाद श्रेणी सर्वक -

मुनि दीपरत्नसागर

બાલબ્રહ્મચારી શ્રી નેમિનાથાય નમઃ

નમો નમો નિમ્મલદંસણસ્સ

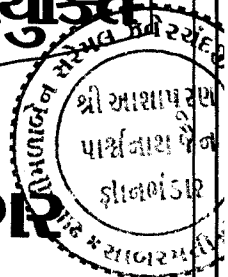
પ.પૂ. શ્રી આનંદ-દામા-લલિત-સુશીલ-સુધર્મસાગર ગુરૂભ્યો નમઃ

આગમસતીક અનુવાદ

- પિંડનિર્યુક્તિ - ઓઘનિર્યુક્તિ

∴ અનુવાદ-શ્રેણીના સર્જક ∴

મુનિ દીપરત્નસાગર

તા. ૨૩/૧૦/૨૦૦૯

શુક્રવાર

૨૦૬૬ કા.સુ.પ

આગમ સતીક અનુવાદ
ભાગ ૧ થી ૪૨ સંપૂર્ણ
મૂલ્ય-૩૧-૧૦,૦૦૦

o શ્રી શ્રુત પ્રકાશન નિધિ o

સંપર્ક સ્થળ

આગમ આરાધના કેન્દ્ર, શીતલનાથ સોસાયટી
ફ્લેટ નં. ૧૩, ચોથે માળે, બહાઈ સેન્ટર,
ખાનપુર, અમદાવાદ.

આગમ સટીક અનુવાદના

આ ભાગ - **૩૫** માં છે...

-૦- પિંડનિર્યુક્તિ-મૂલસૂત્ર-૨-નો

— સંપૂર્ણ સટીક અનુવાદ

-૦- ઓઘનિર્યુક્તિ-મૂલસૂત્ર-૨-નો

[વૈકલ્પિક બીજું મૂળસૂત્ર]

— સાર રૂપ સંક્ષેપાનુવાદ

— x — x — x — x — x — x — x —

-: ટાઈપ સેટીંગ :-

શ્રી મહાકાલી એન્ટરપ્રાઈઝ
ચાંદલોડિયા, અમદાવાદ.
(M) 9824419736

-: મુદ્રક :-

નવપ્રભાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ
ઘીકાંટા રોડ, અમદાવાદ.
Tel. 079-25508631

૦ વંદના એ મહાન્ આત્માને ૦

વિક્રમ સંવત-૨૦૬૧માં ફાગણસુદ-૩ નો દિવસ અને મંગલપાર્વણના ખાંચામાં શ્રી શાંતિનાથ પરમાત્માની વર્ષગાંઠનો પ્રસંગ, અતિભવ્ય અને ઘણી જ લાંબી રથયાત્રાના પ્રયાણની ઘડીએ, આગમોના ટીકા સહિતના અનુવાદ કરવા માટેની મનોભાવનાનું જેમના મુખેથી વચન પ્રાગટ્ય થયું, અંતરના આશીર્વાદ, સૂરિમંત્રથી અભિમંત્રિત વાસ યૂર્ણનો દોષ અને ધનરાશિની જવાબદારીના યથાશક્ય સ્વીકાર સહ જેમની કાર્ય પ્રેરણાની સરવાણીમાં ભીંજતા મારા ચિત્તે આશિર્ષ અનેરો હર્ષોલ્લાસ અનુભવ્યો. જેમની હયાતી દરમ્યાન કે હયાતી બાદ પણ, જેમના નામસ્મરણ માત્રથી આ કાર્ય વિઘ્નરહિતપણે મૂર્ત સ્વરૂપને પામ્યું, એવા...

પૂજ્ય આચાર્યશ્રી ઋણકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મં ના
ચરણ કમળમાં સાદર કોટીશઃ વંદના

૦ કેમ ભૂલાય એ ગુરુદેવને પણ ? ૦

ચારિત્ર પ્રતિ અંતરંગ પ્રીતિથી યુક્ત, અનેક આત્માઓને પ્રવજ્યા માર્ગે પ્રયાણ કરાવનાર, સંયમમૂર્તિ, પ્રતિ વર્ષ ઉપધાન તપ વડે શ્રાવકધર્મના દીક્ષા દાતા, શારીરિક સમસ્યાઓ વચ્ચે પણ બંને શાશ્વતી ઓળીની આરાધનાને ન યૂક્તારા, સાગર સમુદાયમાં ગચ્છાધિપતિ પદને શોભાવનારા અને સમર્થ શિષ્ય પરિવારયુક્ત એવા મહાન વિભૂતિરત્ન-

પૂજ્ય આચાર્યશ્રી દેવેન્દ્રસાગરસૂરીશ્વરજી મં

જેમના આજીવન અંતેવાસી, શાસનપ્રભાવક

પૂજ્ય આચાર્યશ્રી હર્ષસાગરસૂરિજી મ.સા.

જેમણે આ અનુવાદ કાર્ય માટે ઘણાં વર્ષો પૂર્વે પ્રેરણા કરેલી અને આ કાર્ય સાઘંત પાર પહોંચાડવા માટે વિપુલ ધનરાશિ મોકલાવી.

ઉક્ત બંને આચાર્ય ભગવંતોની અસીમ કૃપા અને તેઓ દ્વારા પ્રેરિત સંઘો થકી થયેલ ધનવર્ષાના બળે પ્રસ્તુત કાર્ય મૂર્તસ્વરૂપ પામ્યું.

આગમ સટીક અનુવાદના

આ ભાગ ૩૫ ની

સંપૂર્ણ દ્રવ્ય સહાયના પ્રેરણાદાતાશ્રી

પરમપૂજ્ય ક્રિયારૂચિવંત આચાર્યદેવ

શ્રી ભક્તિસૂરીશ્વરજી મ.ના સમુદાયના

સાહ્યશ્રી મોક્ષવંદિતાશ્રીજી મ.

તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી લાભલેનાર

શ્રી વલ્લભનગર જૈન શ્રે.મૂ.પૂ. સંઘ

ઈન્દોર, મ.પ્ર.

અનુદાન દાતા

આગમ સટીક અનુવાદના કોઈ એક ભાગના સંપૂર્ણ સહાયકતા

સચ્ચારિત્ર યુડામણી પૂજ્ય ગચ્છાદિપતિ સ્વ. આચાર્યદેવ
શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસાગરસૂરીશ્વરજીના આજીવન અંતેવાસી
સદ્ગુણાનુરાગી પૂજ્ય આંદેવશ્રી હર્ષસાગરસૂરિજી મ.ની
જ્ઞાનઅનુમોદક પ્રેરણાથી પ્રેરિત
શ્રી અઠવાલાઈન્સ જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ
તથા શ્રી શેઠ ફૂલચંદ કલ્યાણચંદ ઝવેરી ટ્રસ્ટ, સુરત.
૧૬ ભાગોના સંપૂર્ણ સહાયક થયેલ છે.

પરમપૂજ્ય સરળ સ્વભાવી, ભદ્રિક પરિણામી, શ્રુતાનુસંગી
સ્વ. આચાર્યદેવશ્રી વિજય ઋચકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.ની
પુનિત પ્રેરણાથી ૧૦ ભાગો માટે
નીચેના સંઘો સહાયક થયા છે.

(૧) શ્રી મંગલપારેખનો ખાંચો, જૈનસંઘ, અમદાવાદ	બે ભાગ.
(૨) શ્રી ભાવનગર જૈન શ્વે.મૂ.પૂ. સંઘ, ભાવનગર	બે ભાગ.
(૩) શ્રી આદિનાથ જૈન શ્વે. મૂ.પૂ. સંઘ, નવસારી	બે ભાગ.
(૪) શ્રી ગિરિરાજ સોસાયટી આદિનાથ જૈન સંઘ, બોટાદ	બે ભાગ.
(૫) શ્રી જૈન શ્વે. મૂ.પૂ. તપાગચ્છ સંઘ, બોટાદ	એક ભાગ.
(૬) શ્રી પાર્શ્વભક્તિદામ જૈન ધાર્મિક ટ્રસ્ટ, તણસા	એક ભાગ.

[પરમપૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રી ઋચકચંદ્રસૂરીશ્વરજીની પ્રેરણાથી તેમના સમુદાયવર્તી શ્રમણીવચાઓ તરફથી પ્રાપ્ત સહાયની નોંધ આગળ છે.]

સુવિશાલ ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવેશ શ્રીમદ્ વિજય રામચંદ્ર સૂરીશ્વરજી મ.સા.ના સમુદાયવર્તી વૈયાવસ્ય પરાયણ પંચ્યાસ પ્રવર શ્રી વજસેનવિજયજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી એક ભાગ- શ્રી હાલારતીર્થ આરાધના ધામ, વડાલિયા, સીંહણ, તરફથી

આગમ સટીક અનુવાદ શ્રેણીના સર્જક મુનિશ્રી દીપરત્નસાગરજીની પ્રેરણાથી આ બે દાતાઓએ મળીને એક ભાગ માટે સહાય કરી છે.

(૧) શ્રી જૈન શ્રે. મૂર્તિ. સંઘ, થાનગઢ

(૨) શાહ હંજરીમલજી ભૂરમલજી, કર્નૂલ.

પૂ.પૂ. ક્રિયાચરિત, પ્રભાવક, આદેય નામકર્મધર સ્વર્ગસ્થ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય ઋચકચંદ્રસૂરીશ્વરજીથી પ્રેરિત પુન્યવંતી શ્રમણીવર્યાઓની પ્રેરણાથી પ્રાપ્ત અનુદાનો

૧- વર્ધમાન તપોનિધિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય ભક્તિસૂરીશ્વરજી સમુદાયવર્તી મિલનસાર સાધ્વીશ્રી સૌમ્યાપ્રજ્ઞાશ્રીજીની પ્રેરણાથી ત્રણ ભાગો માટેની દ્રવ્ય સહાય પ્રાપ્ત થઈ છે, તે આ પ્રમાણે—

- (૧) શ્રી કારેલીબાગ, શ્રે.મૂ.પૂ. જૈનસંઘ, વડોદરા.
- (૨) શ્રી કારેલીબાગ, જૈન સંઘની શ્રાવિકા બહેનો, વડોદરા.
- (૩) શ્રી ભગવાન નગરનો ટેકરો, જૈનસંઘ, અમદાવાદ.

૨- સુવિશાળ પરિવારયુક્તા સાધ્વીશ્રી ભાવપૂર્ણાશ્રીજી મ.ની પ્રેરણાથી “શ્રી ક્ષેત્રપાલ ભક્તિ ટ્રસ્ટ” - નવસારી તરફથી.

૩- વર્ધમાન તપોનિધિ પૂજ્ય આચાર્યદેવશ્રી ભક્તિસૂરીશ્વરજી મ.ના સમુદાયવર્તી પ.પૂ. સાધ્વીશ્રી ધ્યાનરસાશ્રીજી તથા સાધ્વીશ્રી પ્રફુલ્લિતાશ્રીજીની પ્રેરણાથી -

“શ્રી માંગરોળ જૈન શ્રે. તપ. સંઘ, માંગરોળ - તરફથી.

૪- પરમપૂજ્યા જયશ્રીજી-લાવણ્યશ્રીજી મંના પરિવારવર્તીની સાધ્વીશ્રી સત્યાનંદશ્રીજી મ.સા.ની પુનિત પ્રેરણાથી
 “શ્રી ગાંધીનગર જૈન સંઘ, બેંગલોર - તરફથી.”

૫- પરમપૂજ્ય ક્રિયારૂચીવંત આંદેવશ્રી ભક્તિસૂરીશ્વરજી મંના સમુદાયવર્તી શ્રમણીવર્યા મોક્ષનંદિતાશ્રીજી મંની પ્રેરણાથી
 “શ્રી વલ્લભનગર જૈન શ્વેંમૂંપૂં સંઘ, વલ્લભનગર, ઈન્દોર

પરમપૂજ્ય આગમોદ્ધારક, સામાચારી સંરક્ષક, બહુશ્રુત આચાર્યદેવ આનંદસાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા.ના સમુદાયવર્તી શ્રુત અનુરાગીણી શ્રમણીવર્યાઓની પ્રેરણાથી પ્રાપ્ત સહાયો.

(૧) પરમપૂજ્યા નીડરવક્તા સાધ્વીશ્રી ચંદ્રયજ્ઞાશ્રીજી મંથી પ્રેરિત
 -૧- શ્રી ત્રિલોકપદ્મ ચિંતામણિધામ જૈન સંઘ, અંધેરી, મુંબઈ.
 -૨- શ્રી મહાવીરનગર જૈન દહેરાસરજી ટ્રસ્ટ, નવસારી.

(૨) અપ્રતિમ વૈયાપૃત્યકારિકા પ.પૂ. મલય-પ્રગુણાશ્રીજી મંના શિષ્યા સુસંવાદી પરિવારયુક્તા સાધ્વીશ્રી પ્રશમશીલાશ્રીજી મંના શ્રુતાનુરાગી શિષ્યા સાંશ્રી પ્રશમરત્નાશ્રીજીની પ્રેરણાથી-
 “શ્રી શ્વેતાંબર જૈન તપાગચ્છ સંઘ,” વાંકાનેર.

(૩) પરમપૂજ્યા માતૃહૃદયા સાધ્વીશ્રી અમિતગુણાશ્રીજી મ.ની પ્રેરણાથી
 - “શ્રી આદિનાથ જૈન શ્વેં સંઘ,” ભોપાલ.

(૪) પરમપૂજ્યા વર્ધમાનતપસાધિકા, શતાવધાની સાધ્વીશ્રી અમિત-ગુણાશ્રીજી મ.ની પ્રેરણાથી-૧૦૦ ઓળીની પૂર્ણાહૂતિ નિમિત્તે
 “કરચેલીયા જૈન શ્વેં મહાજન પેટી,” કરચેલીયા, સુરત.

(૫) શ્રમણીવર્યા ભક્તિરસિક પૂજ્ય મલયાશ્રીજી મંના વ્યવરદક્ષ શિષ્યા સાધ્વીશ્રી હિતજ્ઞાશ્રીજી મંની પ્રેરણાથી

“શ્રી જૈન મરચન્ટ સંઘની શ્રાવિકા બહેનો, અમદાવાદ.

(૬) પરમપૂજ્યા મલય-કૈવલ્ય-ભવ્યાનંદશ્રીજી મંના સુવિનિતા મિષ્ટ ભાષી, તપસ્વીરત્ના સાધ્વીશ્રી પૂર્ણજ્ઞાશ્રીજીની પ્રેરણાથી

“સર્વોદય પાર્શ્વનાથ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ,” મુંબઈ

આગમ-સટીક અનુવાદ સહાયકો

(૧) પ.પૂ. ભગવતીજી દેશનાદક્ષ આદેવશ્રી નરદેવસાગરસૂરિજી મંસાંની પ્રેરણાથી - “શ્રી વિશાશ્રીમાળી તપગચ્છ જ્ઞાતિ,” જામનગર.

(૨) વર્ધમાન તપોનિધિ પૂજ્ય આ.દેવ શ્રી વિજય પ્રબાકરસૂરીશ્વરજી મંની પ્રેરણાથી - “અભિનવ જૈન શ્રેમૂંપૂં સંઘ,” અમદાવાદ.

(૩) શ્રુતસંશોધનરસિક પૂજ્ય આદેવશ્રી મુનિચંદ્રસૂરિજી મંની પ્રેરણાથી - “શ્રી વિજયભદ્ર ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ,” ભીલડીયાજી.

(૪) પ.પૂ. જયલાવણ્યશ્રીજી મંસાંના સુશિષ્યા સાં સૂર્યભાશ્રીજી મંની પ્રેરણાથી - “શ્રી ભગવતી” નગર ઉપાશ્રયની બહેનો,” અમદાવાદ.

(૫) પરમપૂજ્યા વરધમાશ્રીજી મંના શિષ્યા તપસ્વીરત્ના સાધ્વીશ્રી પ્રીતિદર્માશ્રીજી મંની પાવન પ્રેરણાથી.

- (૧) શ્રી પાર્શ્વભક્તિ શ્રેમૂંપૂં જૈનસંઘ, ડોંબીવલી.

- (૨) શ્રી રાજાજી રોડ શ્રેમૂંપૂં તપાં જૈન સંઘ, ડોંબીવલી.

(૬) સ્વનામદાન્યા શ્રમણીવર્યાશ્રી સૌમ્યગુણાશ્રીજી મંની પ્રેરણાથી. “શ્રી પરમ આનંદ શ્રેમૂંપૂં જૈનસંઘ,” પાલડી, અમદાવાદ.

મુનિ દીપરત્નસાગરજી દ્વારા પ્રકાશિત સાહિત્ય-એક ઝલક
કુલ પ્રકાશનોનો અંક-૩૦૧

૧-આગમસુત્તાણિ-મૂલં

૪૯-પ્રકાશનો

આ સંપુટમાં મૂળ આગમો છે. જેમાં ૪૫ આગમો ૪૫ અલગ-અલગ પુસ્તકોમાં મુદ્રિત કરાવાયેલ છે. ચાર વૈકલ્પિક આગમો પણ તેમાં સમાવાઈ ગયેલ છે. એ રીતે ૪૫ + ૪ કુલ (૪૯) આગમોનું આ સંપુટમાં સંપાદન છે. તેમજ પ્રત્યેક સૂત્રને અંતે પૂજ્ય સાગરાનંદસૂરિશ્વરજી સંપાદિત આગમો તથા તેની વૃત્તિના અંકો પણ ટાંક્યા છે.

અમારા આ પ્રકાશનમાં શ્રુતરકંઠ, શતક/અધ્યયન/વક્તરકાર/પદ, પ્રતિપત્તિ, ઉદ્દેશક, સૂત્ર/ગાથા આદિ સ્પષ્ટતથા બુદ્ધા નજરે પડે તેવી વિશિષ્ટ મુદ્રણકલાને પ્રયોજેલ છે. પુસ્તકો અલગ-અલગ અને નાના કદના હોવાથી વાંચન કે કંઠસ્થ કરવાની અતિ સરળતા રહે છે.

૪૫-આગમની પૂજા, પૂજન, રથયાત્રા કે શ્રી ગૌતમસ્વામી પૂજનાદિ માટે અલગ-અલગ પીસ્તાળીશ પુસ્તકો હોવાથી ગોઠવણી સરળ બને છે.

આગમસહકોસો, આગમનામકોસો, આગમવિષયદર્શન, આગમકથાનુયોગના મૂળ સંદર્ભ જોવા માટે આ પ્રકાશન વસાવવું જરૂરી જ છે. જેની કિંમત છે રૂ. ૧૫૦૦/- દર્શન-પૂજન માટે આજીવન ઉપયોગી છે.

૨. આગમ-ગુજરાતી અનુવાદ

૪૭-પ્રકાશનો

આપણા મૂળ આગમો અર્ધમાગધી ભાષામાં છે. જેઓ ભાષાજ્ઞાનથી વંચિત છે, શાસ્ત્રીય કારણોથી આગમના અભ્યાસથી વંચિત રહ્યા છે, આગમોની વાંચના પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી ઈત્યાદિ કારણે આગમિક પદાર્થોનું જ્ઞાન પામી શક્યા ન હોય તેવા ભવ્યાત્માઓ શ્રી કલ્પસૂત્ર માફક સરળતાથી આગમોનું વાંચન અને બોધ પ્રાપ્ત કરી શકે, તેમજ ભવભીરુ આત્માઓ પોતાનું જીવન માર્ગાનુસાર બનાવી શકે તેવું પ્રકાશન.

સાત ભાગોમાં સમાવિષ્ટ ૨૮૦૦ જેટલા પૃષ્ઠોમાં પીસ્તાળીશ આગમોનો અક્ષરશઃ અનુવાદ ધરાવતા આ “આગમદીપ” સંપુટમાં બીજા બે વૈકલ્પિક આગમોનું ગુજરાતી પણ આપેલ જ છે.

અંદાજે ૯૦,૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ મૂળ આગમનો આ ગુજરાતી અનુવાદ રૂ. ૨૦૦૦/-ની કિંમતે ઉપલબ્ધ થઈ શકે છે. પણ હાલ તેની એક પણ નકલ બચેલી નથી. એ જ અમારા આ પ્રકાશનની લોકપ્રિયતાનો પૂરાવો છે. અનેક પૂજ્યશ્રીએ આ ગુજરાતી અનુવાદનો સ્વાધ્યાયાદિ અર્થે ઉપયોગ કરેલો છે.

૩. આગમસુત્તાણિ-સટીક ૪૬-પ્રકાશનો

જેઓને મૂળ આગમો વાંચ્યા પછી તેની વિસ્તૃત સમજ મેળવવી છે. તેમાં રહેલા પદાર્થોને ઊંડાણથી અવગાહવા છે, તેમાં રહેલા તત્ત્વો આધારિત કથા, દેષ્ટાંત કે દ્રવ્યાનુયોગને જાણવો છે, તેવા વિશિષ્ટ જ્ઞાનપિપાસુ માટેનું અમારું આ ૧૩,૦૦૦ જેટલા પૃષ્ઠોમાં પથરાયેલ અને ત્રીશ ભાગોમાં વિભાજીત એવું દળદાર પ્રકાશન છે.

આ પ્રકાશનમાં મૂળ આગમો પર પ્રાપ્ત બધી જ નિર્ચુક્તિઓ, ૩૯ આગમો પરની વૃત્તિ, શેષ આગમોની સંસ્કૃત છાયા, કેટલાંક ભાષ્યો તથા ચૂંલિઓ ઈત્યાદિ સર્વે વિવેચનોનો સમાવેશ કરાયેલ છે.

સૂત્રો અને ગાથાના સ્પષ્ટ અલગ વિભાજન, પ્રચુર પેરેગ્રાફ્સ, અધ્યયન, ઉદ્દેશક, સૂત્ર આદિની સુસ્પષ્ટ અલગ પેજ લાઈન તેમજ અમારા મૂળ અને અનુવાદિત આગમોમાં અપાયેલા ક્રમાંક મુજબના જ સૂત્ર ક્રમાંકન તથા વ્યવસ્થિત અનુક્રમણિકાને લીધે કોઈપણ પસંદિત ચોક્કસ વિષયવસ્તુ કે સમગ્ર અધ્યયનના વાંચનમાં સરળતા રહે તે રીતે આ સંપુટનું સંપાદન અને મુદ્રણ કરાયેલું છે.

આ પ્રકાશનના અભ્યાસમૂલ્ય અને સંશોધનક્ષેત્રે ઉપયોગિતા તેમજ સમગ્ર વિશ્વમાં આગમ પ્રકાશનની આવી એક જ માત્ર શૃંખલા ઉપલબ્ધ હોવાને કારણે રૂ. ૧૧,૦૦૦/- મૂલ્ય હોવા છતાં તેની એક પણ નકલ સ્ટોકમાં રહેલી નથી. એ જ અમારા આ પ્રકાશનની મહત્તા સાબિત કરે છે.

૪. આગમ-વિષય-દર્શન

આ એક એવું પ્રકાશન છે, જેમાં ૪૫-આગમોની વિશદ્વરૂપે અનુક્રમણિકા અપાયેલ છે, છતાં તેના પૃષ્ઠો છે. — ૩૮૪.

પ્રત્યેક આગમના પ્રત્યેક સૂત્ર કે ગાથાના વિષયોને એ જ આગમોના સૂત્રોના ક્રમાંકન અનુસાર, અતીવ સુસ્પષ્ટ રૂપે અને પૃથક્-પૃથક્ સ્વરૂપે અપાયેલી આ અનુક્રમણિકાથી તમે તમારો મનગમતો-આવશ્યક કે તમારા સંશોધન અને તેખનને અનુરૂપ વિષય સહેલાઈથી પસંદ કરી શકો છો.

ગુજરાતી ભાષામાં તૈયાર કરાયેલ આ અનુક્રમણિકાથી તમે અમારા અનુવાદિત આગમોમાં તો મૂળ વિષય જોઈ જ શકો છો. તદુપરાંત મૂળ આગમો કે આગમસટીક માં પણ તમારી પસંદગીનો વિષય શોધવો આ બૃહત્ અનુક્રમ પરથી ખૂબ જ સરળ છે.

રૂ. ૪૦૦/-ની કિંમતને લક્ષમાં ન લઈ તેનું ઉપયોગિતા મૂલ્ય સમજશો.

૫. આગમસદ્ક્રોસો ૪-પ્રકાશનો

આ શબ્દકોશ - એટલે સંદર્ભસ્થળ નિર્દેશ સહિતની “આગમ-ડીક્ષનેરી” જેમાં તમને મળે છે મૂળ આગમમાંથી લેવાયેલા ૪૬,૦૦૦ શબ્દો અને તેના ૩,૭૫,૦૦૦ જેટલા આગમ સંદર્ભો સહિત મૂળ-અર્ધમાગધી શબ્દોના સંસ્કૃત અર્થ અને ગુજરાતી એક કે વધુ અર્થો.

ચાર ભાગોમાં સમાવિષ્ટ ૨૪૦૦ જેટલા પાનાઓનો આ પુસ્તકનો સેટ મેપલીથો કાગળ, પાકુ બાઈન્ડીંગ અને આકર્ષક મુજપૃષ્ઠ તો ધરાવે જ છે. પણ તમારે માટે તેની ઉપયોગિતા છે - અ થી હ પર્યતનો કોઈપણ શબ્દ શોધવા માટે. ત્યાં ફક્ત શબ્દનો અર્થ જ જોઈને બેસી નથી રહેવાનું. પણ પીસ્તાળીશે પીસ્તાળીશ આગમોમાં આ શબ્દ જ્યાં જ્યાં વપરાયો હોય તે-તે બધાં સ્થાનોનો નિર્દેશ પણ મળશે જ - જેના દ્વારા એક જ શબ્દ બે જુદા જુદા સંદર્ભમાં વપરાયો હશે, તો તે ભિન્ન-ભિન્ન સંદર્ભયુક્ત અર્થ કે વ્યાખ્યા પણ જાણી શકાશે.

- વળી આવા સંદર્ભો જોવા માટે તમારે જુદા જુદા પ્રકાશનોના આગમોને ફેંદવાની કોઈ જરૂર નથી. તમે માત્ર અમારું આગમસુત્તાણિ - સંપુટ સાથે રાખો. તમારે ઉપયોગી શબ્દો મૂળ આગમ કે આગમ-સટીક માં મળી જ જવાના

૬. આગમનામક્રોસો

આગમ શબ્દકોશની એક પૂરક ડીક્ષનેરી તે આ “આગમ નામકોશ”. આ પ્રકાશન આગમસટીક માં આવતા નામો (કથાઓ)ની ડીક્ષનેરી છે. આ ડીક્ષનેરીમાં કથાના પાત્રોના નામો તો કક્કાવારી ક્રમમાં આપેલા જ છે. સાથે સાથે તે પાત્રો કે નામોનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પણ છે.

તમારે મૂળ આગમ ઉપરાંત નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, યૂર્ષિ કે વૃત્તિમાં જો આ નામ કે તે નામ સાથે સંકડાયેલ કથા કે દેષ્ટાંત જાણવા છે તો અમારી ડીક્ષનેરીમાં તે-તે નામને અંતે નિર્દેશ કરાયેલ આગમ સંદર્ભ જોવો. આગમ સંદર્ભ જોતાં જ તમને તે સંદર્ભવાળા આગમનું નામ, પંચાંગીનો પ્રકાર અને સૂત્રક્રમ મળી જશે. જેના આધારે તમે તે કથા કે દેષ્ટાંતનો સહેલાઈથી અભ્યાસ કરી શકશો.

આ નામકોશનું મહત્ત્વ તો ત્યારે જ સમજાય જ્યારે એક જ નામ ધરાવતા એકથી વધારે પાત્રોનો અલગ-અલગ પરીચય કે જુદી જુદી કથાઓ તમને જોવા મળે. તે પણ ફક્ત રૂ. ૨૦૦/-ની કિંમતમાં.

સંદર્ભ મુજબ કથા જોવા માટે અમારું આગમસુત્તાણિ-સટીક તો છે જ.

૭. આગમસૂત્ર હિન્દી અનુવાદ

૪૭-પ્રકાશનો

મૂળ આગમના ૯૦,૦૦૦ જેટલાં શ્લોક પ્રમાણ સાહિત્યના મૂળ પ્રકાશન પછી જેમ તેનો ગુજરાતી અનુવાદ કર્યો, તેમ હિન્દી અનુવાદ પણ કર્યો. ફર્ક એટલો જ કે આ હિન્દી અનુવાદ બાર ભાગોમાં આશરે ૩૨૦૦ જેટલા પાનાઓમાં પથરાયેલો છે. ગુજરાતી અનુવાદ કરતા ૩૦૦થી પણ વધારે પૃષ્ઠો તેમાં ઉમેરાયા છે. જે ફક્ત કદની વૃદ્ધિ જ નથી, પણ અર્થવિસ્તાર અને પેરેગ્રાફોની પ્રચૂરતા પણ ધરાવે જ છે.

હિન્દીભાષી મહાત્માઓને પણ આગમના પદાર્થજ્ઞાનથી વંચિત ન રહેવું પડે તે આશયથી તૈયાર કરાયેલ આ આગમસૂત્ર હિન્દી અનુવાદ હિન્દી ભાષાની સમૃદ્ધિ અને સાહિત્યિક મૂલ્ય તો ધરાવે જ છે. તે ગુજરાતી ભાષી આગમરસિકો અને તત્ત્વજિજ્ઞાસુઓ માટે પણ મહત્ત્વનું સંદર્ભશાસ્ત્ર બની રહ્યું છે.

રૂ. ૨૭૦૦/-નું મૂલ્ય ધરાવતા આ આગમસૂત્ર-હિન્દી અનુવાદ માં પણ ક્રમાંકન તો મૂળ આગમ, આગમ ગુજરાતી અનુવાદ અને આગમ સટીક અનુસાર જ થયેલ છે. તેથી અભ્યાસીઓને તુલના કરવી સરળ પડે છે.

૮. આગમ કથાનુયોગ

૬-પ્રકાશનો

આગમ કાર્ય વિષયક આ અમારું નવમું પ્રકાશન છે. જેમાં “કથાનુયોગ” નામે અનુયોગની મુખ્યતા છે. આ પ્રકાશનમાં મૂળ આગમો, આગમો પરની નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, ચૂંધિ, વૃત્તિ કે અવચૂરી એ તમામનો સમાવેશ કરી આ આગમ કથાનુયોગનું સંકલન અને ગુજરાતી અનુવાદ કરવામાં આવેલ છે. જે છ ભાગોમાં વિભાજિત છે ૨૨૦૦ જેટલા પૃષ્ઠોમાં સમાવિષ્ટ છે અને કથાઓને દશ વિભાગમાં ગોઠવેલ છે.

આ કથાનુયોગમાં તીર્થંકર, ચકવર્તી, વાસુદેવ, બલદેવ એ ઉત્તમપુરુષો સંબંધી કથાનક કે માહિતીનો સંગ્રહ છે, શ્રમણ વિભાગમાં ગણધરો, પ્રત્યેકબુદ્ધો, નિહવો, અન્ય શ્રમણોની કથાઓ છે. તે સાથે આશરે ૯૦થી વધુ પૃષ્ઠોમાં ગોશાળાનું કથાનક તેના પૂર્વભવ, વર્તમાનભવ અને ભાવિ ભવો સહિત મૂકેલ છે. તે સિવાય શ્રમણી કથા, શ્રાવક કથા, શ્રાવિકા કથા, અન્યતીર્થી કથા, પ્રાણી કથા, પ્રકીર્ણ કથા અને દેષ્ટાંતોના અલગ વિભાગો છે. પ્રત્યેક કથાને અંતે તેના આગમ સંદર્ભો પણ મૂકેલા છે, જેથી મૂળ માહિતી સ્રોત જોઈ શકાય. છટ્ટા ભાગમાં અકારાદિકમે પ્રત્યેક કથાના નામોની ગોઠવણી અને તેની સાથે પૃષ્ઠાંક આપેલા છે, જેથી કોઈપણ કથા શોધવી અત્યંત સરળ બને છે.

આ “આગમ કથાનુયોગ” કેવળ કથારસિકો તથા વ્યાખ્યાતાઓ માટે અત્યંત ઉપયોગી પ્રકાશન છે. જેનું મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧,૫૦૦/- છે. તેમજ સન-૨૦૦૪માં જ પ્રકાશિત થયેલ હોવાથી હજી સરળતાથી ઉપલબ્ધ છે.

૯. આગમ મહાપૂજનવિધિ

આ એક લઘુ પુસ્તિકા છે. જેમાં પીસ્તાળીશ આગમ મહાપૂજન ભણાવવા માટેની સરળ, સ્પષ્ટ, શાસ્ત્રીય વિધિ છે. સાથે-સાથે પંડિત શ્રી રૂપવિજયજી કૃત્ ૪૫-આગમ પૂજાઓ પણ આપી દીધેલ છે. અષ્ટપ્રકારી પૂજાના અભિનવ દુહા પણ છે.

કોઈપણ વિધિકારકને સહેલાઈથી પૂજન કરાવતા ફાવે તે રીતે વિધિ સાથે સૂચનાઓનો નિર્દેશ છે. તેમજ આગમ મંડપની રચના, માંડલુ, આવશ્યક સામગ્રી, વિધિમાં પ્રત્યેક કાર્ય માટે જરૂરી એવા સહાયકોની કાર્ય વહેંચણી પણ જણાવેલ છે.

મોટા ટાઈપ, પઘોની સુંદર ગોઠવણી, પ્રત્યેક પૂજન માટેનું અલગ પેજ, દરેક પૂજનને માટેની સૂચના, તે પૂજનની સાથે જ અપાયેલી હોય તેવું આ એક માત્ર પ્રકાશન છે.

૧૦. આગમસૂત્ર સટીક અનુવાદ

૪૮-પ્રકાશનો

પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં આગમોના મૂળસૂત્રોનો અક્ષરશઃ અનુવાદ તો છે જ. સાથે સાથે આગમોની નિર્યુક્તિ અને ટીકાનો પણ અનુવાદ કરેલ હોવાથી અમે “સટીક અનુવાદ” એવું નામકરણ કરેલ છે. જેમાં ૪૫ આગમો ઉપરાંત બે વૈકલ્પિક આગમો અને કલ્પ [બારસા] સૂત્રના સમાવેશથી ૪૮ પ્રકાશનો થાય છે. જેને આ સાથે અમે ૪૨-ભાગોમાં પ્રકાશિત કરેલ છે.

આ સટીક અનુવાદમાં છ છેદ સૂત્રોનો અનુવાદ માત્ર મૂળનો જ છે, તેમાં સટીક અનુવાદ નથી. સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષાજ્ઞાનથી વંચિત શ્રુતરસિકો કે સ્વાધ્યાય પ્રેમીઓને આ અત્યંત ઉપયોગી પ્રકાશન છે, જેનું સંયુક્ત મૂલ્ય રૂ. ૧૦,૦૦૦/- છે, કે જે કિંમતમાં તો કોઈ ૪૫ સટીક આગમોનો અનુવાદ પણ ન કરી આપે.

આ સટીક અનુવાદ સંપુટમાં-અંગસૂત્રો, ઉપાંગ સૂત્રો અને મૂળસૂત્રોનો સંપૂર્ણ સટીક અનુવાદ છે. પચગ્ના સૂત્રોમાં પણ ઉપલબ્ધ ટીકાઓનો અનુવાદ કરેલો જ છે, નંદી અને અનુયોગ બંને સૂત્રોનું વર્તમાન પદ્ધતિથી સાનુવાદ વિવેચન કરેલ છે અને છેદસૂત્રો, કલ્પસૂત્ર અને કેટલાંક પચગ્નાઓનો મૂળનો અનુવાદ છે.

— x — x —

આ હતી આગમ સંબંધી અમારા ૨૫૦ પ્રકાશનોની યાદી

— x — x —

આગમ સિવાયના સાહિત્ય સર્જનની ઝાંખી

(૧) વ્યાકરણ સાહિત્ય :-

૦ અભિનવ હૈમ લઘુપ્રક્રિયા ભાગ-૧ થી ૪

૪

— મહોપાધ્યાય વિનયવિજયજી કૃત “લઘુપ્રક્રિયા” પર સિદ્ધહૈમ શબ્દાનુશાસન અને તેની સાથે સંબંધિત અનેક સંદર્ભગ્રંથોના ઉપયોગથી તૈયાર કરાયેલો એવો આ દળદાર ગ્રંથ છે. જે કાઠિન આઠ પેજમાં તૈયાર થયેલ છે. સંસ્કૃત વ્યાકરણના અભ્યાસ માટેનું આ પ્રકાશન છે. જે ગુજરાતી ભાષાના માધ્યમથી તૈયાર થયેલ છે. તેમાં મૂળસૂત્ર, તેનો અર્થ, વૃત્તિ, વૃત્ત્યર્થ, અનુવૃત્તિ, વિશેષ વિવેચન જેવા સાત વિભાગો અને પ્રચૂર પરિશિષ્ટો છે.

૦ કૃદન્તમાલા :-

૧

— આ લઘુ સર્જનમાં ૧૨૫ ધાતુઓના ૨૩ પ્રકારે થતાં કૃદન્તોનું કોષ્ટક છે.

(૨) વ્યાખ્યાન સાહિત્ય :-

૩

૦ અભિનવ ઉપદેશ પ્રાસાદ ભાગ-૧ થી ૩.

— આ એક સ્વતંત્ર વ્યાખ્યાનમાળા છે. “મન્નહ જિણાણં” નામક સર્જકાચમાં આવતા શ્રાવકના ૩૬ કર્તવ્યો ઉપરના ૧૦૮ વ્યાખ્યાનો તેમાં ગોઠવેલા છે. પ્રત્યેક વ્યાખ્યાન માટે દશ-દશ પેજ ફાળવેલ છે. જે પ્રત્યેકમાં શ્લોક-જૈનેતર પ્રસંગ - સંબંધિત કર્તવ્યની તાત્ત્વિક વ્યાખ્યા અને સમજ-જૈનકથા અને કર્તવ્યને અનુરૂપ સ્તવનાદિ પંક્તિની સુંદર ગુંથણી છે.

૦ નવપદ-શ્રીપાલ

૧

— શાશ્વતી ઓળીના વ્યાખ્યાનરૂપે આ પુસ્તકનું સર્જન થયું છે, જેમાં નવે પદનું અલગ-અલગ વિવેચન સાથે નવ દિવસમાં શ્રીપાલચરિત્ર પણ પૂરું થાય, તે રીતે ગોઠવેલા નવ વ્યાખ્યાનોનો સમન્વય છે.

(૩) તત્ત્વાભ્યાસ સાહિત્ય :-

૦ તત્ત્વાર્થસૂત્ર પ્રબોધ ટીકા-અધ્યાય-૧

૧

૦ તત્ત્વાર્થાદિગમ સૂત્ર અભિનવ ટીકા-અધ્યાય-૧ થી ૧૦

૧૦

— આ ગ્રંથમાં તત્ત્વાર્થ સૂત્રના દશે અધ્યાયોનું અલગ-અલગ દશ પુસ્તકમાં અતિ વિસ્તૃત વિવેચન ધરાવતું દશાંગ વિવરણ છે. જેમાં સૂત્રહેતુ, મૂળસૂત્ર, સંધિરહિત સૂત્ર, સૂત્રાર્થ, શબ્દજ્ઞાન, અનુવૃત્તિ, અનેક સંદર્ભ ગ્રંથોને આધારે તૈયાર કરાયેલ અભિનવ ટીકા, સૂત્રસંદર્ભ, સૂત્રપદ, સૂત્રનિષ્કર્ષ જેવા દશ વિભાગો છે.

પ્રત્યેક અધ્યાયને અંતે સૂત્રક્રમ, અકારાદિ ક્રમ, શ્વેતામ્બર-દિગમ્બર પાઠભેદ જેવા પરિશિષ્ઠો તથા દશમા અધ્યાયના પુસ્તકમાં અંતે શબ્દસૂચિ, વિષયસૂચિ, સંનંદકારિકા જેવા ઉપયોગી પરિશિષ્ઠો છે.

૦ તત્ત્વાર્થ સૂત્રના આગમ આધાર સ્થાનો. ૧

— આ સંશોધન કદાનું એક વિશિષ્ટ પુસ્તક છે. જેમાં તત્ત્વાર્થ સૂત્રના પ્રત્યેક સૂત્રનો મૂળ આગમમાંથી ઉપલબ્ધ સંદર્ભ, સંદર્ભ પાઠ, સંદર્ભ સ્થળનો ઉલ્લેખ છે. તેમજ શ્વેતામ્બર-દિગમ્બર પાઠભેદની તાલિકા અને વિશ્લેષણ છે.

(૪) આરાધના સાહિત્ય :- ૩

૦ સમાધિમરણ :-

અંત સમયે અને ભાવિ ગતિ સુધારવા માટે મરણ સમયે ચિત્તની સમાધિ જળવાય રહે તેવી આરાધના વિધિ, આરાધના સૂત્રો, આરાધના પદ્યો, આરાધના પ્રસંગો વગેરે સાત વિભાગોમાં આ ગ્રંથ સર્જેલો છે.

૦ સાધુ અંતિમ આરાધના

૦ શ્રાવક અંતિમ આરાધના

સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકાઓનો અંત સમય સુધારવા માટે નિત્ય કરવાની એવી આ આરાધના છે, મૂળ પ્રાકૃત અને સંસ્કૃતમાં ગ્રંથસ્થ થયેલ આ વિધિને સરળ ગુજરાતીમાં રજૂ કરેલ છે. પંચાંગના કદની આ પુસ્તિકા સાથે રાખવી પણ સરળ છે.

(૫) વિધિ સાહિત્ય :- ૩

૦ દીક્ષા-યોગાદિ વિધિ

૦ વિધિ સંગ્રહ ભાગ-૧

૦ સાધુ-સાધ્વી કાળધર્મ વિધિ

(૬) પૂજન સાહિત્ય :- ૧

૦ આગમ મહાપૂજન વિધિ-જેની નોંધ આગમ વિભાગમાં છે.

૦ પાર્શ્વ પદ્માવતી પૂજનવિધિ

(૭) યંત્ર સંયોજન :-

૦ ૪૫-આગમ યંત્ર

૦ વિંશતિ સ્થાનક યંત્ર

(૮) જિનભક્તિ સાહિત્ય :-

૯

- ચૈત્યવન્દન પર્વમાલા
- ચૈત્યવન્દનસંગ્રહ-તીર્થજિન વિશેષ
- ચૈત્યવન્દન ચોવિસી
- ચૈત્યવંદન માળા

— આ એક સંપાદન ગ્રંથ છે. જેમાં પર્વદિન તથા પર્વતિથિના ચૈત્યવંદનો, ચોવિસ જિનની ચોવિસી રૂપ ચૈત્યવંદનો, વિવિધ તીર્થમાં બોલી શકાય તેવા અને જિનેશ્વર પરમાત્મા વિષયક વિવિધ બોલ યુક્ત એવા ૭૭૯ ચૈત્યવંદનોનો વિશાળ સંગ્રહ છે.

- શત્રુંજય ભક્તિ
- શત્રુંજય ભક્તિ
- સિદ્ધાયતનો સાથી - સિદ્ધાયત ભાવયાત્રા, સ્તુતિ-ચૈત્યવંદનાદિ
- વીતરાગ સ્તુતિ સંચય-૧૧૫૧ ભાવવાહી સ્તુતિનો સંચય
- ચૈત્ય પરિપાટી

(૯) પ્રકીર્ણ સાહિત્ય :-

૯

- શ્રી નવકાર મંત્ર-નવ લાખ જાપ નોંધપોથી
- શ્રી ચારિત્ર પદ એક કરોડ જાપ નોંધપોથી
- અભિનવ જૈન પંચાંગ
- અભિનવ જૈન પચ્ચાઙ્ગ
- અમદાવાદ જિનમંદિર-ઉપાગ્રય આદિ ડિરેક્ટરી
- બાર વ્રત પુસ્તિકા તથા અન્ય નિયમો
- શ્રી જ્ઞાનપદ પૂજા
- કાયમી સંપર્ક સ્થળ
- ચોઘડીયા તથા હોરા કાયમી સમયદર્શિકા

(૧૦) સૂત્ર અભ્યાસ-સાહિત્ય :-

૫

- જૈન એડ્યુકેશનલ સર્ટિફિકેટ કોર્સ
- પ્રતિક્રમણસૂત્ર અભિનવ વિવેચન ભાગ-૧ થી ૪

આ રીતે અમારા ૩૦૧ પ્રકાશનો થયા છે.

બાલબ્રહ્મચારી શ્રી નેમિનાથાય નમઃ

નમો નમો નિમ્મલદંસણસ્સ

પ.પૂ. શ્રી આનંદ-ક્ષમા-લલિત-સુશીલ-સુધર્મસાગર ગુરૂભ્યો નમઃ

ભાગ-૩૫

૪૧/૧ પિંડનિર્યુક્તિ - મૂલસૂત્ર-૨

અનુવાદ તથા ટીકાનુસારી વિવેચન

આગમ સટીક અનુવાદ શ્રેણીમાં આ ૪૧-મું આગમ છે તે ચાર મૂળસૂત્રોમાં બીજું સૂત્ર છે. તે “પિંડનિર્યુક્તિ” નામથી પ્રસિદ્ધ છે તેને પ્રાકૃતમાં ‘પિંડનિજ્જુત્તિ’ કહેવામાં આવે છે. તેમાં કોઈ શ્રુતસ્કંધ કે અધ્યયન આદિ વિભાગો નથી, સળંગ-૬૭૧ ગાથાઓ જ છે. માત્ર તેની મધ્યે બીજી ભાષ્ય ગાથાઓ પણ આવે છે.

દશવૈકાલિક સૂત્રના પાંચમાં અધ્યયનની વિગતો ને વિસ્તારથી જણાવનારી આ ‘પિંડનિર્યુક્તિ’ છે. જેમાં પિંડનું સ્વરૂપ, ઉદ્દગમ-ઉત્પાદન અને ઓષણાના દોષો તેમજ ગ્રાસૌષણાના દોષ અને આહાર વિધિનું કથન છે.

આ આગમના વિકલ્પમાં “ઓઘનિર્યુક્તિ” નામે બીજું આગમ છે. જેમાં સાત ઢારોનું વર્ણન છે - પ્રતિલેખના, પિંડ, ઉપધિ, અનાયતન વર્જન, પ્રતિસેવા, આલોચના અને વિશુદ્ધિ, એવી ૮૧૨-શ્લોકોમાં રચના છે.

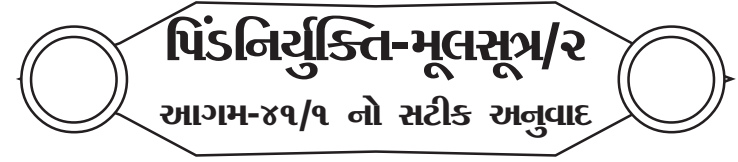
બંને નિર્યુક્તિ મુખ્યત્વે ચરણકરણાનુયોગ પ્રધાન છે.

અમારા પૂર્વેના બધાં સંપાદનોમાં ૪૧/૧-ઓઘનિર્યુક્તિ અને ૪૧/૨ પિંડનિર્યુક્તિ એમ ભાગ કરેલ છે. અહીં અમે ૪૧/૧ પિંડનિર્યુક્તિ એમ ક્રમ એટલે બદલ્યો છે કે - અહીં તેમાં પૂ.મલયગિરિજી ટીકાની મુખ્યતાથી સંપૂર્ણ વિવેચન કરેલ છે.

જ્યારે ૪૧/૨-ઓઘનિર્યુક્તિ એવો ક્રમ ફેરવી, તેને થોડું ઓછું મહત્ત્વ આપી ઓઘનિર્યુક્તિ-સારરૂપે રજૂ કરેલ છે. જો કે તેમાં કિંચિત્ આધાર દ્રોણાચાર્યકૃત્ ટીકાનો તો લીધો જ છે.

પિંડનિર્યુક્તિમાં ક્રમાનુસાર ગાથાર્થ અને ટીકા આદિના અર્થોનો સંક્ષેપ કરેલ છે. જ્યારે ઓઘનિર્યુક્તિમાં તો ‘ગ્રંથ-સાર’ કહી શકાય તે રીતે જ નોંધ છે, આટલી સ્પષ્ટ કબૂલાતપૂર્વક જ અમે આ સટીક અનુવાદ રજૂ કરી રહ્યા છીએ છતાં સંપૂર્ણ સટીક ગ્રંથ માટે અમારું આગમસુત્તાણિ-સટીક જોવું.

35/2

૦ ભૂમિકા :- પરોપકાર કરવામાં તત્પર, કર્મરૂપી રજનો નાશ કરનાર, મોક્ષમાર્ગરૂપ ચારિત્રને પોષણ કરનાર નિર્દોષ આહારવિધિના દેશક એવા શ્રી વર્ધમાન જિનેશ્વર જય પામે છે.

ગુરુપદ કમલ નમીને હું ગુરુ ઉપદેશથી શિષ્યોના બોધને માટે આ પિંડનિર્યુક્તિની સંક્ષેપમાં વિવૃત્તિ કરું છું.

[શંકા] નિર્યુક્તિ સ્વતંત્ર શાસ્ત્રરૂપ નથી પણ સૂત્રને પરાધીન છે, કેમકે નિર્યુક્તિ એટલે સૂત્રોક્ત પદાર્થો સ્વ સ્વરૂપ સાથે સંબંધવાળા છે, તો પણ શિષ્યોની પાસે, જેનાથી નિશ્ચયપણે સંબંધનો ઉપદેશ કરી વ્યાખ્યાન કરાય છે, તે નિર્યુક્તિ કહેવાય છે. આપ પણ પિંડનિર્યુક્તિની ટીકા કરવાનું કહો છો, તો આ પિંડનિર્યુક્તિ કયા સૂત્રના સંબંધવાળી છે ?

[સમાધાન] અહીં દશ અધ્યયનના પરિમાણવાળું, બે ચૂલિકા વડે શોભતું દશવૈકાલિક નામે શ્રુતસ્કંધનું પાંચમું અધ્યયન પિણ્ડેષણા છે. તથા દશવૈકાલિક નિર્યુક્તિ ચૌદપૂર્વી શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ કરી છે. તેમાં પિણ્ડેષણા નામક અધ્યયનની નિર્યુક્તિ અતિ મોટી હોવાથી શાસ્ત્રાંતરની માફક જુદી રાખી છે. તેનું પિંડનિર્યુક્તિ નામ રાખેલ છે.

આ કારણથી જ ગ્રંથમાં પહેલા મંગલને માટે નમસ્કાર કર્યો નથી. કેમકે દશવૈકાલિકની નિર્યુક્તિમાં આનો સમાવેશ છે. તેથી તે નિર્યુક્તિના આરંભે જ નમસ્કાર કરેલો હોવાથી અહીં પણ વિઘ્નના ઉપશમનો સંભવ છે. - X - આરંભે અધિકાર સંગ્રાહક ગાથા આ છે -

● મૂલ-૧ :-

પિંડને વિશે ઉદ્દગમ, ઉત્પાદના, ઓષણા, સંયોજના, પ્રમાણ, અંગાર, ધૂમ અને કારણ એ આઠ પ્રકારે પિંડનિર્યુક્તિ છે.

● વિવેચન-૧ :-

પિંડ એટલે સમૂહ, પિંડ કરવો તે પિંડ - ઘણી વસ્તુનો એકત્ર સમુદાય કરવો તે જે સમુદાય હોય તે સમુદાયવાળાથી કથંચિત્ અભિન્ન છે તેથી તે જ ઘણાં પદાર્થો એકત્ર સમૂહરૂપે કરેલા તે પિંડ શબ્દથી કહેવાય છે તે પિંડ જો કે નામાદિ ભેદથી અનેક પ્રકારનો કહેવાશે તો પણ અહીં સંયમ આદિ ભાવપિંડનો ઉપકાર કરનાર દ્રવ્યપિંડ ગ્રહણ કરાશે.

તે દ્રવ્યપિંડ પણ આહાર, શય્યા અને ઉપધિ ભેદથી ત્રણ પ્રકારે છે. અહીં

આહારશુદ્ધિનો પ્રક્રમ હોવાથી આહારરૂપ જ દ્રવ્યપિંડ કહેવાશે. તેથી તે આહારરૂપ પિંડનો વિષય હોવાથી પહેલાં ઉદ્ગમ કહેવો જોઈએ. ઉદ્ગમ એટલે ઉત્પત્તિ. અહીં ઉદ્ગમ શબ્દથી ઉદ્ગમમાં રહેલા દોષો કહેવાય છે. કેમકે અહીં તેવી વિવક્ષા છે. ઉદ્ગમનો ભાવાર્થ આ રીતે -

(૧) ઉદ્ગમમાં રહેલા આધાકર્માદિક દોષ કહેવા લાયક છે. (૨) પછી ઉપ્પાચલ તે ઉત્પાદના. ધાત્રિત્વાદિ ભેદો વડે પિંડની પ્રાપ્તિ કરવી તે, તે કહેવા લાયક છે. ઉદ્ગમ પછી ઉત્પાદના દોષો કહેવા લાયક છે. (૩) ત્યારપછી એષણા - શોધવું તે એષણા. તે એષણા ત્રણ પ્રકારે છે - ગવેષણા એષણા, ગ્રહણ એષણા, ગ્રાસ એષણા.

(૧) ગવેષણા - ગવેષણને વિશે જ એષણા - અભિલાષા તે. આ પ્રમાણે જ (૨) ગ્રહણેષણા, (૩) ગ્રાસેષણા પણ જાણી લેવા.

તેમાં ગવેષણાનો વિષય ઉદ્ગમ અને ઉત્પાદના છે, તેથી તે બેના ગ્રહણ કરવાથી જ ગવેષણ એષણા ગ્રહણ કરેલી જાણવી. ગ્રાસેષણા આહાર કરવાના વિષયવાળી છે. તેથી સંયોજનાદિના ગ્રહણ વડે તે ગ્રહણ કરશે, તેથી અહીં શેષ રહેવા થકી એષણા શબ્દે કરીને ગ્રહણેષણા ગ્રહણ કરી છે ગ્રહણેષણાના ગ્રહણ કરવા વડે ગ્રહણેષણાના દોષો જાણવા. ભાવાર્થ એ કે - ઉત્પાદન દોષ પછી, ગ્રહણેષણામાં રહેલ શંકિત, પ્રછિતાદિ દોષો કહેવા.

(૪) ત્યારપછી સંયોજના, સંયોગ કરવો તે સંયોજના. જિહ્વેન્દ્રિયની લોલુપતાને લીધે રસ ઉત્પન્ન કરવા માટે લાપશી આદિને ખાંડ આદિની સાથે મેળવવા તે. આ સંયોજના દ્રવ્ય અને ભાવથી બે ભેદ છે. (૫) ત્યારપછી પ્રમાણ - કોળીયાની સંખ્યારૂપ કહેવું. અહીં જ શબ્દ સમુચ્ચય અર્થમાં છે તે ભિન્ન ક્રમવાળો હોવાથી કારણ શબ્દ પછી જાણવો.

(૬,૭) અંગાર દોષ અને ધૂમ્ર દોષ. જે પ્રમાણે થાય છે તે પ્રમાણે કહેવા. (૮) કારણ - જે કારણો વડે મુનિઓના આહાર ગ્રહણ કરાય છે તે.

આ પ્રમાણે આ પિંડનિર્યુક્તિ - પિણ્દેષણા નિર્યુક્તિ આઠ ભેદ છે. એટલે કે આઠ અર્થાધિકારોએ કરીને રચેલી છે.

[શંકા] આ આઠે અધિકારો કોઈ સંબંધ વિશેષથી છે કે યથાકથંચિત્ ?

[સમાધાન] વિશેષ પ્રકારના સંબંધે કરીને જ આ આઠે પ્રકારો આવેલા છે તે આ રીતે - પિણ્દેષણા અધ્યયનની નિર્યુક્તિ આરંભી છે, તેમાં પિંડએષણા અધ્યયનના ચાર અનુયોગદ્વાર - ઉપક્રમ, નિક્ષેપ, અનુગમ, નય. તેમાં નામ નિષ્પન્ન નિક્ષેપામાં 'પિંડ-એષણા' અધ્યયન એ નામ. તેથી પિંડ અને અધ્યયન, બે શબ્દની વ્યાખ્યા કરવી જોઈએ. 'અધ્યયન' શબ્દની વ્યાખ્યા પહેલાં દુમપુષ્પિકા અધ્યયનમાં કહેલ છે. અહીં માત્ર 'પિંડ' શબ્દની વ્યાખ્યા.

પછી એષણા શબ્દની વ્યાખ્યા કરવી. એષણા તો ગવેષણા, ગ્રહણેષણા અને

ગ્રાસેષણા એ ત્રણ પ્રકારે છે. તે ગવેષણ-એષણાદિ ઉદ્ગમ આદિ વિષયવાળી છે, તેથી કહેવા યોગ્ય છે. માટે પિંડાદિ આઠ ભેદ છે.

પહેલાં 'પિંડ' શબ્દની વ્યાખ્યા. તે તત્ત્વ, ભેદ અને પર્યાય એમ ત્રણ પ્રકારે છે. પહેલાં 'પિંડ' શબ્દના પર્યાયોને કહે છે -

● મૂળ-૨ :-

પિંડ, નિકાય, સમૂહ, સંપિંડન, પિંડના, સમવાય, સમવસરણ, નિયય, ઉપચય, ચય, યુગ્મ અને રાશિ. એ પિંડશબ્દના પર્યાયો છે.

● વિવેચન-૨ :-

સામાન્યથી આ પિંડ શબ્દના પર્યાયો છે, વિશેષથી કોઈ અર્થને વિશે રૂઢ છે. તેમાં (૧) પિંડ - ગોળનો પિંડો, આદિ રૂપ સંઘાતમાં રૂઢ છે. (૨) નિકાય-ભિક્ષુકાદિ સમૂહ, (૩) સમૂહ - મનુષ્યાદિનો સમુદાય, (૪) સંપિંડન - સેવ આદિ, તથા ખંડપાક આદિનો પરસ્પર સમ્યક્ સંયોગ, (૫) પિંડના - મળવા માત્રના સંયોગમાં રૂઢ, (૬) સમવાય - વણિકાદિનો સંઘાત, (૭) સમવસરણ - તીર્થકરની દેવ, મનુષ્યાદિની પર્યાય, (૮) નિયય - સુવરાદિનો સંઘાત, (૯) ઉપચય - પ્રથમની અવસ્થા થકી મોટા થયેલા, (૧૦) ચય - ઇંટોની રચના વિશેષ, (૧૧) યુગ્મ - બે પદાર્થનો સંઘાત, (૧૨) રાશિ - સોપારીનો સમૂહ. - X - X -

સામાન્યથી સર્વ પિંડાદિ શબ્દો એકાર્થક છે.

પિંડના પર્યાયો કહ્યા. હવે તેના ભેદોની વ્યાખ્યા -

● મૂળ-૩ :-

પિંડનો નિક્ષેપ ચાર પ્રકારે અથવા છ પ્રકારે કરવા લાયક છે. એ પ્રમાણે નિક્ષેપ કરીને પછી પિંડની પ્રરૂપણા કરવા લાયક છે.

● વિવેચન-૩ :-

પિંડનો નામ આદિ નિક્ષેપ ચાર પ્રકારે છે. અથવા છ પ્રકારે કરવા લાયક છે. - X - X - અહીં જે વસ્તુને વિશે સમ્યક્ પ્રકારે વિસ્તારથી નિક્ષેપ જાણવામાં ન હોય અથવા જાણ્યાં છતાં વિસ્મરણને પામ્યો હોય ત્યાં પણ નામાદિ ચાર ભેદે નિક્ષેપ અવશ્ય કરવો - X - X - જો છ પ્રકારનો નિક્ષેપ સમ્યક્ પ્રકારે જાણેલો હોય, જાણીને વિસ્મરણ ન પામ્યો હોય તો છ પ્રકારનો નિક્ષેપ કરવો. અન્યથા ચાર પ્રકારનો નિક્ષેપ અવશ્ય કરવો.

એ પ્રમાણે નિક્ષેપ કરીને તે પિંડની પ્રરૂપણા કરવી.

નામાદિ ભેદના સ્થાપન વડે વ્યાખ્યાનું ફળ એ કે - વિવક્ષિત શબ્દ વડે કથનીય પદાર્થોને તેના સ્વરૂપ પ્રમાણે છૂટા છૂટા દેખાડીને પછી નામાદિમાંથી જે કોઈ વડે પ્રયોજન હોય તેનો યુક્તિપૂર્વક અધિકાર કરવો, બાકીનાનો ત્યાગ કરવો. - X - અહીં જે ચાર કે છ પ્રકારે નિક્ષેપનું કહ્યું, તેમાં તેનું સ્વરૂપ દેખાડ્યા વિના તેને જાણવાને શિષ્યો સ્વયં સમર્થ ન થાય, તેથી તેનું સ્વરૂપ અવશ્ય દેખાડવું જોઈએ. છ

પ્રકાર કહેવાથી ચાર પ્રકાર તો તેમાં સમાવિષ્ટ જ છે. માટે છ ભેદે નિક્ષેપ કહે છે -

● મૂલ-૪ :-

જેમ કુલકમાં ચોથો ભાગ અવશ્ય સંભવે, તેમ છ ભેદે નિક્ષેપ થકી ચાર ભેદે નિક્ષેપ અવશ્ય સંભવે છે, તેથી છ ભેદે નિક્ષેપ કહું છું.

● વિવેચન-૪ :-

ચાર સેતિકાના એક કુલકમાં તેના ચોથા ભાગરૂપ સેતિકા અવશ્ય વિદ્યમાન હોય, તેમ છ ભેદના નિક્ષેપમાં ચાર ભેદે નિક્ષેપ અવશ્ય સંભવે, તેથી તે છ નિક્ષેપની પ્રરૂપણા કરું છું. પ્રતિજ્ઞાને નિર્વહતા કહે છે -

● મૂલ-૫ :-

નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ એ છ ભેદે પિંડ છે.

● વિવેચન-૫ :-

નામપિંડ, સ્થાપનાપિંડ, દ્રવ્ય વિષયક પિંડ તે દ્રવ્યપિંડ, ક્ષેત્રનો પિંડ અને ભાવ પિંડ. એમ છ ભેદે પિંડનો નિક્ષેપ થાય છે. તેમાં નામપિંડની વ્યાખ્યા કરવા અને સ્થાપના પિંડનો સંબંધ કરવાને કહે છે -

● મૂલ-૬ :-

પિંડ એવું નામ તે ગૌણ કે સિદ્ધાંતોક્ત કે બંને વડે કરેલું હોય કે ન હોય તેને નામ પિંડ કહે છે. હવે હું સ્થાપના પિંડને કહીશ.

● વિવેચન-૬ :-

‘પિંડ’ એવા અક્ષરની શ્રેણિરૂપ તે ‘નામપિંડ’. નામ એવો તે પિંડ. ‘નામ’ ચાર પ્રકારે - ગૌણ, સમયજ, ઉભયજ, અનુભયજ.

(૧) ગૌણ-ગુણથી આવેલ. તેમાં ગુણ-શબ્દની વ્યુત્પત્તિ રૂપ પદાર્થ-જેમકે જ્વલ ધાતુ દીપ્તિ અર્થે છે, તેથી જ્વલન એટલે દીપન. - X - પદાર્થને વિશે પ્રવર્તતા જે જે શબ્દો, તેની વ્યુત્પત્તિના કારણરૂપ જે દ્રવ્ય, ગુણ કે ક્રિયા તે ગુણ કહેવાય છે. તેમાં શ્રૃંગી, દંતી આદિ શબ્દોમાં વ્યુત્પત્તિના કારણરૂપ દ્રવ્ય છે. જાતરૂપ, સુવર્ણ આદિમાં વ્યુત્પત્તિ નિમિત્ત ગુણ છે. તપન, શ્રમણ, દીપ્ર આદિમાં વ્યુત્પત્તિ નિમિત્ત ક્રિયા છે. જાતિ નામની વ્યુત્પત્તિનું નિમિત્ત ન થાય પણ પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત થાય છે. જેમકે ગો શબ્દનું પ્રવૃત્તિ નિમિત્ત ‘ગોજાતિ’ છે. - X - X - પરંતુ જે જાતિવાચી શબ્દો વ્યુત્પત્તિ રહિત છે અને યથાકથંચિત્ જાતિવાળાને વિશે રૂઢિ પામેલા હોય તે શબ્દોમાં વ્યુત્પત્તિનું નિમિત્ત જ નથી. તો પછી તેવા શબ્દોમાં જાતિ સંબંધિ વ્યુત્પત્તિ નિમિત્તનો પ્રસંગ જ ક્યાંથી હોય ? ન હોય. તેથી તે જાતિ ગુણના ગ્રહણ વડે ગ્રહણ કરી શકાતી નથી. ઈત્યાદિ - X - X -

સમયજ - અર્થ રહિત હોય અને સિદ્ધાંતમાં જ પ્રસિદ્ધ હોય તે સમયજ કહેવાય. જેમ ઓદનનું પ્રાભૃતિકા નામ સિદ્ધાંતમાં પ્રસિદ્ધ છે.

ઉભયજ - ગુણ વડે પણ પ્રસિદ્ધ અને સમયમાં પણ પ્રસિદ્ધ હોય તે ઉભયજ

કહેવાય. જેમ ધર્મધ્વજનું ‘રજોહરણ’ નામ છે. આ નામ સિદ્ધાંત પ્રસિદ્ધ પણ છે અને અર્થયુક્ત પણ છે. તે આ રીતે - જેના વડે બાહ્ય અને અભ્યંતર રજ હરાય, તે રજોહરણ. બાહ્યરજને દૂર કરે તે પ્રસિદ્ધ છે, આભ્યંતર રજને દૂર કરનાર સંયમયોગો છે તેઓનું મરણ ધર્મલિંગ રજોહરણ છે. કારણને વિશે કાર્યના ઉપચારથી તે રજોહરણ કહેવાય.

અનુભયજ - જેમકે શૂરતા, કૂરતા આદિ ગુણરૂપ કાર્ય અસંભવ છે. તેથી સિંહરૂપ કારણમાં તે કાર્યના ઉપચારનો અભાવ છે. એવા કોઈ પુરુષનું સિંહ એવું નામ પાડ્યું. એ રીતે દેવદત્ત.

એ જ રીતે ‘પિંડ’ એ અક્ષરોના સમૂહરૂપ નામ પણ ગૌણાદિ ભેદે ચાર પ્રકારે છે. સજાતીય કે વિજાતીય ઘણાં કઠિન દ્રવ્યોનો સમૂહ કરવાથી ‘પિંડ’ એવું નામ પ્રવર્તે, તે ગૌણ કહેવાય.

વળી સિદ્ધાંતની ભાષાથી પાણીને વિશે પિંડ નામનો પ્રયોગ કરવાથી તે સમયજ કહેવાય. - X - જેમકે - આચારાંગ સૂત્રમાં કહેલ છે કે - તે સાધુ કે સાધ્વી પિંડ લેવા ગૃહસ્થને ઘેર પ્રવેશી પાણીને જુએ તે આ પ્રમાણે તલનું પાણી, તુષનું પાણી આદિ, અહીં પાણી પણ પિંડ કહું.

અભયજ - જેમકે સાધુ-સાધ્વી ગૃહસ્થને ત્યાંથી ગોળનો પિંડ કે સાથવાનો પિંડ પ્રાપ્ત કરે, તે ‘પિંડ’ શબ્દ ઉભયજ કહેવાય. કેમકે તે સમયમાં પ્રસિદ્ધ છે અને અન્વર્થયુક્ત પણ છે. અનુભયજ - કોઈ માણસનું પિંડ એવું નામ કરે, પણ શરીરના અવયવ સમૂહને ન વિવક્ષે તે.

ગાથાનો અક્ષરાર્થ કહે છે - જે પિંડ એવું નામ તે “ગૌણ” છે. સમય કૃત્ - તે સમયમાં પ્રસિદ્ધ, તદુભયકૃત્ - ગુણ અને સમય બંનેથી યુક્ત. અનુભયજ - અન્વર્થ રહિત અને સમયમાં અપ્રસિદ્ધ. આ ચારે ભેદોને તીર્થકરાર્થિ નામપિંડ કહે છે, હવે હું સ્થાપના પિંડ કહીશ.

● મૂલ-૭ :- [ભાષ્ય]

ગુણ વડે બનેલ હોય તે જ ગૌણ નામ છે, એમ અર્થવિદો યથાર્થ કહે છે, તે ગૌણનામ-ક્ષણ, જ્વલન, તપન, પ્રદીપ આદિ છે.

● વિવેચન-૭ :-

ગુણ વડે એટલે પરાધીન વ્યુત્પત્તિના નિમિત્તરૂપ દ્રવ્યાદિ વડે જે બનેલું હોય તે ગૌણ નામ કહેવાય. જેના ગુણ વડે બનેલું હોય, તેના ગુણથી કે વસ્તુને વિશે આવેલું નામ તે ગૌણ કહેવાય છે, ગૌણ નામને અર્થવિદો યથાર્થ કહે છે. તે ગૌણ નામ ત્રણ પ્રકારે છે - દ્રવ્ય નિમિત્ત, ગુણ નિમિત્ત અને ક્રિયા નિમિત્ત. ત્રણેની વ્યાખ્યા પૂર્વે કરેલી છે. તેમાં પિંડ એવું જે નામ તે ક્રિયાનિમિત્ત છે, જેમકે - X - કર્મને ખપાવે તે ક્ષણ, આ ગૌણ નામ ક્રિયાનિમિત્ત છે. એ જ પ્રમાણે બાકીના દેષ્ટાંતો જાણવા. જેમકે બળે તે જ્વલન - અગ્નિ, તપે તે તપન - સૂર્ય.

વાય તે વાયુ-પવન.

હવે પિંડ એવા ગૌણ નામ અને સમયકૃત્ બેની વ્યાખ્યા કરે છે -

● મૂલ-૮ :- [ભાષ્ય]

બહુ દ્રવ્યોનો મેળાપ તે પિંડ. પ્રતિપક્ષે પિંડ એવું જે નામ તે સમયકૃત્ પિંડ જાણવું. જેમ પિંડ પ્રતિપાત સૂત્ર છે.

● વિવેચન-૮ :-

સમાન કે જુદી જાતિના ઘણાં કઠિન દ્રવ્યોનું જે પિંડન-એક સ્થાને મેળાપ, તેને માટે કહેવાતું પિંડ એવું જે નામ તે ગૌણ કહેવાય છે. કેમકે વ્યુત્પત્તિના નિમિત્તનું તેમાં હોવાપણું છે. તથા પ્રતિપક્ષ - કઠિન દ્રવ્યોના મેળાપનો અભાવ, આવા ઘણાં દ્રવ્યોના મળવા વિના પિંડ એવું નામ પ્રવર્તે છે, તેમાં પણ કંઈ વિરોધ નથી. એમ અપિ શબ્દનો અર્થ જાણવો. સિદ્ધાંતથી 'પિંડ' એવા નામ વાળો તે 'નામપિંડ' સમયકૃત્ કહેવાય. તેમાં નામ અને નામવાળો એ બંનેના અભેદ ઉપચારથી આવો નિર્દેશ છે. પણ ઉપચાર ન કરીએ તો આ પ્રમાણે અર્થ કરવો કે - તે વસ્તુને વિશે તે પિંડ એવું જે નામ તે સમયકૃત્ છે. - X - X -

અહીં પિંડ શબ્દથી 'પિંડપાત' શબ્દ જાણવો. - X - X - સંક્ષેપમાં કહીએ તો - આ સૂત્રમાં ઘણાં કઠિન દ્રવ્યોનો પરસ્પર મેળાપ ન હોય તો પણ પાણીને વિશે 'પિંડ' એવું અન્વય રહિત નામ સમયની પ્રસિદ્ધિથી થાય છે. તેથી આ નામને સમયજ કહેવાય. હવે 'અમયજ' પિંડ કહે છે -

● મૂલ-૯ :- [ભાષ્ય]

પિંડના લાભ માટે ગૃહસ્થના ઘેર પ્રવેશોલા જે કોઈ સાધુને જે ગોળ અને ઓદનના પિંડની પ્રાપ્તિ થાય, તેને તદુભયપિંડ કહ્યો છે.

● વિવેચન-૯ :-

વળી જે કોઈ સાધુને પિંડપાત - આહારનો લાભ, તદર્થપિણાએ - તે માટે ગૃહસ્થના ઘેર પ્રવેશ કરીને ગોળના પિંડ અને ઓદનના પિંડની પ્રાપ્તિ થાય, ઉપલક્ષણથી સાથવાના પિંડાદિની પ્રાપ્તિ થાય, તે ગુડપિંડાદિને તીર્થકર અને ગણધરોએ ગુણથી થયેલ અને સમયપ્રસિદ્ધ પિંડ શબ્દથી વાચ્ય એવો તદુભયપિંડ કહ્યો છે. અહીં પણ નામ અને નામવાળાના અભેદ ઉપચારથી એ પ્રમાણે ગાથામાં નિર્દેશ કર્યો છે. જે ઉપચાર ન કરીએ તો - તે વિષયવાળું પિંડ એવું જે નામ તે ઉભયજ કહેવાય છે. કેમકે અન્વયયુક્ત અને સમય પ્રસિદ્ધ છે. હવે ઉભયાતિરિક્ત નામને કહે છે-

● મૂલ-૧૦ :- [ભાષ્ય]

અથવા ઉભયાતિરિક્ત બીજું પણ સ્વ અભિપ્રાયથી કરેલ લૌકિક નામ જેમકે - સિંહક, દેવદત્ત આદિ.

● વિવેચન-૧૦ :-

'અથવા' શબ્દથી નામનો બીજો પ્રકાર જણાવે છે. ઉભયાતિરિક્ત - ગૌણ

અને સમયજથી જુદુ. લોકમાં પ્રસિદ્ધ, સ્વેચ્છાથી કરેલું - અનુભયજ નામ છે. જેમકે - સિંહક, દેવદત્તાદિ. શૂરતા, કૂરતાદિ ગુણના કારણનો ઉપચાર કર્યા વિના-સિંહક, 'દેવોએ આને આપ્યો' એવી વ્યુત્પત્તિ વિના 'દેવદત્ત'. એ રીતે વ્યુત્પત્તિ અર્થના સંભવ વિના પિતા આદિએ સ્વેચ્છાથી પાડેલું નામ, તે અન્વયરહિત પણ છે અને સમયજ પણ નથી. એ પ્રમાણે 'પિંડ' નામ પણ કહેવું.

[શંકા] 'પિંડ' એવું ઉભયાતિરિક્ત નામ નિર્યુક્તિમાં કહેલ નથી, તો ભાષ્યકારે તેની વ્યાખ્યા કેમ કરી? [ઉત્તર] આ શંકા અયુક્ત છે. કેમકે 'અપિ' શબ્દ વડે ગાથામાં તેનું સૂચન છે તે માટે કહે છે કે -

● મૂલ-૧૧ :- [ભાષ્ય]

આ પિંડ કે બીજું ગૌણ કે સમયાતિરિક્ત નામ 'અપિ' શબ્દ વડે સૂચવેલ છે. જેમ કોઈ મનુષ્યનું 'પિંડ' એવું નામ કરાય તેમ.

● વિવેચન-૧૧ :-

- X - જેમ કોઈ મનુષ્યનું 'પિંડ' એવું નામ કરાય, તે ગૌણ નથી, કેમકે ઘણાં દ્રવ્યોના મેળાપનો અસંભવ છે, તથા શરીરના અવયવોના સમૂહની અવિવક્ષા છે, તેથી તે સમયકૃત્ પણ નથી, માટે તે ઉભયાતિરિક્ત છે.

[શંકા] સમયકૃત્ અને ઉભયાતિરિક્ત બંનેમાં કોઈ તફાવત જણાતો નથી. કેમકે - બંનેમાં અન્વય રહિતતા છે અને પોતાના અભિપ્રાય વડે કરવું તે અવિશેષ છે, તો પછી બંનેનું ગ્રહણ શા માટે કર્યું? માત્ર સંકેતવાળું કહો તો પણ બંનેનું ગ્રહણ થઈ જશે. [સમાધાન] શંકા અયોગ્ય છે. કેમકે અભિપ્રાયને જાણતા નથી. લૌકિક નામ જે સંકેતથી થાય તેનો વ્યવહાર સામાન્ય જન અને સમયજ બંને કરે છે. પણ સમયને વિશે સંકેત કરાયેલા નામનો વ્યવહાર સામાન્યજનો કરતા નથી. તે કહે છે -

● મૂલ-૧૨ :- [ભાષ્ય-૬]

અભિપ્રાયથી તુલ્ય તો પણ સમયપ્રસિદ્ધ નામને સામાન્ય લોક ગ્રહણ કરતો નથી. પણ લોકપ્રસિદ્ધ નામને બંને ગ્રહણ કરે છે.

● વિવેચન-૧૨ :-

અહીં અભિપ્રાય શબ્દથી પદનો એક દેશ કહેવાથી પદ સમુદાય ગ્રાહ્ય છે. અભિપ્રાયથી - ઈચ્છા માત્રથી કરેલ. પણ વસ્તુના બળથી પ્રવર્તેલ નહીં તે. આ અભિપ્રાયકૃત્ત્વ - સાંકેતિકપણું તે તુલ્ય છે છતાં સમય પ્રસિદ્ધ નામને 'લોક' સામાન્યજન ગ્રહણ ન કરે. જેમકે ભોજનાદિ એ સમય પ્રસિદ્ધ નામ મુજબ 'સમુદેશ' કહેવાય, તો પણ સામાન્ય જન તેમ કહેતો નથી. લોકપ્રસિદ્ધ નામ હોય તો બંને તેનો વ્યવહાર કરે છે. માટે બંને નામો જુદા કહ્યા, તેમ સાર્થક છે. કેમકે તે બંનેમાં સ્વભાવથી ભેદ છે.

હવે - X - X - નિર્યુક્તિકાર સ્થાપના પિંડને કહે છે -

● મૂલ-૧૩ :-

પાસા, કોડા, કાઠ, ટીંગલી કે ચિત્રકર્મમાં સ્થાપના કરાય તે સદ્ભાવ કે અસદ્ભાવ સ્થાપના પિંડને તું જાણ.

● વિવેચન-૧૩ :-

સત્ - વિદ્યમાનની જેમ હોવાપણું તે સદ્ભાવ કહેવાય છે. સ્થાપના કરાતા ઈન્દ્રાદિના યોગ્ય એવા અંગ, ઉપાંગ, ચિહ્નાદિ જે આકાર વિશેષ કે જેને જોવાથી જાણે સાક્ષાત્ વિદ્યમાન હોય એવા ઈન્દ્રાદિક દેખાતા હોય તે સદ્ભાવ કહેવાય. તેનો અભાવ તે અસદ્ભાવ કહેવાય.

તે બંનેને આશ્રીને અક્ષ - ચંદનકમાં, વરાટક - કોડામાં, લાકડામાં, ટીંગલામાં, લેપ્ય કે પત્થરમાં અથવા ચિત્રકર્મમાં જે પિંડાદિની સ્થાપના કરાય તે સ્થાપના પિંડ કહેવાય. ભાવાર્થ આ છે - કાઠ, લેપ્ય આદિમાં ઘણાં દ્રવ્યોનો સંશ્લેષરૂપ પિંડનો આકાર જાણે સાક્ષાત્ વિદ્યમાન હોય તેવો આલેખાય છે અથવા ઘણાં અક્ષાદિને એકત્ર કરીને પિંડપણે સ્થાપન કરાય છે. ત્યારે તેમાં પિંડના આકારના જાણવાપણાથી સદ્ભાવ પિંડ સ્થાપના કહેવાય છે. પણ એક અક્ષાદિમાં પિંડપણે સ્થાપે ત્યારે પિંડનો આકાર પ્રાપ્ત થતો ન હોવાથી તે અસદ્ભાવ પિંડસ્થાપના કહેવાય. - X - X - જેમ એક બિંદુને ચિત્રકર્મમાં સ્થાપી તેને ગોળનો પિંડ આદિ કલ્પના કરાય ત્યારે તે અસદ્ભાવ પિંડ સ્થાપના કહેવાય છે.

હવે ભાષ્યકાર આ સદ્ભાવ-અસદ્ભાવ સ્થાપનાને કહે છે -

● મૂલ-૧૪ :- [ભાષ્ય-૭]

અસદ્ભાવમાં એક જ ની જ્યારે સદ્ભાવમાં ત્રણ અક્ષાદિની સ્થાપના થાય છે. ચિત્રમાં અસદ્ભાવમાં, કાઠાદિમાં સદ્ભાવ સ્થાપના છે.

● વિવેચન-૧૪ :-

જ્યારે એક જ અક્ષ, વરાટક કે વીંટી આદિમાં પિંડરૂપે સ્થાપના થાય ત્યારે તે પિંડ સ્થાપના અસદ્ભાવ વિષયક કહેવાય. કેમકે ત્યાં પિંડની આકૃતિ દેખાતી નથી. પરંતુ જ્યારે ત્રણ અક્ષ, ત્રણ વરાટક આદિનો પરસ્પર એકત્ર સંશ્લેષ કરવા વડે પિંડપણે સ્થાપન કરાય ત્યારે તે પિંડ સ્થાપના સદ્ભાવ વિષયક કહેવાય. કેમકે ત્યાં આકૃતિ પ્રાપ્ત થાય છે. અહીં ત્રણની સંખ્યા ઉપલક્ષણથી જાણવી. તેનાથી વધુ સંખ્યા પણ હોઈ શકે. એ જ રીતે ચિત્રકર્મમાં એક બિંદુથી કરાતી પિંડ સ્થાપના અસદ્ભાવ વિષયક છે, પણ અનેક બિંદુના સંશ્લેષથી થતી તે સદ્ભાવ સ્થાપના જાણવી. તથા કાઠ લેપ્ય કે પત્થર વિશે પિંડની આકૃતિ કરવા વડે જે પિંડની સ્થાપના થાય તે સદ્ભાવ પિંડ સ્થાપના કહેવાય છે.

સ્થાપના પિંડ કહ્યો. હવે દ્રવ્યપિંડનો અવસર છે.

દ્રવ્યપિંડ બે પ્રકારે - આગમથી, નોઆગમથી. 'પિંડ' શબ્દના અર્થને જાણે પણ તેમાં ઉપયોગ ન હોય તે આગમથી દ્રવ્યપિંડ કહેવાય. નોઆગમથી દ્રવ્યપિંડ

ત્રણ પ્રકારે છે - જાશરીર દ્રવ્યપિંડ, ભવ્ય શરીર દ્રવ્યપિંડ, તદ્વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યપિંડ. - X - X - X - તેમાં તદ્ વ્યતિરિક્તને કહે છે -

● મૂલ-૧૫ :-

દ્રવ્યપિંડ ત્રણ ભેદે - સચિત્, અચિત્, મિશ્ર. તે પ્રત્યેક નવ ભેદે છે.

● વિવેચન-૧૫ :-

જાશરીર અને ભવ્યશરીરથી રહિત દ્રવ્યપિંડ ત્રણ પ્રકારે છે - સચિત્, અચિત્, મિશ્ર. અહીં પૃથ્વીકાયાદિક પિંડ શબ્દ વડે કહેવાશે અને તે પહેલાં સચિત્ હોય, પછી સ્વકાય શસ્ત્રાદિથી અચિત્ કરે ત્યારે કેટલોક મિશ્ર હોય છે, પછી અચિત્ થાય છે. તેથી ક્રમ છે - સચિત્, મિશ્ર, અચિત્.

આ સચિતાદિ પ્રત્યેકના નવ-નવ ભેદો કહે છે -

● મૂલ-૧૬ :-

પૃથ્વી, અપ્, તેઈ, વાયુ, વનસ્પતિ, બે-ત્રણ-ચાર-પાંચ ઈન્દ્રિયો.

● વિવેચન-૧૬ :-

અહીં પૂર્વની ગાથાથી 'પિંડ' શબ્દની અનુવૃત્તિ બધાં સાથે કરવી. તે આ પ્રમાણે - પૃથ્વીકાયપિંડ, અપ્કાયપિંડ યાવત્ પંચેન્દ્રિયપિંડ. એ નવ.

હવે આ નવ ભેદોના સચિતાદિને ભાવવા પહેલા પૃથ્વીકાય -

● મૂલ-૧૭,૧૮ :-

પૃથ્વીકાય ત્રણ ભેદે - સચિત્, મિશ્ર, અચિત્. સચિત્ પૃથ્વીકાય બે ભેદે - નિશ્ચયથી અને વ્યવહારથી... નિશ્ચયથી સચિત્ પૃથ્વીકાય તે ધર્માદિ પૃથ્વી અને મેરુના બહુ મધ્ય ભાગે જાણવો. અચિત્ અને મિશ્રથી વર્જિત બાકીનો બધો વ્યવહારથી સચિત્ જાણવો.

● વિવેચન-૧૭,૧૮ :-

ગાથાર્થ બંનેમાં કહ્યા. વિશેષ આ - નિશ્ચયથી સચિત્ પૃથ્વીકાય ધર્માદિ પૃથ્વી, મેરુ આદિ મોટા પર્વતો, ટંકાદિના બહુ મધ્યભાગમાં જાણવો. કેમકે ત્યાં અચિત્ અને મિશ્રપણાના સ્થાનમાં સંભવતા મિશ્ર અને અચિત્ સિવાયના પૃથ્વીકાય નિરાબાધ વનની પૃથ્વી આદિમાં રહેલા હોય તે વ્યવહારથી સચિત્ જાણવા.

હવે મિશ્ર પૃથ્વીકાયને કહે છે.

● મૂલ-૧૯ :-

ક્ષીરવૃક્ષની નીચે, માર્ગમાં, ખેડવામાં, જલાર્દમાં, ઇંધનમાં રહેલ પૃથ્વીકાય મિશ્ર હોય, તેમાં પણ એક-બે-ત્રણ પ્રકર સુધી અનુક્રમે બહુ, મધ્યમ કે થોડા ઇંધનમાં રહેલાને મિશ્ર જાણવો.

● વિવેચન-૧૯ :-

ક્ષીરદ્રુમ - વડલો, પીપળો આદિ. તેમાં તળીયાનો પૃથ્વીકાય તે મિશ્ર કહેવાય છે. કેમકે ત્યાં ક્ષીરવૃક્ષની મધુરતાને લીધે શસ્ત્રપણાનો અભાવ હોવાથી કેટલોક

ભાગ સચિત હોય છે અને શીતાદિ શસ્ત્રના સંબંધના સંભવથી કેટલોક ભાગ અચિત હોય છે. તેથી મિશ્ર કહ્યો.

માર્ગમાં - ગામ કે નગરની બહારનો પૃથ્વીકાય મિશ્ર હોય કેમકે ત્યાં ગાડાંના પેડાથી ખોદાયેલો તે સચિત અને કેટલોક ભાગ શીત અને વાયુ વડે અચિત થયેલો હોવાથી તેને મિશ્ર જાણવો.

કૃષ્ટ - હળ વડે ખેડેલ, પહેલાં સચિત પછી ઉપર મુજબ મિશ્ર.

આર્દ્ર - જળ વડે મિશ્રિત થયેલ. મેઘનું પાણી સચિત પૃથ્વી ઉપર પડે ત્યારે કેટલાંક પૃથ્વીકાયને વિરાધે છે, તેથી જલાર્દ્ર પૃથ્વીકાય મિશ્ર થાય છે. તે પણ અંતર્મુહૂર્ત પછી અચિત થાય. કેમકે પરસ્પર શસ્ત્રપણું છે, પણ ઘણું જળ પડે અને તે સ્થિર ન થાય ત્યાં સુધી મિશ્ર છે. સ્થિરતાને પામે ત્યારે તે સચિત પણ સંભવે છે.

ઇંધણ - છાણ વગેરેને વિશે પૃથ્વીકાય મિશ્ર હોય. તેનું કાળ પ્રમાણ આ રીતે - ઇંધણ મધ્યે એક પોરિસિ સુધી મિશ્ર, મધ્યમ ઇંધણ મધ્યે બે પોરિસિ સુધી, અલ્પ ઇંધણ મધ્યે ત્રણ પોરિસિ સુધી મિશ્ર હોય, પછી તે અચિત થાય -

હવે અચિત પૃથ્વીકાયને કહે છે -

● મૂલ-૨૦ થી ૨૨ :-

શીત, ઉષ્ણ, ક્ષાર, ક્ષત્ર વડે તથા અગ્નિ, લવણ, ઉષ્ણ, આમ્લ અને સ્નેહ વડે પૃથ્વીકાય અચિત થાય છે. યોનિરહિત થયેલા તે પૃથ્વીકાય વડે સાધુઓને આ પ્રયોજન હોય છે... અપરાધિક અને વિષના શમન માટે બંધ - લેપ કરવામાં પૃથ્વીકાયનું ગ્રહણ, અચિત લવણ, સુરભિલવણ વડે પ્રયોજન છે... અથવા... સ્થાન, બેસવું, સૂવું, ઉચ્ચારાદિનો ત્યાગ, ગુટ્ટક, ડગલક અને લેપ એ ઘણાં પ્રકારનું પ્રયોજન છે.

● વિવેચન-૨૦ થી ૨૨ :-

શીત-ઠંડી, ઉષ્ણ-તાપ, ક્ષાર-જવખાર આદિ, ક્ષત્ર-ખાતર. આટલા વડે તથા અગ્નિ-વૈશ્વાનર, લવણ-મીઠું, ઉષ્ણ-ઉખરાદિ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન લવણ વડે યુક્ત રજ, આમ્લ-કાંજી અને સ્નેહ. આ બધાં વડે પૃથ્વીકાય અચિત થાય. આ બધામાં શીત, અગ્નિ, આમ્લ, ક્ષાર, ક્ષત્ર અને સ્નેહ એટલા પરકાયશસ્ત્ર છે. ઉષ્ણ સ્વકાય શસ્ત્ર છે. અહીં સૂર્યના પરિતાપરૂપ ઉષ્ણ શબ્દથી સ્વભાવથી જ ઉષ્ણ કે તથાવિધ પૃથ્વીકાય પરિતાપરૂપ ઉષ્ણ લેવું, અગ્નિના પરિતાપ રૂપ ન લેવું, કેમકે અગ્નિ અલગ ગ્રહણ કરેલ છે.

અહીં સ્વકાય અને પરકાય શસ્ત્રના ગ્રહણથી બીજા પણ સ્વકાય અને પરકાય જાણી લેવા. જેમકે - કટુક રસ મધુર રસનું સ્વકાય શસ્ત્ર છે. આટલું કહીને પૃથ્વીકાયનું અચિતપણે જે થવું તે ચાર પ્રકારે કહ્યું. તે આ પ્રમાણે - દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી, ભાવથી. તેમાં સ્વ કે પરકાય વડે જે અચિત કરવું તે દ્રવ્યથી, ક્ષારાદિ કે મધુરાદિ ક્ષેત્રથી ઉત્પન્ન સમાન વર્ણવાળા ભૂમિ આદિ પૃથ્વીકાયનો પરસ્પર સંબંધ

થવાથી અચિતપણું થાય તે ક્ષેત્ર અચિત કહેવાય. બીજા ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન પૃથ્વીકાયને ૧૦૦ યોજનથી વધારે દૂર બીજા ક્ષેત્રમાં લઈ જવાય ત્યારે તે સર્વે પૃથ્વીકાય ભિન્નાહાર અને શીતાદિ સંબંધથી અવશ્ય અચિત થાય છે.

આ પ્રમાણે ક્ષેત્રાદિ ક્રમથી અપ્કાય ચાવત્ વનસ્પતિકાયનું અચિતપણું જાણવું. હરડે આદિ ૧૦૦ યોજન દૂરથી લાવેલ હોવાથી અચિત થયેલ હોવાથી ઔષધાદિને માટે સાધુ ગ્રહણ કરી શકે છે.

કાળથી અચિતપણું સ્વભાવથી જ પોતાના આયુના કાય વડે થાય છે. પણ તે અતિશય જ્ઞાન વિના જાણી ન શકાવાથી વ્યવહાર માર્ગમાં ન આવે. આ જ કારણે તૃષ્ણાથી અતિ પીડિત સાધુને ભગવંતે અચિતપાણી જાણવા છતાં તળાવના પાણીને પીવાની અનુજ્ઞા ન આપી. કેમકે છદ્મસ્થો તે જાણી ન શકે અને છૂટ આપે તો તેવું પાણી પીવાની પ્રવૃત્તિ થાય. પૂર્વ વર્ણાદિ તજ્જને અન્ય વર્ણાદિ થવા તે ભાવથી અચિતપણું છે.

યોનિ-ઉત્પત્તિ સ્થાન નાશ પામેલ છે તે વિધ્વસ્ત યોનિ અર્થાત્ પ્રાસુક પૃથ્વી વડે આ કહેવાનાર સ્વરૂપનું પ્રયોજન સાધુને હોય.

જેને પીડા ઉત્પન્ન કરવાપણું છે તે અપરાધિક-કરોળિયાનો વ્યાધિ કે સર્પદંશ, વિષ વગેરે દાદર આદિ રોગમાં ચોપડવા સંભવે. તે માટે લેપ કરવો તે. આવા કાર્યમાં ઘોળી માટી આદિ અચિત પૃથ્વીકાયનું પ્રયોજન છે. અલૂણા ભોજનાદિમાં લવણ વડે પ્રયોજન છે, ગંધપાષાણથી ખરજરૂપ વાયુનો નાશ થાય માટે પ્રયોજન છે તદુપરાંત :-

અચિત ભૂતલ પ્રદેશમાં જે 'સ્થાન' એટલે કાયોત્સર્ગ કરાય, બેસવું, સૂવું, ઉચ્ચારાદિની પારિષ્ઠાપના કરવી, લેપકૃત્ પાત્રની કોમળતા માટે કોઈ પત્થર રાખવો, ડગલક-ગુદા લુંછવા માટેના પત્થરાદિ ટંખાળા, લેપ-પાષાણ વિશેષથી બને, જે તુંબડાના પાત્રની અંદર દેવાય ઇત્યાદિ બહુ પ્રકારે અચિત પૃથ્વીથી પ્રયોજન હોય છે.

હવે અપ્કાય પિંડને કહે છે -

● મૂલ-૨૩,૨૪ :-

અપ્કાય ત્રણ પ્રકારે છે - સચિત, મિશ્ર, અચિત. તેમાં સચિત બે પ્રકારે છે. નિશ્ચયથી અને વ્યવહારથી... ઘનોદધિ, ઘનવલય, કરા તથા સમુદ્ર અને દ્રહના મધ્ય ભાગે રહેલ અપ્કાય એ બધાં નિશ્ચયથી સચિત છે. કૂવા વગેરેમાં રહેલ અપ્કાય વ્યવહાર નયથી સચિત છે.

● વિવેચન-૨૩,૨૪ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. વિશેષ આ પ્રમાણે :- 'ઘનોદધિ' નરકપૃથ્વીના આધારભૂત કઠિન જળવાળા સમુદ્રો. 'ઘનવલય' નરકપૃથ્વીની પડખે વલયાકારે રહેલા કઠિન જળવાળા સમુદ્રો. 'કરક'-મેઘના કરા, સમુદ્ર-લવણ આદિ, દ્રહ-પદ્મદ્રહ આદિ. આ બંનેના બહુ મધ્ય ભાગે રહેલ અપ્કાય. તે નિશ્ચય સચિત.

બાકીના 'અવટાદિ' કૂવા, વાવ, તળાવ આદિમાં રહેલ - X - જે અપ્કાય તે

વ્યવહાર નયથી સચિત છે - હવે મિશ્ર અપ્કાય કહે છે -

● મૂલ-૨૫ થી ૨૮ :-

ત્રણ ઉકાળો ન ઉકાળેલ ઉષ્ણ જળ, વરસાદ પડ્યો ત્યારનું જળ, ત્રણ મતને તજીને અતિ નિર્મળ થયેલ તંદુલનું જળ તે મિશ્ર કહેવાય છે... ત્રણ મતો - (૧) પાત્રની પડખે લાગેલા બિંદુઓ સુકાઈ ગયા ન હોય, (૨) પરપોટા શાંત થયા ન હોય, (૩) બીજા આચાર્યના મતે - જ્યાં સુધી તે ચોખા રંધાઈ ગયા ન હોય. ત્યાં સુધી તે મિશ્ર કહેવાય... આ ત્રણે આદેશો લૂખા અને સ્નિગ્ધ વાસણ અને પવનના સંભવ અને અસંભવાદિ વડે કરીને કાળના નિયમનો અસંભવ હોવાથી અનાદેશો જ છે... માત્ર જ્યાં સુધી ચોખાના ઘોવાણનું પાણી અતિ સ્વચ્છ થયું ન હોય ત્યાં સુધી મિશ્ર જાણવું. આ આદેશ અહીં પ્રમાણરૂપ છે, પણ જે પાણી અતિ સ્વચ્છ થયું હોય તે અચિત જાણવું.

● વિવેચન-૨૫ થી ૨૮ :-

[૨૫] ત્રણ ઉકાળા ન ઉકાળેલ હોય તેવું જે ઉષ્ણજળ તે મિશ્ર છે. તે આ રીતે - પહેલો ઉભરો આવતા થોડા અપ્કાય અચિત થાય, થોડા ન પરિણમે, તેથી મિશ્ર હોય છે. બીજે ઉપર ઉભરે ઘણો અપ્કાય અચિત થાય અને થોડો સચિત રહે છે, ત્રીજા ઉભરે સર્વ અપ્કાય અચિત થાય છે. તેથી ત્રણ ઉભરા ન આવેલ હોય તો તેવું ઉષ્ણ જળ મિશ્ર સંભવે છે.

વરસાદ પડતો હોય ત્યારે જ્યાં ઘણાં તિર્યચ અને મનુષ્યોનો પ્રચાર હોય તેવા સંભવવાળા ગામ-નગરાદિ હોય છે. તે જ્યાં સુધી અચિત ન થાય ત્યાં સુધી મિશ્ર જાણવું. ગામ બહાર પણ પ્રથમ જળ તો મિશ્ર જ જાણવું, પણ પછી પડતું હોય તે તો અચિત જ હોય છે.

તથા મુક્ત્વા - તજીને. કોને ? ત્રણ મતને. જે ગાથા-૨૬ માં કહીશું. અને ચોખાનું જળ જો અતિ સ્વચ્છ ન થયું હોય તો મિશ્ર કહેવાય છે.

[૨૬] ત્રણ મતો કહે છે - (૧) ચોખા ઘોયેલ પાણી એક વાસણમાંથી બીજા વાસણમાં નાંખતા વાસણની બાજુમાં જે બિંદુઓ લાગે, તે જ્યાં સુધી શાંત ન થાય - નાશ ન પામે, ત્યાં સુધી ચોખાનું પાણી મિશ્ર છે. (૨) ચોખાનું પાણી ચોખા ઘોયેલા વાસણમાંથી બીજા વાસણમાં નાંખતા ઉત્પન્ન થયેલા પરપોટા શાંત ન પડે ત્યાં સુધી તે મિશ્ર કહેવાય. (૩) કેટલાંક આચાર્ય કહે છે - ચોખા રંધાઈ ન જાય ત્યાં સુધી તે પાણી મિશ્ર છે.

હવેની ગાથામાં આ ત્રણે આદેશના દોષો બાતવે છે -

[૨૭] આ ત્રણે આદેશો અનાદેશો જ છે. શા માટે ત્રણે અનાદેશો છે ? કાળના નિયમનો અસંભવ છે. કેમકે બિંદુઓ સુકાઈ જવામાં, પરપોટા શાંત થવામાં કે ચોખાનો પાક સિદ્ધ થવામાં સર્વદા સર્વત્ર નિયમિત કાળ હતો નથી. જેથી નિયમિત કાળે સંભવતા મિશ્રપણાની પછી કહેવામાં આવતા અચિતપણાનો વ્યભિચાર

સંભવે નહીં.

નિયમિત કાળે કેમ ન ઘટે ? રૂક્ષ અને સ્નિગ્ધ વાસણના સંભવ અને અસંભવાદિકે કરીને તથા વાયુના સંભવ - અસંભવાદિકે કરીને આદિ શબ્દથી પાણી વડે ભેદાયેલપણું અને ન ભેદાયેલપણું આદિ ગ્રહણ કરવા. ભાવાર્થ એ છે - માટીનું પાત્ર તાજું લાવેલા છે કે લાંબાકાળથી, તેલ કે જળ આદિથી ખરાયેલું છે કે નથી અર્થાત્ સ્નિગ્ધ છે કે રૂક્ષ છે ? તેના ઉપર જળબિંદુ કે પરપોટાના સૂકાવાનો સંભવ છે. તેનાથી મિશ્રને અચિત રૂપે ગ્રહણ સંભવે છે અથવા અચિત પણ ગ્રહણ નહીં થાય.

એ પ્રમાણે પરપોટા પણ ઉગ્ર પવનના સંબંધના જલ્દી નાશ પામે છે અને તેના અભાવે લાંબો કાળ રહે છે. આ આદેશમાં પણ મિશ્ર એવા ચોખાના જળનું અચિતપણું માની ગ્રહણ કરાશે અથવા અચિત હોવા છતાં તેનું ગ્રહણ નહીં થાય કેમકે પરપોટા દેખાતા હોવાથી મિશ્રપણાની શંકા રહેશે.

ત્રીજા આદેશને માનનારા પણ પરમાર્થ વિચારતા નથી લાંબો કાળ પાણી વડે ભેદાયેલા કે ન ભેદાયેલા હોવાથી ચોખાના પાકનો કાળ અનિયત હોય છે. ચોખા પલાળેલા છે, જૂના છે કે નવા, ઇંધણ સામગ્રી ઓછી છે કે વધારે તેના આધારે તેનો મિશ્ર કે અચિતપણાનો આધાર છે.

આ પ્રમાણે આ ત્રણે આદેશો અયોગ્ય જ છે.

હવે પ્રથમ જે આદેશ પ્રવચનને અવિરુદ્ધ કહેલો છે, તેથી ભાવના -

[૨૮] ચોખાનું પાણી અતિસ્વચ્છ થયું ન હોય ત્યાં સુધી મિશ્ર જાણવું. આ આદેશ મિશ્ર વિચારના સંબંધમાં પ્રમાણરૂપ છે. બાકીના આદેશો પ્રમાણરૂપ નથી. પણ અતિ સ્વચ્છ પાણીને અચિત જાણવું. માટે તે ખપે.

મિશ્ર અપ્કાય કહ્યો, હવે તે જ અચિત અપ્કાયને કહે છે -

● મૂલ-૨૯,૩૦ :-

શીત, ઉષ્ણ, ક્ષાર અને ક્ષત્ર વડે તથા અગ્નિ, લવણ, ઉષ્ણ, આમ્લ અને સ્નેહ વડે કરીને અપ્કાય અચિત થાય, યોગિ રહિત થયેલા આ અપ્કાય વડે સાધુને પ્રયોજન હોય છે... આ પ્રયોજન આ છે - સિંચત કરવું, પીવું હાથ વગેરે ઘોવા, વસ્ત્ર ઘોવા, આચમન કરવું. પાત્ર ઘોવા ઈત્યાદિ.

● વિવેચન-૨૯,૩૦ :-

વ્યાખ્યા, પૂર્વ ગાથા-૨૦ મુજબ જાણવી. વિશેષ એ કે - પૃથ્વીકાયને બદલે અપ્કાય શબ્દ કહેવો. સ્વકાય-પરકાય શસ્ત્ર કે દ્રવ્યાદિ અપેક્ષાથી અચિતપણાની ભાવના પૂર્વની જેમ જ યથાચોગે અપ્કાય વિશે ભાવવી. અચિતપણાનો પોરિસિકાળ પણ એક-બે-ત્રણ પૂર્વવત્ જ કહેવો.

પ્રયોજન - અચિત પાણી સાધુને શા કામનું ? દુષ્ટ વ્રણાદિ ઉપર પાણીથી સિંચન કરવું, તૃષા દૂર કરવા પાણી પીવું. કારણે હાથ-પગ ઘોવા, વસ્ત્ર ઘોવા. જે

કે અહીં સૂત્રમાં વિભક્તિ જુદી કરીને સૂચવેલ છે કે - સાધુએ હંમેશાં ઉપધિનું પ્રક્ષાલન ન કરવું. મળ-મૂત્ર ત્યાગ બાદ આચમન માટે પાણી જોઈએ. પાત્રાદિને ઘોવા માટે ગ્લાન કાર્યાદિ માટે અચિત્ત અપ્કાયનું પ્રયોજન રહે છે. વસ્ત્ર ઘોવાનું વર્ષાકાળે કલ્પે, શેષકાળે નહીં, કેમકે - - -

● મૂલ-૩૧ થી ૩૫ :-

[૩૧] શેષ કાળમાં વસ્ત્ર ઘોવાથી બકુશ ચારિત્ર થાય છે. બ્રહ્મચર્ય વિનાશ પામે છે, સાધુને અસ્થાને સ્થાપવામાં આવે છે, સંપાતિમ જીવોનો અને વાયુકાયોનો વધ થાય છે, પૃથ્વી ઉપર પાણી રેડાતા પ્રાણીનો ઉપઘાત થાય. [૩૨] અતિભાર, સડી જવું, પનક, શીતળ વસ્ત્ર પહેરવાથી અજીર્ણ થતાં માંદગી થાય, શાસન નિંદા, અપ્કાય વધ વર્ષાઋતુ પહેલા ન ઘોવામાં આ દોષો થાય. [૩૩] વર્ષાઋતુ પૂર્વે જ સર્વ ઉપધિ યતના વડે ઘોવી, જો પાણી ન હોય તો જઘન્યથી પાત્રનિર્યોગ ઘોવો જોઈએ. [૩૪] આચાર્ય અને ગ્લાન સાધુના મેલા થયેલા વસ્ત્રોને વારંવાર ઘોવા, જેથી ગુરુનો લોકમાં અવર્ણવાદ ન થાય. ગ્લાનને અજીર્ણ ન થાય. [૩૫] પાત્રનો છ ભેદે પ્રત્યવતાર, બે નિષધા, ત્રણ પટ્ટ, મુખવસ્ત્રિકા, રજોહરણ આટલી ઉપધિને વિશ્રાંતિ ન આપવી, યતના વડે સંકમણ કરીને ઘોવી.

● વિવેચન-૩૧ થી ૩૫ :-

[૩૧] વર્ષાકાળ સમીપના કાળને છોડીને બાકીના ઋતુબદ્ધ - શેષ કાળમાં વસ્ત્ર ઘોવાથી ચારિત્ર બકુશ થાય. કેમકે તે ઉપકરણ બકુશ કહેવાય. મૈથુન પ્રત્યાખ્યાન ભંગ થાય. કેમકે ઘોયેલા વસ્ત્રથી ભૂષિત શરીરવાળો સાધુ કુરૂપ હોય તો પણ સ્મરણીય લાગે છે. - X - તેથી પ્રાર્થના કરતી સર્વ સ્ત્રીના લીલારૂપ દેખાડેલા કટાક્ષ નેત્રોને જોવા, શરીર મરડવાના બહાને દેખાડેલ કક્ષા, ગોળ-મનોહર-પુષ્ટ-કઠિન સ્તનનો વિસ્તાર, ગંભીર નાભિ પ્રદેશ એ સર્વ જોતાં અવશ્ય બ્રહ્મચર્ય બ્રષ્ટ થાય. કદાચ બ્રષ્ટ ન થાય તો પણ લોકો અસ્થાને સ્થાપે છે. આ સાધુ 'કામી' છે. અન્યથા શરીર કેમ શણગારે ? તથા સંપાતિમ - ઉડીને આવતા મક્ષિકાદિ અને વાયુકાયનો વિનાશ થાય તથા ઘોયેલા જળને પરકવતા પૃથ્વીને આશ્રીને રહેલા કીડી વગેરે પ્રાણીનું ઉપમર્દન થાય, માટે ઋતુબદ્ધ કાળે વસ્ત્રો ન ઘોવા.

પરંતુ જો વર્ષાકાળ પૂર્વે વસ્ત્ર ન ઘોવે તો આવા દોષો સંભવે છે -

[૩૨] વર્ષાકાળ પૂર્વે પણ વસ્ત્ર ન ઘોવે તો વસ્ત્રોનો ભાર વધી જાય છે - મલિન વસ્ત્રો જળ કણથી યુક્ત થઈ, વાયુ વડે સ્પર્શિત થતાં પણ મળ ચોંટે છે, તો જળમય એવી વર્ષાઋતુમાં તો અતિ મેલયુક્ત થવાના જ છે. તેનાથી વસ્ત્રો ભારે થાય. વળી તેવા વસ્ત્રો વર્ષાઋતુમાં જીર્ણ થઈ સડી જાય, વર્ષાકાળમાં નવા વસ્ત્રો લઈ ન શકાય, અધિક પરિગ્રહ રાખી ન શકાય, વસ્ત્રના અભાવે યત્તાં દોષો આગમ પ્રસિદ્ધ છે.

બીજાયેલા મળવાળા વસ્ત્રોમાં શીતળ જળકણથી આર્દ્રપણું થવાથી નીલકૂગ થાય છે. તેથી જીવહિંસા થાય. ચોતરફ પ્રસરવા વડે વરસાદ પડતો હોવાથી, શીતળ

વાયુ વાતો હોવાથી, તેવા શીતળ વસ્ત્રો પહેરતા ખાધેલ આહારનું અજીર્ણ થાય. માંદગી આવે, તેથી શાસન નિંદાય. જેમકે - આ સાધુ મૂર્ખશિરોમણિ છે. પરમાર્થથી તત્ત્વ જાણતા નથી. સામાન્ય લોકથી જ્ઞાતને ન જાણનારા સ્વર્ગ કે મોક્ષને જાણે છે. તેવી શ્રદ્ધા કરવી યોગ્ય નથી.

વર્ષાઋતુમાં ન ઘોયેલા વસ્ત્રો પહેરી ભિક્ષાદિ માટે નીકળેલા સાધુને મેઘવૃષ્ટિથી અપ્કાયની વિરાધના થાય છે. - X - વર્ષાઋતુની પાસે કાળે વસ્ત્રાદિ ન ઘોવામાં આ દોષો છે. તેથી વર્ષાકાળ પૂર્વે અવશ્ય વસ્ત્ર ઘોવા. વળી જીવહિંસાદિ દોષો પૂર્વે વસ્ત્ર ઘોવામાં કહ્યા, તે સૂત્રોક્ત રીતિથી યતના વડે પ્રવર્તતા સાધુને ન સંભવે. - X - “વર્ષાકાળ પૂર્વે સર્વે ઉપધિ યતના વડે ઘોવી જોઈએ.” એમ આગળ સૂત્ર કહેશે, તેથી કોઈ દોષ નથી. તેથી ત્યારે વસ્ત્ર ઘોવાથી બકુશ ચારિત્ર પણ થતું નથી. કેમકે સૂત્રની આજ્ઞાથી પ્રવર્તવાપણું છે. અસ્થાન સ્થાપન દોષ પણ નથી લાગતો કેમકે લોકો પણ વર્ષાકાળે વસ્ત્ર ન ઘોવાના દોષો જાણે છે. ઈત્યાદિ -

વર્ષાકાળ પૂર્વે પણ જેટલો ઉપધિ ઘોવા લાયક છે, તે કહે છે -

[૩૩] વર્ષાકાળથી કંઈક પહેલાંના કાળે જલાદિ સામગ્રી હોય તો સર્વ ઉપકરણને સાધુઓ યતના વડે ઘોવે છે. પણ જળના અભાવે જઘન્યથી પાત્ર નિર્યોગ અવશ્ય ઘોવો. ઉપકાર કરાય જેના વડે તે 'નિર્યોગ' એટલે ઉપકરણ. પાત્રનો જે નિર્યોગ તે પાત્ર નિર્યોગ. તે આ - પાત્ર, પાત્રબંધ, પાત્ર સ્થાપન, પાત્ર કેસરિકા, પડલા, રજરાણ અને ગુચ્છ.

વસ્ત્ર ઘોવાના આ નિયમમાં જે અપવાદ છે, તે કહે છે -

[૩૪] જેમણે અરહંત પ્રરૂપિત આચારાંગાદિના ઉપધાન વહન કર્યા હોય, સ્વ સિદ્ધાંતનો અભ્યાસ કર્યો હોય, સમગ્ર સ્વ-પર સિદ્ધાંતના શાસ્ત્રોના અર્થના જ્ઞાતા હોય, પંચાચારમાં સ્વયં કુશળ અને બીજાને કુશળ બનાવનારા હોય, પ્રવચનની અર્થ વ્યાખ્યાના અધિકારી, સદ્ધર્મ દેશનામાં તત્પર હોય તે આચાર્ય. આચાર્યના ઉપલક્ષણથી ઉપાધ્યાયાદિને પણ ગ્રહણ કરવા. તેમના તથા ગ્લાન-માંદા સાધુના વારંવાર મલિન થયેલા વસ્ત્રો પણ ઘોવાય છે. જેથી ગુરુના વિષયમાં લોકમાં નિંદા ન થાય કે આવા મળની દુર્ગધવાળા ગુરુની નીકટ કોણ જાય ? ગ્લાનને અજીર્ણ ન થાય માટે તેઓના વસ્ત્રો વારંવાર ઘોવાય છે.

[૩૫] જેના વિશે પાત્ર મૂકાય તે પ્રત્યવતાર એટલે ઉપકરણ કહેવાય. પછી પાત્રનો પ્રત્યવતાર એટલે પાત્ર સિવાય છ પ્રકારનો પાત્ર નિર્યોગ તથા રજોહરણ સંબંધી બે નિષધા - બાહ્ય અને અભ્યંતર. સૂત્રોક્ત રીતે દર્શી હોતી નથી પણ દાંડી જ હોય, તેની ત્રણ નિષધા - દાંડીની ઉપર એક હાથ લાંબી, તિર્છી ત્રણ વેષ્ટક પહોળી, જે કામળીના કકડારૂપ હોય છે, તે પહેલી નિષધા, તેના અગ્રભાગે દર્શી બંધાય. દર્શી સહિતની નિષધાને પછી રજોહરણ શબ્દથી ગ્રહણ કરશે, માટે અહીં ગ્રહણ ન કરવું. તેના ઉપર એક હાથથી વધુ લાંબી, ઘણા વેષ્ટકથી વીંટતી તિર્છી

જે વસ્ત્રમય નિષધા તે અભ્યંતર અને અભ્યંતરને વીંટલી એક હાથ-ચાર આંગળ પ્રમાણ ચતુરસ્ર જે કામળમય નિષધા, તે બેસવામાં ઉપકારક હોવાથી, પાદ પ્રોંછનક નામે પ્રસિદ્ધ છે, તે ત્રીજી બાહ્ય નિષધા કહેવાય. દાંડી સહિત આ ત્રણે નિષધા મળીને રજોહરણ કહેવાય છે. તેથી રજોહરણ સંબંધી બે નિષધા છે, એમ જે કહ્યું તે અવિરુદ્ધ છે.

તથા પટ્ટ ત્રણ છે - સંસ્તારકપટ્ટ, ઉત્તરપટ્ટ, ચોલપટ્ટ, પોતિ એટલે મુખપોતિકા, તે એક વેંત અને ચાર આંગળ પ્રમાણ માત્ર હોય છે. તથા 'રજોહરણ' - દાંડી અને ત્રણ વેષ્ટક પ્રમાણ પહોળી એક હાથ લાંબી અને એક હાથના ત્રીજા ભાગ પ્રમાણ લાંબી દશીઓ સહિત જે પહેલી નિષધા ઉપર કહી તે રજોહરણ કહેવાય છે. - X - આ વિશેષ પ્રકારની ઉપધિને પરિભોગ કર્યા વિના સ્થાપી ન રાખો. કેમકે આ ઉપધિઓ હંમેશાં ઉપયોગી છે. તેથી વસ્ત્રના આંતરાવાળા હાથ વડે ગ્રહણ કરવારૂપ યતના વડે કરીને ન ધોવાલાયક વસ્ત્રમાં તે ષટ્પદિકા આદિને મૂકી, પછી વસ્ત્રો ધુવે.

આ છેલ્લી ગાથાની વ્યાખ્યા ભાષ્યકારશ્રી કહે છે -

● મૂલ-૩૬ થી ૩૮ :-

પાત્રનો પ્રત્યાવતાર, પાત્રને વર્જન પાત્રનો નિયોગ છ પ્રકારે છે, અભ્યંતર અને બાહ્ય બે નિષધા, સંથારો - ઉત્તરપટ્ટો - ચોલપટ્ટો એ ત્રણ પટ્ટ જાણવા. મુખપોતિકા, એક નિષધાવાળું રજોહરણ આ સર્વે હંમેશાં ઉપયોગી હોવાથી વિશ્રાંતિ આપવા લાયક નથી, તેથી યતના વડે ષટ્પદિકાને સંક્રમાવીને વિધિપૂર્વક તેને ધોવાના છે.

● વિવેચન-૩૬ થી ૩૮ :-

અનંતર પૂર્વના સૂત્રમાં કહેવાઈ ગયેલ છે. આ પ્રમાણે વિસામો ન આપવા લાયક ઉપધિ કહી, તેથી બાકીની ઉપધિ વિસામો આપવા યોગ્ય છે એમ જાણવું. તેથી તેના વિસામાની વિધિને કહે છે -

● મૂલ-૩૯,૪૦ :-

[૩૯] જે ઉપધિ ધોવાનો કાળ પ્રાપ્ત થવા છતાં વિસામો અપાય છે, તે ઉપધિને સર્વજ્ઞની આજ્ઞાએ કરીને સાધુ આ પ્રમાણે વિસામો આપે. [૪૦] અભ્યંતર ઉપયોગી વસ્ત્રને ત્રણ દિવસ ધારણ કરે. ત્રણ દિવસ સુધી રાત્રે સુતી વેળા નીકટ સ્થાપે. એક રાત્રિ માથે લટકાવીને પરીક્ષા કરે.

● વિવેચન-૩૯,૪૦ :-

ઉપધિ ધોવાનો કાળ થતાં, આમ કહીને અકાળે ધોવાથી આજ્ઞાભંગરૂપ દોષ દેખાડે છે. સમગ્ર ષટ્પદિકાની શુદ્ધિ કરવા માટે પરિભોગ કર્યા વિના ધારણ કરાય છે, તે ઉપધિને સર્વજ્ઞોક્ત વચનથી આ રીતે સાધુ વિસામો આપે. સાધુને બે સુતરાઈ કપડાં અને એક કામળી એમ ત્રણ હોય તેમાં એક કપડો અંદર ઓઢાય છે, તેની

ઉપર બીજો સુતરાઈ કપડો, તેની ઉપર કામળરૂપ કપડો ઓઢે. પ્રક્ષાલન કાળે વિશ્રામણ વિધિના આરંભે રાત્રે સૂતી વખતે, શરીરને લાગીને રહેતા કપડાંને બહાર સૌથી ઉપર ત્રણ દિવસ ધારી રાખે. તેથી ષટ્પદિકા આહારાર્થે કે શીતાદિ વડે પીડા પામવાથી અંદરના કપડામાં કે શરીરે આવીને લાગે. આ પહેલો વિધિ.

આ રીતે ત્રણ દિવસ કરી, પછી રાત્રે સુવાના કાળે સમીપમાં સ્થાપન કરી રાખે. જેથી પહેલી વિશ્રામણમાં જે ષટ્પદિકા ન નીકળી હોય તે પણ ક્ષુદ્યાદિ પીડાથી કપડામાંથી નીકળી સંથારામાં લાગી જાય. આ બીજો વિશ્રામણ વિધિ. પછી એક રાત્રિ સુધી સુવાના સ્થાને ઉપર લટકતું રાખીને શરીરને છોડો અડે તેમ તે વસ્ત્ર રાખે. પછી દંષ્ટિ વડે અને પ્રાવરણ વડે તે ષટ્પદિકાને જુએ - દંષ્ટિ વડે જુએ, પછી 'જૂ' ન દેખાય તો ફરીથી શરીરે ધારણ કરે, જેથી સૂક્ષ્મ 'જૂ' આહારાર્થે શરીરમાં લાગે આવા પરીક્ષણ પછી જો 'જૂ' ન હોય તો કપડાં ધુવે. જો 'જૂ' હોય તો વારંવાર ફરીથી જોઈને તે નથી એમ નિશ્ચય થાય પછી ધોવે. આ રીતે સાત દિવસ વડે કપડાંની શુદ્ધિ કરવી. આ રીતે બાકીની ઉપધિની શુદ્ધિ જાણવી.

● મૂલ-૪૧ :- [ભાષ્ય-૧૧] + વિવેચન :-

ધોવાને માટે કપડાને ત્રણ દિવસ સુધી કામળીની ઉપર ધારણ કરે, ત્રણ દિવસ સુધી સમીપે ધારે અને એક દિવસ લટકતું રાખે.

આ જ વિશ્રામણ વિધિને વિશે મતાંતરને કહે છે -

● મૂલ-૪૨ :-

પૂર્વોક્ત ત્રણ પ્રકારે એક એક રાત્રિ કપડાંને ધારણ કરી, પરીક્ષા કરે, પછી શરીરે ધારણ કરે, ત્યારે 'જૂ' લાગેલી ન હોય તો કપડાં ધુવે.

● વિવેચન-૪૨ :-

કોઈ આચાર્ય કહે છે - X - એક રાત્રિ શોધવાલાયક કપડાંને બહાર ધારણ કરે, બીજી રાત્રિ સંથારા પાસે રાખે. ત્રીજી રાત્રિ સુવાના સ્થાને તેને ઉપર લટકતો રાખે જેમાં પ્રાયઃ શરીરને છેડો સ્પર્શતો હોય, તેમ પ્રસારીને રાખે. આ પ્રકારે ત્રણ વખત ધારણ કરીને પરીક્ષા કરે, છતાં 'જૂ' જોવામાં ન આવે તો સૂક્ષ્મ 'જૂ' શોધવા શરીરે કપડો ધારણ કરે ઈત્યાદિ પૂર્વવત્ વિધિ કહેવી. - X - વસ્ત્ર પ્રક્ષાલન જળ વડે થાય, માટે જળ ગ્રહણ વિધિ કહે છે.

● મૂલ-૪૩ :-

કોઈ કહે છે પાત્રમાં નેવાનું પાણી ગ્રહણ કરવું, પણ તે જળ અશુભિ હોવાથી પાત્રમાં લેવાનો પ્રતિષેધ છે. ગૃહસ્થના પાત્રમાં વર્ષા રહ્યા પછી ગ્રહણ કરવું, વરસાદ વરસતો હોય ત્યારે તે તે મિશ્ર કહેવાય તથા તે જળમાં ધાર નાંખવો.

● વિવેચન-૪૩ :-

વર્ષામાં નેવાથી પડતું જળ તે નીવોદક. વર્ષાકાળ પૂર્વે સર્વ ઉપધિ કોઈ

પ્રકારે સામગ્રી અભાવે ન ધોયેલ હોય તો વર્ષાઋતુ પ્રાપ્ત થતાં સાધુઓએ નીવ્રોદક વસ્ત્ર ધોવા માટે ગ્રહણ કરવું. કેમકે તે જળ રજથી ખરડાયેલ, ધૂમાડાથી ધૂમ્રિત, સૂર્યતાપથી ઉષ્ણ થયેલા નેવાના સ્પર્શથી પરિણત થયેલ હોવાથી અચિત્ત હોય છે, માટે કોઈ વિરાધના નથી. કોઈ આચાર્ય પાત્રમાં ગ્રહણ કરવા કહે છે, બીજા આચાર્ય તેનો નિષેધ કરે છે. અશુચિ અને મલિનતાને લીધે ભોજનના પાત્રમાં તે જળ ગ્રહણ ન કરે. જેથી લોકમાં નિંદા ન થાય. ગૃહસ્થની ભાંગેલ કુંડી આદિમાં ગ્રહણ કરી લે. વરસાદ રહ્યા પછી અંતર્મુહૂર્ત બાદ તેના સર્વથા અચિત્ત થવાનો સંભવ છે. માટે તે રીતે લેવું પણ વરસાદ રહ્યા વિના ગ્રહણ ન કરવું કેમકે ત્યારે મિશ્ર હોય છે. વળી ગ્રહણ કરીને તેમાં ધાર નાંખવો, જેથી ફરી સચિત્ત ન થાય. કેમકે અચિત્ત થયેલ જળ ત્રણ પ્રહર પછી સચિત્ત થઈ જાય છે. ધાર નાખતાં તે સચિત્ત નહીં થાય, તથા નિર્મળતા પામશે. વસ્ત્રો વધું ઉજળા થશે.

હવે ધોવાનો ક્રમ -

● મૂલ-૪૪ :-

ગુરુ, તપસ્વી, ગ્લાન, શૈક્ષાદિના વસ્ત્રો પહેલાં ધોવા. પછી પોતાના ધોવા, તેમાં યથાકૃત્ વસ્ત્ર પહેલા ધોવા, બીજા બે અનુક્રમે ધોવા.

● વિવેચન-૪૪ :-

ઉક્ત ક્રમે વસ્ત્રો ધોઈને પછી પોતાના ધોવા. આ વિનય છે. વિનયથી જ સમ્યગ્દર્શનાદિની વૃદ્ધિ સંભવે છે. અન્યથા અવિનિત સાધુને ગચ્છમાં રહેવાનો જ અસંભવ હોવાથી સમગ્ર મૂળની હાનિ થાય. પહેલાં આચાર્યના વસ્ત્રો ધોવા ઈત્યાદિ ગાથાર્થ મુજબ ક્રમ જાણવો.

અહીં ઉક્ત વસ્ત્રો ત્રણ પ્રકારે સંભવે છે - યથાકૃત્, અલ્પપરિકર્મ, બહુપરિકર્મવાળા. જે પરિકર્મ રહિત તથાવિધ વસ્ત્રો તે યથાકૃત્ કહેવાય છે. એક વાર ખંડીને સાંધ્યા હોય તે અલ્પ પરિકર્મ, ઘણાં પ્રકારે ખંડીને સાંધેલ હોય તે બહુ પરિકર્મ કહેવાય તેમાં ધોવાનો અનુક્રમ આ છે -

પહેલાં બધાંના યથાકૃત્ વસ્ત્ર ધોવા, પછી અનુક્રમે બીજા બે ધોવા. આ ક્રમ વિશુદ્ધ અધ્યવસાય વૃદ્ધિ માટે છે. અલ્પ પરિકર્મ વસ્ત્રો બહુ પરિકર્મની અપેક્ષાએ સંયમનો થોડો વ્યાઘાત કરે માટે અપેક્ષાથી શુદ્ધ છે. તેનાથી યથાકૃત્ અતિ શુદ્ધ છે. તે પલિમંથ [સ્વાધ્યાય વ્યાઘાત] કરનાર નથી. તેથી જેમ-જેમ પહેલાં શુદ્ધ વસ્ત્ર ધોય તેમ તેમ સંયમ બહુમાનની વૃદ્ધિ હોવાથી વિશુદ્ધ અધ્યવસાય વૃદ્ધિ થાય છે. હવે પ્રક્ષાલન વિધિ -

● મૂલ-૪૫ :-

આસ્થોટન અને પિટ્ટન વડે વસ્ત્રો ધોવા નહીં, ઘોઈને સૂકવવા માટે અગ્નિનો તાપ ન આપે. પરિભોગ વસ્ત્રને છાયામાં, અપરિભોગને તડકામાં સૂકવે, તેની સામે જોયા કરે, ધોવામાં 'કલ્યાણ' પ્રાયશ્ચિત્ત આવે.

● વિવેચન-૪૫ :-

આસ્થોટન - ધોબીની જેમ શિલા ઉપર પછાડવું. પિટ્ટન-નિર્ઘન એવી વિધવા સ્ત્રી માફક વારંવાર પાણી નાંખવા પૂર્વક વસ્ત્રને ઉચલાવીને ધોડા વડે પીટવું. - X - હાથ-પગ વડે મસળી મસળીને ચતના વડે ધોવા. ધોયા પછી પોતાને લાગેલ ઠંડી દૂર કરવા કે વસ્ત્ર સૂકવવા અગ્નિનો તાપ ન આપે. કેમકે - આર્દ્ર હસ્તાદિ કે વસ્ત્ર થકી કોઈ પ્રકારે જળબિંદુ પડવાથી અગ્નિકાયની વિરાધના થાઓ. તો તે ભીના વસ્ત્રો કેમ સૂકવવા ?

પરિભોગ્ય વસ્તુને છાયામાં અને અપરિભોગ્યને તડકામાં સૂકવવા, કેમકે પરિભોગ્યમાં તથા પ્રકારે શોધ્યા પછી પણ 'જૂ'નો સંભવ રહે છે, ધોતી વખતે વસ્ત્રમર્દન કરાયા છતાં કદાચ જીવિત રહી હોય, તો તે સૂર્યના તાપના સંબંધથી મૃત્યુ પામે તેથી તેના રક્ષણ માટે ઉક્ત વિધિ કહી. વળી છાયા કે તડકામાં સૂકવેલા વસ્ત્રોને નિરંતર જુઓ. જેની ચોર લોકો તેને હરી ન જાય. અહીં વસ્ત્રાદિ ધોતાં વાયુકાય વિરાધના રૂપ કે 'જૂ'ના મર્દન આદિરૂપ અસંયમ પણ સંભવી શકે, તેથી શુદ્ધિને માટે ગુરુ 'કલ્યાણ' પ્રાયશ્ચિત્ત આપે. અપ્કાય પિંડ કહ્યો. હવે તેઉકાય પિંડ કહે છે -

● મૂલ-૪૬ થી ૪૮ :-

[૪૬] તેઉકાય ત્રણ પ્રકારે છે - સચિત્ત, મિશ્ર, અચિત્ત. સચિત્ત બે પ્રકારે - નિશ્ચયથી અને વ્યવહારથી. [૪૭] ઈંટના નિભાડાનો ઠીક મધ્યભાગ તથા વિજળી આદિ નિશ્ચયથી સચિત્ત છે, બાકીના અંગારા વગેરે વ્યવહારથી સચિત્ત છે... મુર્મુર આદિ મિશ્ર છે. [૪૮] અચિત્ત તેઉકાય-ભાત, શાક, કાંજી, ઓસામણ, ઉષ્ણજળ, રાંધેલા અડદ, ડગલક, રાખ, સોય ઈત્યાદિ. તેથી તે સાધુના ઉપયોગમાં આવે છે.

● વિવેચન-૪૬ થી ૪૮ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. વિશેષ આ છે - ઈંટનો નીભાડો, કુંભારનો નીભાડો, શેરડીનો રસ ઉકાળવાની ચૂલ આદિનો મધ્યભાગ, વિજળી ઉલ્કા આદિ તેઉકાય નિશ્ચયથી સચિત્ત છે. અંગારાદિ - જવાળારહિત અગ્નિ, જવાળા આદિ વ્યવહાર સચિત્ત છે. છાણાનો અગ્નિ, અર્ધ બુઝાઈ ગયેલો અગ્નિ આદિ મિશ્ર તેઉકાય છે.

હવે અચિત્ત તેઉકાય કહે છે -

ઓદન - ભાત વગેરે ભોજન. વ્યંજન - શાક, ભાજી, કઠી આદિ. પનક - કાંજી. આચામ - ઓસામણ. ઉષ્ણોદક - ત્રણ ઉકાળાવાળું પાણી. મંડક - રોટલા, કુલ્માષ - રાંધેલા અડદ. આ બધું અગ્નિનું કાર્ય હોવાથી અગ્નિરૂપ કહેવાય છે અને ઓદનાદિ અચિત્ત હોવાથી અચિત્ત અગ્નિકાય કહેવામાં ઘોષ નથી. ડગલક - પાકી ઈંટોના ટુકડા. સરજસ્ક-રાખ. સૂચિ-સોય. પિપ્પલક-સજીયો. નખવિદારણિકા આદિને કહેવા. આ બધાં પૂર્વે અગ્નિરૂપપણાએ પરિણમેલા હતા, ભૂતપૂર્વ ગતિથી હાલ પણ અગ્નિકાયપણે અને અચિત્ત કહેવાય છે. આ અચિત્ત અગ્નિકાયનું પ્રયોજન -

ભોજનાદિમાં છે.

તેઉકાયપિંડ કહ્યો. હવે વાયુકાયપિંડ કહે છે -

● મૂલ-૪૯ થી ૫૨ :-

[૪૮] વાયુકાય ત્રણ પ્રકારે છે - સચિત, મિશ્ર, અચિત. સચિત બે પ્રકારે છે - નિશ્ચયથી અને વ્યવહારથી. [૫૦] વલયસહિત ઘનવાત અને તનુવાત, અતિહિમ અને અતિદુર્દિન એ નિશ્ચયથી સચિત છે. પૂર્વાદિ દિશાનો વાયુ વ્યવહારથી સચિત છે, આકાંતાદિ વાયુ અચિત છે. [૫૧] આકાંતાદિ - આકાંત, આઘ્રાત, દેહાનુગત, પીલિત, સંમૂર્છિમાદિને વિશે જે વાયુ હોય છે, તેને આઠ કર્મમથનકે અચિત વાયુકાય કહ્યો છે. [૫૨] મશકમાં રહેલો વાયુકાય જળમાં ૧૦૦ હાથ જાય ત્યાં સુધી અચિત પછી ૧૦૦ હાથ સુધી મિશ્ર, ત્રીજા ૧૦૦ હાથથી સચિત હોય. બસ્તી, પોરસિમાં, દિવસમાં અચિતાદિ હોય છે.

● વિવેચન-૪૯ થી ૫૨ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. વિશેષ આ પ્રમાણે - વલયાકાર એવો ઘનવાત અને તનુવાત. નરક પૃથ્વીના પાર્શ્વભાગમાં વલયાકારે તે રહેલ છે. તથા અતિ હિમ પડતો હોય ત્યારે, મેઘાંધકાર વર્તતો હોય કે વાદળાં વડે આકાશમંડલ આચ્છાદિત હોય ત્યારે જે વાયુ હોય, તે બધાં વાયુ નિશ્ચયથી સચિત હોય છે. પણ અતિ હિમ કે અતિ દુર્દિન સિવાય પૂર્વાદિ દિશાનો વાયુ વ્યવહારથી સચિત છે. આકાંતિક - પગના દબાવવા વડે પંકાદિથી ઉત્પન્ન પાંચ પ્રકારનો વાયુ અચિત છે. તે આકાંતાદિ કહે છે— આક્રાંત - પગ વડે કાદવ આદિ દબાતા ચિત્કાર શબ્દ કરતાં જે વાયુ ઉછળે તે. આઘ્રાત - મુખના વાયુથી ભરેલ દંતિ આદિમાં રહેલો વાયુ. ઘાળ - તલ પીલાવાથી શબ્દ સહિત નીકળતો વાયુ. દેહાનુગત - શરીરાશ્રિત શ્વાસોચ્છવાસ રૂપ વાયુ. પીલિત - બીનું વસ્ત્ર નીચોવતા નીકળતો વાયુ. સંમૂર્છિમ, તાલવૃંતાદિનો વાયુ. આ પાંચે પ્રકારનો વાયુ આઠ કર્મના મથન કર્તા અરહંતોએ અચિત કહેલો છે.

હવે મિશ્ર વાયુકાયને જણાવતા કહે છે - મશક એટલે બકરી કે કોઈ પશુના શરીરને ઉપરથી ચીયાં વિના મસ્તકને દૂર કરીને, પછી શરીરની ચામડી નીચેના હાડકાદિ કાઢીને, ગુદાછિદ્રને બીજા કોઈ ચામડાના થીંગડા વડે ઢાંકીને, ગ્રીવાની અંદરના મુખને સાંકડુ કરીને બનાવેલ ચામડાનો કોથળો તે દંતિ કે મશક. તેને અચિત એવા મુખના વાયુથી ભરી, દોરડા વડે મુખને મજબૂત બાંધી કોઈ મનુષ્ય નદી આદિ જળમાં તરતી મૂકે તો દંતિનો વાયુકાય, ક્ષેત્રથી ૧૦૦ હાથ દૂર જાય ત્યાં સુધી અચિત હોય છે. ઈત્યાદિ ગાથાર્થ મુજબ કહેવું. ૩૦૦ હાથ બાદ તો સચિત જ રહે છે. તેથી ૧૦૦ હાથવાળા ક્ષેત્રમાં જવા-આવવા-ફરીથી જવા વડે અચિતપણું જાણવું અથવા ૧૦૦ હાથ જેટલાં ક્ષેત્રમાં જતાં જે કાળ થાય તેટલો કાળ એક જ સ્થાને જળ મધ્યે રહેવાથી ઉપરોક્ત ક્રમે અચિત્ત્વાદિ ભાવવા.

દંતિમાં કહ્યું તેમજ બસ્તિના સંબંધમાં જાણવું માત્ર બસ્તિનું સ્વરૂપ થોડું બિન્ન

છે. દંતિમાં રહેલ વાયુકાય પણ સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ કાળને આશ્રીને અનુક્રમે પોરસિ અને દિવસોને વિશે અચિતાદિરૂપ જાણવો.

● મૂલ-૫૩ થી ૫૬ :- [ભાષ્ય-૧૨ થી ૧૫]

કાળ બે પ્રકારે - સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ. સ્નિગ્ધ ત્રણ ભેદે - એકાંત સ્નિગ્ધ, મધ્યમ, જઘન્ય. રૂક્ષ ત્રણ પ્રકારે - જઘન્ય, મધ્યમ, ઉત્કૃષ્ટ. એકાંત સ્નિગ્ધ કાળે બસ્તિનો વાયુ એક પોરસિ અચેતન હોય, બીજી એ મિશ્ર અને ત્રીજીએ સચેતન, મધ્યમ સ્નિગ્ધકાળે બે પોરસિ અચિત, ત્રીજીએ મિશ્ર, ચોથીએ સચિત થાય. જઘન્ય સ્નિગ્ધ કાળે ત્રણ પોરસિ સુધી અચિત, ચોથીએ મિશ્ર, પાંચમીએ સચિત થાય. એ પ્રમાણે રૂક્ષકાળમાં પણ દિવસની વૃદ્ધિ જાણવી.

● વિવેચન-૫૩ થી ૫૬ :-

સ્નિગ્ધ - જળવાળો અને શીતવાળો કાળ. રૂક્ષ - ઉષ્ણકાળ. એકાંત સ્નિગ્ધ - અતિ સ્નિગ્ધકાળ. ઉત્કૃષ્ટ રૂક્ષ - અત્યંત રૂક્ષ. એકાંત સ્નિગ્ધકાળમાં બસ્તિકે દંતિમાં રહેલો વાયુકાય એક પોરસિ સુધી અચિત રહે, બીજી પોરસિના આરંભથી અંત સુધી મિશ્ર, ત્રીજી પોરસિના આરંભથી જ સચિત રહે છે. બાકી ગાથાર્થ મુજબ કાળ વર્ણન જાણવું. રૂક્ષકાળમાં - જઘન્ય રૂક્ષકાળે બસ્તિ આદિનો વાયુ એક દિવસ અચિત, બીજે દિવસે મિશ્ર, ત્રીજે દિવસે સચિત થાય છે. એ પ્રમાણે એક-એક દિનની વૃદ્ધિ જાણવી.

● મૂલ-૫૭ :-

અચિત્તકાયનું પ્રયોજન મુનિને દંતિ કે બસ્તિમાં રહેલ વાયુથી અથવા માંદગીમાં હોય છે. સચિત અને મિશ્ર વાયુ પરિહરવો.

● વિવેચન-૫૭ :-

નદી આદિ ઉતરતા મુનિને આવા વાયુનું પ્રયોજન હોય છે. આ કહેવા વડે જળમાં રહેલ વાયુ ગ્રહણ કરાય છે અથવા માંદગીમાં કોઈક વ્યાધિમાં દંતિ આદિથી વાયુ ગ્રહણ કરી ગુદા આદિમાં નંખાય છે. આમ કહીને સ્થળમાં રહેલ વાયુ ગ્રહણ કર્યો. જળમધ્યે અશક્ય પરિહાર હોવાથી વાયુકાયની વિરાધનાનું પછી પ્રાયશ્ચિત કરે. —૦— હવે વનસ્પતિકાયપિંડ કહે છે -

● મૂલ-૫૮ થી ૬૧ :-

[૫૮] વનસ્પતિકાય ત્રણ પ્રકારે - સચિત, અચિત, મિશ્ર. સચિત બે પ્રકારે - નિશ્ચયથી અને વ્યવહારથી. [૫૯] નિશ્ચયથી સર્વે પણ અનંતકાય સચિત હોય છે. પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય વ્યવહારથી સચિત છે. મ્લાન થયેલ વનસ્પતિ અને લોટ - આટો વગેરે મિશ્ર હોય છે. [૬૦] પુષ્પ, પત્ર, કોમળ ફળ, હરિત એ સર્વેના કીંટ મ્લાનિ પામ્યા પછી બધાં જીવરહિત જાણવા. [૬૧] અચિત વનસ્પતિકાયનું પ્રયોજન-સંચારો, પાત્ર, ઇંડ, બે સુતરાઈ વસ્ત્ર, પીઠ, ફલક આદિ તથા ઔષધ, ભેષજ આદિમાં છે.

● વિવેચન-પટ થી ૬૧ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. વિશેષ આ પ્રમાણે - સર્વે અનંતકાય એટલે સાધારણ વનસ્પતિકાય. પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય - લીમડો, આંબો આદિ. પ્રભાન - અર્ધ સુકાયેલ સર્વ વનસ્પતિ. તેને મિશ્ર કહી, કેમકે - જેટલે અંશે સુકાયેલ હોય તે અચિત અને શેષ અચિત હોય છે. લોટ-દંટી આદિથી થયેલ ચૂર્ણ, તેમાં કેટલીક નખિકા સંભવે છે તે સચિત હોય, બાકી અચિત હોય.

અચિત વનસ્પતિકાય - ગાથાર્થ મુજબ જાણવું. તેનું પ્રયોજન આ પ્રમાણે - જે આ સંસ્તારક - શર્યા, પાટ વગેરે સાધુ ગ્રહણ કરે છે, જે પાત્રો, દંડ, વિદંડ ઈત્યાદિ ગાથાર્થ મુજબ જાણવા. ઔષધ - હરડે આદિ એકલી વસ્તુ, ભેષજ - બે કે વધુ ઔષધનું એકત્ર ચૂર્ણાદિ અથવા અંદર ઉપયોગ કરવો. તે ઔષધ અને બહાર ઉપયોગ કરવો તે લેપ વગેરે ભેષજ કહેવાય.

હવે બેઈન્દ્રિયાદિ ચાર પિંડ અને તેનું પ્રયોજન કહે છે -

● મૂલ-૬૨ થી ૬૭ :-

[૬૨] બે-ત્રણ-ચાર-પાંચ ઈન્દ્રિયવાળા જીવો સ્વ સ્વ જાતિવાળા ત્રણ ત્રણ વગેરે સ્વ-સ્વ સ્થાનમાં બેળા થાય તેને પિંડ કહેવાય છે. [૬૩] અક્ષ, છીપ, શંખાદિ બેઈન્દ્રિયનો પરિભોગ છે, તેઈન્દ્રિયમાં ઉદેઈ આદિનો અથવા વૈદ્ય કહેતે, માખીની વિષ્ટા કે અશ્વમક્ષિકાનો ચઉરિન્દ્રિયમાં ઉપયોગ છે. [૬૪] પંચેન્દ્રિય પિંડને વિશે બધું ઉપયોગી છે, પણ નારકીઓ અનુપયોગી છે. [૬૫] ચર્મ, અસ્થિ, દાંત, નખ, રોમ, શ્રંગ, બકરી આદિનું છાણ, ગોમૂત્ર, દુધ, દહીં વગેરે વડે પંચેન્દ્રિય તિર્યચનો પરિભોગ છે. [૬૬] સચિત મનુષ્યનું પ્રયોજન માર્ગ પૂછવામાં, ભિક્ષા દાનાર્થે છે. અચિત મનુષ્યના મિશ્ર કહેવાય છે, તેને માર્ગ પૂછવો તે ઉપયોગ છે. [૬૭] દેવતાનો ઉપયોગ - ક્ષપકાદિ મુનિ મરણના કાર્ય વિશે કોઈક દેવતાને પૂછે કે માર્ગ વિશે શુભાશુભ પૂછે છે.

● વિવેચન-૬૨ થી ૬૭ :-

જે મેળાપમાં પોતાની જાતવાળાનું જ્યાં સ્થાન હોય ત્યાં બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય જીવો ત્રણ વગેરે એકત્ર થયા હોય, જેમકે ત્રણ-ત્રણ, ચાર-ચાર આદિ, તેને પિંડ કહેવાય છે. પોતપોતાના સ્થાને પિંડ કહેવાય. આવો પિંડ પણ ત્રણ ત્રણ પ્રકારે છે. તે આ - સચિત, મિશ્ર, અચિત. જીવતા ત્રણ વગેરે અક્ષાદિનું એક સ્થાને જે મળવું તે સચિત છે, કેટલાંક જીવંત અને કેટલાંક મૃત અક્ષાદિનો મેળાપ તે મિશ્ર છે. જીવરહિત તે જ અક્ષાદિનો મેળાપ તે અચિત છે.

તે બેઈન્દ્રિયાદિ વડે આ કાર્ય - પ્રયોજન છે :- સાધુને બે પ્રકારે પ્રયોજન સંભવે છે - શબ્દ વડે, શરીર વડે. શકુનાદિ જોવામાં શબ્દ વડે પ્રયોજન છે, તે આ રીતે - શખના શબ્દને પ્રશસ્ત અને મહાશકુન માને છે. શરીર વેડ ત્રણ પ્રકારે પ્રયોજન છે - સંપૂર્ણ શરીર વડે, શરીરના કોઈ ભાગ વડે અને શરીરના સંબંધથી

ઉત્પન્ન કોઈ બીજી વસ્તુ વડે.

બેઈન્દ્રિયના સંપૂર્ણ શરીર વડે પ્રયોજન - છીપ, શંખ વગેરે સહિત અક્ષનો પરિભોગ હોય છે. આદિ શબ્દથી કોડા પણ ગ્રહણ કરવા. અક્ષ અને કર્પદ વગેરેનો ઉપયોગ સમવસરણની સ્થાપના વગેરેમાં, શંખ અને છીપનો ઉપયોગ આંખના ફૂલા વગેરે કાઢવામાં થાય છે.

તેઈન્દ્રિયનો ઉપયોગ - અહીં ઉદઈ શબ્દથી ઉદઈએ કરેલા રાફડાની માટી સમજવી, એવા પ્રકારના બીજા તેઈન્દ્રિયની માટીનું પણ ગ્રહણ કરવું. પરિભોગ એટલે ઉપભોગ કરવાપણું. ઉદઈની માટી વગેરેનો પરિભોગ સર્પદંશાદિમાં દાહની શાંતિ માટે જાણવો અથવા વૈદ્ય અમુક તેઈન્દ્રિયના શરીરાદિને બાહ્ય વિલેપનાદિને માટે બતાવે ત્યારે તેનો ઉપભોગ થાય છે.

ચઉરિન્દ્રિય મધ્યે માખીનો વિષ્ટા એ પરિભોગ છે. કેમકે તે વિષ્ટા વમનના નિષેધાદિમાં સમર્થ છે. અથવા નેત્રમાંથી જળ વગેરે કાઢવા અશ્વમક્ષિકાનો ઉપયોગ કરાય છે. તથા આવી જાતિના ચઉરિન્દ્રિય પણ લેવા.

પંચેન્દ્રિયના પિંડના વિષયમાં ઉપયોગ - તિર્યચાદિનો પિંડ યથાયોગપણે ઉપયોગમાં આવે છે. તે આ રીતે - ચામડું, અસ્થિ, દાંત ઈત્યાદિ ગાથાર્થ પ્રમાણે કહેવા. અસ્થિ - ગીઘ પક્ષીની નખિકાદિનો પરિભોગ છે, તે શરીરના ફોલ્લાને દૂર કરવા માટે બાહુ આદિ ઉપર બંધાય છે. દંત - સુવરના દાંતને ઘસીને નાંખતા નેત્રને વિશ ફૂલા દૂર કરાય છે. નખ - અમુક જીવોના નખ ધૂપમાં નાંખી તેની ગંધ હોય તે કોઈપણ રોગનો નાશ કરે છે. રોમ - તેનો કામળો બને છે. શ્રંગ - ભેંસ આદિનું શીંગડું, માર્ગમાં ગચ્છથી ભૂલા પડેલા સાધુને ભેગા કરવાને વગાડાય છે. છાણ અને ગોમૂત્રનો ઉપયોગ ખસ વગેરેના મર્દનમાં થાય છે. દુધનો ઉપયોગ ભોજનમાં થાય છે.

સચિત મનુષ્યનું પ્રયોજન સાધુને માર્ગ જણાવવા કે ભિક્ષાદિ દાન માટે છે. અચિત મનુષ્યના મસ્તકના અસ્થિ ઉપયોગી છે, તે અસ્થિ ઘસીને પુરુષ ચિહ્નનો અમુક વ્યાધિ દૂર થાય છે. કોઈ રાજા સાધુના વિનાશાદિ માટે ઉદમવંત થાય ત્યારે સાધુ મસ્તકના અસ્થિ લઈને કાપાલિકનો વેશ લઈ દેશાંતર જઈ શકે છે. મિશ્રનો ઉપયોગ અસ્થિ લઈને કાપાલિકનો વેશ લઈ દેશાંતર જઈ શકે છે. મિશ્રનો ઉપયોગ અસ્થિ વડે ભૂષિત અને સરજસ શરીર કાપાલિક પાસે માર્ગને જાણવા ઉપયોગી છે.

દેવતાના વિષયનો ઉપયોગ - તપસ્વી કે આચાર્યાદિને દેવીઓ પ્રાયઃ સમીપે જે રહેવાવાળા હોય છે. મરણ વગેરે પ્રયોજન ઉપસ્થિત થાય ત્યારે કોઈ દેવતાને પૂછે કે માર્ગના વિષયમાં શુભાશુભ પૂછે.

આ પ્રમાણે સચિતાદિ ભેદથી ત્રણ પ્રકારનો દ્રવ્યપિંડ પ્રત્યેક પૃથ્વીકાયાદિ નવની મધ્યે બે આદિના મિશ્રપણાથી મિશ્રદ્રવ્યપિંડ :-

● મૂલ-૬૮,૬૯ :-

હવે મિશ્ર પિંડ, આ નવેના દ્વિક સંયોગાદિથી આરંભીને યાવત્ છેલ્લા

નવ સંયોગવાળા ભંગ સુધી જાણવો. આ મિશ્રપિંડના દેષ્ટાંતો આ રીતે છે – કાંજી, ગોરસ, મદિરા, વેસન, ભેષજ, સ્નેહ, શાક, ફળ, માંસ, લવણ, ગોળ, ઓદનાદિ અનેક પ્રકારે સંયોગપિંડ જાણવા.

● વિવેચન-૬૮,૬૯ :-

કેવળ પૃથ્વીકાયાદિકના પિંડને કહ્યા પછી મિશ્રપિંડ કહે છે મિશ્રક - સખતીય અને વિખતીય દ્રવ્યના મિશ્ર કરવારૂપ પિંડ. આ જ નવે પિંડોના બે આદિના સંયોગવાળો જાણવો. તે આ પ્રમાણે –

પૃથ્વીકાય + અપ્કાય એ દ્વિક સંયોગનો પહેલો ભંગ. પૃથ્વીકાય + તેઉકાય એ બીજો ભંગ. એ પ્રમાણે દ્વિકસંયોગમાં ૩૬-ભંગો જાણવા.

ત્રિકસંયોગમાં પૃથ્વીકાય + અપ્કાય + તેઉકાય એ પહેલો ભંગ, પૃથ્વીકાય + અપ્કાય + વાયુકાય એ બીજો ભંગ એ પ્રમાણે ૮૪ ભંગો જાણવા.

ચતુષ્ક સંયોગમાં – પૃથ્વી, અપ્, તેઉ, વાયુ એ પહેલો ભંગ. પૃથ્વી, અપ્, તેઉ, વનસ્પતિ એ બીજો ભંગ. એ રીતે ૧૨૬-ભંગો જાણવા.

પંચક સંયોગમાં-૧૨૬, ષટ્ક સંયોગમાં-૮૪, સપ્તક સંયોગમાં ૩૬, અષ્ટક સંયોગમાં-૯, નવક સંયોગમાં એક ભંગ. કુલ-૫૦૨ ભંગો થાય. - X - X - X - X - X - X - X - X - નવક સંયોગથી પ્રાપ્ત એક સંખ્યાવાળો જે મિશ્રપિંડ આવે તે લેપને આશ્રીને દેખાડે છે. અહીં ગાડાંની ઘરી ઉપર તેલ લગાડે ત્યારે તેના ઉપર '૨૪'રૂપ પૃથ્વીકાય લાગે. નદી ઉતરતા અપ્કાય લાગે, લોટાની વસ્તુ ઘસાતા તેઉકાય, તેજસ્ હોય ત્યાં વાયુ હોય છે, માટે વાયુકાય લાગે, ઘોંસરી વનસ્પતિકાય છે. બે-ત્રણ-ચાર ઈન્દ્રિયવાળા જીવો સંપાતિમ સંભવે છે. ભેંસાદિના ચામડાની વાઘરી આદિ ઘસાતા હોવાથી તેના અવયવરૂપ પંચેન્દ્રિય પિંડ પણ સંભવે છે. આવા પ્રકારની ગાડાની ઘરીથી લેપ કરાય, તે મિશ્રપિંડ કહેવાય.

આટલો જ દ્રવ્યપિંડ મિશ્રપિંડ સંભવે છે. હવે તેના દેષ્ટાંતો –

કાંજી, તે અપ્કાય, તેઉકાય, વનસ્પતિકાયના પિંડરૂપ છે તે આ રીતે – યોખાને ઘોવા તે અપ્કાય, પકવવા તે તેઉકાય, યોખાના અવયવો તે વનસ્પતિકાય. જો તેમાં લવણ નાંખે તો પૃથ્વીકાય પણ સંભવે છે, એ પ્રમાણે સર્વત્ર સ્વબુદ્ધિથી ભાવના કરવી.

ગોરસ છાસ. તે અપ્કાય અને ત્રસકાયથી મિશ્ર હોય છે. આસવ - મદિરા, તે અપ્, તેઉ અને વનસ્પતિકાયના પિંડરૂપ છે. ભેષજ - રાબડી આદિ, તે અપ્, તેઉ, વનસ્પતિકાયના પિંડરૂપ છે. સ્નેહ - ઘી, ચરબી, તે તેઉ અને ત્રસકાયના પિંડરૂપ છે. શાક - ભાજી વગેરે, તે વનસ્પતિ, પૃથ્વી, ત્રસકાયના પિંડરૂપ છે. આ પ્રમાણે - X - X - બધાં સંયોગો વિચારવા. જેનો જે દ્વિકસંયોગાદિમાં સમાવેશ થતો હોય ત્યાં જ કરવો.

હવે ક્ષેત્રપિંડ અને કાલપિંડ કહે છે –

● મૂલ-૭૦ થી ૭૩ :-

[૭૦] ત્રણ પ્રદેશ અને ત્રણ સમય એ અનુક્રમે યોથા ક્ષેત્ર અને પાંચમાં કાળ-પિંડનું સ્વરૂપ છે. દ્રવ્ય એટલે પુદ્ગલ સ્કંધને વિશે જે સ્થાન એટલે અવગાહ અને સ્થિતિ એટલે રહેવું. તે પણ તેના આદેશથી યોથા અને પાંચમાં પિંડનું સ્વરૂપ છે. તથા જ્યાં અને જ્યારે તેની પ્રરૂપણા થાય. [૭૧] જો મૂર્તિમાન દ્રવ્યમાં પરસ્પર મળી જવા થકી અને સંખ્યાના બહુપણા થકી પિંડ શબ્દ યોગ્ય છે, તો અમૂર્તિમાન દ્રવ્યને વિશે પણ તે પિંડ શબ્દ જ યોગ્ય છે. [૭૨] જેમ ત્રણે પ્રદેશને અવગાહીને રહેલો જે ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ અવિભાગે કરીને સંબંધવાળો છે, તે પ્રમાણે સ્કંધનો આધાર પણ પિંડપણે કેમ ન કહેવાય? કહેવાય. [૭૩] અથવા તો નામાદિ ચાર પિંડનો યોગ અને વિભાગ વડે અવશ્ય પિંડ કહેવો. પરંતુ ક્ષેત્ર અને કાળ એ બેને આશ્રીને જે સ્થાને કે જે કાળે પિંડ વર્ણન કરાય અથવા ઉત્પન્ન કરાય છે તે પણ પિંડ કહેવાય છે.

● વિવેચન-૭૦ થી ૭૩ :-

[૭૦] નામાદિ પિંડ ગાથાના અનુક્રમથી યોથો ક્ષેત્રપિંડ અને પાંચમો કાળપિંડ કહેવાય છે. ક્ષેત્ર - આકાશ, કાલ - સમયનું પરાવર્તન. તેમાં ત્રણ આકાશ પ્રદેશો તથા ત્રણ સમયો - કાળનો વિભાગ ન થઈ શકે. તેવા ભાગો. - X - X - અહીં ભાવાર્થ આ છે :- પરસ્પર મળેલા ત્રણ આકાશ પ્રદેશો અને પરસ્પર મળેલાં ત્રણ સમયો અનુક્રમે ક્ષેત્રપિંડ, કાળપિંડ જાણવા. અહીં ત્રિ શબ્દથી બે, ચાર વગેરે પણ જાણવા.

ક્ષેત્રપિંડ અને કાળપિંડ ઉપચાર સહિત કહીને હવે ઉપચાર સહિત કહે છે :- પુદ્ગલ સ્કંધ દ્રવ્યમાં, અવગાહ અને કાળથી રહેવું તે. સ્થાન અને સ્થિતિને આશ્રીને જે ક્ષેત્ર અને કાળની પ્રધાનપણે વિવક્ષા કરીને ક્ષેત્ર અને કાળ વડે જે કથન. તેથી યોથા અને પાંચમાં પિંડની પ્રરૂપણા કરવી, એમ કહેવાથી શું કહ્યું? સ્કંધરૂપ પુદ્ગલદ્રવ્યને વિશે અવગાહના વિચારને આશ્રીને ક્ષેત્રના પ્રધાનપણાની વિવક્ષાએ કરીને જ્યારે ક્ષેત્ર વડે આ એક, બે, ત્રણ પ્રદેશવાળો ઈત્યાદિ કથન કરાય ત્યારે તે ક્ષેત્રપિંડ કહેવાય. કાળથી સ્થિતને આશ્રીને કાળના પ્રધાનપણાની વિવક્ષા કરીને આ એક, બે સમયવાળો ઈત્યાદિ કાળ વડે કથન કરાય ત્યારે તે કાળપિંડ કહેવાય છે. - X - X -

હવે બીજા પ્રકારે ઉપચાર સહિત ક્ષેત્રપિંડ અને કાલપિંડ કહે છે – જે વસતિ આદિને વિશે, જે પહેલી પોરિસિ આદિ કાળમાં પિંડની પ્રરૂપણા કરાય છે, તે પિંડ. પ્રરૂપાતો નામાદિ પિંડ વસતિ આદિ ક્ષેત્રથી ક્ષેત્રપિંડ કહેવાય છે. એ રીતે પોરિસિ આદિને આશ્રીને તે કાળપિંડ છે.

અહીં અન્ય કોઈ આક્ષેપ કરે છે કે – મૂર્તિમાન દ્રવ્યમાં પરસ્પર મળી જવાથી અને સંખ્યાનું ઘણાંપણું થવાથી પિંડ એવું કથન ઘટી શકે છે. પણ ક્ષેત્ર અને કાળનું

પરસ્પર મળવું થતું નથી, તેમજ કાળમાં તો સંખ્યાનું ઘણાંપણું ઘટતું નથી. - X - X - X - આ આકોષનું નિવારણ કરતાં કહે છે -

[૭૧] જો મૂર્તિમાન દ્રવ્યમાં પરસ્પર ભળી જવા થકી તથા બે વગેરે સંખ્યાના સંભવ થકી પિંડ એવા શબ્દનું કહેવું ઘટે છે. તો તે પિંડ એવા શબ્દનું કથન અમૂર્ત એવા પણ ક્ષેત્રના પ્રદેશો અને કાળના સમયોને વિશે ઘટે છે. કેમકે તેમાં પણ પિંડ શબ્દની પ્રવૃત્તિનું કારણ જે પરસ્પરાનું બંધ અને સંખ્યા બાહુલ્ય સંભવે છે. તે આ રીતે -

સર્વે ક્ષેત્રના પ્રદેશો પરસ્પર નિરંતરપણાં સંબંધે કરીને સહિત રહેલા છે, તેથી જેમ પરમાણુથી બનાવેલા ચતુરમ્નાદિ ધનમાં પરસ્પર નિરંતરપણાં અનુવેદ્યથી અને સંખ્યાના બહોળાપણાથી પિંડ એવું કથન પ્રવર્તે છે તેમ ક્ષેત્રના પ્રદેશોમાં પણ પ્રવર્તતો પિંડ શબ્દ અવિરુદ્ધ છે. કેમકે તેમાં પણ નૈરંતર્યરૂપ અનુવેદ્યાદિનો સંભવ છે તથા કાળ પણ પરમાર્થથી વિદ્યમાન છે અને દ્રવ્ય છે. તેથી તે કાળ પણ પરિણામી છે. કેમકે સર્વે વિદ્યમાન પદાર્થનું પરિણામીપણું અંગીકાર કરેલ છે. વળી તે રૂપે પરિણામ પામતો પરિણામી પદાર્થ અન્વયવાળો કહેવાય છે. તેથી વર્તમાનકાળના સમયનો પણ પૂર્વના અને પછીના સમય સાથે સંબંધ હોય છે. - X - તેથી પિંડ શબ્દની પ્રવૃત્તિનો વિરોધ નથી.

[૭૨] ક્ષેત્રમાં પિંડ શબ્દની પ્રવૃત્તિના અવિરોધને બતાવે છે -

જેમ કોઈ ત્રિપરમાણુ સ્કંધ ત્રણે આકાશ પ્રદેશમાં અવગાહીને રહેલો છે. પણ એક કે બે પ્રદેશમાં રહેલો નથી. અવિભાગ - નિરંતરપણું, તેનાથી સંબંધવાળો જે સ્કંધ - 'પિંડ' કહેવાય. કેમકે નિરંતરપણે રહેવું અને સંખ્યાનું બાહુલ્ય છે. એ પ્રમાણે ત્રિપ્રદેશાવગાહી ત્રિપરમાણું સ્કંધ માફક ત્રિપરમાણું સ્કંધના આધારરૂપ જે ત્રિપ્રદેશ સમુદાય તે પિંડ જ કહી શકાય, કેમકે સામાન્યપણે તે બંને સરખાં જ છે.

[૭૩] હવે જે સ્થાને જે પિંડની પ્રરૂપણાની વ્યાખ્યા - પૂર્વ ક્ષેત્ર અને કાળ વિશે સૂચિત સંખ્યા મુજબ પ્રદેશો અને સમયોનો પરસ્પર સંબંધ અને સંખ્યાનું બાહુલ્ય હોવાથી પારમાર્થિક પિંડપણું કહ્યું. અથવા યોગ અને વિભાગના અસંભવથી પારમાર્થિકપણું ઘટતું જ નથી. તે આ રીતે - લોકને વિશે જ્યાં યોગ હોતા વિભાગ કરી શકાય કે વિભાગ હોતા યોગ કરી શકાય ત્યાં 'પિંડ' શબ્દ કહેવાય છે પણ ક્ષેત્ર અને પ્રદેશને વિશે યોગ છે, તો પણ વિભાગ કરી શકાતો નથી. કેમકે નિત્યપણાએ કરીને તથા પ્રકારે રહેલા તે પ્રદેશોને અન્યથા પ્રકારે કરી શકાય તેમ નથી. તેથી તે ક્ષેત્રપ્રદેશોમાં પારમાર્થિક પિંડપણું નથી. વળી સમય પણ વર્તમાન જ છે. અતિત-અનાગત નહીં. તેથી અહીં કાળના સમયની વાતમાં એકલો વિભાગ જ છે, યોગ નથી. તેથી પારમાર્થિક પિંડપણાનો અભાવ છે. તેથી ક્ષેત્રપિંડ અને કાળપિંડ પ્રરૂપણા અન્યથા પ્રકારે કરવી જોઈએ.

નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ભાવપિંડમાં યોગ અને વિભાગનો સંભવ હોવાથી પિંડ

એવું કથન નિશ્ચે કરાય છે. તે આ રીતે - નામ અને નામવાળો અભેદ ઉપચાર હોવાથી નામનો જે પિંડ તે નામપિંડ, પુરુષાદિક જ કહેવાય છે કેમકે હસ્ત પાદાદિ અવયવોનો ખડ્ગાદિથી વિભાગ થઈ શકે છે. તેથી યોગ હોતા વિભાગ થયો. એ રીતે પહેલાં ગર્ભ ભંસપેશીરૂપ હતો, પણ પછી તેને હાથ આદિનો સંયોગ થયો. તેથી વિભાગ હોતા યોગ થયો. તેથી તેનું પિંડરૂપણું છે. - X - X - X - ભાવપિંડમાં ભાવ અને ભાવવાળો કોઈક પ્રકારે અભેદ હોવાથી સાધુ વગેરે જ મૂર્તિમાન - શરીરવાળો ગ્રહણ કરાય છે. તેમાં નામપિંડની જેમ સંયોગ અને વિભાગ તાત્વિક છે, તેથી તેનું પારમાર્થિક પિંડપણું છે. - X - X - X - X -

ક્ષેત્રપિંડ, કાળપિંડ કહીને હવે ભાવપિંડ કહે છે -

● મૂલ-૭૪ થી ૭૮ :-

પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત એ બંને પ્રકારના ભાવપિંડને હું કહીશ. પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત ભાવપિંડ એક પ્રકારે યાવત્ દશ પ્રકારે છે. તેમાં ૧- સંયમ, ૨- જ્ઞાન ચારિત્ર, ૩- જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર, ૪- જ્ઞાન દર્શન તપ સંયમ, ૫- પાંચ મહાવ્રત, ૬- પાંચ વ્રત સાથે રાત્રિભોજન વિરમણ, ૭- સાત પિન્ડૈષણા, સાત પાલૈષણા, સાત અવગ્રહપ્રતિમા ૮- આઠ પ્રવચન માતા, ૯- નવ બ્રહ્મચર્યગુપ્તિ, ૧૦- દશવિદ્ય શ્રમણધર્મ આ પ્રશસ્ત ભાવપિંડ આઠ કર્મનું મથન કરનાર તીર્થંકર કહેલ છે. અપ્રશસ્ત ભાવપિંડ આ પ્રમાણે - ૧- અસંયમ, ૨- અજ્ઞાન અને અવિરતિ, ૩- અજ્ઞાન, અવિરતિ, મિથ્યાત્વ. ૪- કોઠાદિ કષાય, ૫- આશ્રવ, ૬- છ કાય, ૭- સાત કર્મ, ૮- આઠ કર્મ, ૯- નવ બ્રહ્મચર્ય ગુપ્તિ, ૧૦- દશવિદ્ય અધર્મ.

● વિવેચન-૭૪ થી ૭૮ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. પ્રતિજ્ઞાત કથનના નિર્વાહ માટે કહે છે -

પ્રશસ્ત ભાવપિંડ દશેય પ્રકારે છે. (૧) એક પ્રકારે પ્રશસ્ત ભાવપિંડ સંયમ છે. તેમાં જ્ઞાન અને દર્શન સંયમમાં જ અંતર્ભૂત કહેવાને ઈચ્છ્યા છે, તેથી એક સમયને ભાવપિંડ કહેવામાં કોઈ બાધા નથી.

(૨) બે ભેદે પિંડ - જ્ઞાન અને ચારિત્ર. અહીં સમ્યગ્દર્શનને જ્ઞાનમાં જ અંતર્ભૂત ગણેલ છે. (૩) ત્રણ ભેદે પિંડ - જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર. (૪) ચાર ભેદે પિંડ - જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ. (૫) પાંચ ભેદે પિંડ - પ્રાણાતિપાત વિરમણ આદિ સ્વરૂપવાળા પાંચ, અહીં પણ જ્ઞાન, દર્શનની અંતર્ભૂત વિવક્ષા કરી છે, રાત્રિભોજન વિરમણ વ્રત પણ અંતર્ભૂત ગણેલ છે. (૬) છ ભેદે ભાવપિંડ - પાંચ મહાવ્રત અને છટ્ટું રાત્રિભોજન વિરમણ વ્રત.

(૭) સાત પ્રકારના પિંડમાં સાત પિન્ડૈષણા, સાત પાનેષણા, સાત અવગ્રહ પ્રતિમા છે. તેમાં પિન્ડૈષણા અને પાનેષણા સંસૃષ્ટાદિક સાત છે - અસંસૃષ્ટા, સંસૃષ્ટા, ઉદ્દ્યુતા, અત્પલેપા, અવગૃહીતા, પ્રગૃહીતા, ઉચ્ચિત્તધર્મા. [જેનું વર્ણન અન્ય સ્થાનેથી

જાણવું] અવગ્રહ પ્રતિમા એટલે વસતિ સંબંધી વિશેષ પ્રકારના નિયમો [જે આચારંગસૂત્ર, અધ્યયન-૭ થી જાણવું]

(૮) આઠ ભેદે પિંડ, તે આઠ પ્રવચન માતા - પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ. (૯) નવ ભેદે પિંડ, તે નવ બ્રહ્મચર્ય ગુપ્તિ [જેનું વર્ણન સ્થાનાંગ સૂત્રના સ્થાન-૯, સૂત્ર-૮૦૨માં, તથા સમવાય-૯ના સૂત્ર-૧૧માં છે.] (૧૦) દશ ભેદે પિંડ તે દશવિધ શ્રમણધર્મ - ક્ષાંતિ, માર્દવ, આર્જવ, મુક્તિ, તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ, અર્કિચનતા અને બ્રહ્મચર્ય.

આ દશે પ્રકારનો ભાવપિંડ આઠ કર્મનું મથનકર્તા તીર્થકરે કહેલ છે. આમ કહીને ગ્રંથકારે - ‘હું કંઈ કહેતો નથી’ એમ જણાવેલ છે.

હવે અનુક્રમે દશ ભેદે અપ્રશસ્ત ભાવપિંડને કહે છે, તે આ છે -

(૧) અસંયમ - વિરતિનો અભાવ, અહીં અજ્ઞાન મિથ્યાત્વ આદિ સર્વે પણ અંતર્ભૂત છે. (૨) અજ્ઞાન અને અવિરતિ. અહીં મિથ્યાત્વ, કષાય વગેરે સર્વે પણ આ બેમાં જ અંતર્ભૂત છે. (૩) મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન અને અવિરતિ એ ત્રણ ભેદે અપ્રશસ્ત ભાવપિંડ છે. (૪) કષાય - ક્રોધ, માન, માયા, લોભ. (૫) આશ્રવ - પ્રાણાતિપાત આદિ પાંચ. (૬) છ ભેદે તે - પૃથ્વીકાયિક આદિ છ કાયનો વિનાશ, (૭) સાત ભેદે ભાવ પિંડ - કર્મબંધના કારણભૂત અધ્યવસાયો જાણવા. આયુ સિવાયના સાતે કર્મના કારણભૂત પરિણામ વિશેષ, જ્ઞાનાવરણાદિ જાતિ ભેદથી સાત પ્રકારે છે. (૮) આઠ ભેદે ભાવપિંડ - આઠે કર્મબંધના કારણભૂત પરિણામ. (૯) નવ બ્રહ્મચર્ય અગુપ્તિ. (૧૦) દશ ભેદે અધર્મ - ક્ષમા આદિથી વિપરીત કહેવો. આ અપ્રશસ્ત ભાવપિંડ.

હવે પ્રશસ્ત અપ્રશસ્ત ભાવપિંડનું લક્ષણ કહે છે -

● મૂલ-૭૯ થી ૮૧ :-

[૭૯] જે ભાવપિંડ વડે કર્મ બંધાય તે સર્વે અપ્રશસ્ત અને જેના વડે કર્મથી મૂકાય તે પ્રશસ્ત ભાવપિંડ જાણવો. [૮૦] દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રના જે અને જેટલા પર્યાયો હોય છે, તે તે-તે વખતે તે-તે નામનો પર્યાયનું પ્રમાણ કરવાથી પિંડ કહેવાય. [૮૧] જીવ જે પરિણામથી આત્માને વિશે કર્મના પિંડને ચીકણાં બાંધે છે, તે ભાવપિંડ કહેવાય, કેમકે જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મને પિંડરૂપે કરે છે.

● વિવેચન-૭૯ થી ૮૧ :-

અહીં એકવિધાદિ ભેદે પ્રવર્તતા જે ભાવપિંડ વડે જ્ઞાનાવરણ આદિ કર્મ બંધાય છે. ચ શબ્દથી દીર્ઘ સ્થિતિક, દીર્ઘ અનુબંધવાળું અને વિપાકમાં કટુ કર્મો જેના વડે બંધાય તે અપ્રશસ્ત ભાવપિંડ જાણવો અને એકવિધાદિથી પ્રવર્તતા સંયમાદિ વડે જે કર્મ થકી ધીમે-ધીમે કે સર્વથા મુક્ત થવાય તે પ્રશસ્ત ભાવપિંડ જાણવો.

[શંકા] ઘણાનું એક સ્થાને મળવું તે પિંડ કહેવાય. પરંતુ સંયમ વગેરે ભાવો જ્યારે પ્રવર્તે ત્યારે તે એક સંખ્યાવાળા જ હોય છે, કેમકે એક સમયે એક જ અધ્યવસાયનું હોવાપણું છે, તો તે ભાવોનું પિંડપણું કેમ કહેવાય ?

ગાથા-૮૦માં તેનો ઉત્તર આપતા કહે છે - ચારિત્રના ગ્રહણથી તપ વગેરે પણ ગ્રહણ કરાય છે. કેમકે - તપ પણ વિરતિના પરિણામરૂપ હોવાથી ચારિત્રનો જ ભેદ છે, તેથી દર્શનાદિ ત્રણેના જે જે અવિભાગ પરિચ્છેદરૂપ પર્યાયો. જ્યારે જ્યારે જેટલા હોય ત્યારે ત્યારે તે-તે દર્શનાદિ નામવાળો પર્યાયનું પ્રમાણ કરવા વડે કરીને પર્યાયના સમૂહની વિવક્ષાથી પિંડ કહેવાય છે. ભાવાર્થ એ કે - સંયમની વિવક્ષામાં દર્શન, જ્ઞાન અંતર્ભાવ છે. ત્યારે તે સંયમના અવિભાગ પરિચ્છેદ નામના જે પર્યાયો છે તે સમુદાયપણે એક સ્થાને પિંડરૂપ થઈને રહે છે. - X - તેથી એકવિધ ભાવ પિંડપણે કહેવાતો સંયમ વિરોધ પામતો નથી. પણ તે જ સંયમરૂપ અધ્યવસાયમાં જ્ઞાન કે ક્રિયાની વિવક્ષા જુદી કરવામાં આવે ત્યારે જ્ઞાન કે ક્રિયાના અવિભાગ પરિચ્છેદરૂપ જે પર્યાયો તે જ્ઞાન કે ક્રિયાપિંડ કહેવાય. તેથી જ્ઞાન અને ક્રિયા નામે ભાવપિંડ બે ભેદે કહેવામાં વિરોધ ન પામે.

જ્યારે તે જ સંયમરૂપ અધ્યવસાયને વિશે જ્ઞાનની, દર્શનની અને ચારિત્રની વિવક્ષા જુદી કરાય છે ત્યારે જ્ઞાનનો કે દર્શનનો કે ચારિત્રનો અવિભાગ પરિચ્છેદરૂપ પર્યાય તે-તે સમુદાયને પામીને જ્ઞાનપિંડ કે દર્શનપિંડ કે ચારિત્ર પિંડ કહેવાય છે. એમ ત્રણ પ્રકારનો જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર નામે ભાવપિંડ ઘટે છે. - X - X - X -

એ પ્રમાણે બાકીના પિંડોને વિશે પિંડપણાની ભાવના ભાવવી. એ જ પ્રમાણે અપ્રશસ્ત ભાવપિંડની ભાવના ભાવવી.

આ રીતે “જે એકહું કરવું તે પિંડ” એવી ભાવવિષયવાળી વ્યુત્પત્તિને આશ્રીને સંયમાદિનું પિંડપણું કહેવું. - X - પછી ભાવ એવા પિંડ તે ભાવપિંડ કહેવાય એવું ગાથા-૮૧માં જણાવે છે.

જે ભાવ - આત્માના પરિણામ વિશેષ વડે કર્મના પિંડને પરસ્પર સંબંધ વડે ગાઠ સંસ્લેષથી આત્માને વિશે એકઠાં કરે તે ભાવપિંડ. તેમાં હેતુ - જે કારણ માટે જેના વડે આત્મા પોતાની સાથે પિંડરૂપ કરાય તે પિંડન - જ્ઞાનાવરણાદિક કર્મને આત્માની સાથે સંબંધ કરે તે ભાવ, તેથી કરીને ભાવપિંડ કહેવાય. તેમાં જે ભાવ વડે આત્મામાં શુભ કર્મો બંધાય તે પ્રશસ્ત ભાવપિંડ, અશુભ બંધાય તે અપ્રશસ્ત ભાવપિંડ.

એ રીતે નામાદિ છ પિંડ કહ્યા. હવે આ છ માં જે પિંડ વડે અહીં અધિકાર છે, તે પિંડને કહેવાની ઈચ્છાથી જણાવે છે -

● મૂલ-૮૨ :-

અહીં દ્રવ્યમાં અચિત્ત પિંડ અને ભાવમાં પ્રશસ્ત ભાવપિંડ વડે પ્રયોજન છે, બાકીના નામાદિ પિંડો શિષ્યની મતિના વિસ્તારાર્થે કહેલા છે.

● વિવેચન-૮૨ :-

આ પિંડનિર્યુક્તિમાં દ્રવ્યમાં અચિત્ત દ્રવ્યપિંડ વડે અને ભાવમાં પ્રશસ્ત ભાવપિંડ

વડે પ્રયોજન છે. બાકીના નામાદિ પિંડો સાર્થક એવા પિંડ શબ્દ વડે કહેલ જે અર્થ તેને તુલ્ય છે, કેમકે તેમનું પણ પિંડ એ રીતે કથન કરવાપણું છે માટે. તેથી કરીને શિષ્યોની મતિનું જે પ્રકોપન - તે તે અર્થના વ્યાપકપણાએ કરીને જે પ્રસરવું, તેને માટે કહેલ છે. ભાવાર્થ એ કે - અચિત્ત દ્રવ્યપિંડ અને પ્રશસ્ત ભાવપિંડનો અહીં અધિકાર છે, બાકીના પિંડનો અધિકાર નથી. અર્થને છૂટા-છૂટા પણાએ કરીને કહેવા બાકીના પિંડ કહ્યા છે.

[શંકા] મુમુક્ષુ જીવોને પ્રશસ્ત ભાવપિંડનું પ્રયોજન નભલે હોય, પણ અચિત્ત દ્રવ્યપિંડનું અહીં શું પ્રયોજન છે ? [સમાધાન] ભાવ પિંડની વૃદ્ધિમાં દ્રવ્યપિંડ એ ટેકો છે, આ જ વાત કહે છે -

● મૂલ-૮૩ :-

આહાર, ઉપધિ, શય્યા પ્રશસ્ત ભાવપિંડનો ઉપગ્રહ કરે છે. તેમાં આહારપિંડનો અધિકાર છે, તે આઠ સ્થાનો વડે શુદ્ધ હોય છે.

● વિવેચન-૮૩ :-

અચિત્ત દ્રવ્ય પિંડ ત્રણ ભેદે - આહારરૂપ, ઉપધિરૂપ, શય્યારૂપ. આ ત્રણે પિંડ જ્ઞાન, સંયમાદિ પ્રશસ્ત ભાવપિંડને ટેકો કરે છે. તેથી આ ત્રણેનું સાધુને પ્રયોજન છે, તો પણ અહીં કેવળ આહારપિંડનો અધિકાર છે. તે પિંડ ઉદ્ગમાદિક આઠ સ્થાને શુદ્ધ એવો જેમ સાધુને ગવેષ્ય છે, તે કહેશે -

● મૂલ-૮૪,૮૫ :-

મુમુક્ષુને નિર્વાણ જ કાર્ય છે, કારણ જ્ઞાનાદિ ત્રણ છે. તે નિર્વાણના કારણનું પણ કારણ શુદ્ધ આહાર છે. જેમ વસ્ત્રનું કારણ તંતુ છે, તંતુનું કારણ પદ્મ છે, તેમ મોક્ષના કારણ જ્ઞાનાદિ ત્રિકનું કારણ આહાર છે.

● વિવેચન-૮૪,૮૫ :-

મુમુક્ષુને નિર્વાણ જ માત્ર કર્તવ્ય છે. બાકી સર્વે તુચ્છ છે. નિર્વાણનું કારણ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર છે. - X - નિર્વાણના કારણરૂપ જ્ઞાનાદિનું કારણ આઠ સ્થાને શુદ્ધ એવો આહાર છે. આહાર વિના ધર્મ માટે શરીરની સ્થિતિ અસંભવ છે. ઉદ્ગમાદિ દોષ વડે દૂષિત આહાર ચારિત્રનાશક છે. હવે દેહાંતથી આ જ વાત કરે છે - જેમાં વસ્ત્ર, તંતુ, રૂના દેહાંત વડે સિદ્ધ કરે છે કે નિર્વાણનું કારણ જ્ઞાનાદિ અને તેનું કારણ આહાર છે.

હવે જ્ઞાનાદિકનું મોક્ષકારણત્વ સદેહાંત જણાવે છે -

● મૂલ-૮૬ :-

જેમ ન હણાયેલ અને પરિપૂર્ણ સામગ્રીવાળું કારણ અવશ્ય કાર્યને સાધે, તેમ પરિપૂર્ણ જ્ઞાનાદિ મોક્ષ સાધવામાં સમર્થ છે.

● વિવેચન-૮૬ :-

જેમ બીજ આદિરૂપ કારણ અગ્નિ આદિથી વિનાશ પામ્યું ન હોય અને

અવિકલ હોય તો અવશ્ય અંકુરાદિરૂપ કાર્યને ઉત્પન્ન કરે, એમ જ જ્ઞાનાદિ પણ અવિકલ અને વિનાશ પામેલા ન હોય તો તે અવશ્ય મોક્ષરૂપ કાર્યને સાધનાર થાય છે. તે આ રીતે - સંસારનો નાશ તે મોક્ષ. સંસારનું કારણ મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, અવિરતિ, જ્ઞાનાદિ દેના પ્રતિપક્ષરૂપ છે. જ્ઞાનાદિના સેવનથી મિથ્યાત્વાદિથી ઉત્પન્ન કર્મ અવશ્ય નાશ પામે છે. માત્ર આ જ્ઞાનાદિ પરિપૂર્ણ અને અનુપહત હોવા જોઈએ. ચારિત્રનું અનુપહતપણું ઉદ્ગમાદિ દોષ રહિત શુદ્ધ આહારથી થાય છે. આઠ સ્થાનોથી શુદ્ધ આહાર સાધુ ગ્રહણ કરે. તેથી અહીં આહાર પિંડનો અધિકાર છે. આ પ્રમાણે પિંડ કહ્યો. હવે 'એષણા' કહેવી જોઈએ -

● મૂલ-૮૭,૮૮ :-

એ રીતે સંક્ષેપથી એકઠા મળેલા અર્થવાળો પિંડ કહ્યો. હવે પછી સ્ફૂટ, વિકટ અને પ્રગટ અર્થવાળી એષણાને હું કહીશ... આ એષણાના એકાર્થિક પર્યાયો આ પ્રમાણે છે - એષણા, ગવેષણા, માર્ગણા, ઉદ્ગોપના.

● વિવેચન-૮૭,૮૮ :-

આ રીતે સંક્ષેપથી - સામાન્યપણાથી એક સ્થાને સ્થાપન કર્યો છે અર્થ - અભિદેય જેનો તે તથારૂપનો પિંડ મેં કહ્યો. હવે એષણાને કહેનારા ગાથા શ્રેણિને સ્ફૂટ - નિર્મળ, પણ તાત્પર્ય ન સમજવાથી મલિન નહીં એવો સૂક્ષ્મ મતિવાળા જાણી શકે તેથી દુર્ભેદ તથા વિશેષ રચનાના વિશેષ થકી જે સુખે કરીને જાણી શકાય તેવો - X - X - પ્રગટ કહેવાય છે, એવા પ્રકારનો અર્થ જેનો છે તેવી એષણાને હું કહીશ. તેમાં સુખબોધાર્થે એકાર્થિક પર્યાયો કહે છે - જેમાં ણ્ણના - ઈચ્છા, ગવેષણા - અન્વેષણા ઈત્યાદિ

એકાર્થિક નામો કહીને હવે ભેદોને કહે છે -

● મૂલ-૮૯ :-

એષણા નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવને વિશે જાણવી. તેમાં દ્રવ્ય અને ભાવના વિષયવાળી પ્રત્યેક એષણા ત્રણ-ત્રણ પ્રકારે જાણવી.

● વિવેચન-૮૯ :-

એષણા ચાર ભેદે - નામૈષણા, સ્થાપનેષણા, દ્રવ્યૈષણા, ભાવૈષણા. નામૈષણા - એષણા એવું નામ કોઈ જીવ કે અજીવનું કરાય તે નામ અને નામવાળાના અભેદોપચારથી "નામૈષણા" કહેવાય. સ્થાપનેષણા - એષણાવાળા સાધુ આદિની સ્થાપના, અહીં એષણા સાધુ આદિથી ભિન્ન નથી, તેથી ઉપચારથી સાધુ વગેરે જ 'એષણા' કહેવાય છે. દ્રવ્યૈષણા બે ભેદે - આગમથી, નોઆગમથી. એષણા શબ્દના અર્થને જાણે પણ તેમાં ઉપયોગવંત ન હોય તે આગમથી દ્રવ્યૈષણા. નોઆગમથી દ્રવ્યૈષણા ત્રણ ભેદે - જાશરીર, ભવ્યશરીર, તદ્વ્યતિરિક્ત.

'એષણા' શબ્દના અર્થને જાણનારનું જે શરીર જીવરહિત થઈને રહેલ હોય તે ભૂતકાલીન ભાવપણાથી જાશરીરદ્રવ્યૈષણા. જે બાળક હાલ તેના અર્થને જાણતો

નથી પણ ભાવિમાં જાણશે તે ભવ્યશરીર દ્રવ્યૈષણા. તદ્વ્યતિરિક્ત તે સચિતાદિ દ્રવ્યના વિષયવાળી છે.

ભાવૈષણા પણ બે ભેદે – આગમથી અને નોઆગમથી. એષણાના અર્થને જાણે અને તેમાં ઉપયોગવંત તે આગમથી ભાવૈષણા. નોઆગમથી ગવેષણા આદિ ભેદથી ત્રણ પ્રકારે છે. આમાં નામાદિ એષણા સુજ્ઞાત છે, તેથી નોઆગમથી દ્રવ્યૈષણા અને નોઆગમથી ભાવૈષણાની વ્યાખ્યા કરવાને કહે છે –

દ્રવ્યના વિષયવાળી અને ભાવના વિષયવાળી તે પ્રત્યેકને ત્રણ પ્રકારે જાણવી. દ્રવ્યમાં સચિતાદિ ત્રણ ભેદ, ભાવમાં ગવેષણાદિ ત્રણ ભેદ છે સચિત દ્રવ્યૈષણાના ત્રણ ભેદ – દ્વિપદ, ચતુષ્પદ અને અપદવિષયક. તે આ –

● મૂલ-૯૦,૯૧ :-

કોઈ પુત્રના જન્મને ઈચ્છે છે, કોઈક નાસી ગયેલ પુત્રને શોધે છે, કોઈ પગલાથી શત્રુને શોધે છે, કોઈ તે શત્રુના મૃત્યુને કહેવા ઈચ્છે છે.

એ પ્રમાણે બાકીના ચતુષ્પદ, અપદ, અચિત અને મિશ્રને વિશે જે એષણા જે સ્થાને યોગ્ય હોય, ત્યાં તેને જોડવી.

● વિવેચન-૯૦,૯૧ :-

જો કે પૂર્વે એષણાદિ ચારે નામો એકાર્થક કહ્યા છે, તો પણ કોઈક પ્રકારે તેનો અર્થ ભેદ છે. ણ્ણા - માત્ર ઈચ્છા. ગવેષણા - પરસ્પર પણ અર્થનો ભેદ નિયત છે, તે આ રીતે – અપ્રાપ્ત પદાર્થની ચોતરફ પરિભાવના. માર્ગણા - નિપુણ બુદ્ધિ વડે શોધવું. ઝદ્ગોપન - કહેવા ઈચ્છેલા પદાર્થને લોકમાં પ્રકાશ કરવાની ઈચ્છા. તેના અનુક્રમે ઉદાહરણો આ છે –

એક પુત્રના જન્મને ઈચ્છે છે, આ એષણાનું ઉદાહરણ કહ્યું. બીજો કોઈ નાસી ગયેલા પુત્રની ગવેષણા - શોધ કરે છે, આ ગવેષણાનું ઉદાહરણ કહ્યું. ત્રીજો કોઈ ઘણી ઘૂળવાળી પૃથ્વી ઉપર પડેલાં પગલાં મુજબ શત્રુને શોધે છે, આ માર્ગણાનું ઉદાહરણ છે. ચોથો કોઈ શત્રુના મૃત્યુ-મરણને સર્વજન સમક્ષ કહેવાને ઈચ્છે છે, આ ઝદ્ગોપનનું ઉદાહરણ કહ્યું.

આ દ્વિપદની જેમ જ બાકીના ચતુષ્પદ - ગાય વગેરે, અપદ-બીજોરુ આદિ, અચિત - રૂપિયા આદિ, મિશ્ર - કડા, બાજુ બંધાદિ અલંકાર વડે વિભૂષિત પુત્રાદિને વિશે જ્યાં જે એષણા, ગવેષણા, માર્ગણાદિ ઘટી શકે તેને પૂર્વોક્ત ગાથાનુસાર જોડવા. જેમકે – કોઈ દુઃખ માટે ગાયને ઈચ્છે છે, કોઈ નાસી ગયેલી ગાયને શોધે છે ઈત્યાદિ - X - X -

દ્રવ્ય એષણા કહી, હવે ત્રણ પ્રકારની ભાવ એષણા કહે છે –

● મૂલ-૯૨,૯૩ :-

વીતરાગે ત્રણ પ્રકારે ભાવૈષણા કહી છે – ગવેષણા, ગ્રહલૈષણા અને ગ્રાસૈષણા. આ જ અનુક્રમ કેમ કહ્યો ? - ગવેષણા ન કરેલ પિંડાદિનું ગ્રહણ

ન હોઈ શકે, ગ્રહણ ન કરેલાનો પરિભોગ ન હોઈ શકે, તેથી ત્રણ એષણાની આ આનુપૂર્વી જાણવી.

● વિવેચન-૯૨,૯૩ :-

ભાવ - જ્ઞાનાદિરૂપ પરિણામ વિશેષ, તદ્વિષયક એષણા તે ભાવૈષણા. જે રીતે જ્ઞાનાદિ ત્રણેનો એક દેશ થકી કે સમૂલઘાત ન થાય તેમ પિંડાદિની એષણા કરવી. તે પણ અનુક્રમે ત્રણ પ્રકારે કહી – ગવેષલૈષણા, ગ્રહલૈષણા, ગ્રાસૈષણા.

શેષ વૃત્તિ કથન ગાથાર્થ મુજબ જાણવું.

● મૂલ-૯૪ થી ૯૯ :-

નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવને વિશે ગવેષણા જાણવી. તેમાં દ્રવ્યને વિશે મૃગ અને હસ્તી જાણવા. ભાવમાં ઉદ્ગમ અને ઉત્પાદના જાણવા. દ્રવ્યમાં કુરંગ [મૃગ]નું દેષ્ટાંત ત્રણ ગાથા વડે કહે છે, જે વૃત્તિમાં કથાનક થકી આપેલ છે અને હાથીનું દેષ્ટાંત બીજી બે ગાથા વડે કહે છે, જે વૃત્તિથી જાણવું.

● વિવેચન-૯૪ થી ૯૯ :-

નામ ગવેષણા અને સ્થાપના ગવેષણા એ બે એષણાની જેમ સવિસ્તર પોતાની મેળે જ જાણી લેવી. દ્રવ્ય વિષયક ગવેષણા આગમથી અને નોઆગમથી એમ બે ભેદે છે. ગવેષણા શબ્દના અર્થને જાણે પણ તેમાં ઉપયોગવાળો ન હોય તે આગમથી દ્રવ્ય ગવેષણા. નોઆગમથી દ્રવ્ય ગવેષણા ત્રણ પ્રકારે – જ્ઞશરીર, ભવ્યશરીર અને તદ્વ્યતિરિક્ત. આ તદ્વ્યતિરિક્ત ગવેષણા સચિતાદિ દ્રવ્યના વિષયવાળી છે. તેમાં કુરંગ [મૃગ] અને ગજ-હાથીનું ઉદાહરણ છે. તે દેષ્ટાંતને કહે છે –

ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગર હતું. જિતશત્રુ રાજા અને સુદર્શના રાણી હતા. તેણી ગર્ભિણી હતી. તેણીને મૃગનું માંસ ખાવાનો દોહદ થયો. તે જાણીને રાજાએ કનકપૃષ્ઠ મૃગોને લાવવા પોતાના પુરુષોને મોકલ્યા. તે પુરુષોએ વિચાર્યું કે – કનકપૃષ્ઠ મૃગોને શ્રીપર્ણીના ફળો અતિ પ્રિય છે, તે ફળો આ સમયે હોતા નથી. તેથી તે ફળ જેવા લાડવા બનાવી શ્રીપર્ણીવૃક્ષ નીચે ઢગલા કરીએ, નીકટમાં પાશ-ફાંસા સ્થાપીએ. એ પ્રમાણે કર્યું. કનકપૃષ્ઠ મૃગો પોતાના ચૂથપતિ સાથે સ્વેચ્છાએ ત્યાં આવ્યા. તે જોઈને ચૂથાધિપતિએ મૃગોને કહ્યું – તમને બાંધવા માટે કોઈ ઘૂતારાએ આ કપટ કરેલ છે. કેમકે – હાલમાં શ્રીપર્ણી ફળો સંભવતા નથી, કદાચ સંભવે તો આવા ઢગલાના આકારે તો ન જ હોય. કદાચ તેવા વાયુના સંબંધથી આ ઢગલાં થયા હોય તો તે પણ ખોટું છે કેમકે વાયુ તો પહેલાં પણ વાતા જ હતા. પણ કદાપિ આ પ્રમાણે ઢગલા થયા નથી. તેથી આપણને બાંધવા કોઈએ આ કપટ કરેલ છે, તો તેની પાસે તમે જશો નહીં.

ચૂથાધિપતિના વચનને જેમણે સ્વીકાર્યું તેઓ દીર્ઘાયુષ્ક થઈ વનમાં સ્વૈરવિહારી થઈ સુખને પામ્યા. જેઓએ આહારના લંપટવથી તેમનું વચન ન સ્વીકાર્યું તેઓ પાશ બંધનાદિથી દુઃખ ભોગવનાર થયા.

અહીં શ્રીપર્ણી જેવા લાડવા વિશે યૂથાધિપતિએ સદોષ કે નિર્દોષપણને વિચાર્યું તે દ્રવ્ય ગવેષણા જાણવી. અહીં યૂથાધિપતિને સ્થાને આચાર્ય અને મૃગસમૂહને સ્થાને સાધુઓ જાણવા. જે ગુરુની આજ્ઞાથી આઘાકર્માદિ દોષ વડે દૂષિત આહારનો ત્યાગ કરે છે, તે પ્રશસ્ત મૃગ જેવા જાણવા. જેઓ આહાર લંપટપણથી ગુરુ આજ્ઞા ન માનીને આઘાકર્માદિ પરિભોગ કરનારા થયા તે અપ્રશસ્તમૃગ સમાન જાણવા.

હરંત નામે ગામ હતું. આગમાનુસારી વિચરણ કરતાં સમિત નામે આચાર્ય ત્યાં આવ્યા. ત્યાં જિનદત શ્રાવક હતો. જિનાગમ અને સાધુ ભક્તિને માટે તન્મય ચિત્ત અને દાન દેવામાં નિપુણ હતો. કોઈ દિવસે તેણે સાધુ નિમિત્તે આઘાકર્મ દોષવાળું ભોજન કરાવ્યું. તે વાત આચાર્યએ જાણી. તેથી તેમણે તેના ઘેર પ્રવેશતા સાધુને નિવાર્યા. જે સાધુએ ગુરુવચનને અંગીકાર કર્યું. તેઓ આઘાકર્મના પરિભોગથી થતાં પાપકર્મથી ન બંધાયા અને ગુરુ આજ્ઞા પાલક થયા, તેથી સંયમપાલનના શુદ્ધ અને શુદ્ધતર ભાવ પરિણામથી મુક્તિના સુખને ભજનારા થયા. જેમણે આહાર લંપટવથી દોષોની અવગણના કરી, આઘાકર્મમાં પ્રવૃત્ત થયા. તે આઘાકર્મ પરિભોગના દોષ અને ગુર્વાજ્ઞા ભંગથી દીર્ઘ સંસાર ભજનારા થયા.

૦ હાથીનું દેષ્ટાંત :- રાજાને વિચાર આવ્યો કે મારે હાથી ગ્રહણ કરવા છે ગ્રીષ્મઋતુમાં પુરુષો મોકલ્યા. તેઓએ રેંટ વડે મોટા સરોવરને ભર્યા. અત્યંત જળને લીધે ઘણાં નળના વનો ઉગ્યા. આનંદનગરના આ રાજા રિપુમર્દન કે જેની ધારિણી રાણી હતી, તેને હાથીના સમૂહથી વ્યાપ્ત વિંધાયણ નામને નીકટ રહેલા વનમાંથી હાથી પકડવા આ કપટ કરેલું હતું. યૂથાધિપતિ હાથી તેના સમૂહ સાથે ત્યાં આવ્યો. તેણે નળ વનને જોઈને હાથીઓને કહ્યું કે - આ નળના વનો સ્વાભાવિક ઉગેલા નથી, પણ આપણને બાંધવા કોઈ ધૂર્તે કપટ કરેલ છે. કેમકે આવા નળના વનો અને આ ભરેલા સરોવરો વર્ષાઋતુમાં જ સંભવે છે, હાલ ગ્રીષ્મઋતુ ચાલે છે માટે સંભવતા નથી. વળી વિંધાયણના ઝરણાના પ્રવાહથી પણ આ સરોવરો ન ભરાય કેમકે ઝરણા તો પહેલાં પણ વહેતાં જ હતા. માટે ત્યાં જશો નહીં.

જેઓએ તે વચન માન્યું તે દીર્ઘકાળ વનમાં સ્વેચ્છાથી ફરનાર અને સુખને ભજનારા થયા. જેઓ આ વચન ન માન્યા તે બંધનાદિ દુઃખોને ભોગવનારા થયા. અહીં પણ યૂથાધિપતિ હાથીને 'નળવન' સદોષ છે કે નિર્દોષ એ વિચાર થયો તે દ્રવ્ય ગવેષણા જાણી. નિષ્કર્ષ પૂર્વવત્ કહેવો.

૦ હવે ભાવ ગવેષણા કહે છે. તે ઉદ્દગમ અશુદ્ધ આહાર વિષયક છે તેમાં પહેલાં ઉદ્દગમના એક અર્થવાળા નામો અને ભેદોને કહે છે -

● મૂલ-૧૦૦ થી ૧૦૫ :-

[૧૦૦] ઉદ્દગમ, ઉદ્દગોપના અને માર્ગણા એ એકાર્થિક શબ્દો છે. વળી તે ઉદ્દગમ પણ નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એમ ચાર પ્રકારે છે.

[૧૦૧] નોઆગમથી ભાવોદ્દગમમાં - લાડુ આદિ દ્રવ્યવિષયક ઉદ્દગમ

જાણવો. તથા ભાવમાં દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર વિષયક ઉદ્દગમ જાણવો. અહીં ચારિત્ર ઉદ્દગમ વડે પ્રયોજન છે.

[૧૦૨] જ્યોતિષ્ ઉદ્દગમાદિ દ્રવ્યોદ્દગમ - જ્યોતિષ્, તૃણ, ઔષધિ, મેઘ, કર્જ [ઋણ], રાજકર એ સર્વેનો ઉદ્દગમ દ્રવ્ય વિષયવાળો છે. તે દ્રવ્યોદ્દગમ જેનાથી જે કાળે, જે પ્રકારે યોગ્ય છે તે કહેવા લાયક છે.

[૧૦૩ થી ૧૦૫] લકુકપ્રિય કુમારની કથા છે, વિવેચનમાં જોવી.

● વિવેચન-૧૦૦ થી ૧૦૫ :-

[૧૦૦] ઉદ્દગમ ચાર પ્રકારે - (૧) નામોદ્દગમ - જીવ કે અજીવનું ઉદ્દગમ એવું જે નામ, તે નામ અને નામવાળાના અભેદ ઉપચારથી નામોદ્દગમ કહે છે. સ્થાપના કરાતો જે ઉદ્દગમ તે સ્થાપનોદ્દગમ કહેવાય. તથા દ્રવ્ય વિષયક તે દ્રવ્યોદ્દગમ, ભાવ વિષયક તે ભવોદ્દગમ કહેવાય. તેમાં દ્રવ્યોદ્દગમ બે ભેદે છે - આગમથી, નોઆગમથી. નોઆગમથી પણ ત્રણ ભેદે - જાશરીર, ભવ્યશરીર અને તદ્વ્યતિરિક્ત. હવે તદ્વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યોદ્દગમ અને નોઆગમથી ભાવોદ્દગમને કહે છે -

[૧૦૧] દ્રવ્ય વિષયક ઉદ્દગમ લાડુ સંબંધી જાણવો. આદિ શબ્દથી જ્યોતિષ્ વગેરેનું ગ્રહણ કર્યું. ભાવ વિષયક ઉદ્દગમ ત્રણ પ્રકારે જાણવો - દર્શન વિષયક, જ્ઞાન વિષયક, ચારિત્ર વિષયક. તેમાં અહીં ચારિત્ર ઉદ્દગમનું પ્રયોજન છે. કેમકે મોક્ષનું પ્રધાન અંગ ચારિત્ર છે. કેમકે ચારિત્ર વિના કર્મમળ દૂર ન થાય. તથા સ્વરૂપે ચારિત્રમાં નવા કર્મના ઉપાદાનનો નિષેધ અને પૂર્વબદ્ધ કર્મનો નાશ કરવાના સ્વરૂપવાળું છે. માટે તેનું પ્રયોજન છે.

[૧૦૨] જ્યોતિષ્ - ચંદ્ર, સૂર્યાદિ. તૃણ - ડાભ, ઘાસ. ઔષધિ - શાલિ આદિ ધાન્ય, ઋણ - કરજ, કર - રાજાને દેવાનો ભાગ. ઉપલક્ષણથી આવા બીજા દ્રવ્યોનો ઉદ્દગમ પણ દ્રવ્ય વિષયક જાણવો. તેમાં જ્યોતિષ્ અને મેઘનો ઉદ્દગમ આકાશ થકી છે. તૃણ અને ઔષધિનો ભૂમિ થકી છે. ઋણનો વેપાર થકી, કરતો ઉદ્દગમ રાજા થકી છે. વળી જ્યોતિષ્માં સૂર્યનો ઉદ્દગમ પ્રાતઃકાળે છે, તૃણાદિનો ઉદ્દગમ પ્રાયઃ શ્રાવણાદિ માસમાં હોય. જ્યોતિષ્ અને મેઘનો ઉદ્દગમ પ્રસરવા વડે છે. તૃણ અને ઔષધિનો ઉદ્દગમ ભૂમિ ફોડીને બહાર નીકળવા વડે, ઋણનો ઉદ્દગમ વ્યાજ વધવાથી છે ઈત્યાદિ - x -

[૧૦૩ થી ૧૦૫] લાડુપ્રિય કુમારનું દેષ્ટાંત -

સ્થલક નામે નગર હતું ત્યાં ભાનુ નામે રાજા હતો. રુકિમણી તેની પત્ની હતી. તેમને સુરૂપ નામે પુત્ર હતો. તે પાંચ ધાત્રી વડે પાલન કરાતો પહેલા દેવલોકના કુમાર તેમ ઉછેરાતો, અનેક સ્વજનના હૃદયને આનંદ પમાડતો કુમારપણને પામ્યો. યુવાન થયો. તેને સ્વભાવથી જ લાડુ પ્રિય હોવાને લીધે તેનું 'લાડુપ્રિય' નામ પ્રસિદ્ધ થયું. કોઈ દિવસે તે પ્રાતઃકાળે સભામાં આવ્યો. મનોહર સ્ત્રીઓના ગીત, નૃત્યાદિ જોવામાં પ્રવૃત્યો. ભોજન નિમિત્તે માતાએ તેને લાડુ મોકલ્યા, પરિવાર સહિત સ્વ

ઈચ્છાનુસાર તેણે લાડુ ખાધા.

તે લાડુ તેને અનિદ્રાદિ કારણે પચ્યા નહીં. અજીર્ણના દોષથી તેનો અધો વાયુ અતિ અશુચિગંધવાળો નીકળ્યો. તે ગંધપુદ્ગલો તેની નાસિકામાં પ્રવેશ્યા. તેવી અશુચિ ગંધથી તે વિચારે છે કે - આ લાડુ ગોળ ઘી અને લોટ આદિના બનેલા છે. શુચિ દ્રવ્ય ઉત્પન્ન છે. પણ આ દેહ માતાનું લોહી અને પિતાના વીર્યરૂપ બે મળથી ઉત્પન્ન થયેલ હોવાથી અશુચિ છે, તેના સંબંધથી આ મોદક અશુચિ થયા છે. કપૂરાદિ સ્વાભાવિક સુગંધી પદાર્થો પણ દેહના સંબંધથી દુર્ગંધવાળા થઈ જાય છે. આ રીતે અશુચિરૂપ અનેક સેંકડો અપાયોથી વ્યાપ્ત એવા આ શરીરને માટે જે ગૃહવાસને પામીને નરકાદિ કુગતિમાં પડનારા પાપકર્મો સેવે છે, તેઓ ચેતના સહિત છે તો પણ મોહમય નિદ્રા વડે તેમનું વિવેકરૂપી ચેતન હણાયેલ છે. તેમનું શાસ્ત્રાદિ જ્ઞાન પણ પરમાર્થથી શરીરનો પરિશ્રમ જ છે. અથવા પાપાનુબંધિતાથી અશુભને જ કરનારું છે. તે જ જ્ઞાન વિદ્વાનોને યથાવસ્થિત પદાર્થનું વિવેચન કરી હેય અને ઉપાદેયમાં ઉપયોગી હોવાથી પ્રશસ્ત કહ્યું છે.

જે વિદ્વાતા સમગ્ર જન્મના અભ્યાસની પ્રવૃત્તિથી મહામુશ્કેલીથી પરિપાક પામી હોય, તે પણ તથા પ્રકારના પાપકર્મોદયથી એકાંત અશુચિ એવા સ્ત્રીઓના મુખ, જઘન, સ્તનાદિના વર્ણન કરનારી હોય તો તે વિદ્વતા આ ભવમાં શરીરપરિશ્રમરૂપ ફળ અને પરભવમાં કુગતિનું કારણ બને છે.

હું તેમને નમસ્કાર કરું છું જે તત્વજ્ઞ છે, સમ્યક્ શાસ્ત્રાભ્યાસી છે, સમગ્ર કર્મના નાશ માટે યત્નશીલ છે. તેઓએ આચરેલા માર્ગને હવે હું આચરું છું. આવું વિચારતા તેને વૈરાગ્યથી સમ્યગ્દર્શનાદિનો ઉદ્ગમ થયો પછી કેવળજ્ઞાનનો ઉદ્ગમ થયો. આ રીતે અહીં શુદ્ધ એવા ચારિત્રના ઉદ્ગમ વડે પ્રયોજન છે. - X - X -

ચારિત્ર શુદ્ધિનું કારણ બે ભેદ છે - બાહ્ય અને અભ્યંતર. બંને પ્રકારના કારણોને કહે છે -

● મૂલ-૧૦૬ :-

ચારિત્ર, દર્શન અને જ્ઞાનથી ઉદ્ભવે છે. દર્શન અને જ્ઞાનની શુદ્ધિથી ચારિત્રની શુદ્ધિ થાય છે. ચારિત્રથી કર્મની, ઉદ્ગમથી ચારિત્રની શુદ્ધિ થાય.

● વિવેચન-૧૦૬ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. વિશેષ આ પ્રમાણે - સાધુએ સમ્યગ્ જ્ઞાન અને સમ્યગ્દર્શનને વિશે યત્ન કરવો. યત્ન એટલે નિરંતર સદ્ગુરુના ચરણકમળ સેવી સર્વજ્ઞ મતને અનુસરતા આગમ શાસ્ત્રાદિનો અભ્યાસ કરવો. આમ કહીને ચારિત્રની શુદ્ધિનું અભ્યંતર કારણ કહ્યું. - X - X - તેથી મોક્ષના અર્થી વડે ચારિત્રશુદ્ધિની અપેક્ષા કરાય છે. - X - ઉદ્ગમની શુદ્ધિથી પણ ચારિત્રની શુદ્ધિ થાય છે. આ કહેવા વડે બાહ્ય કારણ કહ્યું. તેથી ચારિત્ર-શુદ્ધિ માટે સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાનવાળાએ અવશ્ય ઉદ્ગમના દોષથી શુદ્ધ એવો આહાર ગ્રહણ કરવો. તે ઉદ્ગમના દોષ સોળ

છે, તે આ -

● મૂલ-૧૦૭,૧૦૮ :-

આદાકર્મ, ઔદૈશિક, પૂતિકર્મ, મિશ્રજાત, સ્થાપના, પ્રાભૃતિકા, પ્રાદુષ્કરણ, કીત, અપમિત્ય, પરિવર્તિત, અભ્યાહત, ઉદ્દિભજ્ન, માલોપહત, આચ્છેદ, અનિસૃષ્ટ, અધ્યવપૂરક. આ ૧૬-દોષો ઉદ્ગમના છે.

● વિવેચન-૧૦૭,૧૦૮ :-

-૦- (૧) આદાકર્મ - સાધુના નિમિત્તે અમુક ભોજનાદિ ક્રિયાર્થે ચિત્તનું પ્રણિધાન. તે ક્રિયાના યોગથી ભોજનાદિ પણ આદાકર્મ કહેવાય. અથવા આઘાય - સાધુને મનમાં ધારીને જે ભોજનાદિ કરાય તે આદાકર્મ છે.

-૦- (૨) ઔદૈશિક - જેટલાં યાચકો હોય, તે સર્વે તે ચિત્તમાં રાખીને કરાયેલ.

-૦- (૩) પૂતિકર્મ - શુદ્ધ ભોજનાદિને અવિશુદ્ધ કોટિવાળા ભોજનાદિ અવયવની સાથે સંપર્ક થતાં પૂતિરૂપ - દોષ મિશ્ર ભોજનાદિનું કર્મ તે પૂતિકર્મ.

-૦- (૪) મિશ્રજાત - કુટુંબ અને સાધુ બંનેના મળવારૂપ મિશ્રભાવથી થયેલ.

-૦- (૫) સ્થાપના - સાધુ નિમિત્તે કે સાધુને આપવાની બુદ્ધિથી ભોજનાદિ રાખવા.

-૦- (૬) પ્રાભૃતિકા - ઈષ્ટજન કે પૂજ્યને બહુમાનપૂર્વક ઈચ્છિત વસ્તુ અપાય તે પ્રાભૃત. પ્રાભૃત જેવું - સાધુઓને ભિક્ષાદિ દેવાની વસ્તુ તે પ્રાભૃતિકા. અથવા પ્રકર્ષે કરીને સાધુને દાન આપવારૂપ મર્યાદા વડે નીપજાવેલ ભિક્ષા.

-૦- (૭) પ્રાદુષ્કરણ - સાધુ નિમિત્તે મણિ આદિ સ્થાપીને કે ભીંત વગેરે દૂર કરવા વડે દેય વસ્તુને પ્રગટ કરવી, તેના યોગે ભોજનાદિ પણ તે જ કહેવાય.

-૦- (૮) કીત - સાધુને માટે મૂલ્ય આપીને ખરીદી કરેલ હોય તે.

-૦- (૯) પ્રામિત્ય - સાધુને માટે ઉછીનું ગ્રહણ કરાય તે.

-૦- (૧૦) પરિવર્તિત - સાધુને નિમિત્તે જે પરાવર્તન - બદલો કરાય તે.

-૦- (૧૧) અભિહત - સાધુને માટે અન્ય સ્થાનેથી લાવેલ હોય તે.

-૦- (૧૨) ઉદ્દિભજ્ન - છાણ આદિથી ઢાંકેલ કુડલાદિના મુખ ઉઘાડીને દેવું તે.

-૦- (૧૩) માલોપહત - માંચા કે મેડી ઉપરથી સાધુને માટે ઉતારેલ.

-૦- (૧૪) અનિસૃષ્ટ - સર્વ સ્વામીએ સાધુને આપવાની સંમતિ ન આપી હોય તેવું.

-૦- (૧૫) આચ્છેદ - ન ઈચ્છતા નોકરાદિ પાસેથી સાધુને દેવા માટે લઈ લેવાય.

-૦- (૧૬) અધ્યવપૂરક - અધિકપણાથી, પોતાના માટે રાંધવા મૂકેલ

ઓદનાદિમાં સાધુનું આગમન જાણીને તેમને માટે વધારે ઉમેરવું.

હવે પહેલાં આધાકર્મ દોષને કહેવા માટેની દ્વાર ગાથા -

● મૂલ-૧૦૯ થી ૧૧૨ :-

[૧૦૯] આધાકર્મના એકાર્થક નામો કહેવા, પછી કોના માટે ? પછી શું ? પછી પરપક્ષ, પછી સ્વપક્ષ, ગ્રહણ કરવાના ચાર ભેદ, આજ્ઞાભંગાદિ કહેવા. [૧૧૦] આધાકર્મ, અધઃકર્મ, આત્મઘન, આત્મકર્મ, પ્રતિસેવન, પ્રતિશ્રવણ, સંવાસ અને અનુમોદના એ એકાર્થક નામો છે. [૧૧૧] તદ્વ્યતિરિક્ત દ્રવ્ય આધા - ધનુષ્, ચૂપ, કાવડ, ભારની આધા (આધાર) સ્કંધાદિક છે, કુટુંબ અને રાજ્યની ચિંતા વગેરેની આધા હૃદય છે. અંતકમાં ધનુષ્ની આધા છે. [૧૧૨] ઔદારિક શરીરનું અપદ્રાવણ અને ત્રિપાતન જેને માટે મનની પ્રવૃત્તિપૂર્વક કરાય છે, તે આધાકર્મ કહેવાય છે.

● વિવેચન-૧૦૯ થી ૧૧૨ :-

[૧૦૯] પહેલાં આધાકર્મિકનાં એક અર્થવાળા નામો કહેવા. પછી કોના માટે કરેલું ભોજનાદિ આધાકર્મ થાય છે ? પછી આધાકર્મનું સ્વરૂપ શું છે ? ગૃહસ્થ લોકો અને સાધુ આદિનો સમૂહ, તેમાં ગૃહસ્થ નિમિત્તે કરેલ ભોજનાદિ આધાકર્મ યતાં નથી. આધાકર્મ ગ્રહણ કરવામાં અતિક્રમાદિ ચાર પ્રકાર છે, તે કહેવા. તથા તે ગ્રહણ કરવામાં આજ્ઞાભંગાદિ દોષ થાય.

[૧૧૦] આધાકર્મના પર્યાય નામોમાં :- અધઃકર્મ - અધોગતિના કારણ રૂપ જે કર્મ તે અધઃકર્મ, કેમકે આધાકર્મ ભોગવનારા સાધુઓની અધોગતિ થાય છે, કેમકે અધોગતિના કારણરૂપ પ્રાણાતિપાતાદિ આશ્રવો આત્મજ - દુર્ગતિમાં પડવાના કારણપણે જે આત્માને હણે તે. આત્મકર્મ - પાચક આદિ સંબંધવાળું જે કર્મ અથવા જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મ, જેના વડે સંબંધ કરાય તે. અભેદ વિવક્ષાથી આ પણ કહે છે - પહિસેવન - વારંવાર કરાય તે પ્રતિસેવન. પ્રતિશ્રવણ - આધાકર્મનો સ્વીકાર કરાય તે. સંવાસ - આધાકર્મ ભોગવનારની સાથે જે વસવું તે, સંવાસથી શુદ્ધ આહાર ભોગવનાર પણ આધાકર્મ ભોગવનારની સાથે જે વસવું તે, સંવાસથી શુદ્ધ આહાર ભોગવનાર પણ આધાકર્મભોજી જાણવો કેમકે ત્યાં અનુમતિ દોષ છે. વળી આધાકર્મની સુંદર ગંધાદિથી ક્યારેક તેમાં પ્રવર્તન પણ થાય. અનુમોદન - આધાકર્મી ભોજનની પ્રશંસા, તે પણ આધાકર્મની પ્રવૃત્તિનું કારણ છે. આ પ્રતિસેવનાદિ આધાકર્મત્વ આત્મકર્મરૂપ નામને આશ્રીને જાણવું.

આથા નામાદિ ભેદ વડે ચાર પ્રકારે છે - નામ આધા^૦ ઈત્યાદિ. નામ આધાદિ એષણા પ્રમાણે જાણવા. તદ્વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યાધા. આ રીતે -

[૧૧૧] દ્રવ્યાધામાં આથા શબ્દ અધિકરણ પ્રધાન છે. જેના વિશે સ્થાપન કરાય તે આધા. આધા, આશ્રય, આધાર સર્વે એકાર્થક છે. ધનુષ્ તે પ્રત્યંયાની આધા છે. ચૂપ-સ્તંભ, ઘુંસરું પ્રસિદ્ધ છે. કાવડ - પુરુષો પોતાના ખંભે ધારણ કરીને

જેના વડે જળ વહન કરે છે. ભર-ધાસ આદિનો સમૂહ. કુટુંબ - સ્ત્રી, પુત્રાદિનો સમુદાય ઈત્યાદિ. આ બધામાં દ્રવ્યાધા - દ્રવ્યરૂપ આધાર અનુક્રમે સ્કંધાદિ અને હૃદય છે. જેમકે ચૂપની આધા બળદ આદિનો સ્કંધ છે, કાવડની આધા મનુષ્યનો સ્કંધ છે. ભારની આધા ગાડું વગેરે છે. કુટુંબ ચિંતાની આધા હૃદય છે.

આ દ્રવ્યાધા કહી.

હવે ભાવ આધા - તે આગમથી અને નોઆગમથી બે ભેદે છે. આથા શબ્દના અર્થને જાણવામાં કુશળ અને તેમાં ઉપયોગવાળો તે આગમથી ભાવાધા કહેવાય. જ્યાં ત્યાં મનનું પ્રણિધાન હોય તે નોઆગમથી ભાવાધા કહેવાય. - X - અહીં પ્રસ્તાવથી ભાવાધા સાધુને દાન આપવાને ઓદન સંબંધવા, રંધાવવાના વિષયવાળી જાણવી. તે આધા વડે યતું ઓદનપાકાદિ કર્મ તે આધાકર્મ કહેવાય છે.

તે માટે હવેની નિર્યુક્તિમાં કહે છે -

[૧૧૨] ઔદારિક શરીરવાળા તે તિર્યચ અને મનુષ્ય બે ભેદે છે. તિર્યચોમાં એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય સુધી લેવા. એકેન્દ્રિયો પણ સૂક્ષ્મ અને બાદર બંને લેવા. કેમકે જે પ્રાણી જે કારણથી અવિરતિ છે, તે પ્રાણી કાર્યને ન કરતો હોય તો પણ પરમાર્થથી કરતો જ જાણવો તેમ ગૃહસ્થ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયના અપદ્રાવણથી નિવૃત્ત થયો નથી તેથી સાધુ માટે સમારંભ કરતો તે ગૃહસ્થ સૂક્ષ્મનું પણ અપદ્રાવણ કરનાર જાણવો. માટે સૂક્ષ્મનું પણ ગ્રહણ કરેલ છે, અથવા અહીં બાદર એકેન્દ્રિયો જ ગ્રહણ કરવા.

સાધુને માટે ઓદનાદિ સંસ્કાર કરાતા જ્યાં સુધી શાલિ વગેરે વનસ્પતિકાયાદિના પ્રાણનો અતિપાત ન થાય, ત્યાં સુધી તેને થતી બધી પીડા અપદ્રાવણ કહેવાય. જેમકે શાલિ ડાંગરને બે વખત ખાંડે ત્યાં સુધી અપદ્રાવણ અને ત્રીજી વાર ખાંડે ત્યારે અતિપાત છે. અતિપાત પૂર્વેની પીડા તે અપદ્રાવણ કહેવાય. તિપાયણ - કાચ, વાણી, મન અથવા દેહ, આયુ, ઈન્દ્રિય તેનું પાતન-વિનાશ. - X - આ ત્રિપાતન ગર્ભજ તિર્યચ પંચેન્દ્રિય અને મનુષ્યનું જાણવું. એકેન્દ્રિય માત્ર કાચનો વિનાશ હોય, શેષ જીવોને કાચા-વચનનો હોય. દેહ, આયુ, ઈન્દ્રિય અર્થ લો તો એ ત્રણનો વિનાશ સર્વે તિર્યચ અને મનુષ્યને હોય. માત્ર જેમને જે ઘટે તેમ કહેવું. - X - X - X - X -

જે ધાન્યના જીવનું સાધુને માટે અપદ્રાવણ કરીને ગૃહસ્થ પોતાને માટે અતિપાતન કરે તે ધાન્ય સાધુને કલ્પે છે. પણ ગૃહસ્થ જેનું ત્રિપાતન પણ સાધુને માટે કરે તે સાધુને ન કલ્પે. આ રીતે ઔદારિક શરીરવાળાનું અપદ્રાવણ અને ત્રિપાતન જે કોઈ એક કે અનેક સાધુને માટે - સાધુ નિમિત્તે કરાય તે આધાકર્મ કહેવાય એમ તીર્થકરો અને ગણધરો કહે છે.

આ જ ગાથાને ભાષ્યકારશ્રી ત્રણ ગાથા વડે કહે છે -

● મૂલ-૧૧૩ થી ૧૧૫ :- [ભાષ્ય-૨૫ થી ૨૭]

ઔદારિક શરીરના ગ્રહણ વડે બધાં તિર્યચ અને મનુષ્ય જાણવા. અથવા

સૂક્ષ્મને વર્ણને જાણવા. અતિપાતને વર્ણને જે પીડા તે અપદ્રાવણ જાણવું. કાય, વચન, મન એ ત્રણ અથવા દેહ, આયુ, ઈન્દ્રિય એ ત્રણ પ્રાણ જાણવા. સ્વામીત્વ, અપાદાન અને કરણમાં અતિપાત હોય છે. જે ગૃહસ્થદાતા એક કે અનેક સાધુને હૃદયમાં સ્થાપી કાયા વડે પ્રાણીવધ કરે તે આધાકર્મ છે.

● વિવેચન-૧૧૩ થી ૧૧૫ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. અપાદાન - પંચમી, કરણ - તૃતીયા વિભક્તિ.

આધાકર્મ કહ્યું, હવે અધઃકર્મ કહે છે. તે નામાદિ ચાર ભેદ છે. નોઆગમના પહેલા બે ભેદ સુધી આધાકર્મવત્ જાણવું. તદ્વ્યતિરિક્ત દ્રવ્ય આધાકર્મને નિર્ચુક્તિકાર સ્વયં જણાવે છે.

● મૂલ-૧૧૬,૧૧૭ :-

જળ આદિમાં નાંખેલ દ્રવ્ય ભાર વડે નીચે જાય તે કે નીસરણી આદિથી નીચે ઉતરવું તે દ્રવ્ય અધઃકર્મ છે. ભાવ અધાકર્મ તે - સંયમ સ્થાનો, કંડકો, લેશ્યા અને શુભકર્મની સ્થિતિ વિશેષના ભાવને નીચે કરે છે.

● વિવેચન-૧૧૬,૧૧૭ :-

પત્યરાદિ દ્રવ્ય, જળ આદિમાં નાંખતા ભારેપણાને લીધે નીચે જાય છે, નીસરણી કે દોરડાદિથી કૂવાદિમાં ઉતરવું કે માળ આદિથી નીચે જવું તે દ્રવ્ય અધઃકર્મ છે. હવે ભાવ અધઃકર્મનો અવસર છે તે બે ભેદ - આગમથી અને નોઆગમથી. આગમથી પૂર્વવત્. નોઆગમથી ભાવ અધઃકર્મ આ રીતે -

જે કારણે આધાકર્મ ભોજી સાધુ આગળ કહેવાશે તે સંયમનાં સ્થાનો, કંડક - અસંખ્યાતા સંયમનાં સ્થાન સમુદાયરૂપ. તથા લેશ્યા, સાતા વેદનીય આદિ શુભ પ્રકૃતિ સંબંધી સ્થિતિ વિશેષ. આ બધાં સંબંધે વિશુદ્ધ અને અતિ વિશુદ્ધ સ્થાનોમાં વર્તતા પોતાના આત્માના અધ્યવસાયને નીચે કરે છે. એટલે હીન અને અતિહીન સ્થાનોને વિશે કરે છે. તે કારણે આધાકર્મ ભાવ અધઃકર્મ કહેવાય છે.

ભાષ્યકાર આ વાત ત્રણ ગાથા વડે કરે છે -

● મૂલ-૧૧૮ થી ૧૨૦ :- [ભાષ્ય-૨૮ થી ૩૦]

તેમાં ચારિત્રના જે અનંત પર્યાયો છે તે સંયમસ્થાન હોય છે અને તે અસંખ્યાત સ્થાનોનો એક કંડક થાય છે. વળી અસંખ્યાતા જે કંડકો તે ષટ્સ્થાનક કહેલ છે, આવા અસંખ્યાતા જે ષટ્સ્થાનકો તે સંયમશ્રેણી જાણવી. તથા જે કૃષ્ણાદિ લેશ્યાઓ અને સર્વોત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધ પ્રકૃતિના વિશુદ્ધ સ્થિતિ વિશેષો એ સર્વેને સાધુ આધાકર્મ-ગ્રહણથી પોતાના આત્માને આ વિશુદ્ધ સંયમ સ્થાનાદિકથી નીચે-નીચે કરે છે.

● વિવેચન-૧૧૮ થી ૧૨૦ :-

દેશવિરતિના સર્વોત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધ સ્થાનથી સર્વ વિરતિનું જઘન્ય એવું વિશુદ્ધિસ્થાન પણ અનંતગણું છે. અનંતગુણપણું 'છઠાણ વડિયા' ભાવ વિચારતી

વખતે સર્વ સ્થળે સર્વજીવના અનંત પ્રમાણ ગુણાકારે જાણવું. - X - X -

હવે આ સૂત્રનો અર્થ લખાય છે. તે સંયમના સ્થાનાદિ કહેવા લાયકમાં પહેલું સંયમ સ્થાન કહેવામાં આવે છે - અનંત સંખ્યાવાળા ચારિત્રના પર્યાયો એટલે કે ચારિત્ર સંબંધી સર્વ જઘન્ય વિશુદ્ધિ સ્થાનમાં રહેલા નિર્વિભાગ ભાગો છે, તે બધાં મળીને એક સંયમ સ્થાન થાય. તેના પછીનું બીજું સંયમ સ્થાન, તે પહેલાં સ્થાનથી અનંતતમ ભાગ વડે અધિક છે. એ રીતે પૂર્વ-પૂર્વના સ્થાનથી ઉત્તર-ઉત્તરના સ્થાનો અનંતતમ ભાગથી અધિક એવા નિરંતર કહેવા. આ સર્વે સંયમ સ્થાનોનો એક કંડક થાય. કંડક એટલે અંગુલ માત્ર ક્ષેત્રના અસંખ્યાત ભાગમાં રહેલા પ્રદેશોની રાશિ પ્રમાણ સંખ્યા.

કંડક પછીનું બીજું તુરંતનું સંયમ સ્થાન તે પૂર્વના સંયમસ્થાન થકી અસંખ્યાત ભાગ અધિક છે. પછીના બીજા પણ કંડક પ્રમાણ સંયમ સ્થાનો ઉત્તરોત્તર અનંતભાગ વૃદ્ધિવાળા છે. ત્યારપછીનું એક સંયમસ્થાન અસંખ્યાત ભાગ અધિક હોય છે. પછી ફરીથી તેની પછીના કંડક પ્રમાણ સંયમ સ્થાનો ઉત્તરોત્તર અનંત ભાગ વૃદ્ધિવાળા છે. યાવત્ પછી-પછી વૃદ્ધિ કરતાં ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી તે સ્થાનો પણ કંડક પ્રમાણવાળા થાય. યાવત્ છેલ્લે એક સંયમસ્થાન સંખ્યેય ભાગ અધિક હોય છે. પછી પહેલેથી આરંભી જેટલાં સંયમ સ્થાનો પૂર્વે વ્યતીત થયા છે. તે ફરીથી તે જ અનુક્રમ વડે કહીને ફરીથી પણ એક સંયમ સ્થાન સંખ્યેય ભાગ અધિક કહેવું ઇત્યાદિ - X - X - વૃત્તિમાં ઘણું લાંબુ કથન છે. - X - X - પણ છેલ્લે અસંખ્યાતા કંડકો મળીને એક ષટ્સ્થાનક થાય છે.

આ ષટ્સ્થાનકોમાં છ પ્રકારે વૃદ્ધિ કહેલી છે, તે આ પ્રમાણે - ૧- અનંત ભાગ વૃદ્ધિ, ૨- અસંખ્યેય ભાગ વૃદ્ધિ, ૩- સંખ્યેય ભાગ વૃદ્ધિ, ૪- સંખ્યેયગુણ વૃદ્ધિ, ૫- અસંખ્યેયગુણ વૃદ્ધિ, ૬- અનંતગુણ વૃદ્ધિ. અહીં વૃત્તિકારશ્રી જેવા પ્રકારનો અનંતમો ભાગ, અસંખ્યાતમો ભાગ કે સંખ્યાતમો ભાગ ગ્રહણ કરાય છે તથા જેવા પ્રકારનો સંખ્યાતો, અસંખ્યાતો કે અનંતો ગુણાકાર ગ્રહણ કરાય છે, તે કહે છે. [અમે આ રાશિ ગણિતનો અનુવાદ કરેલ નથી, પણ 'કમ્પયક્રિમાં આ ષટ્સ્થાનકમાં રહેલા ભાગાકાર, ગુણાકાર વિસ્તારથી સમજાવેલા છે, તેમાં ત્રણમાં ગુણાકાર અને ત્રણમાં ભાગાકાર છે.]

પહેલાં ષટ્સ્થાનક પછી ઉક્ત ક્રમે બીજું ષટ્સ્થાનક પ્રાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે બીજું ષટ્ સ્થાનક પ્રાપ્ત થાય છે, એ રીતે ત્યાં સધી ષટ્સ્થાનકો કહેવા કે જ્યાં સુધી તે અસંખ્યેય લોકાકાશ પ્રદેશ જેટલાં પ્રમાણવાળા થાય. આવા અસંખ્ય લોકાકાશના પ્રદેશ જેટલા પ્રમાણવાળા જે ષટ્ સ્થાનકો થાય તે સર્વે મળીને એક સંયમ શ્રેણિ કહેવાય છે.

કૃષ્ણાદિક લેશ્યાએ તથા સર્વોત્કૃષ્ટ સાતાવેદનીયાદિ વિશુદ્ધ પ્રકૃતિ સંબંધી વિશેષ સ્થિતિ વિશેષો જાણવા. તેથી કરીને આ સંયમ સ્થાનાદિ શુભ સ્થાનોમાં વર્તતો

આધાકર્મ ગ્રહણ કરનાર સાધુ પોતાના આત્માને આ વિશુદ્ધ એવા સંયમ સ્થાનાદિથી નીચે-નીચે પડે છે.

જો આધાકર્માદિ ગ્રહણ કરે તો તે સાધુને શું દૂષણ પ્રાપ્ત થાય ?

● મૂલ-૧૨૧ થી ૧૨૩ :-

[૧૨૧] કંઈક ન્યૂન એવા ચારિત્ર વડે શ્રેષ્ઠ એવો સાધુ પોતાના ભાવના ઉતારવાથી આધાકર્મને ગ્રહણ કરતો પોતાના આત્માને નીચે નીચે લઈ જાય છે. [૧૨૨] આધાકર્મગ્રાહી સાધુ નીચા ભવનું આયુ બાંધે, શેષ કર્મોને અધોગતિ સન્મુખ કરે, તથા તીવ્ર ભાવ વડે કર્મને ગાઢ કરે અને ચય તથા ઉપચય કરે છે [૧૨૩] તે ગુરુકર્મના ઉદયથી દુર્ગતિમાં પડતા આત્માને રોકવા તેવો સાધુ સમર્થ થતો નથી, તેથી કર્મો તેને અધોગતિમાં લઈ જાય છે.

● વિવેચન-૧૨૧ થી ૧૨૩ :-

સંયમ સ્થાનાદિ વિશુદ્ધ ભાવોનું હીનાતિહીન અધ્યવસાયોમાં. ઉતારવા વડે, અહીં ચરણ વડે જે પ્રધાન, નિશ્ચયનયના મતે ક્ષીણકષાયાર્થિ અકષાય ચારિત્રવાળો ગ્રહણ કરાય છે, તેને આ પ્રમાણનો સંભવ હોતો નથી, તેને લોલુપતા પણ હોતી નથી કેમકે તે મોહનીય કર્મનો એકાંતે નાશ થયો છે, તેથી તેને આધાકર્મ ગ્રહણ સંભવતું નથી, માટે કિંચિત્ ન્યૂન કહ્યું.

કિંચિત્ ન્યૂન ચરણાગ્ર પરમાર્થથી ઉપશાંતમોહ કહેવાય છે. અર્થાત્ પ્રમત સંયતાદિ તો દૂર રહો, આધાકર્મગ્રાહી આવો ઉત્કટ સાધુ પણ પોતાના આત્માને રત્નપ્રમાદિ નરકાદિ લઈ જાય છે. આ દૂષણ આધાકર્મ ગ્રહણ કરનારને લાગે છે. - X - X - તે રત્નપ્રમાદિ નરકરૂપ ભવાયુને બાંધવા સાથે બાકીનાં ગતિ આદિ નામાદિ કર્મોને પણ અધોગતિ સન્મુખ કરે છે એટલે કે પ્રકર્ષણે દુઃસહ, કટુક અને તીવ્ર અનુભવ સહિતપણે બાંધે છે. તેનાથી આધાકર્મ સંબંધી પરિભોગનું લંપટપણું વૃદ્ધિ પામતાં નિરંતર ઉત્પન્ન અતિ તીવ્ર પરિણામ વડે યથારોગ્યપણે નિઘતિરૂપપણાએ કરીને નિકાયનારૂપપણે કર્મોને સ્થાપે છે. ક્ષણે ક્ષણે અન્યાન્ય પુદ્ગલના ગ્રહણ વડે ચય-થોડી વૃદ્ધિ અને ઉપચય-ઘણીવૃદ્ધિ કરે છે. તેથી કરીને -

અધોગતિમાં લઈ જવાના સ્વભાવથી તે અધોભવાયુ વગેરે કર્મના વિપાક વેદનાના અનુભવરૂપ ઉદય વડે દુર્ગતિમાં પડતા આત્માને નિવારવા માટે આધાકર્મગ્રાહી સાધુ સમર્થ થતો નથી. તેથી અધોભવાયુ વગેરે ઉદયને પામેલા કર્મો બલાત્કારે તેને નરકાદિ અધોગતિમાં લઈ જાય છે. કર્મોથી કોઈ બળવાન્ નથી. આ રીતે આધાકર્મ અધોગતિનું કારણ હોવાથી અધા:કર્મ કહેવાય છે. -૦- હવે આત્મજ્ઞ પર્યાયનો અર્થ -

આત્મજ્ઞ ચાર ભેદે છે - નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવથી. તેમાં તદ્વ્યતિરિક્ત આત્મદ્વને કહે છે. બાકીના ભેદો પૂર્વવત્ જાણવા.

● મૂલ-૧૨૪ થી ૧૨૭ :-

[૧૨૪] જે ગૃહસ્થ પ્રયોજન સહિત કે રહિત તથા અનિદાથી કે નિદાથી

છ કાયની હિંસા કરે તે આત્મદ્વન છે. [૧૨૫] જાણતા કે અજાણતા તથા ઉદ્દેશીને કે ઓઘથી અથવા વધ કરવા તૈયાર કરેલા જાણક કે અજાણકને જે મારવા તે આ અનિદા અને નિદા કહેવાય. [૧૨૬] કાયા નિશ્ચયે દ્રવ્યાત્મા છે, જ્ઞાનાદિ ત્રણ તે ભાવાત્મા છે, તેથી બીજાના પ્રાણનો નાશ કરવામાં રક્ત સાધુ પોતાના ચારિત્રરૂપી આત્માને હણે છે. [૧૨૭] નિશ્ચયનયથી ચારિત્રરૂપી આત્માનો નાશ થતા જ્ઞાન અને દર્શનનો પણ નાશ થયો જાણવો. પણ વ્યવહારથી તો ચારિત્ર હણાયા છતાં પૂર્વના બેની ભજના જાણવી.

● વિવેચન-૧૨૪ થી ૧૨૭ :-

[૧૨૪] જે ગૃહસ્થ સ્વ કે પર નિમિત્તે અથવા પ્રયોજન વિના પાપી સ્વભાવને લીધે જ, તથા જે નિદાન તે સિદ્ધા - જીવહિંસા નરકાદિ દુઃખનું કારણ છે એમ જાણવા છતાં અથવા સાધુને આધાકર્મ ન કલ્પે એમ જાણવા છતાં પણ જીવોના પ્રાણનો જે નાશ કરવો તે નિદા કહેવાય. તેના નિષેધથી અનિદા કહેવાય છે કે જેમાં પોતાને માટે કે પુત્રાદિ અન્યને માટે એમ વિભાગ કર્યા વિના સામાન્યપણે જે કરાય.

[૧૨૫-ભાષ્ય-૩૫] 'આ મનુષ્ય મને હમણાં જ મારશે' એમ જાણતા એવા મારવાને તૈયાર કરેલા જીવના પ્રાણનો જે નાશ કરવો તે નિદા કહેવાય, તેનાથી જે વિપરીત તે અનિદા કહેવાય - અજાણકાર એવા મારવા તૈયાર કરેલા જીવને જે મારવો તે અનિદા.

આ રીતે નિદા કે અનિદાથી ગૃહસ્થ છકાયનું મર્દન કરે છે. તે પૃથ્વીકાર્યાદિ છ કાયનું મર્દન નોઆગમથી દ્રવ્ય આત્મદ્વન છે. પૃથ્વી આદિ છ કાય નિશ્ચે દ્રવ્યરૂપ આત્મા છે. કેમકે જીવો ગુણ પર્યાયવાળા છે, તેથી દ્રવ્ય કહેવાય. તેથી તેમનું મર્દન દ્રવ્ય આત્મદ્વન કહેવાય.

[૧૨૬] હવે ભાવ આત્મદ્વન કહે છે - તેમાં આગમથી આત્મદ્વન તે અર્થને જાણે અને તેમાં ઉપયોગવંત હોય. નોઆગમથી ભાવ આત્મદ્વન તે - જ્ઞાનાદિ ત્રણ ભાવાત્માનું હનન. આત્માના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર પરમાર્થથી આત્મા છે, બાકીનું દ્રવ્ય આત્મા નથી કેમકે તેમાં પોતાના તે સ્વરૂપનો અભાવ છે. તેથી ચારિત્રવંત જે પૃથ્વી આદિના ઈન્દ્રિયાદિ પ્રાણોના વિનાશ વિશે આસક્ત હોય તે ચારિત્રરૂપ ભાવાત્માને હણે છે. ચારિત્રરૂપ ભાવ આત્મા હણાતા જ્ઞાન દર્શનરૂપ આત્મા નિશ્ચયથી જ હણાયેલા જાણવા.

[૧૨૭] નિશ્ચય નયના મતે ચારિત્રરૂપી આત્માનો વિદ્યાત થતાં જ્ઞાન, દર્શનનો પણ વિદ્યાત જાણવો. કેમકે ચારિત્રની પ્રાપ્તિરૂપ સન્માર્ગમાં જે પ્રવૃત્તિ તે જ્ઞાન-દર્શનનું જ ફળ છે, જો તે પ્રવૃત્તિ ન હોય તો તે જ્ઞાન, દર્શન પરમાર્થથી અવિદ્યમાન જ છે. વળી જે સાધુ ચારિત્રગ્રહણ કરીને આહારના લંપટાદિપણાથી આધાકર્મ ભોજનથી નિવૃત્તિ પામતો નથી, તે ભગવંતની આજ્ઞાના લોપાદિમાં વર્તતો સમ્યગ્જ્ઞાની હોતો નથી અને સમ્યગ્દર્શની પણ હોતો નથી. કેમકે આજ્ઞાથી જ ચારિત્ર છે, આજ્ઞા ભંગ

થતાં જાણ કે શું ભગ્ન ન થયું ? શાસ્ત્રમાં કહ્યા મુજબ ન કરનારાથી વધુ બીજો કોણ મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય ? માટે ચારિત્ર વિઘાતે જ્ઞાનાદિ વિઘાત છે.

વ્યવહાર નયના મતે ચારિત્ર હણાવા છતાં જ્ઞાન, દર્શનની ભજના જાણવી. કોઈમાં તે બંને હોય, કોઈમાં ન હોય. વ્યવહાર નયના મતે સમ્યગ્ દૃષ્ટિપણું હોવાથી જ્ઞાન-દર્શન છે. નિશ્ચય નયના મતે તો ન જ હોય. તેથી બીજાના પ્રાણના વિનાશમાં આસક્ત સાધુ મૂળથી જ આત્મધન છે. આધાકર્મ ભોજી સાધુને અનુમોદના દ્વારથી તે અવશ્ય સંભવે છે. માટે તેને આત્મધન કહ્યા.

હવે આત્મકર્મ કહે છે. તે નામાદિ ચાર ભેદે છે. તેમાં તદ્ વ્યતિરિક્ત દ્રવ્ય આત્મકર્મ કહે છે. બાકી પૂર્વેના ભેદો આધાકર્મવત્ જાણવા.

● મૂલ-૧૨૮ થી ૧૩૩ :-

[૧૨૮] જે પુરુષ જે ધનને પોતાનું માન છે, તેને તે ધન દ્રવ્યાત્મકર્મ કહેવાય છે. નોઆગમથી ભાવઆત્મકર્મ - અશુભ પરિણામવાળો બીજાના કર્મને પોતાનું કરે તે ભાવ આત્મકર્મ કહેવાય. [૧૨૯] આધાકર્મ અને સંકલિષ્ટ પરિણામવાળો સાધુ પ્રાસુકને પણ ગ્રહણ કરવા છતાં કર્મ વડે બંધાય છે તેથી તેને તું [ભાવ] આત્મકર્મ જાણ. એટલે તેને ગ્રહણ કરી જે સાધુ ભોજન કરે છે તે પરકર્મને આત્મકર્મ કરે છે. [૧૩૦] શંકા પરક્રિયા અન્યને વિશે કેમ પ્રાપ્ત થાય ? [૧૩૧] કેટલાંક કૂટપાશના દૃષ્ટાંત વડે પરપ્રયોગમાં પણ બંધ કહે છે, પ્રમાદી અને અચતુર એવો મૃગ કૂટમાં બંધાય છે. [૧૩૨] એ પ્રમાણે અશુભ ભાવનાવાળો સાધુ ભાવકૂટમાં બંધાય છે. તેથી પ્રયત્નપૂર્વક અશુભ ભાવ વર્જવો. [૧૩૩] આધાકર્મ ભલે પોતે ન કરતો હોય તો પણ જાણવા છતાં તેને ગ્રહણ કરનાર તેના પ્રસંગને વધારે છે અને ગ્રહણ ન કરનાર તેના પ્રસંગને નિવારે છે.

● વિવેચન-૧૨૮ થી ૧૩૩ :-

[૧૨૮] જે પુરુષ ધનને આ મારું છે એમ અંગીકાર કરે છે, તે પુરુષને તે ધન તદ્વ્યતિરિક્ત દ્રવ્ય વિષયક આત્મકર્મ થાય. પોતાના સંબંધપણાથી જે કરવું તે આત્મકર્મ. —૦— હવે ભાવ આત્મકર્મ કહે છે તે આગમથી અને નોઆગમથી. નોઆગમથી ભાવકર્મ કહે છે — આધાકર્મ ગ્રહણ કરવારૂપ અશુભ ભાવથી પરિણામ પામેલો પુરુષ, બીજાનું - રાંધનાર આદિ સંબંધી, જે પચન-પાચનથી થયેલ જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મ, તેને પોતાનું કરે છે, તેને ભાવથી આત્મકર્મ કહેવાય.

તેને જ વિશેષથી કહે છે —

[૧૨૯] આધાકર્મ તો દૂર રહો, પણ સ્વરૂપે કરીને એષણીય એવા ભોજનાદિ હોય છતાં સંકલિષ્ટ પરિણામથી આધાકર્મગ્રહણના પરિણામવાળો થઈને ગ્રહણ કરતો, જેમકે — “હું અતિ વ્યાખ્યાન લબ્ધિવાળો છું” ઈત્યાદિ વિચારી કહે કે — મારા ગુણોથી વશ આ સર્વ લોક રાંધી-રંધાવીને મને આ ઈષ્ટ ઓદનાદિ આપે છે. આવા ભાવવાળો સાધુ સાક્ષાત્ આરંભ કરનારની જેમ જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મથી બંધાય. તેને

તું આત્મકર્મ જાણ. - X -

આને જ સ્પષ્ટપણે [૧૩૦] ગાથામાં કહે છે — જ્યારે સાધુ આધાકર્મ ગ્રહણ કરીને આરોગે છે, ત્યારે તે સાધુ પાચકાદિનું કર્મ, તેને આત્મ કર્મરૂપ કરે છે અર્થાત્ તે કર્મ પોતાનું પણ કરે છે.

ભાવાર્થને ન જાણતો કોઈ અન્ય પુરુષ અહીં શંકા કરે છે —

પર સંબંધી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ આધાકર્મ ભોજી સાધુમાં કેવી રીતે સંક્રમે ? ન જ સંક્રમે. જો કદાચ બીજાનું કર્મ કોઈ બીજાને સંક્રમતું હોય તો ધાપકશ્રેણી ચડેલા, કૃપાળુ, સમગ્ર જગત્ના પ્રાણીના કર્મને ઉન્મૂલન કરવામાં સમર્થ એવા મહાત્મા બધાં પ્રાણીના જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મને પોતાનામાં સંક્રમાવીને ખાવાવી દે. તે રીતે બધાંને એક જ કાળે મુક્તિ થાય. પણ તેમ થતું નથી. તેથી પરકર્મનો સંક્રમ અન્યને વિશે ન જ થાય. - X - X - પ્રાણીનું જેનું જે કર્મ હોય તેણે જ તે વેદવા લાયક છે. તો તમે એમ કેમ કહી શકો કે “પરકર્મને આત્મકર્મરૂપ કરે છે ?”

પૂર્વે કહેલા વાક્યનો પરમાર્થ ન જાણનાર કેટલાંક અન્યથા પણ વ્યાખ્યાન કરે છે. તેથી તેના મતને દૂર કરવા, ઉપન્યાસ કરે છે —

[૧૩૧] પ્રવચનના રહસ્યને ન જાણનાર કેટલાંકે સ્વ સમુદાયના જ કૂટ-પાશના દૃષ્ટાંતને કહે છે — ‘પર’ - પાચક આદિ પુરુષે નિષ્પાદન કરેલા પણ ઓદનાદિને વિશે તેને ગ્રહણ કરનાર સાધુને બંધ થાય છે. જેમ શિકારીએ સ્થાપન કરેલા કૂટ-પાશમાં મૃગને જ બંધ થાય છે. પણ શિકારીને નહીં. તેમ અહીં સાધુને જ બંધ થાય છે, ગૃહસ્થને નહીં - તેથી પરકર્મ - આધાકર્મ ભોજી સાધુ પોતાનું જ કરે છે, માટે પરકર્મને આત્મકર્મરૂપ કરે છે, એમ કહેવાય છે. તેમનો આ ઉત્તર અસત્ય છે. કેમકે સાક્ષાત્ આરંભ કરનાર હોવાથી પરને પણ નિશ્ચે કર્મબંધ સંભવે છે. જેમ મૃગને માત્ર પર પ્રયોગ થકી બંધ નથી, પોતાના પ્રમાદાદિ દોષથી પણ બંધ છે, તેમ સાધુને પણ છે.

[૧૩૨] કેટલાંક સમ્યક્ પ્રકારે ગુરુચરણની સેવારહિતતાથી યથાર્થ તત્ત્વને ન જાણનાર ઉપર મુજબ કહે છે, તેનો ઉત્તર ગુરુ ભગવંત આપે છે — “તેની તેની ઉત્તેક્ષા કરનાર અને વૃદ્ધોની સેવા ન કરનાર પુરુષોની બુદ્ધિ પ્રાચીન આગમો વિના અતિ પ્રસન્ન થતી નથી.” તેથી કહે છે — પ્રમાદી અને અદક્ષ મૃગ બંધાય છે, અપ્રમાદી તો કૂટ-પાસ નીકટ જતો જ નથી. કદાચ જાય તો પણ દક્ષપણાથી ત્યાંથી ખસી જાય છે. તેથી તે માત્ર પરપ્રયોગથી નહીં પણ સ્વપ્રમાદ વશ પણ બંધાય છે. એ પ્રમાણે સંચમરૂપ ભાવના બંધન મરાટે કૂટ સમાન આધાકર્મ, તેને વિશે તે સાધુ જ્ઞાનાવરણ આદિ કર્મ વડે બંધાય છે કે જે આહાર લંપટતાથી આધાકર્મના ગ્રહણરૂપ અશુભ ભાવના પરિણામવાળો હોય, તે વિના બીજો બંધાતો નથી. રાંધનારે આધાકર્મ કર્યા છતાં જે સાધુ તેને ગ્રહણ કરતો નથી તે જ્ઞાનાવરણીય આદિ પાપકર્મ વડે બંધાતો નથી. જેમ મૃગમાં કહ્યું કે - X - તેને માત્ર પરના પ્રયોગથી જ બંધ નથી,

તેમ સાધુને પણ અશુભ અધ્યવસાય કારણરૂપ છે. તેથી સાધુએ આધાકર્મના ગ્રહણરૂપ અશુભ ભાવને વર્જવો. - X - X - આધાકર્મનું ગ્રહણ કે ભોજનથી પરક્રમ આત્મકર્મકરણ થાય છે. અન્યથા થતું નથી, તેથી ઉપચારથી આધાકર્મ તે આત્મકર્મ કહેવાય છે.

[૧૩૩] હવે આધાકર્મને ન કરવા - કરવા છતાં દોષ કેમ લાગે ? તે શંકાનો ઉત્તર આપે છે. જો 'આ મારે માટે બનાવેલ છે' તેમ જાણવા. છતાં જો આધાકર્મને ગ્રહણ કરે તો અન્ય સાધુ અને દાતાને એવી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે કે - "આધાકર્મના ભોજનમાં કંઈ દોષ નથી." અન્યથા આ સાધુ જાણવા છતાં કેમ ગ્રહણ કરે ? પરિણામે પરંપરાએ સાધુઓને આધાકર્મના ભોજનથી ચિરકાળ સુધી છકાયનો જે વિદ્યાત થાય તે સર્વ પરમાર્થથી તેના વડે પ્રવૃત્ત્યો કહેવાય. પણ જે સાધુ તેમ વર્તતો નથી તે તેવા પ્રકારના પ્રસંગની વૃદ્ધિને નિવારે છે. કેમકે પ્રવૃત્તિનો જ અભાવ છે. તેથી અતિપ્રસંગ નામક દોષના ભયથી સાધુએ આવું આધાકર્મ ન ભોગવવું. બીજું સાધુ તે લેવાથી અવશ્ય અનુમોદના કરે છે. "જેનો પ્રતિષેધ નથી કર્યો તે અનુમત છે." એવો વૃદ્ધવાદ છે. વળી બીજું આધાકર્મ ભોજનમાં મનોજ્ઞ આહારથી દાટાના રસને કારણે પોતે પણ આવું રાંધે કે રંધાવે. તેથી સર્વથા આધાકર્મ ભોજન ન કરવું.

હવે 'પ્રતિસેવના' આદિ કહેવા જોઈએ. તે નામો આત્મકર્મના અંગપણે પ્રવર્તેલા છે, તેથી તે અંગપણુ અને પરસ્પર ગુરુ-લઘુને વિચારે છે-

● મૂલ-૧૩૪ થી ૧૩૭ :-

[૧૩૪] વળી તે કર્મને પ્રતિસેવનાદિ વડે આત્માને આધીન કરે છે. તેમાં પહેલું પદ ગુરુ છે, બીજા ત્રણ પદો અનુક્રમે લઘુ, લઘુ, લઘુ છે. [૧૩૫] પ્રતિસેવનાદિના સ્વરૂપના સ્વરૂપને પ્રતિપાદન કરવાની પ્રતિજ્ઞાથી કહે છે - હું પ્રતિસેવનાથી અનુમોદના પર્યંતના દ્વારોના યથાસંભવ સ્વરૂપને દેષ્ટાંત સહિત કહીશ. [૧૩૬] બીજા દ્વારા આણેલા આધાકર્મ વાપરવામાં પ્રતિસેવના દોષ - તેવું કોઈ વાપરે, તેને કોઈ પ્રેરણા કરે ત્યારે કહે કે - "બીજાને હાથે અંગારા કઢાવતાં પોતે બળતો નથી" હું શુદ્ધ જ છું, દોષ દેનારને લાગે છે. આવી ખોટી ઉપમા વડે સિદ્ધાંતના અર્થનો અજાણ મૂઢ પ્રતિસેવના કરે છે.

● વિવેચન-૧૩૪ થી ૧૩૭ :-

[૧૩૪] જ્ઞાનાવરણાદિ પર કર્મને પોતાના કરે છે. તે પ્રતિસેવનાદિ દ્વારા પરકર્મને પોતાનું કરે છે, તેથી પ્રતિસેવનાદિ વિષયક આધાકર્મ પણ પ્રતિસેવનાદિક કહેવાય. 'પ્રતિસેવના' પદ ગુરુ-મહાદોષવાળું છે, બાકીના ત્રણે પ્રતિશ્રવણાદિ અનુક્રમે થોડાં-થોડાં ઓછા દોષવાળા જાણવા.

[૧૩૫] પહેલાં પ્રતિસેવનાનું સ્વરૂપ કહે છે. જે સાધુ આધાકર્મને પોતે જ લાવીને વાપરે, તે આધાકર્મનો પ્રતિસેવી પ્રસિદ્ધ જ છે. અહીં તો "બીજાએ લાવેલા આધાકર્મને વાપરવામાં કોઈ દોષ નથી." એમ માનનારને પ્રતિસેવનાના દોષો કહે છે :-

[૧૩૬,૧૩૭] બીજા સાધુ આધાકર્મ ભોજનાદિ લાવીને આપે, તેને જે સાધુ વાપરે તે પ્રતિસેવના છે. જો કોઈ તેમને પ્રેરણા કરે કે - "ધિક્કાર છે કે તમે આવું આધાકર્મ વાપરો છો" ત્યારે તે સાધુ કહેશે કે - મેં સ્વયં લીધું નથી માટે મને કોઈ દોષ નથી. પછી તે દેષ્ટાંત આપે છે - બીજાના હાથ વડે અંગારા કઢાવે તે મનુષ્ય પોતે બળતો નથી. તેમ હું આધાકર્મભોજી શુદ્ધ જ છું, કેમકે દોષ તો તે લાવનારને લાગે છે. આ પ્રમાણે ખોટા દેષ્ટાંતથી ભગવંતના પ્રવચનને ન જાણતો તે મૂઢ પ્રતિસેવી જ છે.

હવે પ્રતિશ્રવણાનું સ્વરૂપ કહે છે -

● મૂલ-૧૩૮ :-

જે ગુરુ ઉપયોગકાળે આધાકર્મગ્રાહીના ચિત્તની રક્ષાર્થે "લાભ" શબ્દ કહે, આલોચના કાળે "સુલબ્ધ" કહે, તો તે ગુરુને પ્રતિશ્રવણા દોષ લાગે.

● વિવેચન-૧૩૮ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. વિશેષ આ - ચિત્ત રક્ષાર્થે એટલે મનના અન્યથા ભાવ નિવારી દાક્ષિણ્યતાદિથી. આલોચના-ગૃહસ્થના ઘેરથી લાવીને ગૌચરી આલોચે ત્યારે. પ્રતિશ્રવણ-સ્વીકાર. હવે ત્રીજો, ચોથો દોષ કહે છે -

● મૂલ-૧૩૯ :-

સંવાસનો અર્થ પ્રસિદ્ધ છે. અનુમોદન એટલે આધાકર્મ વાપરનારને પ્રશંસવા તે. તેમના ઉદાહરણો અનુક્રમે આ પ્રમાણે જાણવા.

● વિવેચન-૧૩૯ :-

સંવાસ - આધાકર્મભોજી સાથે એકસ્થાને વસવું. અનુમોદના - આ સાધુ પુન્યશાળી છે, સારી લબ્ધિવાળા છે ઇત્યાદિ પ્રશંસા કરવી તે.

પ્રતિસેવનાદિનું સ્વરૂપ કહ્યું, હવે દેષ્ટાંતો કહે છે -

● મૂલ-૧૪૦ થી ૧૪૨ :-

[૧૪૦] પ્રતિસેવનામાં ચોરનું દેષ્ટાંત છે, પ્રતિશ્રવણમાં રાજપુત્રનું છે, સંવાસમાં પલ્લીનું અને અનુમોદનામાં રાજદુષ્ટનું ઉદાહરણ છે.

[૧૪૧] પ્રતિસેવના સંબંધે ચોરનું દેષ્ટાંત વિવેચનથી જાણવું.

[૧૪૨] જે સાધુ આધાકર્મને પીરસે કે પાત્રમાં ધારણ કરે તેઓ પણ તીવ્ર કર્મ વડે બંધાય છે, તો ખાનારા બંધાય તેમાં શી નવાઈ ?

● વિવેચન-૧૪૦ થી ૧૪૨ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. તે સુગમ છે. પ્રતિસેવનામાં ચોરનું આ દેષ્ટાંત-કોઈ ગામમાં ઘણાં ચોરો હતા. તેઓ કોઈ દિને ગાયોનું હરણ કરી નગરથી પોતાના ગામ પ્રતિ ચાલ્યા. માર્ગમાં તેમને કેટલાંક વટેમાર્ગુ ચોરો મળ્યા. તેથી તેઓ તેમની સાથે ચાલ્યા. સ્વદેશે આવી નિર્ભય થઈ, કેટલાંક પથિકો પણ આવ્યા. તેમને પણ તે ચોરોએ નિમંત્રણ આપ્યું, માંસ પકવ થતાં કેટલાંક ચોર અને પથિકો ભોજન કરવા લાગ્યા. કેટલાંક ગોમાંસને પાપ સમજીને તેના ભોજનમાં ન પ્રવત્યા, માત્ર બીજાને પીરસવા

લાગ્યા. ત્યારે તીક્ષ્ણ ખડ્ગધારી ભયંકર કોટવાળો આવ્યા. ખાનાર અને પીરસનાર બંધાને પકડ્યા. પથિકો બોલ્યા કે અમે તો પથિક છીએ, ચોર નથી, તો પણ તેમને પકડીને મારી નાંખ્યા.

તેનો નિષ્કર્ષ કહે છે - જે સાધુ બીજાને આધાકર્મ પીરસે છે કે માત્ર પાત્ર ધારણ કરે છે તેઓ પણ દુઃસહ વિપાકવાળા નરકાદિ ગતિના હેતુરૂપ કર્મો વડે બંધાય છે. તો પછી ખાનારને તો બંધાય જ ને ? તેથી સાધુએ પીરસવા આદિ માત્ર પણ આધાકર્મનું પ્રતિસેવન ન કરવું. દેષ્ટાંતમાં ગોમાંસને સ્થાને આધાકર્મ લેવું. કોટવાળના સ્થાને કર્મો જાણવા ઇત્યાદિ.

● મૂલ-૧૪૩ થી ૧૪૬ :-

[૧૪૩] પ્રતિશ્રવણા સંબંધે રાજપુત્રનું દેષ્ટાંત છે, વિવેચનમાં જોવું. [૧૪૪] રાજપુત્રના દેષ્ટાંતથી સાધુને પ્રતિશ્રવણા દોષ કેમ લાગે તેનો નિષ્કર્ષ છે, તે વિવેચનમાં જોવો. [૧૪૫] લાવનાર અને વાપરનારને કાયિક દોષ લાગે, બીજાને વાયિક દોષ લાગે, ત્રીજાને માનસિક લાગે, ચોથાને કોઈ દોષ ન લાગે. [૧૪૬] રાજપુત્રને જેમ ચારે દોષો લાગ્યા, તેમ સાધુને પણ ચારે દોષો કહેવા.

● વિવેચન-૧૪૩ થી ૧૪૬ :-

ગુણસમૃદ્ધ નગર હતું. ત્યાં મહાબળ નામે રાજા, શિલા નામે રાણી, વિજિતસમર નામે કુમાર હતો. રાજ્ય ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છાથી કુમારે વિચાર્યું કે - મારા પિતા રાજા મરતો નથી, તો સુભટોની સહાયથી તેને મારી નાંખુ. મંત્રણા દરમ્યાન કેટલાંક સુભટો બોલ્યા - “અમે તમને સહાય કરીશું.” બીજા કેટલાંકે કહ્યું - એ પ્રમાણે કરો. ત્રીજા કોઈક મૌન રહ્યા. ચોથા કેટલાંકે તે ન સ્વીકારતા સમસ્ત વૃતાંત રાજાને જણાવ્યો. રાજાએ કુમારની સાથે પહેલાં ત્રણે પક્ષકારોને મારી નાંખ્યા. માત્ર ચોથા પક્ષકારોનું બહુમાન કર્યું. ઉક્ત દેષ્ટાંતમાં પહેલાં ત્રણે પક્ષો પ્રતિશ્રવણાના દોષી છે, માત્ર ચોથા પક્ષને પ્રતિશ્રવણા દોષ નથી, આ દેષ્ટાંતનો નિષ્કર્ષ કહે છે -

કોઈ સાધુએ ચાર સાધુને આધાકર્મ માટે નિમંત્રણ કરી. તેમાં પહેલાં સાધુ તે વાપરે છે, બીજો કહે છે - હું નહીં વાપરું, તું વાપર. ત્રીજો મૌન રહે છે, ચોથો કહે છે - સાધુને આધાકર્મો ન કલ્પે માટે હું નહીં વાપરું તો પહેલાં ત્રણેને પ્રતિશ્રવણા દોષ લાગે. ચોથાને ન લાગે.

[શંકા] આધાકર્મ ખાનાર પહેલાંને પ્રતિસેવન દોષ લાગ્યો, તો પણ પ્રતિશ્રવણા કેમ કહ્યો ? [સમાધાન] નિમંત્રણ સ્વીકારે છે, ત્યારે હજુ પ્રતિસેવન કરેલ નથી, ત્યાં સુધી પ્રતિશ્રવણ જ છે, પછી પ્રતિસેવન દોષ લાગે.

ભોજન લાવનાર અને ખાનાર બંનેને કાયદોષની મુખ્યતા છે, પણ બીજા સાધુને વાયિક અને ઉપલક્ષણથી માનસિક દોષ લાગે. મૌન રહેલાંને માત્ર માનસિક દોષ લાગે. ચોથો ત્રણે દોષોથી વિશુદ્ધ છે. માટે તેવા થવું.

કુમારના દેષ્ટાંતથી આધાકર્મભોજીને લાગતા દોષો યોજે છે - રાજ પુત્રને પ્રતિસેવનાદિ ચારે દોષો લાગે છે. રાજાને મારવા પ્રવૃત્ત થવાથી પ્રતિસેવન, સુભટોના વચનો સ્વીકારતા પ્રતિશ્રવણ, સુભટો સાથે વસવાથી સંવાસ અને સુભટોના બહુમાનથી અનુમોદના દોષ લાગ્યો. એ જ પ્રમાણે આધાકર્મભોજી સાધુ માટે ચારે દોષો કહેવા. ગૃહસ્થના ઘેરથી આધાકર્મ લાવીને વાપરે તે સાધુને પ્રતિસેવન દોષ ગૃહસ્થે આધાકર્મ માટે નિમંત્રે ત્યારે તેને સ્વીકારતા પ્રતિશ્રવણ દોષ, તે આધાકર્મ લાવીને જેને સંવિભાગ કરી આપે તેની સાથે વસવાથી સંવાસ દોષ, તેના જ બહુમાનથી આનુમોદનાદોષ બીજાએ લાવેલા આધાકર્મના નિમંત્રણને સ્વીકારતા પ્રતિશ્રવણ, પછી વાપરે ત્યારે પ્રતિસેવનાદિ દોષો લાગે. ત્યાં નિશ્ચયથી ચારે દોષો લાગે. પ્રતિશ્રવણમાં ત્રણ દોષ, સંવાસને વિશે લે, અનુમોદનામાં એક દોષ લાગે, માટે ગુરુ, લઘુ, લઘુ કહ્યું.

હવે સંવાસ દોષ -

● મૂલ-૧૪૭,૧૪૮ :-

સંવાસમાં પલ્લીનું દેષ્ટાંત છે, જે વિવેચનમાં જોવું. આધાકર્મભોજી સાથે વસવું તે દોષને માટે છે કેમકે તે આધાકર્મત્યાગીને અને અતિ લુપ્તી વૃત્તિવાળાને પણ દર્શન, ગંધ, પરિકથાથી વાસિત કરે છે.

● વિવેચન-૧૪૭,૧૪૮ :-

વસંતપુર નગર, અરિમર્દનરાજા, પ્રિયદર્શના રાણી હતી. તે નગર નજીક ભીમા નામે પલ્લી હતી. ત્યાં ઘણાં ભિલ્લ-ચોરો તથા વણિકો રહેતા હતા. ચોરો હંમેશાં તે નગરને ઉપદ્રવિત કરતા હતા. કોઈ વખતે રાજા પોતે મોટી સેનાદિ સજ્જ કરી. ભિલ્લો તરફ ગયો. ભિલ્લો પણ તેની સાથે યુદ્ધે ચડ્યા. રાજાએ ઘણાંને હણી નાંખ્યા, કેટલાંક નાસી ગયા. પછી રાજાએ પલ્લી કબ્જે કરી, ત્યાંના વણિકો ‘પોતે ચોર નથી’ તેમ માની નાસ્યા નહીં. રાજાએ તેમને પકડ્યા. તેમને નિગ્રહ કર્યો.

અહીં જેમ વણિકોને ચોર સાથે રહેવું દોષને માટે થયું, તેમ સાધુને પણ આધાકર્મ સાથે સંવાસ દોષને માટે જાણવો. કેમકે - X - X - આધાકર્મ સંબંધી જે દર્શન, ગંધ, પરિકથા છે તે આધાકર્મના પરિભોગની ઈચ્છા પ્રાપ્ત કરાવવા વડે વાસિત કરે છે. દર્શન - અવલોકન, મનોજ્ઞ આહાર વિશે અવશ્ય વાસિત કરે - મનમાં મોક્ષ ઉપજાવે છે. ઉષ્ણ ઘી આદિની ગંધ નાસિકા ઈન્દ્રિયને તૃપ્ત કરે છે, તેથી ભોજનની રુચિ ઉપજાવે છે પરિકથા - લાડુ આદિના વિષયની વાતો તેના સ્વાદની પ્રાપ્તિની આશા-ઉત્સાહ જન્માવે છે. તેથી આધાકર્મભોજી સાથે સંવાસ ન કરવો.

● મૂલ-૧૪૯,૧૫૦ :-

અનુમોદનાના વિષયમાં રાજદુષ્ટનું દેષ્ટાંત છે, વિવેચનમાં જોવું. અનુમોદનાના પ્રકારો કહે છે - સ્વાદિષ્ટ, પરિપૂર્ણ, આદરપૂર્વક, યોગ્યકાળે, ઋતુને લાયક, સ્નિગ્ધ એવા આહારને આ સાધુ પામે છે, એવી પ્રશંસાથી આહાર ન વાપરવા છતાં અનુમતિ દોષ લાગે છે.

● વિવેચન-૧૪૯,૧૫૦ :-

શ્રીનિલય નામે નગર, ગુણચંર રાજ, ગુણવતી આદિ અંત:પુર હતું. તે જ નગરમાં સુરૂપ નામે વણિક હતો. તે અત્યંત સુંદર, કામદેવ જેવો હતો. સ્વભાવથી જ પરસ્ત્રી રાગી હતો. ક્યારેક રાજાના અંત:પુરની સમીપે જતાં તેને રાણીઓએ સ્નેહપૂર્વક જોયો. તેણે પણ તેઓને સામિલાષ ખેંચ પરસ્પર પ્રીતિ થઈ. હંમેશાં ત્યાં જઈ રાણીઓને ભોગવવા લાગ્યો. રાજા તે જાણી ગયો. રાજાએ પોતાના સેવકો દ્વારા પકડાવ્યો. તેને ચોટામાં લઈ જઈને મારી નાંખ્યો, તો પણ રાજા અંત:પુરની ખરાબીથી મનમાં ઘણો ખેદ પામેલો હતો. તેણે બાતમીદારોને મોકલ્યા. તે સુરૂપની પ્રશંસા કે નિંદા કરનારાની માહિતી લાવવા કહ્યું. જેઓ સુરૂપના ભોગની પ્રશંસા કરતા હતા તે બધાંને મારી નાંખ્યા. નિંદા કરનારનું બહુમાન કર્યું.

એ પ્રમાણે આઘાકર્મભોજી સાધુને કેટલાંક ઘન્યવાદ આપે છે કેટલાંક ધિક્કારે છે. તેમાં પ્રશંસનારા કર્મથી બંધાય છે. નિંદા કરનારા બંધાતા નથી. અહીં અંત:પુરના સ્થાને આઘાકર્મ જાણવું. રાજાને સ્થાને જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મો જાણવા. મરણના સ્થાને સંસાર જાણવો. - X -

આઘાકર્મભોજીને ઉદ્દેશીને કેટલાંક સાધુ કહે છે કે - અમે તો કદાપિ મનોહ આહારને પામતા નથી. પણ આ સાધુઓ તો સર્વદા સ્વાદુ, પરિપૂર્ણ આહાર બહુમાનપૂર્વક પામે છે. ઈત્યાદિ - X - X - પ્રશંસા કરતાં તેમને અનુમતિ દોષ લાગે. ભોજન ન કરવા છતાં આઘાકર્મ ભોજીની જેમ દોષી બને છે - X - X - આ રીતે આઘાકર્મના પર્યાયો કહ્યા.

હવે 'એકાર્થક' શબ્દની વ્યાખ્યા કરવા કહે છે -

● મૂલ-૧૫૧ થી ૧૫૮ :-

[૧૫૧] આઘાકર્મ, અઘ:કર્મ, આત્મઘન, આત્મકર્મ આ નામોમાં વ્યંજનના વૈવિધ્ય માફક અર્થનું વૈવિધ્ય છે કે નહીં? [૧૫૨] આ પ્રશ્ન સંદર્ભે ચતુર્ભંગી કહે છે - (૧) એક અર્થવાળા - એક વ્યંજનવાળા, (૨) એક અર્થવાળા-વિવિધ વ્યંજનવાળા, (૩) વિવિધ અર્થ-એક વ્યંજનવાળા, (૪) વિવિધ અર્થ - વિવિધ વ્યંજનવાળા. આ જ ચતુર્ભંગીનાં અનુક્રમે લૌકિક દૈષ્ટાંતો - [૧૫૩,૧૫૪] લોકમાં (૧) ક્ષીર અને ક્ષીર [દુધ] (૨) દુધ-પચસ, પીલુ-ક્ષીર (૩) ગોક્ષીર-મહિષક્ષીર-અખક્ષીર, (૪) ઘટ-પટ-કટ-શકટ-રથ એ ચાર દૈષ્ટાંત અનુક્રમે જાણવા. આ જ ચતુર્ભંગીને આઘાકર્મને વિશે જેમ સંભવે તેમ બે ગાથા વડે યોજે છે -

[૧૫૫,૧૫૬] આઘાકર્માદિનું જે દ્વિરુક્તાદિ કરવું તે પહેલો ભંગ, શક અને ઈન્દ્રની જેમ આઘાકર્મ - અઘ:કર્મ જે બોલવું તે બીજો ભંગ, અશનાદિ ચાર નામો આઘાકર્મ સહિત બોલવામાં આવે તે ત્રીજો ભંગ, આઘાકર્મને આશ્રીને છેલ્લો ભંગ નિશ્ચે શૂન્ય જ છે. [૧૫૭] જેમ પુરંદરાદિ શબ્દો ઈન્દ્રના અર્થનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી તેમ અઘ:કર્માદિ શબ્દો આઘાકર્મના અર્થનું ઉલ્લંઘન

કરતા નથી. [૧૫૮] આઘાકર્મ વડે આત્માને નીચે કરે છે કેમકે તે પ્રાણ અને ભૂતોને હણે છે. જેથી આઘાકર્મગ્રાહી પરકર્મને આત્મકર્મ કરે છે.

● વિવેચન-૧૫૧ થી ૧૫૮ :-

[૧૫૧] અહીં કોઈ પ્રશ્ન કરે કે આઘાકર્માદિ ચારે નામોમાં વ્યંજનમાં જેમ વિવિધતા છે, તેમ અર્થમાં છે કે નહીં? કેમકે આઘાકર્માદિ સર્વે નામોની વ્યુત્પત્તિ જુદી જુદી કહી છે. - X - X - તો ઘટ, પટ, શકટની જેમ પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત પણ પૃથક્ - પૃથક્ છે? કે ઘટ, કળશ, કુંભની જેમ ભિન્ન નથી? તેના ઉત્તરમાં સામાન્ય નામ વિષયક ચોભંગી છે -

[૧૫૨] આ જગત્માં પ્રવર્તતા કેટલાંક નામો એક અર્થવાળા અને એક વ્યંજનવાળા જોવામાં આવે છે ઈત્યાદિ ગાથાથ મુજબ કહેવું. તેથી આ ચોભંગીના લૌકિક દૈષ્ટાંતો બે ગાથામાં કહે છે - [૧૫૩ થી ૧૫૬] (૧) જેમ કોઈ એક ઘેર ગાય આદિના દુધના વિષયમાં 'ક્ષીર' નામ પ્રવર્તે છે, અન્ય અન્ય ઘેર પણ તેમજ હોય ત્યારે બધાં એક અર્થવાળા અને એક વ્યંજનવાળા પ્રાપ્ત થાય. (૨) તેને બદલે દુધ, પચસ, ક્ષીર એ નામોમાં અર્થ એક છે, પણ વ્યંજન જુદા છે. (૩) ગાય, ભેંસ, બકરીના દુધમાં દુધ શબ્દ વ્યંજનથી સમાન છે, પણ અર્થમાં બધાં દુધ જુદા છે. (૪) ઘટ, પટ, કટ, શકટ, રથ નામો અર્થ અને વ્યંજન બંનેથી જુદા જુદા છે.

આ જ ચતુર્ભંગીને આઘાકર્મને વિશે જેમ સંભવે તેમ બે ગાથા વડે યોજે છે - (૧) એક વસતિમાં અશનના વિષયમાં કોઈ આઘાકર્મ એવું નામ કહે, બીજે સ્થાને પણ આઘાકર્મ કહે ઈત્યાદિ, તો તે બધે એક અર્થવાળા અને એક વ્યંજનવાળા છે. (૨) જો આઘાકર્મ, અઘ:કર્મ આદિ શબ્દો પ્રયોજે તો તે બીજો ભંગ થાય. (૩) અશનાદિને આઘાકર્મ શબ્દથી વ્યવધાનવાળા બોલાય જેમકે અશન આઘાકર્મ, પાન આઘાકર્મ તો તે ત્રીજા ભંગમાં આવે. (૪) આઘાકર્મમાં અર્થ અને વ્યંજન બંને જુદા જુદા હોય તેવો ભંગ નિશ્ચે કરીને શૂન્ય થાય. છતાં કોઈ અશન આઘાકર્મ, પાન અઘ:કર્મ, ખાદિમ આત્મઘન, સ્વાદિમ આત્મકર્મ એવું બોલે તો ચોથો ભંગ સંભવે છે.

અહીં બીજા ભંગની ભાવનાને કહે છે - [૧૫૭,૧૫૮] ઈન્દ્રાર્થ, ઈન્દ્રાર્થ-દેવના રાજા રૂપી ઈન્દ્ર શબ્દના અર્થને, પુરંદરાદિ શબ્દો ઉલ્લંઘતા નથી. તેમ અઘ:કર્માદિ શબ્દો આઘાકર્મને ઉલ્લંઘતા નથી. આઘાકર્મ શબ્દવાચ્ય જે ઓદનાદિ જે દોષ વડે દૂષિત થયું હોય તે જ દોષ વડે દૂષિત તે ઓદન આદિને જ અઘ:કર્માદિ શબ્દો પણ કહે છે -

ભોજન કરતા આઘાકર્મ વડે જે કારણે વિશુદ્ધ અને અતિ શુદ્ધ એવા સંયમાદિ સ્થાનોથી ઉતરીને આત્માને નીચે કરે છે, તે જ કારણથી તે આઘાકર્મ અઘ:કર્મ કહેવાય છે. જે કારણે આઘાકર્મભોજી પરમાર્થથી બે ઈન્દ્રિયાદિ જીવો તથા વનસ્પતિકાયને હણે છે, તે નિશ્ચયથી ચારિત્રાદિ રૂપ આત્માને હણે છે, માટે આત્મઘન કહેવાય. જે કારણે આઘાકર્મને ગ્રહણ કરતો રાંધનાર આદિ પર સંબંધી જે કર્મોને

પોતાનું પણ કરે છે, તેથી તે આધાકર્મ આત્મકર્મ કહેવાય છે. આ રીતે અધઃકર્માદિ શબ્દો આધાકર્મને ઉલ્લંઘતા નથી, માટે બીજા ભંગમાં આવે છે.

હવે કસ્સ વાવિ અવયવની વ્યાખ્યા કરે છે -

● મૂલ-૧૫૯ :-

કોને માટે કરેલું આધાકર્મ કહેવાય ? નિયમા સાધર્મિકને માટે કર્યું હોય તે આધાકર્મ કહેવાય. તેથી સાધર્મિકની પ્રરૂપણા કરવી જોઈએ.

● વિવેચન-૧૫૯ :-

ગાથાર્થ કહ્યો છે. હવે સાધર્મિકની પ્રરૂપણા કરે છે -

● મૂલ-૧૬૦ થી ૧૬૩ :-

[૧૬૦] નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, પ્રવચન, લિંગ, દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, અભિગ્રહ અને ભાવ એ બાર પ્રકારે સાધર્મિક હોય છે. [૧૬૧ થી ૧૬૩] બારે શબ્દોની વ્યાખ્યા છે, જે વિવેચનમાં નોંધી જ છે.

● વિવેચન-૧૬૦ થી ૧૬૩ :-

નામ સાધર્મિક, સ્થાપના સાધર્મિક, દ્રવ્ય સાધર્મિક ઇત્યાદિ બાર પ્રકારે સાધર્મિક ગાથાર્થ મુજબ કહેવા. તેની જ વ્યાખ્યા કરે છે -

(૧) નામ સાધર્મિક - વિવક્ષિત સાધુનું જે નામ હોય તે જ નામ જ્યારે બીજા પણ સાધુનું હોય ત્યારે તે બંને નામ સાધર્મિક કહેવાય.

(૨) સ્થાપના સાધર્મિક - કાષ્ઠ આદિની બનેલ પ્રતિમા હોય, તે બીજા જીવતા સાધુને માટે સ્થાપના સાધર્મિક થાય. જે કે આ સદ્ભાવ સ્થાપના છે, અક્ષ આદિને વિશે જે સાધુની સ્થાપના, તે અસદ્ભાવ સ્થાપના છે.

(૩) દ્રવ્યપણાના વિષયવાળો સાધર્મિક - જે ભવ્ય સાધર્મિકપણાને યોગ્ય હોય. તથા જે સાધર્મિક સાધુનું શરીર સિદ્ધશિલાની નીચે વગેરે સ્થળે જીવરહિત હોય તે ભવ્ય શરીરરૂપ અને અતીત સાધર્મિકના શરીરરૂપ હોવાથી દ્રવ્યસાધર્મિક કહેવાય.

(૪) ક્ષેત્ર વિષયક સાધર્મિક - સમાન દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા.

(૫) કાળ સાધર્મિક - સમાન કાળે સાધુ થયેલા હોય તે.

(૬) પ્રવચન સાધર્મિક - ચતુર્વિધ સંધમાંના કોઈપણ.

(૭) લિંગ સાધર્મિક - રજોહરણ, મુખવસ્ત્રિકાદિ ઉપકરણથી સમાન.

(૮) દર્શન સાધર્મિક - સમાન દર્શનવાળો. દર્શન ત્રણ ભેદે - ક્ષાયિક, ક્ષાયોપશમિક અને ઔપશમિક. તેથી ક્ષાયિક દર્શન સાધર્મિક આદિ કહેવા.

(૯) જ્ઞાન સાધર્મિક - સમાન જ્ઞાનવાળો સાધુ હોય તે. જ્ઞાન પાંચ પ્રકારે - મતિ, શ્રુત આદિ. તેથી મતિજ્ઞાન સાધર્મિક આદિ પાંચ ભેદ.

(૧૦) ચારિત્ર સાધર્મિક - સમાન ચારિત્રવાળો સાધુ હોય તે. ચારિત્ર પાંચ ભેદે - સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, પરિહારવિશુદ્ધિક, સૂક્ષ્મ સંપરાય, યથાખ્યાત. તેથી

ચારિત્ર વડે સાધર્મિક આ પાંચ ભેદે ગણવા. મતાંતરથી ત્રણ ભેદે - ક્ષાયિક ચારિત્ર, ક્ષાયોપશમિક ચારિત્ર, ઔપશમિક ચારિત્ર. આ ત્રણ વડે સાધર્મિક હોય, જેમકે ક્ષાયિક ચારિત્ર સાધર્મિક આદિ.

(૧૧) દ્રવ્યાદિ વિષયક અભિગ્રહ - દ્રવ્યાભિગ્રહ, ક્ષેત્રાભિગ્રહ, કાલાભિગ્રહ, ભાવાભિગ્રહ. તે દ્વારા સાધર્મિકો, જેમકે દ્રવ્યાભિગ્રહ સાધર્મિક.

(૧૨) ભાવના વડે સાધર્મિક - ભાવના બાર ભેદે - અનિત્ય, અશરણ, એકત્વ, અન્યત્વ, અશુચિત્વ, સંસાર, કર્માશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, લોકવિસ્તાર અને જિનપ્રણીતધર્મ. તેથી અનિત્યભાવના સાધર્મિકાદિ બાર ભેદ.

હવે તે-તે સાધર્મિકોને આશ્રીને કલ્પ અને અકલ્પ વિધિ -

● મૂલ-૧૬૪ થી ૧૮૧ :-

[૧૬૪] ગૃહી કે અગૃહસ્થ જેટલા દેવદત્ત હોય તેમને હું દાન આપું, એમ કોઈ સંકલ્પ કરે તો દેવદત્ત સાધુને ન કલ્પે. ગૃહી દેવદત્તનો સંકલ્પ હોય તો દેવદત્ત સાધુને કલ્પે. [૧૬૫] એ જ પ્રમાણે મિશ્ર અને અમિશ્ર એવા પાપંડીમાં વિકલ્પ જણવો. તે જ પ્રમાણે શ્રમણોને વિશે વિકલ્પ કરવો પરંતુ અસદૃશ નામવાળા પણ સંચતોને તો ન જ કલ્પે.

[૧૬૬] નિશ્રા કે અનિશ્રા વડે જે કર્યું તે સ્થાપના સાધર્મિકના વિષયમાં વિભાષા. દ્રવ્ય સાધર્મિકમાં મૃત શરીરને માટે કરેલ ભોજન જો નિશ્રા વડે કર્યું હોય તો ન કલ્પે, અનિશ્રામાં પણ લોકનિંદાથી વર્જવું.

[૧૬૭] જેમ નામ સાધર્મિકમાં પાપંડી, શ્રમણ, ગૃહી, અગૃહી, નિર્ગ્રન્થની વિભાષા કહી, તેમ જ ક્ષેત્ર અને કાળમાં જણવું.

[પ્રવચન આદિ બાકીના સાત પદોમાં ચતુર્ભંગી કહી છે, તે આ પ્રમાણે -]

- [૧૬૮] - દશમી પ્રતિમાધારી શિખાવાળા શ્રાવકો પ્રવચનથી સાધર્મિક પણ લિંગ વડે નહીં. સર્વે નિહવો લિંગ વડે સાધર્મિક પણ પ્રવચનથી નહીં.

[૧૬૯] - વિસદૃશ સમકિતયુક્ત પ્રવચનથી સાધર્મિક પણ દર્શથી નહીં. તીર્થકર, પ્રત્યેકબુદ્ધ દર્શન સાધર્મિક, પ્રવચનથી નહીં. - [૧૭૦] - એ જ પ્રમાણે પ્રવચનની સાથે જ્ઞાન અને ચારિત્ર પણ જણવા. પ્રવચનથી સાધર્મિક હોય, અભિગ્રહથી ન હોય તે શ્રાવક અને સાધુ છે. - [૧૭૧] - અભિગ્રહથી સાધર્મિક પણ પ્રવચનથી નહીં તે નિહવ, તીર્થકર, પ્રત્યેકબુદ્ધ. એમ જ પ્રવચન અને ભાવનાની ચોંભંગી જણવી. હવે બાકીની કહું છું.

- [૧૭૨] - એમ જ લિંગ આદિ પદને વિશે પણ એક એક પદ વડે કરીને પછીના પદો લઈ જવા. સદૃશ ભંગો છોડીને બાકીના ભંગો આ પ્રમાણે જણવા.

- [૧૭૩] - લિંગથી સાધર્મિક, દર્શનથી નહીં. તે જુદા જુદા દર્શનવાળા સાધુ અને નિહવ જણવા. બીજા ભંગમાં પ્રત્યેકબુદ્ધો અને તીર્થકરો જણવા. -

[૧૭૪] - લિંગ વડે સાધર્મિક, અભિગ્રહ વડે નહીં, તે અભિગ્રહ રહિત કે સહિત

સાધુ, શ્રાવક જાણવા. બીજા ભંગમાં પ્રત્યેકબુદ્ધ અને તીર્થંકરો જાણવા. - [૧૭૫] - એ પ્રમાણે લિંગની સાથે ભાવના કહેવા.

- [૧૭૫] - દર્શન અને જ્ઞાનમાં પહેલા ભંગમાં ભિન્ન જ્ઞાનવાળા સાધુ અને શ્રાવક જાણવા, એ જ પ્રમાણે બીજો ભંગ જાણવો. - [૧૭૬] - દર્શન અને ચારિત્રમાં પહેલો ભંગ-શ્રાવક અને સાધુ, બીજો ભંગ અસમાન દર્શનવાળા યતિઓ. હવે દર્શન અને અભિગ્રહ વિશે ઉદાહરણને હું કહીશ. - [૧૭૭] - વિવિધ અભિગ્રહવાળા શ્રાવક અને યતિ એ પહેલો ભંગ, બીજો પણ તે જ છે. -૦- એ જ પ્રમાણે ભાવના ભાવવી -૦- એ જ પ્રમાણે જ્ઞાનની સાથે પણ ચૌભંગી જાણવી. હવે હું ચારિત્રને કહીશ. - [૧૭૮] - વિભિન્ન અભિગ્રહવાળા યતિઓ તે પહેલો ભંગ, નિહવ શ્રાવક તથા યતિઓ બીજો ભંગ. -૦- એ જ રીતે ભાવના વિશે પણ જાણવું. હવે છેલ્લા બે ભંગની ચૌભંગી કહીશ.

- [૧૭૯] - પહેલાં અને બીજા ભંગને વિશે યતિ, શ્રાવક અને નિહવ હોય. સામાન્ય કેવલી માટે અને તીર્થંકરને માટે કરેલું અનુક્રમે ન કલ્પે અને કલ્પે. - [૧૮૦] - પ્રત્યેકબુદ્ધ, નિહવ, શ્રાવક, કેવલી, સામાન્ય સાધુને આશ્રીને અને ક્ષાયિક ભાવને આશ્રીને ભંગોને જોડવા. - [૧૮૧] - પ્રવચન અને લિંગના વિષયમાં જેને વિશે ત્રીજો ભંગ છે, તેને ન કલ્પે. બાકીના ત્રણ ભંગોમાં ભજના જાણવી. તીર્થંકર કેવલીને માટે કરેલ કલ્પે, શેષ સાધુ માટે ન કલ્પે.

● વિવેચન-૧૬૪ થી ૧૮૧ :-

[૧૬૪] કોઈ માણસ પોતાના પિતાના નિમિત્તે તેના નામની પ્રીતિને લીધે તેવા નામવાળાને દાન દેવા માટે સંકલ્પ કરે કે - દેવદત્ત નામે ગૃહી કે અગૃહીને મારે ભોજનાદિ રાંધીને આપવા. તો તે દેવદત્ત સાધુને ન કલ્પે પણ જો દેવદત્ત નામક ગૃહસ્થને દાન દેવાનો સંકલ્પ કરે તો તેમને યોગ્ય ભોજનાદિ સાધુને કલ્પે. કેમકે ત્યાં સાધુનો સંકલ્પ નથી.

[૧૬૫] પાખંડીને આશ્રીને મિશ્ર અને અમિશ્રમાં પૂર્વોક્ત પ્રકારે વિકલ્પ કરવો. અહીં સામાન્ય સંકલ્પવાળા મિશ્ર કહેવાય. પણ નક્કી કરેલ સંકલ્પ વિષયવાળા અમિશ્ર કહેવાય. જેમકે સરજસ્ક પાખંડી, દેવદત્ત નામે બૌદ્ધ. પણ દેવદત્ત અને પાખંડી એવા મિશ્ર સંકલ્પમાં દેવદત્ત સાધુને ન કલ્પે પણ જો સંકલ્પ અમિશ્ર હોય, જેમકે - દેવદત્ત નામે સરજસ્ક પાખંડી, તો દેવદત્ત સાધુને કલ્પે. મિશ્ર અને અમિશ્ર પાખંડી માફક શ્રમણમાં પણ વિકલ્પ કરવો. કેમકે શાક્યાદિ પણ શ્રમણ કહેવાય. દેવદત્ત નામે શ્રમણને આપવાના સંકલ્પમાં દેવદત્ત સાધુને ન કલ્પે કેમકે મિશ્ર સંકલ્પ છે. સાધુ સિવાયના સર્વે દેવદત્ત શ્રમણો કહ્યા હોય તો આપીશ, એમ અમિશ્ર સંકલ્પ હોય તો દેવદત્ત સાધુને કલ્પે. પરંતુ સંયત નિર્ગ્ન્યોમાં તો બીજા નામવાળાને આશ્રીને સંકલ્પ કરતા દેવદત્તાદિ નામવાળા સાધુને ન કલ્પે. કેમકે ભગવંતની તેવી આજ્ઞા છે. પરંતુ તીર્થંકર અને પ્રત્યેકબુદ્ધના સંકલ્પ વડે કર્યું હોય તો તે દેવદત્તાદિ સાધુને

કલ્પે. કેમકે તીર્થંકરાદિનું સંઘાતીતપણું છે. સંઘમાં વર્તતા સાધુ સાથે તેમનું સાધર્મિકપણું નથી.

[૧૬૬] કોઈ ગૃહસ્થ પ્રવ્રજ્યા લીધેલા પિતાદિના સ્નેહથી તેની મૂર્તિ કરાવીને તેની પાસે ધરવા નિશ્રાથી કે અનિશ્રાથી બલિ નીપજાવે. નિશ્રાકૃત્ - રજોહરણાદિ વેશધારી મારા પિતા જેવા સાધુ છે, તેમને હું દાન આપીશ, એમ સંકલ્પથી બલિ નીપજાવે. અનિશ્રાકૃત્ - કોઈનો સંકલ્પ કર્યા વિના જ ધરવા માટે બલિ નીપજાવે. તેમાં નિશ્રાકૃત્ હોય તો સાધુને ન કલ્પે, અનિશ્રાકૃત્ હોય તો કલ્પે. જો કે તેમાં પ્રવૃત્તિ દોષ આવે.

દ્રવ્ય સાધર્મિકના વિષયમાં તત્કાળ મૃત સાધુનું શરીર, તેની પાસે ધરવા જે અશનાદિ તેના પુત્રાદિએ કર્યા તે મૃતતનુભક્ત કહેવાય. તેમાં પણ પૂર્વવત્ નિશ્રાકૃત્ અને અનિશ્રાકૃત્ બે ભેદ છે. તેમાં નિશ્રાકૃત્ તો ન જ કલ્પે. અનિશ્રાકૃત્ કલ્પે ખરું, પણ તે ગ્રહણ કરવાથી લોકમાં નિંદા પ્રવર્તે છે - “અહો ! આ ભિક્ષુક તો મૃતતનુભક્ત પણ તજતા નથી. તેથી સાધુ તેનો પણ ત્યાગ કરે. હવે ક્ષેત્ર અને કાલ સાધર્મિક.

[૧૬૭] નામ સાધર્મિકની માફક જ પાખંડી આદિની વિભાષા કરવી. તેમાં ક્ષેત્ર એટલે સૌરાષ્ટ્ર આદિ દેશ, કાલ એટલે દિવસ, પોરસિ આદિ. ક્ષેત્ર - સૌરાષ્ટ્રમાં ઉત્પન્ન પાખંડીને મારે આપવું, તો સૌરાષ્ટ્રના સાધુને ન કલ્પે. બીજે ઉત્પન્ન હોય તો કલ્પે ઈત્યાદિ બધું નામ સાધર્મિક માફક જ કહેવું. [વૃત્તિમાં વિસ્તાર છે, અમે પુનરુક્તિ છોડી દીધેલ છે.]

કાલ સાધર્મિકને આશ્રીને પણ ભાવના કરવી - “વિવક્ષિત દિને ઉત્પન્ન થયેલ પાખંડીને મારે દાન આપવું છે” એમ સંકલ્પ કરે ત્યારે તે જ દિવસે ઉત્પન્ન સાધુને પણ ન કલ્પે. ઈત્યાદિ બધું પૂર્વવત્.

પ્રવચન, લિંગ, દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, અભિગ્રહ, ભાવના આ સાત પદમાં દ્વિકસંયોગી ૨૧-ભંગો થાય છે. તે આ રીતે - (૧) પ્રવચન અને લિંગ, (૨) દર્શન સાથે, (૩) જ્ઞાન સાથે એ પ્રમાણે (૪) ભાવના સાથે. એ રીતે લિંગના દર્શનાદિ સાથે પાંચ ભંગો. દર્શનના જ્ઞાનાદિ સાથે ચાર ભંગો. જ્ઞાનના ચારિત્રાદિ સાથે ત્રણ ભંગો. ચારિત્રના અભિગ્રહાદિ સાથે બે ભંગો અને અભિગ્રહનો ભાવના સાથે એક ભંગ એમ કુલ-૨૧. આ પ્રત્યેકમાં એકેક ચતુર્ભંગી. જેમકે - પ્રવચનથી સાધર્મિક, લિંગથી નહીં. લિંગથી સાધર્મિક પણ પ્રવચનથી નહીં. બંનેથી સાધર્મિક. બંનેથી સાધર્મિક નહીં.

[૧૬૮] -૧- પ્રવચનથી સાધર્મિક, લિંગથી નહીં. અવિરત સમર્કિતીથી શ્રાવકની દશમી પ્રતિમાને પ્રાપ્ત શ્રાવકો પહેલાં ભંગમાં આવે. સશિખા - કેશ સહિત. તેઓ પ્રવચનથી સાધર્મિક છે પણ લિંગથી નથી. ૧૧-મી પ્રતિમા વાળા કેશ રહિત હોય. તેથી લિંગથી સાધર્મિક હોવાથી તેને વર્જેલ છે. -૨- લિંગથી સાધર્મિક, પ્રવચનથી નહીં - તે નિહવો. તેઓ પ્રવચન બાહ્ય હોવાથી પ્રવચનથી સાધર્મિકપણું નથી, પણ

વેશ હોવાથી લિંગ સાધર્મિક છે. વળી નિહવ બે બેદે - લોકમાં પ્રસિદ્ધ અને અપ્રસિદ્ધ. તેમાં અહીં પ્રસિદ્ધ લેવા. અહીં બધે જ પહેલાં બે ભંગ કહેવાથી બાકીના બે ભંગ શ્રોતા સ્વયં સમજશે, એમ માની નિર્યુક્તિકારે બતાવેલા નથી. -૩- બંનેથી સાધર્મિક, તે સાધુ અને ૧૧-મી પ્રતિમાધારી શ્રાવક. -૪- બંનેથી નહીં તે તીર્થંકર, પ્રત્યેક બુદ્ધ.

બીજી ચૌભંગી - પ્રવચન અને દર્શનથી. જેમકે -૧- પ્રવચનથી સાધર્મિક પણ દર્શનથી નહીં. ઇત્યાદિ ચાર. તેમાં પહેલાં બે કહે છે.

[૧૬૮] કેટલાંક સાધુ કે શ્રાવકોને ક્ષાયોપશમિક દર્શન હોય. બીજા કેટલાંકને ઔપશમિક કે ક્ષાયિક દર્શન હોય. તેઓ પરસ્પર પ્રવચનથી સાધર્મિક છે, દર્શનથી નથી. -૨- દર્શનથી સાધર્મિક, પ્રવચનથી નહીં, તે તીર્થંકર કે પ્રત્યેકબુદ્ધ. -૩- બંનેથી સાધર્મિક, સાધુ કે શ્રાવકો -૪- બંનેથી સાધર્મિક નહીં, જેમકે - તીર્થંકર, પ્રત્યેકબુદ્ધ અને નિહવ. તેમાં તીર્થંકર અને પ્રત્યેકબુદ્ધ ભિન્ન દર્શનવાળા છે. નિહવો તો મિથ્યાદૃષ્ટિ જ છે.

હવે ત્રીજી ચૌભંગી - પ્રવચન અને જ્ઞાનની છે. ચોથી - પ્રવચન અને ચારિત્રની છે. તેનો અતિદેશ કરતાં કહે છે -

[૧૭૦] પ્રવચનની સાથે દર્શનની ચૌભંગી કહી. તેમ જ્ઞાન અને ચારિત્ર પણ સાથે જાણવું. જેમકે - પ્રવચનથી સાધર્મિક પણ જ્ઞાનથી નહીં, ઇત્યાદિ. ભંગ - (૧)માં સાધુ અને શ્રાવકો, જે ભિન્ન જ્ઞાનવાળા હોય તે લેવા. શેષ બધું કથન દર્શનની ચૌભંગી મુજબ જાણવું. તથા (૧) પ્રવચનથી સાધર્મિક પણ ચારિત્રથી સાધર્મિક ન હોય. તેમાં અસમાન ચારિત્રવાળા સાધુ લેવા અને શ્રાવકો તો અવિરતિ કે દેશ વિરતિ હોવાથી ચારિત્રથી સાધર્મિકપણનો અભાવ સ્પષ્ટ છે. શેષ સર્વ કથન દર્શનની ચૌભંગી મુજબ જ જાણવું.

હવે પાંચમી ચૌભંગી - પ્રવચનથી સાધર્મિક, અભિગ્રહથી નહીં. ઇત્યાદિ ચાર. -૦- છઠ્ઠી ચૌભંગી ભાવનાની સાથે જાણવી. તે આ રીતે -

[૧૭૦,૧૭૧] પ્રવચનથી સાધર્મિક હોય, અભિગ્રહથી ન હોય. તેમાં પોતાનાથી ભિન્ન અભિગ્રહવાળા શ્રાવકો અને સાધુઓ જાણવા. શેષ સર્વ કથન પ્રવચન અને દર્શનની ચૌભંગી અનુસાર જ વૃત્તિકારે નોંધેલ છે, તે જાણવું.

પ્રવચન અને ભાવના. (૧) પ્રવચનથી સાધર્મિક પણ ભાવનાથી ન હોય, તે સાધુ અને શ્રાવક જુદી જુદી ભાવનાવાળા જાણવા. શેષ કથન પ્રવચન અને દર્શન મુજબ જ ગોઠવી લેવું.

છ ચૌભંગી કહી. હવે બાકીની ચૌભંગી હું કહીશ.

[૧૭૨] લિંગ અને દર્શનાદિ પદોને વિશે દર્શન, જ્ઞાનાદિ પદોની સાથે જે ચૌભંગી છે, તેને પૂર્વે કહ્યા. પ્રમાણે કહેવી. ભાવાર્થ આ છે - લિંગ અને દર્શનના ચાર ભાંગા ઉદાહરણ સહિત કહેવાશે તેવા જ પ્રાય: ઉદાહરણ અપેક્ષાએ લિંગ અને

જ્ઞાનના, લિંગ અને ચરણના પણ ભાંગાઓ પણ હોય છે તેથી તેને છોડીને લિંગ અને દર્શન, લિંગ અને અભિગ્રહના બેદોને કહીશ.

(૧) લિંગથી સાધર્મિક, દર્શનથી નહીં ઇત્યાદિ ચતુર્ભંગી. તે આ -

[૧૭૩] લિંગથી સાધર્મિક પણ દર્શનથી નહીં. તે ભિન્ન દર્શનવાળા અને નિહવો જાણવા. નિહવો મિથ્યાદૃષ્ટિ હોવાથી સાધર્મિક નથી. (૨) દર્શનથી સાધર્મિક પણ લિંગથી નહીં. તેમાં પ્રત્યેકબુદ્ધો અને તીર્થંકર તથા ૧૧-મી પ્રતિમાના ધારક સિવાયના સમાન દર્શનવાળા શ્રાવકો જાણવા.

લિંગ અને જ્ઞાનની ચૌભંગી-પ્રાય: લિંગ અને દર્શનની ચૌભંગી સમાન છે. વૃત્તિકારે નોંધી છે, પણ અમે પુનરુક્તિ કરેલ નથી.

લિંગ અને ચારિત્રની ચૌભંગી - આ પણ પૂર્વવત્ હોવાથી નિર્યુક્તિકારે નોંધેલ નથી. વૃત્તિકારશ્રીએ નોંધેલ છે, પણ અમે પુનરુક્તિ છોડી દીધી છે.

હવે લિંગ અને અભિગ્રહની ચૌભંગી. (૧) લિંગથી સાધર્મિક પણ અભિગ્રહથી નહીં ઇત્યાદિ ચાર ભંગો.

[૧૭૪] -૧- લિંગ વડે સાધર્મિક, અભિગ્રહ વડે નહીં. તે અભિગ્રહ રહિત કે ભિન્ન ભિન્ન અભિગ્રહવાળા ચતિઓ, ૧૧-મી પ્રતિમાધારી શ્રાવકો જાણવા. ઉપલક્ષણથી નિહવો પણ જાણવા. અહીં નિહવ અને શ્રાવક માટે કરેલું ચતિને કલ્પે. પણ ચતિ માટે કરેલ ન કલ્પે. શેષ પૂર્વવત્.

હવે લિંગ અને ભાવનાની ચૌભંગી -૧- લિંગથી સાધર્મિક પણ ભાવનાથી નહીં. ઇત્યાદિ. તેના ઉદાહરણો અતિદેશથી કહે છે -

[૧૭૫] લિંગને વિશે અભિગ્રહ વડે કરેલા ભંગોના ઉદાહરણ માફક જ ભાવનાની સાથે ઉદાહરણો કહેવા. તે આ પ્રમાણે - લિંગથી સાધર્મિક હોય ભાવનાથી ન હોય. તે ભાવના રહિત કે જુદી જુદી ભાવનાવાળા સાધુ, ૧૧-મી પ્રતિમાવાળા શ્રાવકો અને નિહવો જાણવા. અહીં શ્રાવક અને નિહવ માટે કરેલું કલ્પે, પણ સાધુને માટે કરેલું ન કલ્પે. બાકીના ત્રણે ભંગો પૂર્વવત્ સમજી લેવા. આ રીતે લિંગવિષયક પાંચ ચૌભંગી કહી.

હવે દર્શનની જ્ઞાન સાથે ચૌભંગી. દર્શનથી સાધર્મિક પણ જ્ઞાનથી નહીં ઇત્યાદિ ચાર. તેમાં પહેલા બે ભંગને કહે છે.

દર્શનથી સાધર્મિક પણ જ્ઞાનથી નહીં, તેમાં ભિન્ન જ્ઞાનવાળા પણ સમાન દર્શનવાળા સાધુ અને શ્રાવકો જાણવા. (૨) જ્ઞાનથી સાધર્મિક પણ દર્શનથી નહીં, અહીં ભિન્ન દર્શન પણ સમાન જ્ઞાનવાળા લેવા. (૩) તે બંનેથી સાધર્મિક, (૪) તે બંનેથી સાધર્મિક નહીં.

દર્શન અને ચારિત્રની ચૌભંગીમાં પહેલાં બે ભંગ કહે છે.

[૧૭૬] દર્શનથી સાધર્મિક હોય પણ ચારિત્રથી ન હોય. તે સમાન દર્શનવાળા શ્રાવકો અને અસમાન ચારિત્રવાળા સાધુઓ જાણવા. અહીં શ્રાવક માટે કલ્પે, સાધુ

માટે કરેલ ન કલ્પે. બાકી દર્શન અને જ્ઞાનની ચૌભંગી મુજબ જાણવું. —૦— દર્શન અને અભિગ્રહની ચૌભંગી — (૧) દર્શનથી સાધર્મિક પણ અભિગ્રહથી નહીં. (૨) દર્શનથી સાધર્મિક નહીં પણ અભિગ્રહથી સાધર્મિક હોય ઈત્યાદિ ચાર. તેમાં પ્રથમ બે ભંગ કહે છે —

[૧૭૭] પહેલાં ભંગમાં સમાન દર્શન પણ જુદા જુદા અભિગ્રહવાળા શ્રાવક અને સાધુઓ લીધા. તેમાં શ્રાવક માટે કરેલ કલ્પે. સાધુ માટે કરેલું ન કલ્પે. (૨) બીજા ભંગમાં ફક્ત સાધુ અને શ્રાવક જે અસમાન દર્શનવાળા પણ સમાન અભિગ્રહવાળા લેવા. ઉપલક્ષણથી સમાન અભિગ્રહવાળા નિહ્વો પણ લેવા. અહીં શ્રાવક અને નિહ્વ માટે કરેલ કલ્પે, સાધુ માટે કરેલ ન કલ્પે.

હવે દર્શન અને ભાવનાની ચૌભંગી — (૧) દર્શનથી સાધર્મિક પણ ભાવનાથી નહીં ઈત્યાદિ. તેમાં પહેલાં બે ભંગના ઉદાહરણને અતિદેશથી કહે છે — દર્શન અને અભિગ્રહની માફક જ અહીં બધું કહેવું. જેમકે — અસમાન ભાવનાવાળા અને સમાન દર્શનવાળા શ્રાવક અને સાધુ જાણવા.

હવે જ્ઞાનની ચારિત્રાદિ સાથેની ત્રણ ચઉભંગી કહે છે.

જેમ દર્શનની ચઉભંગી કહી, તેમ જ્ઞાનની સાથે ચારિત્રાદિ પદોને આશ્રીને ત્રણ ચઉભંગી જાણવી. જેમકે જ્ઞાન અને ચારિત્રની પહેલી ચઉભંગી - જ્ઞાનથી સાધર્મિક હોય પણ ચારિત્રથી ન હોય ઈત્યાદિ ચાર. તેમાં સમાન જ્ઞાનવાળા શ્રાવકો તથા અસમાન ચારિત્રવાળા અને સમાન જ્ઞાનવાળા સાધુઓ જાણવા. અહીં શ્રાવકને માટે કરેલ કલ્પે, સાધુ માટે કરેલ ન કલ્પે. (૨) ચારિત્રથી સાધર્મિક અને જ્ઞાનથી ન હોય, તેમાં ભિન્ન જ્ઞાનવાળા અને અભિન્ન ચારિત્રવાળા સાધુઓ જાણવા. તેઓ માટે કરેલું ન કલ્પે.

હવે જ્ઞાન અને અભિગ્રહવાળી ચઉભંગી - જ્ઞાનથી સાધર્મિક પણ અભિગ્રહથી નહીં ઈત્યાદિ ચાર. તેમાં ભંગ-૧-માં સમાન જ્ઞાનવાળા પણ અસમાન ભાવવાળા સાધુ અને શ્રાવક કહેવા. (૨) અસમાન જ્ઞાનવાળા અને સમાન ભાવનાવાળા સાધુ અને શ્રાવક તથા સમાન ભાવવાળા નિહ્વો જાણવા. કલ્પ્યાકલ્પની ભાવના પૂર્વવત્ છે.

હવે ચારિત્રની સાથે બે ચૌભંગી — બે ચઉભંગી થાય, તે આ — (૧) ચારિત્ર અને અભિગ્રહની - જેમાં ચારિત્રથી સાધર્મિક હોય, અભિગ્રહથી ન હોય. ઈત્યાદિ ચાર. તેમાં પહેલા બે ભંગ કહે છે —

[૧૭૮] ચારિત્રથી સાધર્મિક પણ અભિગ્રહથી નહીં એ પહેલો ભંગ છે. તેમાં સમાન ચારિત્રવાળા અને અસમાન અભિગ્રહવાળા સાધુ જાણવા. તેઓ માટે કરેલ ન કલ્પે. (૨) અભિગ્રહથી સાધર્મિક પણ ચારિત્રથી નહીં તેમાં અસમાન ચારિત્ર સાધુ અને સમાન અભિગ્રહવાળા નિહ્વો અને શ્રાવકો જાણવા. શ્રાવક અને નિહ્વ માટે કરેલું કલ્પે, સાધુ માટેનું ન કલ્પે.

હવે ચારિત્ર અને ભાવનાની ચઉભંગી. જેમાં કહે છે કે જે પ્રમાણે ચારિત્રની

સાથે અભિગ્રહમાં કહ્યું, તેમજ ભાવના વિશે પણ કહેવું. [અમે તેનો વિસ્તાર કરતાં નથી. વૃત્તિકારે કરેલ છે.]

હવે અભિગ્રહ અને ભાવનાની એક ચઉભંગી કહે છે — (૧) અભિગ્રહથી સાધર્મિક પણ ભાવનાથી નહીં. (૨) ભાવનાથી સાધર્મિક પણ અભિગ્રહથી નહીં. (૩) બંનેથી સાધર્મિક. (૪) બંનેથી સાધર્મિક નહીં. તેમાં પહેલાં બે ભંગનું ઉદાહરણ આપતા કહે છે —

[૧૭૯] -૧- અભિગ્રહથી સાધર્મિક પણ ભાવનાથી ન હોય. આમાં સમાન અભિગ્રહવાળા પણ અસમાન ભાવનાવાળા જાણવા. -૨- સમાન ભાવનાવાળા પણ અસમાન અભિગ્રહવાળા જાણવા. -૩- અભિગ્રહ અને ભાવના બંનેથી સાધર્મિક હોય, તે સમાન ભાવના અને અભિગ્રહવાળા સાધુ, શ્રાવક, નિહ્વ જાણવા. -૪- અભિગ્રહથી સાધર્મિક નહીં, ભાવનાથી, પણ સાધર્મિક નહીં. - X - ચારેમાં શ્રાવક અને નિહ્વ માટે કરેલું કલ્પે સાધુ માટે કરેલ ન કલ્પે. —૦—

હવે કેવલી અને તીર્થકરનું કલ્પ્યાકલ્પ —

કેવલજ્ઞાની સામાન્ય સાધુ માટે કરેલ કહેતાં શેષ સાધુ પણ લેવા. તીર્થકર માટે કહેવાથી પ્રત્યેકબુદ્ધ પણ લેવા. તેથી શેષ સાધુ માટે કરેલું ન કલ્પે, પણ તીર્થકર અને પ્રત્યેકબુદ્ધ માટે કરેલું કલ્પે.

જેમને આશ્રીને પૂર્વોક્ત ૨૧-ભંગો સંભવે છે, તે કહે છે —

[૧૮૦] પ્રત્યેકબુદ્ધોને, નિહ્વોને, શ્રાવકોને, તીર્થકરોને, શેષ સાધુઓને આશ્રીને તથા ધ્વાયિક-ધ્વાયોપશમિક - ઔપશમિક સમ્યક્ત્વને તથા વિવિધ જ્ઞાનો, ચારિત્રો, અભિગ્રહો અને ભાવનાઓને આશ્રીને ભંગોને જોડવા જોઈએ. તેમાં પ્રવચન અને લિંગની પહેલી ચઉભંગીને આશ્રીને વિશેષથી કલ્પ્યાકલ્પ વિધિને કહે છે —

[૧૮૧] 'પ્રવચનથી અને લિંગથી બંનેમાં સાધર્મિક હોય' તેને વિશે ન કલ્પે. કેમકે પ્રત્યેકબુદ્ધ અને તીર્થકર સિવાયના પ્રવચનથી અને લિંગથી બંને સાધર્મિક સાધુઓ છે. તેથી તેમને માટે કરેલું ન કલ્પે. ૧૧-મી પ્રતિમા વાહક શ્રાવક ત્રીજા ભંગમાં આવે છે, તો પણ તેને માટે કરેલું કલ્પે છે. બાકીના ત્રણ ભંગને વિશે ભજના જાણવી. હવે ચારે ભંગ માટે સામાન્યકથન —

તીર્થકર કેવલી માટે કરેલ કલ્પે. જેને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હોય એવા જ તીર્થકર પ્રાયઃ સર્વત્ર જગત્માં પ્રસિદ્ધ છે. પણ અપ્રસિદ્ધ તીર્થકર માટે કરેલું ન કલ્પે એમ જણાવવા કેવલી શબ્દ લીધો. છન્નસ્થાવરથામાં પણ તીર્થકરપણે પ્રસિદ્ધ થયા હોય તો તેમના નિમિત્તે કરેલું કલ્પે છે. તીર્થકરના ઉપલક્ષણથી અહીં પ્રત્યેકબુદ્ધ પણ લેવા. તેથી તેમને માટે કરેલું કલ્પે પણ બાકીના સાધુ માટે કરેલું ન કલ્પે. બાકીના ત્રણમાં ભજના કહી છે.

એ પ્રમાણે કલ્પ્યાકલ્પનો વિધિ કહ્યો. [અમે અનુવાદમાં તે અતિ સંક્ષેપમાં ૨૧૦ કર્યો છે.] 'કસ્સ વાવિ' પદનું વ્યાખ્યાન કર્યું. હવે 'કિં વાવિ' પદનું વ્યાખ્યાન

કરવાને કહે છે -

● મૂલ-૧૮૨ :-

તે આધાકર્મ શું છે ? એમ પૂછતા ગુરુ મહારાજ તેનું સ્વરૂપ કહેવા માટે તથા તેનો સંભવ દેખાડવાને અશનાદિકને કહે છે.

● વિવેચન-૧૮૨ :-

તે આધાકર્મના સ્વરૂપને કહેવા તથા તે આધાકર્મના સંભવને દેખાડવા માટે અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમને કહે છે. - X - આધાકર્મને જણાવવા - જે આ અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ સાધુને મરાટે કરેલા છે, એમ જાણવા કે સાંભળવામાં આવેલ હોય તો તે ભક્ત, પાન, સાધુને અકલ્પ્ય છે, તેથી દેનારને પોતે પ્રતિષેધ કરે કે - મારે તેવું કલ્પે નહીં. હવે અશનાદિકનું જ વ્યાખ્યાન કરે છે -

● મૂલ-૧૮૩/૧નું વિવેચન :-

શાલી વગેરે 'અશન' છે. 'અવટ' ખાડો, ઉપલક્ષણથી વાવ, કુવો, તળાવ આદિ છે. કેમકે તેમાં રહેલ જળ તે 'પાન' છે. ફળ-નાળિયેર આદિ, ચિંચિણિકા, પુષ્પ તે 'ખાદિમ' છે. સુંઠ વગેરે 'સ્વાદિમ' છે.

અશનાદિ કહ્યા. હવે આધાકર્મરૂપ આ બધાંના ચાર ભંગો કહે છે.

● મૂલ-૧૮૩/૨ :-

સાધુને માટે કરવાનો પ્રારંભ કર્યો અને નિષ્ક્રિય કર્યું આદિ ચાર ભંગો થવા. તેમાં બે શુદ્ધ છે અને બે અશુદ્ધ છે.

● વિવેચન-૧૮૩/૨ :-

સાધુને માટે કરવાનો આરંભ કર્યો તથા સાધુને માટે સર્વથા અચિત્ કર્યું. એ વિષયમાં ચાર ભંગો છે. (૧) સાધુ માટે આરંભ્યુ, તેમને માટે જ નિષ્ક્રિય કર્યું. (૨) સાધુ માટે આરંભી બીજાને માટે નિષ્ઠા પહોંચાડી. (૩) બીજા માટે કરવાનું આરંભ્યુ અને સાધુ માટે નિષ્ઠા પમાડ્યું. (૪) અન્યને માટે આરંભ્યુ અને અન્યને માટે નિષ્ઠા પમાડ્યું. પહેલો ભંગ કહ્યો. હવે બીજો કહે છે - સાધુને માટે આરંભ્યુ, પછી દાતારને સાધુવિષયક દાનના પરિણામનો અભાવ થવાની બીજા માટે નિષ્ઠા પમાડે. ઇત્યાદિ.

આ પ્રમાણે અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ દરેકને વિષે ચાર ચાર ભંગ થાય છે. તેમાં બીજો અને ચોથો ભંગ સાધુને આસેવના યોગ્ય છે કેમકે સાધુ માટે નિષ્ક્રિય કરેલ નથી. પહેલો અને ત્રીજો ભંગ અકલ્પ્ય છે. કેમકે નિષ્ઠા પ્રધાન છે, તે ન કલ્પે.

હવે અશનાદિરૂપ આધાકર્મ સંભવ :-

● મૂલ-૧૮૪ થી ૧૮૯ :-

છ ગાથામાં એક કથાનક જ છે. જે વિવેચનમાં કહેલ છે.

● વિવેચન-૧૮૪ થી ૧૮૯ :-

સંકુલ નામે ગામ, જિનદત શ્રાવક, જિનમતિ નામે તેની પત્ની છે. તે ગામમાં કોદરા અને રાલક ઘણાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી સાધુને પણ તે જ બધે મળે છે. વસતિ

પણ કલ્પ્ય છે. તે વસતિમાં સ્વાધ્યાય પણ વિઘ્નરહિત વૃદ્ધિ પામે છે. કેવળ શાલિનો ઓદન પ્રાપ્ત થતો નથી. તેથી કોઈપણ આચાર્ય ભગવંત સમુદાય સહિત ત્યાં રહેતા નથી.

કોઈ વખતે સંકુલ ગામની પાસે ભદ્રિલ ગામમાં કોઈ આચાર્ય પધાર્યા. તેમણે સંકુલ ગામની પ્રત્યુપેક્ષણ કરવા સાધુને મોકલ્યા. સાધુ પણ ત્યાં જઈ આગમાનુસાર જિનદત શ્રાવક પાસે વસતિ માંગી. ત્યાં રહ્યા. ભિક્ષાટન અને બહિર્ભૂમિ ઇત્યાદિ વડે ગામની પ્રત્યુપેક્ષણ કરી. જિનદતે પણ યથાવિધિ બધાને વાંદીને મહત્તરકને પૂછ્યું - ક્ષેત્ર પસંદ પડ્યું ? સાધુ બોલ્યા - "વર્તમાન યોગ". જિનદતને થયું, બીજા પણ આવે છે, પરંતુ કોઈ સાધુ અહીં રહેતા નથી, કારણ શું ? કોઈ સરળ સાધુને પૂછતાં જાણ્યું કે - બધાં ગુણ છે, પણ આચાર્યને યોગ્ય શાલિ ઓદન નથી મળતો. તે જાણી જિનદતે શાલી વાવ્યા. ઘણાં શાલી નીપજ્યા.

કોઈ આચાર્ય પધાર્યા. આચાર્ય ભગવંત પધારે એવી આશાએ સાધુને શાલિ ઓદન વહોરાવવા વિચાર્યું, સર્વે સ્વજનને ત્યાં શાલિ મોકલ્યા. જેથી સાધુને આધાકર્મની શંકા ન આવે. એષણ સમિતિ સહિત ભિક્ષાટન કરતા સાધુઓએ બાળકોના વચનો સાંભળ્યા, કે આ તે સાધુઓ છે - જેના કારણે અમારા ઘેર શાલિઓદન રંધાયા છે. ઇત્યાદિ વચનો સ્થાને-સ્થાને અલગ પ્રકારે સાંભળ્યા. કોઈ દરિદ્ર બોલ્યો કે અમારે તો "થક્કે થક્કાવડિય" પ્રાપ્ત થયું. અર્થાત્ અવસરમાં અવસરને અનુસરતી વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ. - X - X - ત્યારે સાધુઓએ શંકા જતાં પૂછ્યું કે - "બધે આ પ્રમાણે શાલિ-ઓદનની વાત કેમ સંભળાય છે ? સરળ લોકોએ કહી દીધું. આ પ્રમાણે નિશ્ચે આ શાલિ આધાકર્મ છે, એમ જાણીને તે સર્વે ઘરોનો ત્યાગ કરી, બીજા ઘરોમાં ભિક્ષા અટન કરવા લાગ્યા.

આ રીતે નિશ્ચે નિષ્કલંક સંયમ ઇચ્છનારે આધાકર્મ તજવું.

આધાકર્મી અશનનો સંભવ કહ્યો, હવે પાનનો કહે છે -

● મૂલ-૧૯૦ :-

એ પ્રમાણે જ ખારા પાણીને વિશે જાણવું. તેમાં ભૂમિ ખોદી મીઠું પાણી કાઢી તે કૂવાને ત્યાં સુધી ટાંકી રાખે, જ્યાં સુધી સાધુ આવે.

● વિવેચન-૧૯૦ :-

કોઈ ગામમાં બધાં કૂવા ખારા પાણીના હતા અર્થાત્ આમળા જેવા પાણીવાળા હતા. ત્યાં પ્રત્યુપેક્ષણ માટે સાધુ આવ્યા. પૂર્વવત્ શ્રાવકે આદરસહિત ત્યાં રહેવાનું કહ્યું. તો પણ સાધુ ત્યાં ન રહ્યા. કોઈ સરળ સાધુએ કહી દીધું કે - આ ગામમાં સર્વે ગુણો છે પણ પાણી ખારુ છે માટે અમે રહેતા નથી. પછી શ્રાવકે મીઠા પાણીનો કૂવો ખોદાવ્યો. પછી તેને પાટિયા આદિથી ટાંકી દીધો. જ્યારે સાધુ આવ્યા ત્યારે તેણે બધાંને ઘેર મીઠું પાણી મોકલી દીધું, જેથી આધાકર્મની શંકા ન રહે. પૂર્વવત્ બાળકોના વચનથી તે વાત જાણી, આધાકર્મી પાણીને કારણે તે ગામનો ત્યાગ કર્યો.

આ રીતે નિશ્ચે આઘાકર્મ પાનકનો સંભવ દેખાય, ત્યાં ત્યાગ કરવો.

—૦— હવે ખાદિમ અને સ્વાદિમ આઘાકર્મ —

● મૂલ-૧૯૧ :-

કાકડી, કેરી, દાડમ, દ્રાક્ષ, બીજોરુ આદિ ખાદિમને વિશે તથા ત્રિકટુ આદિ સ્વાદિમને વિશે અધિકરણ-પાપનું કરવું થાય છે.

● વિવેચન-૧૯૧ :-

જો કોઈ ખાદિમ માટે કાકડી આદિ વાવે, સ્વાદિમ માટે સુંઠ, પીપર આદિ વાવે, તો અશન, પાનની જેમ અધિકરણ-પાપક્રિયા થાય છે.

● મૂલ-૧૯૨ :-

અશનાદિ ચારેમાં જે આમ-કાયું હોય તેને સાધુને ગ્રહણ કરવા લાયક કરવું તે નિષ્ક્રિય જાણવું, જે પકાવવા આરંભેલ હોય તે કૃત જાણવું.

● વિવેચન-૧૯૨ :-

આમ - અપરિણત, અચિત ન થયેલ. તેને પ્રાસુક-સચિત કરવું તે. નિષ્ક્રિય જાણવું. અચિત કરવાને આરંભેલ તે કૃત જાણવું.

● મૂલ-૧૯૩ :-

ત્રણ વખત અત્યંત ખાંડવું જેનું થાય તે કંડિત યોગ્ય નિષ્ક્રિય કહેવાય. એક-બે વાર ખાંડ્યા હોય તે કૃત કહેવાય. નિષ્ક્રિય અને કૃત એવો જે કૂર તે બમણું આઘાકર્મ કહેવાય છે.

● વિવેચન-૧૯૩ :-

તંદુલ, પહેલાં સાધુને માટે વાવ્યા, પછી સાળ રૂપ થયા. પછી તેને ખાંડ્યા. કેવા પ્રકારે ? ત્રિગુણ - ત્રણવાર. આવા તંદુલ નિષ્ક્રિય કહેવાય. પણ વાવવાથી આરંભીને એક કે બે વાર ખાંડેલા તે કૃત કહેવાય. અથવા સાધુ માટે વાવ્યા ન હોય પણ ત્રણ વાર ખાંડ્યા હોય તો પણ નિષ્ક્રિય કહેવાય. વૃદ્ધ સંપ્રદાય એવો છે કે — બે વાર સુધી સાધુ માટે ખાંડે, પણ ત્રીજીવાર પોતા માટે ખાંડી, પોતા માટે રાંધે તો તે સાધુને કલ્પે છે. બીજા મતે તેવા ઓદન પોતા માટે રાંધી એક જણ બીજાને આપે, તે અન્યને આપે, એમ હજાર સ્થાન સુધી જાય તો તે સાધુને કલ્પે. તે પહેલાં ન કલ્પે. બીજા મતે તો તે પણ ન કલ્પે. વળી જો બે વાર કે ત્રણ વાર પોતાના માટે ખાંડીને રાંધે સાધુને માટે તો તે ન કલ્પે.

જો એક કે બે વાર સાધુ કે પોતા માટે ખાંડે, ત્રીજીવાર સાધુ માટે જ ખાંડે અને તેના જ વડે સાધુ નિમિત્તે કૂર તૈયાર કર્યો હોય તો તે “નિષ્ક્રિયકૃત” કહેવાય અર્થાત્ નિષ્ક્રિય થયેલા આઘાકર્મી તંદુલ વડે નિષ્પન્ન કર્યો - રાંધ્યો. તે સાધુને સર્વથા ન કલ્પે. કેમકે નિષ્ક્રિયકૃતને તીર્થકરાદિ બમણું આઘાકર્મ કહે છે.

હવે અશનાદિ ચારે માટે કૃતનિષ્ક્રિયપણાને કહે છે — વાવણીથી આરંભીને બે વખત ખાંડ્યા સુધી કૃત, ત્રીજી વાર ખાંડ્યુ તે નિષ્ક્રિયપણું કહેવાય. પાણી-કૂવા

ખોદવાથી સર્વથા પ્રાસુક ન થાય ત્યાં સુધી કૃત અને પ્રાસુક થાય પછી નિષ્ક્રિય. ખાદિમ-કાકડી આદિ વાવે, ઉગે, કાપે તેમાં જ્યાં સુધી પ્રાસુક ન થાય ત્યાં સુધી કૃત, પ્રાસુક થાય ત્યારે નિષ્ક્રિય. એ પ્રમાણે સ્વાદિમમાં પણ જાણવું. સર્વ સ્થાને બીજો-ચોથો ભંગ શુદ્ધ ગણવા.

હવે ખાદિમ, સ્વાદિમને આશ્રીને બીજા મતને દૂર કરવા કહે છે —

● મૂલ-૧૯૪ થી ૧૯૮ :-

[૧૯૪] ફલાદિને માટે વાવેલા વૃક્ષની છાયાને પણ કેટલાંક વર્ષે છે, તે યોગ્ય નથી, કેમકે બીજા ભંગમાં તેનું ફળ પણ કલ્પે છે. [૧૯૫] બીજાના હેતુવાળી છાયા છે, તે છાયા વૃક્ષની જેમ કતારો વૃદ્ધિ પમાડી નથી. છતાં આમ કહેનારને જ્યારે વૃક્ષની છાયા નષ્ટ થશે ત્યારે કલ્પશે. [૧૯૬] છાયા વૃદ્ધિ અને હાનિ પામે છે, તેથી તેના વડે સ્પર્શાયેલ એક પણ ગામની વસતિ પૂતિકની જેમ નહીં કલ્પે, તથા સૂર્ય કંઈ સાધુને આશ્રીને છાયા બનાવતો નથી. [૧૯૭] વિરલ વાદળા ચાલતા હોય એવું આકાશ થતાં છાયા નાશ પામી હોય તો પણ ફરી થાય છે. તેથી તડકો હોય ત્યારે છાયા કલ્પે, તડકો હોય તો તેનો ત્યાગ કરવો - તેમ ન થાય. [૧૯૮] આઘાકર્મના લક્ષણ રહિત હોવાથી આ દોષ સંભવતો જ નથી. તો પણ સાધુઓ તે છાયાને વર્ષે તો પમ તેઓ દોષરહિત જ છે.

● વિવેચન-૧૯૪ થી ૧૯૮ :-

[૧૯૪] ફળ, પુષ્પ કે બીજા કોઈ હેતુથી સાધુ નિમિત્તે વાવેલા વૃક્ષની છાયાને પણ કેટલાંક અગીતાર્થો આઘાકર્મી ધારીને તજે છે. પણ તે યોગ્ય નથી. કેમકે પણ જો નિષ્ક્રિય દોષ ન હોય તો બીજા ભંગમાં વર્તતું હોય ત્યારે તેનું ફળ પણ કલ્પે છે. તો પછી છાયા તો કલ્પે જ ને ? વળી વૃક્ષ સાધુને છાયા લેવા માટે વવાયુ નથી, તો પછી છાયા કેમ ન કલ્પે ?

[૧૯૫] તે છાયા સૂર્યના હેતુવાળી છે, માત્ર વૃક્ષના નિમિત્તવાળી નથી કેમકે સૂર્યના અભાવે છાયાનો અભાવ હોય છે. - X - વૃક્ષ તો છાયાનું નિમિત્ત માત્ર છે. આટલાથી તે છાયા દૂષણવાળી ન થાય. કેમકે છાયાના પુદ્ગલો વૃક્ષના પુદ્ગલથી જુદા છે. વૃક્ષ વાવનારે તે છાયાને વધારી નથી. તેથી છાયા આઘાકર્મી નથી. વળી જો છાયાને આઘાકર્મી માની ત્યાં બેસવું ન કલ્પે તો જ્યારે મેઘના સમૂહથી વ્યાપ્ત આકાશમંડળ હોય ત્યારે વૃક્ષ છાયા રહિત થતાં શીતના ભયાદિથી તેની નીચે બેસવું કલ્પે, તે પણ યોગ્ય નથી. તેથી તે વૃક્ષ જ આઘાકર્મી છે તેવું કલ્પી, તેણે સ્પર્શલ પ્રદેશો પણ પૂતિ છે તેમ માનવું પડે. પણ છાયા આઘાકર્મી ન મનાય. બીજું પણ દૂષણ કહે છે.

[૧૯૬] છાયા, સૂર્યની ગતિથી વૃદ્ધિ કે હાનિ પામે છે. સૂર્યના ઉદય અને અસ્ત કાળે અતિ લાંબી વૃદ્ધિ પામતી છાયા આખા ગામને વ્યાપીને રહે છે, તેથી તો સમગ્ર વસતિ ત્રીજા ઉદ્ગમ દોષથી દૂષિત થયેલા અશનાદિ માફક નહીં કલ્પે. પણ

તેવું આગમમાં કહ્યું નથી, માટે વૃક્ષની છાયા આધાકર્મી નથી. છતાં પણ આધાકર્મી લાગતી હોય તો -

[૧૯૭] મેઘ-વાદળા આકાશમાં થાય ત્યારે સૂર્ય ટંકાઈ જતાં, તડકાના અભાવે તે વૃક્ષ નીચેનો પ્રદેશ સેવવો કલ્પે, આતપ હોય ત્યારે વર્ષવો કલ્પે. આવો વિષયવિભાગ સૂત્રમાં કહ્યો નથી. પૂર્વ પુરુષે આચરેલ નથી. અન્યને સંમત પણ નથી. - X - X - હવે છાયાના નિર્દોષપણાની સમાપ્તિને તથા બીજા અગીતાર્થ ધાર્મિકને કંઈક આશ્વાસન કહે છે -

[૧૯૮] અહીં આધાકર્મી દોષ સંભવતો જ નથી. - X - અથવા આધાકર્મી છાયાને પણ નિશ્ચે અતિ દયાળુ સાધુ વર્જતા હોય તો તે તેઓ દોષ રહિત જ છે. આ રીતે કિં વાવિ પદની વ્યાખ્યા કરી. હવે પરપક્ષો ય સપક્ષો બે દ્વારની વ્યાખ્યા કરતા, નિષ્કિત અને કૃતનું સ્વરૂપ અને તે બંનેથી ઉત્પન્ન ચાર ભંગને કહે છે.

● મૂલ-૧૯૯,૨૦૦ :-

પરપક્ષ ગૃહસ્થ છે, સ્વપક્ષ સાધુ-સાધ્વી છે. પ્રાસુક કર્યુ કે રાંધ્યુ તે નિષ્કિત કહેવાય છે, બાકીનું સર્વ કૃત કહેવાય. (૧) તે સાધુને કૃત અને નિષ્કિત. (૨) ગૃહસ્થને કૃત અને સાધુને નિષ્કિત તે ન કલ્પે. અહીં ચાર ભંગ થાય છે તેમાં આ કહેલા ૧ અને ૩ ન કલ્પે.

● વિવેચન-૧૯૯,૨૦૦ :-

ગૃહસ્થે પોતા માટે કર્યુ તે સાધુને આધાકર્મી થતું નથી. તથા શ્રમણ, શ્રમણી માટે કરેલ તે સાધુઓને આધાકર્મ જાણવું તથા સાળ વગેરે સચિત વસ્તુને સાધુ માટે અચિત કરી હોય અને તંદુલાદિ જે સ્વયં અચિત હોય તેને ભાતપણે રાંધ્યા હોય તે નિષ્કિત કહેવાય અને બાકીના એકગુણ દ્વિગુણ ખાંડેલા તંદુલાદિક સર્વે કૃત કહેવાય. અહીં કૃત અને નિષ્કિતને આશ્રીને (૧) સાધુને માટે કૃત અને નિષ્કિત હોય, ૨- અન્યને માટે કૃત અને સાધુ માટે નિષ્કિત હોય. એ પહેલો અને ત્રીજો ભંગ સાક્ષાત્ દેખાડેલા છે. બીજો, ચોથો તેથી જાણી લેવો. - X - X - તે બીજો-ચોથો ભંગ કલ્પ છે. જે પૂર્વે કહેલ છે.

હવે ચરો પદની વ્યાખ્યા કરે છે -

● મૂલ-૨૦૧ થી ૨૦૪ :-

[૨૦૧] આધાકર્મને માટે નિમંત્રણથી અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ, અતિચાર અને અનાચાર એ ચાર દોષ લાગે છે. તે ચારેનું દેષ્ટાંત કહીશું. [૨૦૨] દાનાર્થે કોઈ નવો શ્રાવક સાધુને મનમાં ધારીને અચિત બનાવેલા શાલિ, ઘી, ગોળ, દહીં, નવા વલ્લી ફળો માટે સાધુને નિમંત્રે. [૨૦૩] આધાકર્મ ગ્રહણ કરી તે સાધુ અતિક્રમાદિ ચારે દોષમાં વર્તે છે. નૂપૂર-પંડિતાના હાથીના દેષ્ટાંતે પાછો માંડ ફર્યો, તેમ અહીં જાણવું. [૨૦૪] અહીં નિમંત્રણ સ્વીકારતા અતિક્રમ દોષ, ચાલવા માંડતા વ્યતિક્રમ, ગ્રહણ કરતાં અતિચાર અને વાપરતાં ચોથો અનાચાર

દોષ લાગે.

● વિવેચન-૨૦૧ થી ૨૦૪ :-

ગાથાર્થ કહેલ જ છે. વિશેષ વૃત્તિ આ છે - આધાકર્મના નિમંત્રણમાં અતિક્રમાદિ ચાર દોષ સંભવે છે, તે આધાકર્મના નિમંત્રણની ભાવના મૂલ-૨૦૨ ના ગાથાર્થમાં કહી. કોઈ નવો - આચારથી અજાણ શ્રાવક નિમંત્રણ કરે. હે પૂજ્ય ! આપ અમારે ઘેર શાલિ આદિ ગ્રહણ કરે. પછી તે આધાકર્મના ગ્રહણથી સાધુ અતિક્રમાદિ ચારે દોષમાં વર્તે છે. સાધુ જેમ જેમ ઉત્તરદોષમાં વર્તે, તેમ તેમ તે દોષથી ઉત્પન્ન થયેલા પાપ થકી પોતાના આત્માને પાછો ફેરવવામાં મહા કાષ્ટે સમર્થ થાય છે.

‘નૂપૂરપંડિતા’ પ્રસિદ્ધ કથાની ઉપમા આપી છે. - X - X - રાજાએ રાણી અને મહાવત સહિત હાથીને સીધા પર્વતે ચડાવ્યો. મહાવતે તે હાથીના એક પગને આકાશમાં અદ્ધર રખાવ્યો. હાથી થોડા કલેશે તે પગને ફરી પર્વતે સ્થાપવા સમર્થ થયો. તેમ કોઈ સાધુ અતિક્રમ દોષ સેવીને શુભ અધ્યવસાયથી દોષને શુદ્ધ કરી, પોતાના આત્માને સંયમમાં સ્થાપવા સમર્થ થાય છે. એ રીતે બે પગની ઉપમાથી વ્યતિક્રમ દોષની શુદ્ધિ માટે વિશેષ શુભ અધ્યવસાયથી શક્તિમાન થાય. ત્રણ પગ આકાશમાં કરી એક પગ વડે ઉભ્યા પછી મહા કાષ્ટે સમર્થ થાય. તેમ સાધુ અતિચાર નામે ત્રીજા દોષને અતિ વિશુદ્ધ શુભ અધ્યવસાય વડે શુદ્ધ કરવા શક્તિમાન થઈ શકે. જો તે હાથી ચારે પગ આકાશ તરફ કરે તો અવશ્ય ભૂમિ ઉપર પડી વિનાશ પામે, તેમ સાધુ અનાચારમાં વર્તતો અવશ્ય સંયમરૂપ આત્માનો વિનાશ કરે છે.

-૦- હવે અતિક્રમાદિનું સ્વરૂપ -

આધાકર્મનું નિમંત્રણ અંગીકાર કરતાં અતિક્રમ નામે દોષ લાગે તે દોષ પાત્રને ગ્રહણ કરવાથી આરંભીને આધાકર્મ ગ્રહણ માટે ચાલે નહીં ત્યાં સુધી લાગે. ચાલવાથી આરંભીને ગૃહસ્થ આપે ત્યારે પાત્ર પ્રસારવા સુધી વ્યતિક્રમ દોષ લાગે. આધાકર્મને ગ્રહણ કરે એટલે અતિચાર દોષ લાગે, તે ગુરુ સન્મુખ આલોચી સ્વાધ્યાય કરીને મુખમાં તે આહાર નાંખે ત્યાં સુધી રહે. આધાકર્મ ખાય એટલે અનાચાર નામે દોષ લાગે. આ પ્રમાણે ચરો પદનું વ્યાખ્યાન કર્યું.

● મૂલ-૨૦૫ થી ૨૧૦ :-

[૨૦૫] આધાકર્મના ગ્રહણમાં જે આજ્ઞાભંગાદિ દોષો કહ્યા છે, તે આ છે - આજ્ઞાભંગ, અનવસ્થા, મિથ્યાત્વ, વિરાધના. - [૨૦૬] - આધાકર્મને ગ્રહણ કરતો લુબ્ધ સાધુ સર્વે જિનોની આજ્ઞા ઉલ્લંઘે છે. આજ્ઞા ઉલ્લંઘતો તે શેષ ક્રિયા કોના આદેશથી કરે ? - [૨૦૭] - એક સાધુએ અકાર્ય કર્યું. તેને જોવાથી બીજો પણ કરે, એ પ્રમાણે સુખેચ્છુ પ્રાણીઓની પરંપરાથી સંયમ અને તપનો વિચ્છેદ થાય છે. - [૨૦૮] - જે આગમમાં કહ્યા મુજબ કરતો ન હોય તેનાથી બીજો મિથ્યાદેષ્ટિ કર્યો હોય ? કેમકે - બીજાને શંકિત કરતો તે મિથ્યાત્વ વધારે છે - [૨૦૯] - તે સાધુ બીજાને અને પોતાના તે પ્રસંગને વધારે છે, તેથી ગુદ્ધિ

ઉત્પન્ન થાય, પછી ભિન્ન દાટાવાળો તે દ્યારહિત થઈને સચેતનને પણ મૂકતો નથી. - [૨૧૦] - આઘાકર્મ ઘણું અને સ્નિગ્ધ જાવાથી રોગ થાય, સૂત્રાર્થમાં હાનિ થાય, ચિકિત્સાથી કાયવધ થાય. પ્રતિચારકને પણ હાનિ થાય. કલેશ પામતો તે બીજાને પણ કલેશ પમાડે છે.

● વિવેચન-૨૦૫ થી ૨૧૦ :-

ગાથાર્થ કહ્યા. વિશેષ વૃત્તિ આ પ્રમાણે - આજ્ઞાભંગાદિ ચારે દોષને અનુક્રમે કહે છે :- (૧) આઘાકર્માદિને લેતો સાધુ બધાં જિનેશ્વરોની આજ્ઞા ઉલ્લંઘે છે. કેમકે બધાં તીર્થકરો તેનો નિષેધ કરે છે. આજ્ઞાને ઉલ્લંઘ્યા પછી તેને કોના આદેશથી લોચ, ભૂમિશયન, મલિન વસ્ત્ર ધારણ, પડિલેહણ આદિ અનુષ્ઠાન કરે ? કોઈના નહીં કેમકે સર્વજ્ઞની આજ્ઞાના ભંગકને સર્વે અનુષ્ઠાનો નિષ્ફળ છે.

હવે અનવસ્થા દોષ કહે છે -

પ્રાયઃ બધાં પ્રાણી કર્મની ગુરુતાથી પ્રત્યક્ષ સુખાભિલાષી છે, પણ દીર્ઘસુખ દેષ્ટા નથી. કોઈ એક સાધુપણ આઘાકર્મ પરિભોગાદિ અકાર્યને સેવે છે, તેના પરના વિશ્વાસને લીધે બીજા પણ તેનું આલંબન લઈને સેવે છે. તેની પરંપરા ચાલે છે, કેમકે શાતાની ઈચ્છાવાળા બહુ પ્રાણીએ વડે આ રીતે સંચય અને તપનો વિચ્છેદ થાય છે. તેથી તીર્થ વિચ્છેદ થાય. તેમ કરનાર મોટી આશાતનાનો ભાગી થાય છે. માટે અનવસ્થા દોષના ભયથી આઘાકર્મ ન સેવવું. -૦- હવે મિથ્યાત્વ નામે ત્રીજો દોષ-

દેશ, કાળ, સંહનન અનુસારી યથાશક્તિ બરાબર અનુષ્ઠાનક્રિયા કરવી તે સમ્યક્ત્વ. તેથી દેશ-કાલાદિ અનુસાર શક્તિ ગોપવ્યા વિના આગમમાં કહ્યા મુજબ ન કરતો હોય તેનાથી બીજો મિથ્યાદૃષ્ટિ કયો હોય ? પણ તે મિથ્યાદૃષ્ટિમાં અગ્રેસર છે. કેમકે તેનું મહામિથ્યાદૃષ્ટિપણું છે. કેમકે તે બીજાને શંકિત કરે છે - જો સિદ્ધાંતમાં કહ્યું તે જ તત્ત્વ હોય તો આ સાધુ તત્ત્વને જાણવા છતાં તે પ્રમાણે કેમ કરતો નથી ? તેથી પ્રવચનમાં કહેવું અસત્ય છે. એ રીતે પરંપરાએ મિથ્યાત્વ વધારે છે. તેનાથી પ્રવચનનો વિચ્છેદ થાય છે. બીજા મિથ્યાદૃષ્ટિ તો તેમ કરી શકતા નથી. માટે તેની અપેક્ષાએ સાધુ મહામિથ્યાદૃષ્ટિ છે. - વળી -

આઘાકર્મગ્રાહી, તે ગ્રહણ કરવાના પ્રસંગની વૃદ્ધિ પમાડે છે. તેમાં રહેલાં મનોજ્ઞ રસાસ્વાદના લંપટવ્યથી ફરીથી પણ તેને ગ્રહણ કરવા પ્રવર્તે છે. એ રીતે એક વાર પણ આઘાકર્મગ્રાહી સાધુ પોતાના તે પ્રસંગને વૃદ્ધિ પમાડે છે. કેટલેક કાળે તેને આસક્તિ ઉભી થતાં વિશેષ અને વિશેષતર એવા મનોજ્ઞ રસાસ્વાદ માટે તે લેપાયેલો જ રહે છે. પછી દયા રહિત થઈને બીજા સચેતન-કેરી આદિ ફળો પણ મૂકતો નથી. એ રીતે આગળ વધતો તે સર્વથા જિનવચન પરિણામ રહિત થઈ મિથ્યાત્વને પણ પામે છે. હવે વિરાધના નામે ચોથો દોષ -

પ્રાયઃ આઘાકર્મ અતિથિના ગૌરવથી જ કરાય છે, તરેથી તે સ્વાદિષ્ટ અને સ્નિગ્ધ હોય છે તે આઘાકર્મ ઘણું સ્નિગ્ધ જાવાથી જ્વર, વિશુચિકાદિ રોગ થતાં

આત્મવિરાધના થાય. રોગથી પીડિત એવા તેને સૂત્ર અને અર્થની હાનિ થાય, જે ચિકિત્સા ન કરાવે તો લાંબો કાળ સંચયના યથાચોગ્ય પાલનનો નાશ થાય, ચિકિત્સા કરાવે તો તેજસ્કાર્યાદિનો વિનાશ થાય. તેમ થતાં સંચયની વિરાધના થાય.

યથાચોગ્ય પાલન કરનારા સાધુને પણ તેની વૈયાવચ્ચમાં જોડાયેલા હોવાથી સૂત્રાર્થના હાનિ થાય. છકાયના ઉપમર્દનાદિથી સંચયની પણ હાનિ થાય, વળી પીડા સહેવાને અસમર્થ હોવાથી તેનું કહ્યું ન કરનાર ઉપર કોપે છે કોપથી તેના મનમાં કલેશ થાય. લાંબો કાળ કલેશ અનુભવતો તે પ્રતિચારકોને પણ જાગરણ કરાવવા વડે રોગ ઉપાર્જે છે. તેથી તેમને પણ ચિકિત્સાથી છ કાય વિરાધના થાય.

-૦- હવે અકલ્પની વિધિ -

● મૂલ-૨૧૧,૨૧૨ :-

(૧) જે પ્રકારે આઘાકર્મ અકલ્પ્ય છે, (૨) અથવા તેનાથી સ્પર્શિત, (૩) અથવા તેવા પાત્રમાં રહેલ, (૪) તેનો ત્યાગ, (૫) જે પ્રકારે ગ્રહણ કરેલું દોષરહિત થાય તે કહે છે. તેમાં અભોજ્ય, ગમનાદિ દોષ, દ્રવ્ય-કુળ-દેશ-ભાવને વિશે પ્રશ્ન કરવો એમ યતના કરતાં પણ છલના થાય તો આ બે દેષ્ટાંત કહે છે -

● વિવેચન-૨૧૧,૨૧૨ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. વિશેષ વૃત્તિ આ છે - આઘાકર્મ જે ભાજનમાં હોય, તેમાંથી આઘાકર્મનો ત્યાગ કર્યા પછી ત્રણ વાર ઘોયા વિના જે શુદ્ધ અશનાદિ નાંખેલ હોય તે પણ જે પ્રકારે અકલ્પ્ય થાય. જે પ્રકારે તે આઘાકર્મનો ત્યાગ વિધિ અને અવિધિરૂપ થાય ઈત્યાદિ વડે આગમમાં કહ્યા મુજબ હું પિંડ વિશુદ્ધિ કહું છું - જે પ્રકારે આઘાકર્મ, આઘાકર્મ સ્પર્શિત, ત્રણવાર ઘોયા વિનાના પાત્રમાં રહેલ અભોજ્ય થાય તેમ કહેવું. અવિધિના ત્યાગમાં કાયકલેશાદિ દોષો કહેવા. વિધિનો ત્યાગ એ કર્તવ્ય બની જતું હોય ત્યારે જે પ્રકારે દ્રવ્ય, કુળ, દેશ, ભાવને વિશે પૃચ્છા કરવી કે જે પ્રકારે પૃચ્છા ન કરવી. આટલી યતના છતાં કદાચ અશુદ્ધ ગ્રહણરૂપ છલના થઈ જાય તો તેને દેષ્ટાંતો કહેવા લાયક છે - x -

● મૂલ-૨૧૩ થી ૨૧૬ :-

[૨૧૩] જો કે અશન સુસંસ્કારિત હતું તો પણ વમન કરેલું જેમ અભોજ્ય છે, તેમ અસંચયનું વમન કર્યા છતાં અનેપણીય ભોજન અભોજ્ય છે. આઘાકર્મના અભોજ્યપણને બીજા બે દેષ્ટાંતથી દેટ કરતા [૨૧૪,૨૧૫] બે ગાથા કહી છે જે દેષ્ટાંત વિવેચનમાં કહેલ છે. [૨૧૬] વળી ઘેટી અને ઉંટડીનું દુધ, લસણ, પલાંડુ, મદિરા, ગોમાંસને વેદ તથા બીજા શાસ્ત્રોમાં અભોજ્ય અને અપેય કહ્યા છે, તેમ અહીં પણ તે પ્રમાણે માનેલા છે.

● વિવેચન-૨૧૩ થી ૨૧૬ :-

[૨૧૩] વમન કર્યા પૂર્વે ઓદનાદિ સુસંસ્કૃત હતા, તો પણ વમન થઈ ગયા

પછી અભોજ્ય છે, એ પ્રમાણે અસંયમનું વમન કર્યા પછી સાધુને પણ અનેષણીય ભોજન અભોજ્ય જ છે અર્થાત્ અસંયમરૂપ આધાકર્મ-છકાયના ઉપમર્દનથી બને છે, વિવેકી જનોને વમેલું ખાવું ઉચિત નથી અને સંયમ લેતા અસંયમ વમેલો છે માટે અનેષણીય અભોજ્ય જ છે.

[૨૧૪,૨૧૫] વક્રપુર નગરે ઉગ્રતેજા નામે સીપાઈ હતો, રુકિમણી તેની પત્ની હતી. સોદાસ નામે મોટો ભાઈ નગરથી તેનો મહેમાન થયો. ત્યારે ઉગ્રતેજાએ ભોજનાર્થે માંસ ખરીદીને રુકિમણીને આપ્યું. તે માંસ બીલાડો ખાઈ ગયો. ભોજનાવસર થયો. રુકિમણી અને કૂતરાએ વમેલા માંસને જોઈને સારી રીતે ઘોઈને મસાલાદિ નાખી રાંધ્યું, ઉગ્રતેજાએ ભોજનમાં તે માંસની ગંધથી જાણ્યું કે આ તો વમન કરેલું છે. રુકિમણીને ધમકાવતા તેણી સાચું જોલી ગઈ. પછી તેણીને ઠપકો આપી બીજું માંસ મંગાવીને ખાધું. કેમકે વમેલું માંસ કંઈ ખાવા લાયક હોઈ શકે ખરું ? એ પ્રમાણે આધાકર્મ પણ સાધુઓને અભોજ્ય જ છે.

કોઈ આચાર્ય કહે છે - તે રુકિમણીને ઘેર અતિસારના વ્યાધિથી માંસના કકડા ઠલ્લામાં કાઢે છે. તે માંસ જ રાંધેલું હતું તેણી માંસના કકડા લેતી હતી ત્યારે તેણીની શોક્યના પુત્ર ગુણ મિત્રએ તે જોયેલ હતું પણ ભયથી તે કંઈ બોલ્યો ન હતો. ભોજનકાળે તેણે તેના પિતા અને કાકાને હાથ પકડીને અટકાવેલા. ત્યારે ઉગ્રતેજાએ રુકિમણીને તાડન કરીને તે માંસનો ત્યાગ કરેલો.

- X - X - X -

[૨૧૬] ગાથાર્થ કહ્યો. વિશેષ વૃત્તિ આ છે - ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું ત્યારે અસંયમના વમનથી સાધુએ આધાકર્મ પણ વમેલ છે કે વિષ્ણી જેમ તજેલ છે. વિવેકીએ તે ખાવું ઉચિત નથી. આ રીતે આધાકર્મને અભોજ્ય કહેલ છે. જિનવચન પ્રમાણથી પણ તે અભોજ્ય જ છે. મિથ્યાદૃષ્ટિઓ પણ વેદાદિમાં કહેલ અભોજ્યના પ્રમાણને માને છે. તો પછી સાધુઓએ તે ભગવંત કથિત અભોજ્ય અને અપેયને સ્વીકારવા જ જોઈએ. —૦— હવે તે આધાકર્મથી સ્પર્શિત કરાયેલ આદિનું અકલ્પ્યપણું કહે છે -

● મૂલ-૨૧૭,૨૧૮ :-

તલ અને શ્રીફળ સહિત ઉત્તમ વર્ણાદિકથી યુક્ત બલિ પણ જો અશુચિ સ્થાને સ્થાપન કરેલને અશુચિનું એક બિંદુ પણ સ્પર્શે તો તે અભોજ્ય થાય... એ જ પ્રમાણે આધાકર્મનો ત્યાગ કર્યો હોય તો પણ જ્યાં સુધી કલ્પ ન કર્યો હોય ત્યાં સુધી તે અભોજ્ય હોય છે. અથવા પાત્રના શુદ્ધ આહારમાં જરા પણ આધાકર્મ પડે તો તે અભોજ્ય થાય.

● વિવેચન-૨૧૭,૨૧૮ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. વિશેષ વૃત્તિ આ પ્રમાણે - ઉત્તમોત્તમ દ્રવ્યાદિથી બનાવેલ બલિ વિષ્ણાના સ્થાનમાં સ્થાપ્યા પછી અશુચિનું એક બિંદુ માત્ર પણ પડે તો તે બલિ

અભોજ્ય થાય, એ પ્રમાણે આધાકર્મથી સ્પર્શિત આહાર પણ સાધુને અભોજ્ય જાણવો. એ પ્રમાણે જે પાત્રમાં આધાકર્મ ગ્રહણ કરેલ હોય, તે આધાકર્મનો ત્યાગ કર્યા પછી પણ, તે પાત્ર ત્રણ કલ્પ વડે પ્રક્ષાલન ન કરેલ હોય અથવા શુદ્ધ ભોજનમાં જરા માત્ર જ આધાકર્મ પડેલ હોય, તે શુદ્ધાશુદ્ધ બંને આહારનો ત્યાગ કરવો. કેમકે વિષ્ણાદિથી સ્પર્શિત પાત્રને પુરુ સ્વચ્છ કર્યા વિના લોકમાં પણ જેમ વપરાતું નથી કે ભોજન આદિથી પૂર્ણ પાત્રમાં સહેજ માત્ર વિષ્ણા પડે તો પણ તે અશનાદિ કોઈ ન ખાય, તેમ આધાકર્મ એ સંયમીએ વિષ્ણાવત્ જાણવું. માટે અભોજ્ય છે.

હવે પરિહરણને પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે -

● મૂલ-૨૧૯ થી ૨૨૨ :-

વમન અને વિષ્ણી જેવું આધાકર્મ સાંભળીને પણ ભય પામીને પિંડિત સાધુ તેનો ત્યાગ કરે, તે પરિહરણા પણ વિધિ, અવિધિથી છે તેમાં અવિધિ પરિહરણાનું દેષ્ટાંત ત્રણ ગાથા વડે કહેલ છે.

● વિવેચન-૨૧૯ થી ૨૨૨ :-

સંસારથી વિમુખ બુદ્ધિવાળો પિંડિત ઉક્ત ઉપમાઓ સાંભળીને, અને આધાકર્મના પરિભોગથી સંસાર થાય છે તેમ જાણીને, આધાકર્મથી ત્રાસિત થઈ, આધાકર્મને પરિહરે છે. આ પરિહરણ - વિધિથી અને અવિધિથી થાય.

શાલિગ્રામ નામે ગામમાં ગ્રામણી નામે વણિક હતો. તેની પત્ની પણ ગ્રામણી નામે હતી. તે વણિક પોતાની દુકાને ગયેલો. તે વખતે ભિક્ષાર્થે નીકળેલા કોઈ ભદ્રિક સાધુએ તેના ઘેર પ્રવેશ કર્યો. ગ્રામણી શાલિ ઓદન લાવી.

સાધુએ આધાકર્મની શંકા નિવારવા તેણીને પૂછ્યું, તેણી જોલી કે શાલિ વિશે વણિકને પૂછો, હું કંઈ જાણતી નથી. વણિકને પૂછવા બજારમાં ગયો. તેણે કહ્યું ગોબંડ ગામનો શાલિ છે. સાધુ તે તરફ ચાલ્યા. માર્ગ પણ કદાચ આધાકર્મી હોય તો ? તેથી સાધુ ઉન્માર્ગે ચાલતા કાંટા, કાકરાદિથી ઉપદ્રવ પામ્યો. દિશા ન જાણતો તાપમાં મૂર્છા પાણી ઘણો કલેશ પામ્યો.

● મૂલ-૨૨૩ થી ૨૨૫ :-

એ પ્રમાણે અવિધિથી પરિહરણા કરતાં જ્ઞાનાદિનો ભાગી થતો નથી. તેથી દ્રવ્ય, કુળ, દેશ, ભાવને આશ્રીને વિધિપૂર્વક પરિહરણા કરવી.

ઓદન, માંડા, સાથવા, અડદ આદિ દ્રવ્ય, ઘણાં કે થોડાં માણસોવાળું કુળ, સુરાષ્ટ્ર આદિ દેશ, આદરથી આપે કે અનાદરથી અપાવે એ ભાવ. આ પદોના ચાર પદવાળા કે ત્રણ પદવાળા વિકલ્પો થાય છે.

● વિવેચન-૨૨૩ થી ૨૨૫ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. વિશેષ વૃત્તિ આ પ્રમાણે - ચાર પદવાળી એટલે જેમાં દ્રવ્યાદિ ચારે પદો પ્રાપ્ત થાય તે અને આદર કે અનાદર રહિતનો મધ્યસ્થ ભાવ હોય ત્યારે ત્રણ પદવાળી હોય છે. હવે દ્રવ્યાદિ કહે છે -

● મૂલ-૨૨૬ :-

જો દેશને અનુચિત ઘણું દ્રવ્ય હોય, કુટુંબ નાનું હોય, આદર ઘણો હોય તે પ્રશ્ન કરવો. પોતાના દેશનું દ્રવ્ય ઘણું હોય તો પ્રશ્ન ન કરવો. અનાદરમાં પણ પ્રશ્ન ન કરવો.

● વિવેચન-૨૨૬ :-

અમુક દેશમાં ન સંભવતુ દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થાય, તે પણ પુષ્પળ હોય, થોડાં મનુષ્યોવાળું કુળ હોય, આદર ઘણો હોય, આ ચારે ભેગા હોય ત્યારે પૂછવાની જરૂર હોય છે, કેમકે તેમાં આધાકર્મ સંભવે છે. પણ જો આ ચારે વિપરીત હોય, જેમકે – તે દેશમાં ઘણું દ્રવ્ય સંભવતુ પણ હોય અને પ્રાપ્ત પણ હોય ઈત્યાદિ - X - તો ‘આધાકર્મ’ વિશે પૂછવું જરૂરી નથી.

હવે પૃચ્છા કર્યા પછી દ્રવ્ય ગ્રહણ કરવા લાયક છે કે નહીં? તે –

● મૂલ-૨૨૭ નું વિવેચન :-

જે દાતા શ્રાવિકા સરળ સ્વભાવી હોય તેને પૂછતા તે સત્ય જ કહેશે કે – “આ અશનાદિ આપના માટે છે.” માયાવી હશે તે કહેશે – આ અશનાદિ અમારા ઘરને માટે છે. પણ ઘરની સર્વે સ્ત્રીઓ પરસ્પર જોતી, હસતી - આ તમારા માટે કર્યું છે બોલે કે પછી લજબાથી એકમેકને જુએ. ત્યારે સાધુએ તેને આધાકર્મ જાણી છોડી દેવું. પણ જો રોષથી બોલે કે – “તમારે શી પંચાત ?” તો તે આધાકર્મ નથી એમ જાણી ગ્રહણ કરવો.

● મૂલ-૨૨૮ :-

ગૂઠાચારી, આદર ન કરતા હોય, પૂછવા છતાં સત્ય ન કહે, અથવા ભોજન થોડું છે. જાણીને સાધુ ન પૂછે, છતાં દેવ વસ્તુ અશુદ્ધ હોય તો ?

● વિવેચન-૨૨૮ :-

જે શ્રાવક-શ્રાવિકા અતિ ભક્તિવશ અને ગૂઠાચારી હોય, તેઓ સાધુને વહોરાવવાની બુદ્ધિથી ઉક્ત રીતે વર્તે, સાધુ પણ થોડુંક જ જાણી ન પૂછે તો તે અશુદ્ધ-આધાકર્મી પ્રાપ્ત આહારમાં શુદ્ધિ કેમ થાય ?

● મૂલ-૨૨૯ થી ૨૩૩ :-

આધાકર્મ પરિણામી સાધુ પ્રાસુક ભોજન કરવા છતાં અશુભકર્મનો બંધક છે, શુદ્ધ ગવેષક સાધુ આધાકર્મ ભોગવવા છતાં શુદ્ધ જ છે. આ બંને સંયોગોને અનુક્રમે બે કથા દ્વારા કહે છે – ગાથાર્થ વિવેચનથી જાણવો.

● વિવેચન-૨૨૯ થી ૨૩૩ :-

[૨૨૯] ‘પ્રાસુક’ શબ્દના સામર્થ્યથી એષણીય કહેવાય છે તે આ રીતે – સાધુનો કલ્પ છે કે – ગ્લાનાદિ પ્રયોજનમાં પહેલાં એષણીય શોધે, તેના અભાવે શ્રાવકાદિ પાસે કરાવીને અનેષણીય પણ લેવું અને શ્રાવકના અભાવે પોતે પણ કરી ગ્લાનને ખવડાવવું. પણ પ્રાસુકના અભાવે અપ્રાસુક ન લેવું. એવી વ્યાખ્યા કરવાથી

કોઈ વખતે અપ્રાસુક ભોજનનો અસંભવ હોય ત્યારે ‘પ્રાસુકભોજી પણ’ વાક્ય ન ઘટે. તેથી પ્રાસુકનો એષણીય અર્થ પ્રવર્તવો છે એષણીયને ખાનાર પણ આધાકર્મ પરિણામી હોય તો અશુભ કર્મ બાંધે છે કેમકે અશુભ પરિણામ જ અશુભ બંધનું કારણ છે. શુદ્ધ ગવેષક આધાકર્મી વાપરે તો પણ શુદ્ધ જાણવો, કેમકે શુદ્ધ પરિણામ વાળો છે. બંનેનું દેષ્ટાંત –

૦ અશુભ કર્મબંધનું દેષ્ટાંત – શતમુખ નગર, ગુણચંદ્ર શ્રેષ્ઠી, ચંદ્રિકા તેમની પત્ની. તે શ્રેષ્ઠી જિનશાસનનું રાગી હોવાથી વિશાળ જિન ચૈત્ય કરાવી, ઋષભદેવની પ્રતિમા પધરાવી. સંઘ ભોજન આરંભ્યુ. નજીકમાં કોઈ વેષ વિડંબક સાધુ હતો. તેણે સંઘભોજનની વાત સાંભળી, ભોજન લેવા આવ્યો. શ્રેષ્ઠી પાસે ચાચના કરી. પણ બધું ખલાસ થઈ ગયેલું શ્રેષ્ઠીની રસોઈમાંથી પરિપૂર્ણ ભોજન આપ્યું. સાધુએ સંઘ ભોજનની બુદ્ધિથી ગ્રહણ કરી વાપર્યું. ભોજન તો શુદ્ધ જ હતું પણ સાધુએ તે આધાકર્મના અધ્યવસાયથી ગ્રહણ કરેલ હોવાથી તે અશુભ કર્મ વડે બંધાયો.

૦ શુદ્ધ ગવેષણાનું દેષ્ટાંત – પોતનપુર નગરે ૫૦૦ સાધુથી પરિવરિત, આગમોક્ત વિહારી રત્નાકરસૂરિ પધાર્યા. ૫૦૦ સાધુમાં એક ક્ષાપક-તપસ્વી હતા. માસદામણને પારણે માસદામણ કરતા હતા. પારણું જાણીને કોઈ આધાકર્મી ન કરે, માટે બીજા ગામમાં વહોરવા ગયા. તે ગામમાં યશોમતી શ્રાવિકાએ પરંપરાએ પારણાની વાત જાણેલી. કદાચ તપસ્વી આવે તો ? એમ વિચારી ખીર વગેરે રાંધ્યા. સાધુને આધાકર્મની શંકા ન જાય તે માટે બાળકોને થોડી-થોડી પીરસેલી, બાળકોને પણ જૂઠું બોલવા શીખવાડી દીધેલું. ભાગ્ય યોગે તે તપસ્વી સાધુ ભિક્ષાર્થે ફરતા, તેણીને ત્યાં આવ્યા. સાધુને શંકા ન જાય માટે યશોમતી આદર રહિત ઉભી રહી. બાળકો પણ શીખવ્યા મુજબ બોલે છે – મા ! રોજ રોજ ખીર શું રાંધશ ? સાધુને કહ્યું – આપને આ ખીર ખપશે, આ છોકરા તો ગાંડા થઈ ગયા છે. સાધુએ શંકા રહિત થઈ વહોર્યું. વિશુદ્ધ અધ્યવસાયવાળા થઈ ભોજનાર્થે બેઠા.

ઈર્ષાપશિકા પ્રતિક્રમીને, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન કરતા વિચારે છે – અહો ! આ ખીર આદિ ઉત્તમ સામગ્રી મને પ્રાપ્ત થઈ છે. જો કોઈ સાધુ પધારે તો હું દ્રવ્ય સંવિભાગ કરું તો સંસારસાગરથી પાર ઉતરેલો થાઉં. પછી સાધુઓના ગુણોનું સ્મરણ કરતાં તે-તે સાધુની અનુમોદના કરવા લાગ્યા. પછી શરીરની અસારતા વિચારે છે. મૂર્છા રહિતપણે ખીર ખાતા પણ વૃદ્ધિગત વિશુદ્ધિ અધ્યવસાયવાળા થઈને, ભોજન કરીને, કેવળજ્ઞાન પામ્યા. આ પ્રમાણે ભાવથી શુદ્ધ ગવેષણા કરતાં આધાકર્મી વાપરવા છતાં કોઈ દોષ નથી.

વળી ભગવંતની આજ્ઞાની આરાધનાથી કરેલું જ અદોષ છે અને ભગવાનની આજ્ઞાનું પંડન કરવાથી સદોષ છે, તેનું કથાનક –

● મૂલ-૨૩૪ થી ૨૩૭ :-

ચારે ગાથાનો અર્થ વિવેચનમાં કથાનક વડે જાણવો.

● વિવેચન-૨૩૪ થી ૨૩૭ :-

ચંદ્રાનના નગરી, ચંદ્રાવતંસક રાજા, ત્રિલોકરેખાદિ રાણીઓ હતી. રાજાને પૂર્વમાં સૂર્યોદય અને પશ્ચિમમાં ચંદ્રોદય ઉદ્યાન હતું. વસંતઋતુ આવી. અંત:પુર સાથે સ્વૈર વિહાર કરવાની ઈચ્છાથી ઘોષણા કરાવી કે કોઈએ સૂર્યોદય ઉદ્યાનમાં ન જવું. સિપાઈઓને પણ સૂર્યોદય ઉદ્યાનના રક્ષણાર્થે આજ્ઞા કરી કે - કોઈને પ્રવેશવા ન દેવા. રાત્રે રાજાને વિચાર આવ્યો કે ઘાસ-ચારાદિ માટે જતાં લોકોને પૂર્વમાં જતાં સવારે સૂર્ય સામે આવશે, પાછા ફરતા પશ્ચિમમાં પણ સૂર્ય સામે આવશે તે તેમને દુ:ખદાયી થશે, માટે હું ચંદ્રોદય ઉદ્યાનમાં જઉં. રાજાએ તેમ જ કર્યું.

ઘોષણા સાંભળી કેટલાંક દુર્જનોને થયું કે - આપણે રાજાની રાણીને ક્યારેય જોઈ નથી, રાણી સ્વૈર વિહાર કરવાની છે, તો ગુપ્ત રીતે તેમને જોવા જઈએ. તેઓ ઘેઘુર વૃક્ષની શાખામાં છૂઈ ગયા. પણ ઉદ્યાન પાલકોએ તેમને પકડી લીધા. મારી-બાંધીને લઈ ગયા. જે તૃણ-કાષ્ઠાદિ લાવનારા હતા તેઓ અજાણતા જ ચંદ્રોદય ઉદ્યાનમાં પ્રવેશી ગયા. સ્વેચ્છા પૂર્વક ક્રીડા કરતી રાણીઓને જ જોઈ. તેમને પણ રાજપુરુષોએ બાંધી દીધા.

રાજાએ બંને પ્રકારના પુરુષો જોયા. સર્વ વૃત્તાંત જાણી, જેમણે આજ્ઞા ભંગ કરેલો, તેમને મારી નાંખ્યા. રમસવૃત્તિથી ચંદ્રોદય ઉદ્યાનમાં પ્રવેશી ગયેલાને છોડી મૂક્યા. હવે દાર્ષ્ટાન્તિક યોજના કરે છે -

● મૂલ-૨૩૮ નું વિવેચન :-

જેમ તે દુર્જનો રાણીને જોવાની ઈચ્છાવાળા છતાં ઈચ્છા પૂર્ણ થયા વિના જ આજ્ઞા ભંગથી રાજાએ મારી નાંખ્યા અને તૃણકાષ્ઠાદિ માટે જનારે અંત:પુરને જોવા છતાં તે મુક્ત થયા. તેમ આઘાકર્મમાં પણ અધ્યવસાયવાળા શુદ્ધ ભોજન કરવા છતાં, આજ્ઞાભંગ કરનાર હોવાથી સાધુ વેષ વિડંબક માફક કર્મ બંધાય છે. શુદ્ધાકાર સાધુ પ્રિયંકર કાપકની માફક આજ્ઞા આરાધક હોવાથી કર્મ બાંધતા નથી.

● મૂલ-૨૩૯ :-

જે સાધુ આઘાકર્મ ખાય છે અને તે સ્થાનને પ્રતિક્રમતો નથી. તે મુંડીયો, બોડો, વિલુંચિત કપોતપક્ષીની જેમ વૃથા અટન કરે છે.

● વિવેચન-૨૩૯ :-

આઘાકર્મ ભોગવી, તે સ્થાનથી પ્રાયશ્ચિત્ત લઈને પાછો ફરતો નથી, તે સાધુ મુંડીયો છે, જિનાજ્ઞા ભંગથી તેનું લોચાદિ કર્મ નિષ્ફળ છે. તેથી બોડો જ છે તે જગત્માં નિષ્ફળ પરિભ્રમણ કરે છે. જેમ કપોતના પીંછાનું લુંચન અને અટન ધર્મને માટે યતાં નથી. તેમ આઘાકર્મ ભોજનું અટનાદિ ધર્મ માટે નથી. લુંચન - છુટા છવાયા પીંછા ખેંચવા તે, વિલુંચન-મૂળમાંથી ખેંચી ગયેલા. હવે આઘાકર્મની સમાપ્તિ, ઔદેશિકની વ્યાખ્યા -

● મૂલ-૨૪૦,૨૪૧ :-

આઘાકર્મ દ્વારા કહ્યું. હવે પહેલાં જે ઔદેશિક દ્વારનો સમુદેશ કર્યો છે, તેને હું સંક્ષેપથી કહીશ. તે ઔદેશિક બે પ્રકારે છે - ઓઘ અને વિભાગ. તેમાં ઓઘ પછી કહીશ, વિભાગ બાર ભેદે છે, તે આ - ઉદ્દિષ્ટ, કૃત અને કર્મ. આ પ્રત્યેકના ચાર-ચાર ભેદ છે.

● વિવેચન-૨૪૦,૨૪૧ :-

ગાથાર્થ કહ્યો, વિશેષ આ પ્રમાણે :- ઓઘ - સામાન્ય, વિભાગ - જુદું કરવું તે. ઓઘ - “જગતમાં ન આપેલું કંઈ પમાતું નથી, તેથી અમે થોડી પણ ભિક્ષા આપીએ” - એવી બુદ્ધિથી થોડાં અધિક તંદુલાદિ બનાવે તે ઓઘ ઔદેશિક. તેમાં પોતાનો કે પરનો વિભાગ નથી. વિભાગ - વિવાહાદિ કાર્યને વિશે વધેલ હોય તે જુદું કરીને દાન માટે કલ્પેલ હોય તેને વિભાગ-ઔદેશિક કહે છે. કેમકે તે જુદું કરાયેલ છે. ઓઘ ની વ્યાખ્યા પછી કરશું.

વિભાગ - બાર ભેદે છે. તેમાં પહેલા ત્રણ ભેદ - ઉદ્દિષ્ટ, કૃત અને કર્મ. પોતા માટે તૈયાર કરી ભિક્ષુને દેવા જુદુ પાડે તે - ઉદ્દિષ્ટ. ઉદ્દરેલ ઓદનાદિને કરંભાદિરૂપે કરાય તે - કૃત. ઉદ્દરેલ, લાડુના ચૂર્ણાદિ કરેલને ભિક્ષુકોને દેવા માટે ફરી પાક આપીને મોદકાદિ રૂપે કરેલ હોય તે - કર્મ. આ ત્રણેના પ્રત્યેકના ચાર-ચાર ભેદ, તેથી ૩ x ૪ = ૧૨ ભેદ થાય.

હવે ઓઘ ઔદેશિકનો સંભવ છે, તે પહેલાં કહે છે -

● મૂલ-૨૪૨ થી ૨૪૫ :-

[૨૪૨] અમે દુકાળમાં કષ્ટ વડે જીવ્યા, હવે હંમેશાં કેટલીક ભિક્ષા આપીએ. કેમકે એવું કંઈ નથી કે - ગત ભવે ન દીધેલ આ ભવે ભોગવાય અને આ ભવે ન કરેલ આવતા ભવે ભોગવાય. [૨૪૩] તે સ્ત્રી રંધાતા ભોજનમાં પાખંડી કે ગૃહસ્થને ભિક્ષા માટે સામાન્ય રીતે વધારે તંદુલ નાંખે છે. [૨૪૪] છન્નસ્થ સાધુ ઓઘ ઔદેશિકને કેમ જાણે? એમ પ્રેરણા કરતા ગુરુ કહે છે - ગૃહસ્થની શબ્દાદિ ચેષ્ટામાં ઉપચુક્ત સાધુ જાણી શકે. [૨૪૫] તે પાંચે ભિક્ષા આપી દીધી છે અથવા રેખાને કરે કે ગણતા-ગણતા આપે અથવા આમાંથી આપ કે આમાંથી ન આપ કે આટલી ભિક્ષા જુદી કર એવું બોલે.

● વિવેચન-૨૪૨ થી ૨૪૫ :-

[૨૪૨] દુકાળ ગયા પછી કેટલાંક ગૃહસ્થો વિચારે છે કે - અમે દુકાળમાં મહા કષ્ટે જીવ્યા. ઈત્યાદિ - X - X - પરલોકના સુખને માટે કેટલીક ભિક્ષા આપીને શુભ કર્મ ઉપાર્જન કરીએ. આ પ્રમાણે ઓઘથી ઔદેશિક સંભવે છે.

[૨૪૩] ઓઘ ઔદેશિકનું સ્વરૂપ - ગૃહનાચિકા સ્ત્રી સંઘતા પૂર્વે પાખંડી કે ગૃહસ્થ જે કોઈ આવશે તેને ભિક્ષાર્થે આટલું કે આટલું પોતા માટે એમ વિભાગ કર્યા વિના અધિકતર તંદુલાદિ સંઘવા મૂકે તે.

[૨૪૪] શંકા-સમાધાન કહે છે :- છદ્મસ્થ કર્મ રીતે જાણે કે આ ઓઘ ઔદેશિક છે ? આગળ કહેવાશે તેવી ગૃહસ્થની શબ્દાદિ ચેષ્ટામાં ઉપયોગવાળો સાધુ તે જાણી શકે. જેમકે [૨૪૫] પ્રાયઃ ગૃહસ્થોની ચેષ્ટા આવી હોય - તે ગૃહસ્વામીની સાધુ સાંભળે તેમ પતિને કહે કે - પાંચે ભિક્ષા બીજાને અપાઈ ગઈ છે. ભિક્ષાની ગણતરી માટે ભીંત ઉપર રેખા કરે કે તે ગણતી-ગણતી આપે. અથવા કોઈક બીજાને સૂચના કરે કે સંકલ્પિત કરેલ ભિક્ષાપેટીમાંથી આપ કે આમાંથી ન આપ થવા સાધુ પ્રવેશે ત્યારે બોલે કે અમુક સ્થાનેથી આટલી ભિક્ષા ભિક્ષુકોને આપવા જુદી કર. ઈત્યાદિ રીતે જાણી છદ્મસ્થ તેવી ભિક્ષાનો ત્યાગ કરે વૃદ્ધ સંપ્રદાય એવો છે કે સંકલ્પિત ભિક્ષા અપાઈ ગઈ પછી જુદી કરેલમાંથી બાકી રહેલ ભિક્ષા કલ્પે છે.

● મૂલ-૨૪૬ થી ૨૪૯ :-

[૨૪૬] ગૌચરી માટે નીકળેલા સાધુએ શબ્દાદિ વિષયમાં મૂર્છા ન કરવી, પણ ગોભક્તને વિશે ગોવત્સની જેમ એષણાવાળા થવું. [૨૪૭,૨૪૮] અહીં ગોવત્સનું દેષ્ટાંત છે, તે વિવેચનથી જાણવું [૨૪૯] ગમનાગમનમાં, ઉત્ક્રોષમાં, બોલવામાં, શ્રોત્રાદિ ઈન્દ્રિયો વડે ઉપયોગી તથા તેમાં જ મનવાળો સાધુ એષણા કે અનેષણાને જાણી શકે છે.

● વિવેચન-૨૪૬ થી ૨૪૯ :-

ભિક્ષાને માટે પ્રવેશે ત્યારે શબ્દ, રૂપ, રસાદિમાં મૂર્છા ન કરવી. પણ ઉદ્ગમાદિ દોષની ગવેષણામાં તત્પર રહેવું. જેમ ગોવત્સ-વાછરડો, ગોભક્ત-ગાયના ખોરાકમાં ઉપયોગી હોય, તેમ ઉપયોગી રહેવું. તેનું દેષ્ટાંત -

ગુણાલયનગર, સાગરદત શ્રેષ્ઠી, શ્રીમતી ભાર્યા, તેમને ગુણચંદ્ર આદિ ચાર પુત્રો, પ્રિયંગુલતિકા આદિ ચાર પુત્રવધૂઓ હતી. શ્રેષ્ઠી પત્ની મરણ પામતા, પ્રિયંગુલતિકાને ઘરની સંભાળ માટે સ્થાપી. શ્રેષ્ઠીને ઘેર વાછરડાવાળી ગાય હતી. તેના ચારો પાણી ચારે વહુઓ યથાયોગ આપતી. કોઈ વખતે પ્રિયંગુલતિકાના પુત્ર ગુણ સાગરના લગ્ન પ્રસંગે બધી વહુઓ શણગારમાં વ્યસ્ત હતી, વાછરડો ભૂલાઈ ગયો. તેને કોઈ વહુએ પાણી પણ ન આપ્યું. મધ્યાહ્ને શ્રેષ્ઠીને જોઈને વાછરડો આરડવા લાગ્યો. શ્રેષ્ઠીએ તેને ભુખ્યો જાણી પુત્રવધૂઓને તાડના-તર્જના કરી. તેથી ચારે વહુઓ દોડતી આવીને યથાયોગ ચારો-પાણી લઈને ચાલી. વાછરડો દેવી જેવી શોભતી વહુ કે શોભતા ઘરને પણ જોતો નથી, માત્ર ચાર-પાણીને જુએ છે.

આ પ્રમાણે સાધુઓએ ભિક્ષાર્થે અટન કરવું જોઈએ. પણ સ્ત્રી, ગીત આદિમાં આસક્ત ન થવું માત્ર ભિક્ષામાં ઉપયોગવાળા યર્ષને વર્તવાથી શુદ્ધ કે અશુદ્ધ જાણી શકાશે. તે આ રીતે - સાધુને માટે ભિક્ષા આપવા ભિક્ષા દેનારી સ્ત્રી લાવવા માટે જાય કે લઈને પાછી આવે, વાસણ આદિ ઈંચુ ઉપાડે કે આહાર નાંખે એ બધા પદોમાં તથા તેને બોલતી સાંભળીને ઉપયોગવાળો થાય. તે બધામાં વાછરડા માફક પોતાને કલ્પનીય આહાર-પાણી છે કે નહીં ? એ જ ભાવનામાં એકાગ્રચિત્ત રહે, તે સાધુ

એષણીય કે અનેષણીયને જાણે.

હવે વિભાગ ઔદેશિકનો સંભવ કહેવા માટે સૂત્રકાર જણાવે છે -

● મૂલ-૨૫૦,૨૫૧ :- [ભાષ્ય-૩૨]

મોટી સંખડીમાં વધેલ ભાત, દહીં આદિ જોઈને ગૃહસ્થ બોલે કે - આ વસ્તુ પુન્યને માટે આપ... તેમાં આ પ્રમાણે પૂર્વે કહેલ વિભાગ ઔદેશિક પહેલાં ઉદ્દિષ્ટ સંભવે છે, તેને જ શિષ્યગણના હિત માટે વિભાગથી કહે છે -

● વિવેચન-૨૫૦,૨૫૧ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. વિશેષ આ - સંખડી એટલે વિવાહ આદિ પ્રસંગ કેમકે જેને વિશે પ્રાણીઓ હણાય તે સંખડી. તેમાં જે વધેલું, તે વધેલ ભોજન જેવું છે તેવું ભિક્ષાચરોને પુન્યાર્થે આપે તો તે ઉદ્દિષ્ટ, જો તેનો કરંબો કરે તો કૃત, મોદકાદિ બનાવે તો કમ કહેવાય. એ પ્રમાણે વિભાગ ઔદેશિક સંભવે છે.

● મૂલ-૨૫૨,૨૫૩ :-

ઔદેશિક, સમુદેશિક, આદેશ અને સમાદેશ એ ચાર ભેદ, આ જ પ્રમાણે કૃત અને કર્મના પણ ચાર-ચાર ભેદો જાણવા. તેમાં સર્વને આશ્રીને કર્યુ તે ઔદેશિક, પાખંડી આશ્રીને કર્યુ તે સમુદેશ, શ્રમણને આશ્રીને કર્યુ તે આદેશ અને નિર્ગ્રન્થને આશ્રીને કર્યુ તે સમાદેશ કહેવાય છે.

● વિશેષ-૨૫૨,૨૫૩ :-

ઉદ્દિષ્ટ વિભાગ ચાર ભેદે - ઔદેશિક આદિ. તે પ્રમાણે કૃત અને કર્મના ચતુષ્કને જાણવા. એમ સર્વ સંખ્યા બાર થશે. આ વિભાગ ઉદ્દેશિક કહ્યું.

હવે આ બાર ભેદોના અવાંતર ભેદો કહે છે -

● મૂલ-૨૫૪ થી ૨૫૬ :-

[૨૫૪] તે ઉદ્દિષ્ટ ઔદેશિકાદિ બે પ્રકાર છે - છિન્ન, અછિન્ન. તે દરેક દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ એમ ચાર ભેદે છે. એ પ્રમાણે નિષ્પાદિત નિષ્પન્ન પણ જ્યાં ઘટે તેમ જાણવું... તેમાં સંખડીમાંથી વધેલ ભોજનને તે કે બીજા દિવસે “અંદર અને બહાર રહેલું બધું આખો દિવસ આપ” એમ જે કહેવું તે અચ્છિન્ન કહેવાય.. દ્રવ્યાદિક છિન્ન - આ આપ બાકીનું આપીશ નહીં, તે પણ ઘરની અંદરનું કે બહારનું એ બેમાંથી એક, તે પણ અમુક સમયથી આરંભીને અમુક સમય સુધી આપ.

● વિવેચન-૨૫૪ થી ૨૫૬ :-

છિન્ન-નિયમિત, અછિન્ન-અનિયમિત. એ જ પ્રમાણે જેમ ઉદ્દિષ્ટ ઔદેશિકાદિ દરેકના આઠ પ્રકાર છે, તેમ નિષ્પાદિત - ગૃહસ્થે પોતાના માટે કરેલું, તે વડે નિષ્પન્ન - બનેલું. જે કરંબાદિ કે મોદકાદિ તે નિષ્પાદિત નિષ્પન્ન કહેવાય. આ નિષ્પાદિત નિષ્પન્ન કૃત કે કર્મને વિશે ઘટે છે. હવે પહેલાં દ્રવ્યાદિ અચ્છિન્નની વ્યાખ્યા કરે છે - જે દિવસે સંખડી હોય તે કે બીજે દિવસે ઘરઘણી પોતાની ભાર્યાદિ પાસે અપાવે

ઈત્યાદિ અસ્થિજ્ઞ કહ્યું. ભાવ અસ્થિજ્ઞ જાતે જાણી લેવું. જ્યારે દ્રવ્યાદિ છિન્ન તેનાથી વિપરીત છે તેમાં દ્રવ્યાછિન્ન - જેમકે શાલિ આપ, કોદરા ન આપ. કાલછિન્ન - અમુક પ્રહર સુધી આપ. ક્ષેત્રસ્થિજ્ઞ-અમુક સ્થાનેથી આપ. ભાવસ્થિજ્ઞ - રુચે ત્યાં સુધી આપ ઈત્યાદિ - X -

હવે ઉદ્દિષ્ટાદિને આશ્રીને કલ્પ - અકલ્પ વિધિ કહે છે -

● મૂલ-૨૫૭ થી ૨૬૦ :-

[૨૫૭] દ્રવ્યાદિક વડે છિન્ન એવું પણ જો પહેલાથી કહે કે - હવે ન આપ, તે છિન્ન પણ કલ્પે છે. પણ અસ્થિજ્ઞકૃત ન કલ્પે. [૨૫૮] અમુકને આપ અને અમુકને ન આપવું ત્યાં વિકલ્પ છે. તેમાં પણ જેમાં યતિઓનો સામાન્ય નિર્દેશ હોય તેનો ત્યાગ કરવો. [૨૫૯] સંકલ્પ કરાતા ભોજનને જે સાધુ સાંભળે તે જ વખતે તે કલ્પે, બીજાને સ્થાપના દોષ લાગે, ન સાંભળતા આ મર્યાદા છે કે સંકલ્પ કરીને પરસ્પર કહેવું કે કોઈ એકને ત્યાં સ્થાપવો. [૨૬૦] આ ન આપ, આ આપ એવું કહેલ સાંભલીને સાધુને પૂછવાથી સત્ય કહેતા તેનો ત્યાગ કરે, પણ જે આપ્યું તે ભલે, હવે ન આપીશ સાંભળીને તે ભોજન ગ્રહણ કરે.

● વિવેચન-૨૫૭ થી ૨૬૦ :-

[૨૫૭] અહીં દ્રવ્યાદિ વડે નક્કી કર્યા સિવાયનું બધું ભોજન કલ્પે છે, કેમકે તેને માટે દાનનો સંકલ્પ નથી. જો ગૃહસ્વામી નિયમિત અવધિ પહેલાં જ કોઈને આપવાની મનાઈ કરે તો તેમાં 'છિન્ન' કલ્પે છે. પણ અસ્થિજ્ઞ-અનિયમિત કાળવાળું તો અકલ્પ જ છે. તો પણ જો અસ્થિજ્ઞ પણ પછીથી દાનના પરિણામના અભાવે પહેલાં જ ગૃહસ્થે સ્વાધીન કરેલ હોય તે કલ્પે છે. [૨૫૮] સંપ્રદાન વિભાગને આશ્રીને કલ્પ્યાકલ્પ-આપવાની વસ્તુમાં જે કોઈ ગૃહસ્થ કે અગૃહસ્થનો, પાખંડી કે શ્રમણોનો અવિશેષ નિર્દેશ હોય તો તે ન કલ્પે, પણ વિશેષ નિર્દેશ હોય અને તે સાધુના નામે હોય તો ન જ કલ્પે, અન્યને માટે હોય તો સાધુને કલ્પે છે.

વળી બીજું [૨૫૯] હજુ ઔદેશિક થયું નથી, પણ તે જ વખતે ઉદ્દેશ કરાતું હોય તો તે વખતે સાધુને કલ્પે છે તે ભોજન ઉદ્દિષ્ટ ઔદેશિક જાણવું પણ કૃત કે કર્મ ન જાણવું. તે જે સાધુ સાંભળે તેને તે જ વખતે કલ્પે પણ જે સાધુ આવો સંદેશ કરાતા ભોજનને સાંભળતો ન હોય તેને તે ભોજન ન કલ્પે. કેમકે તેમાં સ્થાપના દોષ લાગે છે. પરંતુ પૂર્વાચાર્ય આચરિત એવી મર્યાદા છે કે - એક સાધુ સંઘાટક બીજા સાધુ સંઘાટકને કહે, તે વળી બીજાને કહે એવી સંકલ્પનાથી કથન કરે, ઘણાં સાધુ હોય તો એક સાધુ સંઘાટક તે જ ઘર પાસે ઉભો રહે, તો તે બધાં સાધુને નિવેદન કરે કે આ ઘેર જશો નહીં, અહીં અનેષણા છે. હવે આ વાત ન જાણતા સાધુને જાણવાનો ઉપાય બતાવે છે - [૨૬૦] જેમકે સાધુને આપતી વખતે કોઈ સ્ત્રી બીજી સ્ત્રીને કહે કે - આ તું ન આપતી પણ આ આપજે. તે સાંભળી સાધુ

કારણ પૂછે તેણી કહે કે આ દાન માટે કલ્પેલું છે. આ કલ્પેલું નથી, તો સાધુ તેને છોડી દે. પણ તે જ ઔદેશિક પોતાનું કરેલ હોય તો તેવું આપે ત્યારે કલ્પ માની ગ્રહણ કરે.

હવે કૃત અને કર્મ ઔદેશિકના સંભવ હેતુ આદિ કહે છે -

● મૂલ-૨૬૧ થી ૨૬૩ નું વિવેચન :-

રસના ભાજન માટે કે કોહી ન જાય માટે અથવા સુખે દાન આપી શકાય માટે ઓદનને દહીં વડે મિશ્ર કરે તે આ કૃત કહેવાય... મારો અવર્ણવાદ ન બોલે કે મિશ્ર કરેલું હોય તો સુખેથી આપી શકું, એમ ધારીને મધ કે ઉકાળીને ઘટ્ટ બનેલા ઈક્ષુરસ કે ઘૃતાદિ સાથે મિશ્ર કરે તે કૃત... એ જ પ્રમાણે કર્મને વિશે જાણવું. વિશેષ એ કે તેમાં ઉનું કરવામાં આવે છે. જેમકે - તપાવવા અને ગોળ આદિ ઓગાળવા વડે ફરી મોદક રૂપે બનાવાય.

દહીં આદિ વડે વહેલા ઓદનાદિને કરંબારૂપ કરીને આ ભાજનને હું ખાલી કરું કે જેથી આ ભાજન બીજા કાર્યમાં લઈ શકાય. એમ રસના ભાજનને માટે અથવા આ ઓદનાદિ દહીં વડે મિશ્ર ન કરવાથી કોહી જશે. તે કોહેલું આપી નહીં શકાય અથવા દહીં વડે મિશ્ર કરેલું હોય તો તે એક જ પ્રયાસે સુખેથી આપી શકાશે ઈત્યાદિ કારણે ઓદનને દહીં વગેરે વડે મિશ્ર કરે તે કૃત. જો હું લાડુ વગેરે બધું અલગ આપીશ તો ચાચકો મારી નિંદા કરશે અથવા પિંડરૂપ એકદું કરેલ સુખેથી આપી શકાય તેથી મદિરા ઈક્ષુરસ આદિ સાથે એકરૂપ કરી મોદકાદિ પિંડ બાંધુ. તો તે કૃત કહેવાય. એ પ્રમાણે કર્મ ઔદેશિક - ગોળ વગેરેને ઓગાળીને ફરી મોદકરૂપને મોદકપણે કરે કે તુવેરાદિ રાત્રિનું વાસી ભોજન ફરી સંસ્કારવા અગ્નિ વડે નીપજાવે.

● મૂલ-૨૬૪ થી ૨૬૬ :- [પ્રકોપ-૧]

[૨૬૪] “અમુક વસ્તુ ફરીથી હું રાંધીને આપીશ” એમ દાતા કહેતો સાધુને તે ન કલ્પે. પણ તેની પહેલા કલ્પે. ઘરમાં કે બહાર, કાલે કે પછીને દિને રાંધીને આપીશ, એમ કહે તો ન કલ્પે, તેની પૂર્વે કલ્પે... યથા પ્રકારે ફરીથી કરેલું હું આપીશ એમ કહીને તે જ પ્રકારે કરીને આપે તો તે ન કલ્પે, પણ તેની પૂર્વે કલ્પે. પોતા માટે કરેલ પાક પણ ચાવદર્થિકવાળું મૂકીને બાકીનું ન કલ્પે. [પ્રકોપગાથામાં કહે છે - છકાયની દયા વગરના, જિનપ્રવચન બહારના મુંડીયા, કપોતની જેમ ઘણું કહે છે જે નિરર્થક છે.]

● વિવેચન-૨૬૪ થી ૨૬૬ :-

બિદ્યાર્થે પ્રવેશેલા સાધુ પ્રત્યે જો કોઈ ગૃહસ્થ બોલે કે - બીજે જઈને ફરી પધારો, જેથી હું અમુક આહાર તૈયારી કરીને આપું, જો તેમ કરીને આપે તો ન કલ્પે કેમકે તે કર્મ ઔદેશિક થયું. આ જ વાત ક્ષેત્ર અને કાળના વિષયમાં ગાથાર્થવત્ સમજી લેવી. પૂર્વે વ્યાખ્યા કરી હોવાથી પુનરુક્તિ કરતાં નથી. અને જો દેવા નિધરિલ

સામાન્યથી સંકલ્પવાળું દ્રવ્ય હોય તો તે સર્વથા ન કલ્પે. જે કર્મ ઔદેશિક કૃતપાક ચાવદર્શિક હોય અને તેને પોતાને માટે કલ્પેલું હોય તો તે કલ્પે છે. [શંકા] આઘાકર્મિક અને કર્મ ઔદેશિકમાં શો ભેદ છે ? જે પહેલાંથી જ સાધુ માટે બનાવેલ હોય તે આઘાકર્મિક, જે પહેલાં રાંધેલું છતાં ફરીથી પાક કરવા વડે સંસ્કાર કરાય તે કર્મ ઔદેશિક છે.

૦ હવે પૂતિકાર કહે છે. પૂતિ ચાર પ્રકારે - નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવપૂતિ. નામ, સ્થાપના સુગમ છે. હવે દ્રવ્ય અને ભાવપૂતિ કહે છે -

● મૂલ-૨૬૭ થી ૨૭૦ :-

[૨૬૭] પૂતિકર્મ દ્રવ્ય અને ભાવ બે પ્રકારે છે. દ્રવ્યમાં છાણ વડે કહેવાતું ધાર્મિક દેષ્ટાંત છે. ભાવમાં બાદર અને સૂક્ષ્મ બે ભેદ છે.

[૨૬૮] દ્રવ્યપૂતિ - જે દ્રવ્ય ગંધાદિગુણે યુક્ત પણ પછી અશુચિ ગંધદ્રવ્યથી સહિત થવાથી પૂતિ છે, તેથી તેનો ત્યાગ કરાય છે.

[૨૬૯, ૨૭૦] હવે બે ગાથા વડે દેષ્ટાંત કહે છે, જે વિવેચનમાં છે.

● વિવેચન-૨૬૭ થી ૨૭૦ :-

પૂતિકર્મ - અશુચિ કરવું તે બે ભેદ છે - દ્રવ્યથી - જેનું દેષ્ટાંત અહીં અપાશે. ભાવથી - બાદર અને સૂક્ષ્મ. અહીં દ્રવ્યનું જે પૂતિકરણ તે દ્રવ્યપૂતિ કહેવાય. જે દ્રવ્યથી ભાવનું પૂતિકરણ થાય છે તે દ્રવ્ય છતાં ઉપચારથી ભાવપૂતિ કહેવાય છે. દ્રવ્યપૂતિનું લક્ષણ - જે દ્રવ્ય પ્રથમથી સુગંધીરૂપે છે, પણ અશુચિ ગંધ દ્રવ્યથી યુક્ત થતાં અશુચિ થાય છે. માટે તે ત્યજાય છે.

સમિલ્લ નામે નગર હતું. નગર બહાર ઉદ્યાન સભામાં દેવકૂલિકામાં માણિભદ્ર યજ્ઞ હતો. તે નગરમાં શીતળાનો રોગ થયો. કેટલાંકે યજ્ઞની માનતા માની કે - જો અમે ઉપદ્રવથી મુક્ત થઈશું તો એક વર્ષ સુધી આઠમ વગેરે તિથિને વિશે તમારી ઉદ્યાપનિકા કરીશું તેઓ કોઈપણ રીતે ઉપદ્રવ મુક્ત થયા. દેવશર્મા પૂજારીને આઠમ આદિ તિથિએ યજ્ઞના સભામંડપને છાણથી લીંપજે. અમે પવિત્ર સભામાં ઉજવણી કરીશું. પૂજારી કણબીને ત્યાં સવારમાં છાણ લેવા ગયો. નોકરે અજીર્ણ થવાથી દુર્ગન્ધી વિષ્ણા કરેલી, ઉપર ભેંસે આવીને છાણના પોદળા કર્યા. દેવશર્માએ તે ન જાણ્યું. તે છાણને તેમજ લઈને ચાલ્યો. સભાને લીંપી. ઉજવણી કરનારા આવ્યા. સભામાં દુર્ગન્ધ આવતી જાણીને પૂજારીને પૂછ્યું. લીંપણમાં વિષ્ણા છે તેમ જાણ્યું. સર્વે ભોજન અશુચિ થયું એમ જાણીને તેનો ત્યાગ કર્યો. લીંપણ ઉખેડી, બીજા છાણથી લીંપણ કર્યું. બીજા ભોજનાદિ પકાવ્યા.

સાર એ કે - વિષ્ણા ઉપરનું ભોજન તે દ્રવ્યપૂતિ છે.

● મૂલ-૨૭૧ થી ૨૭૬ :-

[૨૭૧] ઉદ્ગમ કોટિના અવયવ માત્રથી પણ મિશ્ર અશનાદિક શુદ્ધ છતાં પણ શુદ્ધ ચારિત્રને મલિન કરે છે, આ ભાવપૂતિ કહેવાય. [૨૭૨] આઘાકર્મ,

ઔદેશિક, મિશ્ર, બાદર પ્રાભૃતિકા, ભાવપૂતિ અને અધ્યવપૂરક એ ઉદ્ગમકોટિ કહેવાય. [૨૭૩] ભાવપૂતિ બે ભેદે - બાદર, સૂક્ષ્મ. તેમાં બાદરપૂતિ બે ભેદે - ઉપકરણમાં અને ભોજન પાનમાં. [૨૭૪] ચૂલો, તપેલી, કડછો, કડછી વડે મિશ્ર તે પૂતિ તથા શાક, મીઠું, હિંગ વડે જે મિશ્ર તે પણ પૂતિ, સંકામણ, સ્ફોટન, ઘૂમ પણ ભોજનપાન પૂતિ છે. [૨૭૫] ચૂલો અને તપેલી રાંધવાની વસ્તુને ઉપકારક છે, કડછી-કડછો આપવામાં આવતી વસ્તુને ઉપકાર કરે છે માટે તે દ્રવ્ય ઉપકરણ કહેવાય. [૨૭૬] ચૂલો અને તપેલી બંને આઘાકર્મી હોય તો પહેલા ત્રણ ભાંગામાં અકલ્પ્ય છે ત્યાં રહેલાનો નિષેધ છે બીજા સ્થાને રહેલની અનુજ્ઞા છે.

● વિવેચન-૨૭૧ થી ૨૭૬ :-

છ એ ગાથાનો ગાથાર્થ કહ્યો. હવે વૃત્તિમાંના ફક્ત વિશેષ કથન કહીએ છીએ - [૨૭૧] - આઘાકર્મના ભેદો બે પ્રકારે - વિશોધિકોટિ અને અવિશોધિકોટિ. અહીં અવિશોધિકોટિ લેવી. તેના એક જ અવયવ વડે પણ મિશ્રિત અશનાદિ, ઉદ્ગમાદિ દોષ રહિત હોવા છતાં અતિચાર રહિતને મલિન કરે છે. આવું અશનાદિ તે ભાવપૂતિ - [૨૭૨] મિશ્ર - સાધુ અને પાખંડીનું મિશ્ર હોય તે. હવે ભાવપૂતિના ભેદે - [૨૭૩] - બાદર ભાવપૂતિમાં બે ભેદ - ઉપકરણ વિષયક અને ભોજન-પાન વિષયક. તેમાં ભોજન-પાન પૂતિ કહે છે - - [૨૭૪] - ચૂલો, તપેલી, કડછો, કડછી સર્વે આઘાકર્મરૂપ જાણવા. તેના વડે મિશ્ર થયેલ શુદ્ધ અશનાદિ પણ પૂતિ કહેવાય. ચૂલો અને તપેલીના યોગ પૂર્વક રાંધીને કે તેની ઉપર સ્થાપીને પૂતિ થાય છે. આઘાકર્મવાળા શાક વગેરે દ્રવ્યો વડે મિશ્ર તે પણ પૂતિ કહેવાય. આઘાકર્મી ભોજનાદિથી ખરડાયેલ તપેલી આદિમાં શુદ્ધ અશનાદિ રાંધવા કે તેમાં મૂકવા આદિ પણ પૂતિ છે - [૨૭૫] - જેના વડે ઉપકાર કરાય તે ઉપકરણ.

ચૂલો અને તપેલીમાં રહેલા અશનાદિને આશ્રીને કલ્યાકલ્પ્ય. વિધિ કહે છે - અહીં ચૂલો અને તપેલી બંને આઘાકર્મી છે અથવા આઘાકર્મના પંકથી મિશ્રિત છે અથવા બેમાંથી કોઈ એક તેવું હોય તેના ચાર ભંગો છે - (૧) ચૂલો આઘાકર્મી તપેલી નહીં. (૨) ચૂલો આઘાકર્મી ન હોય, તપેલી હોય. (૩) બંને આઘાકર્મી હોય, (૪) બંને આઘાકર્મી ન હોય. આમાં પહેલાં ત્રણ ભંગો વિશે રાંધવા વડે કે તેની ઉપર રાખવા માત્રથી તે અશન પૂતિદોષ હોવાથી અકલ્પ્ય છે. તેનું વિષયના વિભાગ વડે કલ્યાકલ્પ્યપણું - ત્યાં રંધાય કે અન્યત્રથી લાવીને ત્યાં સ્થાપન કરાય તો તેવાનો નિષેધ છે. જો તે જ ભોજન અન્યત્ર રહેલ હોય તો તેની તીર્થકરાદિએ અનુમતિ આપેલ છે. પણ જો સાધુ માટે અન્યત્ર લઈ જવાયું હોય તો ન કલ્પે.

હવે ચૂલા વગેરે ઉપકરણનો પૂતિભાવ દેખાડવા માટે કહે છે -

● મૂલ-૨૭૭ થી ૨૮૦ :-

[૨૭૭] આઘાકર્મીરૂપ પંક વડે મિશ્ર ચૂલો અને તપેલી ઉપકરણપૂતિ

કહેવાય છે. ક્કડાનો અગ્રભાગ કે દંડ એ બેમાંથી એક આધાકર્મમાં હોય તો તે લાકડાનો હાથો પૂતિ છે. [૨૭૮] દર્વીછૂટ એટલે આધાકર્મની ક્કડછી વડે જે આપે તે આહારપૂતિ કહેવાય, આધાકર્મનો સ્પર્શ કરાવી પછી શુદ્ધનો સ્પર્શ કરાવી આપે તે પણ આહારપૂતિ કહેવાય. [૨૭૯] પોતાના માટે આરંભ કર્યા પછી જે આધાકર્મી એવા શાક, લવણ, હિંગ કે બીજું કંઈ સ્ફોટન જે તકાદિ મિશ્ર થયા હોય તે ભોજનપાન પૂતિ. [૨૮૦] આધાકર્મ સંક્રમાવીને જે રાંધ્યુ કે તેમાં કંઈ મિશ્ર થયું હોય તે ભોજનપાનપૂતિ કહેવાય. અંગારામાં વેસણ નાંખવાથી જે ધૂમાડો નીકળે તે ધૂમ કહેવાય, આ ધૂમાડા વડે વ્યાપ્ત જે તપેલી કે તક આદિ હોય તે પણ પૂતિ કહેવાય.

● વિવેચન-૨૭૭ થી ૨૮૦ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. હવે માત્ર વિશેષાર્થરૂપ વૃત્તિ જ નોંધેલ છે :-

[૨૭૭] આધાકર્મિક કર્મ વડે મિશ્ર - કેટલાંક શુદ્ધ અને કેટલાંક આધાકર્મી પદાર્થો વડે બનેલ. જે કારણે કર્મ સૂચક આધાકર્મી વડે યુક્ત છે, તેથી કરીને આધાકર્મીકર્મ મિશ્ર કહેવાય. ચૂલા અને તપેલી વડે બીજા પણ ઉપકરણનું પૂતિપણું જાણવું. પોતાના માટે તપેલીમાંથી કે ક્કડા વડે કાઢેલ હોય તો કલ્પે.

[૨૭૮] 'દર્વીછૂટ' ગાથામાં વિશેષતા :- આધાકર્મી ક્કડછી તપેલીમાંથી બહાર કાઢી હોય તો તે તપેલીમાં રહેલા અશનાદિ કલ્પે, ક્કડછી શુદ્ધ હોય પણ આધાકર્મી ભોજન હલાવેલ હોય, તેના કણીયા ચોટેલા હોય, તેવી ક્કડછીથી આપે, તો પણ આહાર પૂતિ કહેવાય. તે ક્કડછી કાઢ્યા પછી પણ તે તપેલીનું ન કલ્પે.

[૨૭૯] તકાદિપાકનો આરંભ પોતા માટે કરે પણ પછી આધાકર્મી મીઠું, હીંગ, રાય આદિ નાંખે તો તે ભક્તપાન પૂતિ કહેવાય.

[૨૮૦] આધાકર્મ જેમાં રાંધ્યુ હોય, તે બીજા વાસણમાં સંક્રમાવ્યુ. પછી મૂળ તપેલીને ત્રણ વખત સાફ ન કરી, તેમાં પોતાને માટે રાંધે કે બીજું કંઈ તેમાં નાંખે તો તે ભક્તપાનાદિ પૂતિ કહેવાય. ધૂમાડા વિનાના અંગારામાં વેસણ, હીંગ, જીરુ આદિ નાંખતા ધૂમાડો નીકળે તે વેસણાંગારધૂમ કહેવાય. ધૂમાડા વડે વ્યાપ્ત તપેલી કે તકાદિ પણ પૂતિ કહેવાય.

બાદરપૂતિ કહી હવે સૂક્ષ્મપૂતિ કહે છે -

● મૂલ-૨૮૧ થી ૨૮૯ :-

[૨૮૧] ઇંધણ, ધૂમ, ગંધ આદિ અવયવો વડે સૂક્ષ્મપૂતિ થાય છે. આ પૂતિ વર્જવી યોગ્ય છે ? એમ પૂછતા ગુરુ કહે છે - [૨૮૨] ઇંધણ, ધૂમ, ગંધાદિ અવયવોથી પૂતિ થતી નથી, જેઓ તેને પૂતિ માને છે તેમના મતે શુદ્ધિ થતી નથી. [૨૮૩] ઇંધણ, અગ્નિ અવયવ, ધૂમ, બાષ્પ, અણગંધ, સમસ્ત લોકને સ્પર્શે છે, તેથી તે સર્વને પૂતિ કહેવું પડશે.

[૨૮૪] શંકા-આમ કહેતા પૂર્વે કહેલ સૂક્ષ્મપૂતિનો અસંભવ થશે. તેથી

ઇંધણ અને ધૂમથી આ પૂતિ છે એમ સિદ્ધ થાય છે. [૨૮૫] હે પ્રાશ્નિક ! “ઇંધણાદિ ચારે વડે સૂક્ષ્મપૂતિ થાય છે” એ માત્ર પ્રરૂપણ છે, પરંતુ તે પૂતિનો ત્યાગ નથી. [૨૮૬] સાધ્ય અને અસાધ્ય એમ બે ભેદે કાર્ય હોય તેમાં સાધ્ય કાર્ય સાધી શકાય, અસાધ્ય નહીં. જે મનુષ્ય અસાધ્યને સાધ્યા કરે તે માત્ર કલેશ પામે, કંઈ સાધી ન શકે.

[૨૮૭] આધાકર્મના ભાજનનું પ્રસ્ફોટન કરીને ત્રણ કલ્પ ન કરે, તેવા ભાજનમાં ગ્રહણ કરેલ હોય તે સૂક્ષ્મપૂતિ છે. ઘોવા આદિથી તેનો પરિહાર થઈ શકે છે. [૨૮૮] આધાકર્મ ગ્રહણ કર્યા પછી પાત્ર ઘોવા છતાં પણ અવયવ રહિત ન થાય. કેમકે દ્રવ્ય વિના ગુણ ન હોય. એ પ્રમાણે શુદ્ધિ પણ ક્યાંથી હોય ? ન હોય. [૨૮૯] લોકમાં પણ દૂરથી આવેલા અપવિત્ર ગંધો પરિણામ પામતા દોષ ન પામે, દૂર રહેલા વિષકણીયા પણ મારતા નથી.

● વિવેચન-૨૮૧ થી ૨૮૯ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. હવે વૃત્તિની વિશેષતા માત્ર જ નિર્દેશેલ છે -

[૨૮૧] આધાકર્મ સંબંધી ઇંધણ, અંગારા, ધૂમ, ગંધ, બાષ્પ વડે મિશ્ર થયેલા શુદ્ધ અશનાદિ તે સૂક્ષ્મપૂતિ, તેનો આગમમાં નિષેધ નથી. નિષેધ કેમ નથી કર્યો ? [૨૮૨] ગાથાર્થ સ્પષ્ટ છે. [૨૮૩] હવે પ્રાશ્નિક પોતાના પક્ષનું સમર્થન કરે છે - [૨૮૪] ઇંધણાદિથી પૂતિ ન થાય તો પૂર્વે ગાથા-૨૬૭માં કહેલ સૂક્ષ્મપૂતિનો અસંભવ થશે. કેમકે બીજી સૂક્ષ્મપૂતિ જ નથી. ગુરુ કહે છે -

[૨૮૫] હે પ્રેરક ! તમે કહો છો તેમ ઇંધણાદિથી સૂક્ષ્મપૂતિ થાય જ છે, પણ અશક્ય પરિહાર હોવાથી તેનો ત્યાગ કર્યો નથી. [૨૮૬] સાધી શકાય તેવું કાર્ય સાધવું, તમારા જેવા અસાધ્યને સાધતા અવશ્ય કલેશ પામે. કેમકે તેનો ઉપાય જ વિદ્યમાન નથી. શંકા કરનાર બીજી સૂક્ષ્મપૂતિ બતાવી તેનો પરિહાર શક્ય છે તેવું સિદ્ધ કરે છે - [૨૮૭] કેટલાંક ઉદ્ધરેલા સૂક્ષ્મ આધાકર્મના અવયવોના મિશ્રણના સંભવથી ભાજનમાં સૂક્ષ્મપૂતિ થાય અને તેના પરિહાર ઘોવા વડે થાય તે તમારો જ મત છે. ગુરુ કહે છે - તારું કહેવું અયુક્ત છે. એ બાદરપૂતિ જ છે. આધાકર્મી સ્થૂળ કણીયાદિ સંબદ્ધ છે, માટે સૂક્ષ્મપૂતિ ન કહેવાય. [૨૮૮] વળી તે પાત્ર ઘોવા પછી પણ આધાકર્મી દ્રવ્યની ગંધની પ્રાપ્તિ થાય છે. દ્રવ્ય રહિત ગુણો સંભવે નહીં, તેથી પાત્ર ઘોવા પછી પણ તેમાં અવશ્ય કેટલાંક સૂક્ષ્મ અવયવો જાણવા. તેથી તારા મતે તેને સૂક્ષ્મપૂતિ કહીએ તો પણ તેનો પરિહાર ક્યાંથી થાય ? માટે પૂર્વે કહી તે જ સૂક્ષ્મપૂતિ છે, માત્ર પ્રરૂપણા પૂરતી છે, તેનો ત્યાગ ન થાય.

[શંકા] જે તે પરમાર્થથી સૂક્ષ્મપૂતિ છે, તો તેના અત્યાગથી અવશ્ય અશુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય, વળી તે સૂક્ષ્મપૂતિ પણ સમગ્ર લોકવ્યાપી છે તેથી કોઈપણ સ્થાને અશુદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે. [સમાધાન] ગંધાદિ પુદ્ગલો માત્રથી ચારિત્ર નાશ ન થાય, વળી લોકમાં પણ તે પ્રમાણે જોવાય છે. [૨૮૯] દૂરથી આવેલા અશુદ્ધિ ગંધ પુદ્ગલો અશુદ્ધિના

સ્પર્શરૂપ દોષને ઉત્પન્ન કરતા નથી. અથવા વિષ, મારણ થતું નથી. આધાકર્મ દોષ પણ થતો નથી.

હવે બાકીની ત્યાગ કરવા લાયક દ્રવ્યપૂતિને કહે છે -

● મૂલ-૨૯૦,૨૯૧ :-

[૨૯૦] શેષ દ્રવ્યો વડે જેટલું સ્પર્શ કરાયું હોય તેટલું પૂતિ કહેવાય છે, તેથી ત્રણ લેપ વડે પૂતિ થાય અને ત્રિગુણ કલ્પ કર્યો તે કલ્પ છે. [૨૯૧] ઇંધનાદિ ચારને છોડીને શેષ દ્રવ્યો પૂતિ હોય છે, તેનું પરિણામ ત્વક્ પ્રમાણ-ફોતરાથી આરંભીને જાણવું.

● વિવેચન-૨૯૦,૨૯૧ :-

[૨૯૦] ઇંધનાદિ સિવાયના શાક, મીઠું આદિ જેટલાં પ્રમાણમાં સ્પર્શિત હોય તેટલાં પ્રમાણમાં પૂતિ કહેવાય. ત્રણ લેપ - આધાકર્મી રાંધ્યાને દૂર કર્યા પછી તપેલીમાં ચોટેલું રહે, તે પછી બીજી બે વાર રાંધે ત્યાં સુધી પૂતિ એ ત્રણ લેપ ચોથી વખતે રાંધે તે પૂતિ નથી. જો ઘોચેલ હોય તો ત્રણ કલ્પે શુદ્ધ થાય. [૨૯૧] ઇંધણાદિ સિવાયના અશનાદિ દ્રવ્યો પૂતિ કરવામાં તત્પર જાણવા માત્ર ફોતરારૂપ અવયવથી સ્પર્શિત શુદ્ધ અશનાદિ પણ પૂતિ થાય છે.

હવે દાતારનું ઘર અને સાધુના પાત્રને આશ્રીને પૂતિમાં કલ્પાકલ્પ -

● મૂલ-૨૯૨ :-

પહેલે દિવસે આધાકર્મ જ છે, બીજા ત્રણ દિવસ સુધી પૂતિ હોય છે, તે ત્રણ પૂતિમાં ન કલ્પે. પાત્રને ત્રીજો કલ્પ આપે ત્યારે કલ્પે.

● વિવેચન-૨૯૨ :-

જે દિવસે આધાકર્મ કર્યું, તે ઘેર બીજા ત્રણ દિવસ સુધી પૂતિ છે. કુલ ચાર દિવસ તે ઘેર ન કલ્પે. સાધુનું પાત્ર પૂતિ થયા પછી ત્રીજો કલ્પ આપ્યા. પછી કલ્પે. - X - હવે આધાકર્મ અને પૂતિ જુદા જુદા કહી સમાપ્તિ કરે છે -

● મૂલ-૨૯૩નું વિવેચન :-

શ્રમણને માટે કરેલ જે આહાર, ઉપધિ, વસતિ આદિ સર્વે આધાકર્મ કહેવાય. શ્રમણ માટે કરેલ આધાકર્મ વડે મિશ્ર આહારાદિ, તે બધાં પૂતિ કહેવાય. હવે તેને જાણવાનો ઉપાય કહે છે -

● મૂલ-૨૯૪નું વિવેચન :-

શ્રાવકને ઘેર આવેલ સાધુને સંખડી આદિના ચિહ્નથી પૂતિની શંકા થાય તો શ્રાવક કે શ્રાવિકાને પૂછવું કે થોડાં દિવસો પૂર્વે સંખડી કે સંઘ ભોજન આપેલું કે તેમાં સાધુ નિમિત્તે કંઈ કરેલું જો તેવું જણાય તો ત્રણ દિવસની પૂતિ હોય, એમ જાણીને ત્યાગ કરવો. પછી ગ્રહણ થઈ શકે. અથવા પૂછ્યા વિના સ્ત્રીઓના સંલાપથી જાણવું પૂતિ જણાય તો ન કલ્પે.

o પૂતિદ્વાર કહ્યું, હવે મિશ્રજાત દ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૨૯૫ થી ૩૦૧ :-

[૨૯૫] મિશ્રજાત ત્રણ પ્રકારે છે - યાવદર્થિક, પાખંડીમિશ્ર, સાધુમિશ્ર. આ હજારના આંતરાવાળુ હોય તો પણ ન કલ્પે, ત્રણ કલ્પ કર્યા પછી કલ્પે. [૨૯૬] દુષ્કાળમાં, દુષ્કાળના ઉલ્લંઘન પછી, માર્ગના મથાળે કે યાત્રામાં કોઈ શ્રદ્ધાવાનું ગૃહસ્થ ઘણાં ભિક્ષાચર જાણીને મિશ્રજાત કરે.

[૨૯૭] યાવદર્થિકને માટે આ રાંધેલ નથી, તેથી ચતિને જે ઈચ્છિત છે તે તું આપ અથવા ઘણાં ભિક્ષાચરો આવ્યા હોવાતી અપૂરતું જાણીને કહે - "બીજું પણ રાંધ". [૨૯૮] પોતાને માટે રંધાતુ હોય અને પાખંડી માટે પણ રાંધ કહે તે પાખંડી મિશ્ર, નિર્ગ્રંથ માટે રાંધ કહે તે સાધુ મિશ્ર.

[૨૯૯] વિષ વડે મરેલાના માંસને ખાનાર મરે છે, તેના માંસને ખાઈને બીજો પણ મરે છે, એમ પરંપરાએ હજારો મરણ થાય છે. [૩૦૦] તે પ્રમાણે મિશ્રજાત પણ સાધુના સુવિશુદ્ધ ચારિત્રાત્માને હણે છે, તેથી હજારો પુરુષો પાસે ગયેલું પણ તે સાધુને ન કલ્પે. [૩૦૧] સાધુને આશ્રીને વિધિ - પાત્રને આંગળી વડે કે સૂકા છાણથી સાફ કરીને ત્રણ કલ્પ દેવા, પછી તડકામાં સૂકવીને તેમાં શુદ્ધાન્ન ગ્રહણ કરવું કોઈ કહે છે ચોથો કલ્પ દઈને સૂકવ્યા વિના ગ્રહણ કરવું.

● વિવેચન-૨૯૫ થી ૩૦૧ :-

ગાથાર્થ કહ્યા છે. હવે વૃત્તિગત વિશેષ હોય તે જ કહીએ છીએ - [૨૯૫] યાવદર્થિક - જે કોઈ ગૃહસ્થ કે અગૃહસ્થ ભિક્ષાચરો આવશે, તેમનું પણ થશે અને કુટુંબમાં પણ થઈ રહેશે એવી બુદ્ધિથી સામાન્યે કરીને એકદું રંધાય તે. પાખંડીમિશ્ર - કેવળ પાખંડીને યોગ્ય અને કુટુંબને યોગ્ય ભેગું રંધાય તે. સાધુમિશ્ર - માત્ર સાધુને અને પોતાને યોગ્ય ભેગું રંધાય તે. પાખંડીમાં શ્રમણ આવી જાય છે. હજાર આંતરા - એક બીજાને આપ્યું, બીજાએ ત્રીજાને આપ્યું, એ રીતે હજારના અપાય, મિશ્રજાતની ઉત્પત્તિ -

[૨૯૬] દુગ્રાસ - જેમાં દુઃખે કરીને ગ્રાસ મળે તે દુગ્રાસ - દુકાળ. તેમાં ભિક્ષાચરની અનુકંપાથી, ભૂખનું દુઃખ જાણીને, અરણ્યાદિથી નીકળવા કે પ્રવેશવારૂપ-મથાળુ, ત્યાં કોઈ શ્રદ્ધાવાનું ઘણાં ભિક્ષાચરોને જાણીને પૂર્વોક્ત મિશ્રજાતને કરે. [૨૯૭] યાવદર્થિક - કોઈ સ્ત્રી બીજી સ્ત્રીને નિષેધ કરે કે - આ જે કોઈ ભિક્ષાચર આવે તેને આપવા માટે રાંધેલ નથી અથવા બીજું પણ અધિક રાંધવા ગૃહનાયક સૂચવે તેને યાવદર્થિક મિશ્ર જાણી ત્યાગ કરવો. [૨૯૮] કુટુંબ માટે રાંધતી સ્ત્રીને કોઈ બીજો ગૃહનાયક પાખંડી માટે કે ત્રીજો કોઈ નિર્ગ્રંથને માટે અધિક નાંખ કહે તો તે પાખંડી કે સાધુમિશ્ર જાણવું.

[૨૯૯] કાલકૂટ વિષ ખાઈ કોઈ મરણ પામે, તેના માંસને કોઈ ખાય તે મરે, તેવી પરંપરા સંખ્યા વડે હજારો થાય, આ સહસ્રવેદ વિષનો પ્રભાવ છે તે. [૩૦૦] સહસ્રવેદ વિષ માફક યાવદર્થિકાદિ ત્રણે એકે બીજાને આપ્યું, એ પ્રમાણે હજારો

પુરુષોના અંતરે ગયા પછી પણ અતિ વિશુદ્ધ ચારિત્રરૂપી આત્માને હણે છે, માટે ન કલ્પે. [૩૦૧] કોઈ પ્રકારે મિશ્ર ગ્રહણ કરાયું હોય, પછી તેનો ત્યાગ કર્યો હોય, તેને ગાથાર્થ મુજબ શુદ્ધ કરે. આ પાત્ર પ્રક્ષાલન વિધિ સર્વત્ર અશુદ્ધ કોટિને ગ્રહણ કરવામાં જાણવો. —૦—૦— હવે સ્થાપના દ્વાર —

● મૂલ-૩૦૨ થી ૩૧૦ :- [ભાષ્ય-૩૪]

[૩૦૨] સ્વ સ્થાન અને પર સ્થાન એમ બે પ્રકારે સ્થાપના હોય છે, તેમ જાણવું. તેમાં દુધ આદિ પરંપર સ્થાપિત છે. હાથમાં રહેલ ભિક્ષા એક પંક્તિના ત્રણ ઘર સુધી જ સ્થાપના દોષના અભાવવાળી છે. - [૩૦૩] - ચૂલો કે અવચુલ્લ એ સ્થાનરૂપ સ્વસ્થાન છે, પિઠર-તપેલી એ ભાજનરૂપ સ્વસ્થાન છે. આ બંને સ્વસ્થાનમાં ચાર ભંગો થાય છે - [૩૦૪] - છબ્બક અને વારક આદિ અનેક પ્રકારે પર સ્થાન જાણવું. તેમાં સ્વ સ્થાનમાં પિઠર અને છબ્બક જાણવું. એ જ પ્રમાણે દૂર એટલે પર સ્થાનમાં જાણવું. - [૩૦૫] ક્ષીરાદિ પરંપરાથી પ્રત્યેક સ્થાન બે ભેદે છે - અનંતર અને પરંપર. તેમાં કર્તાએ જે અવિકારી દ્રવ્ય કર્યું હોય તે અનંતર છે. - [૩૦૬] - શેરડી, દુધ વગેરે વિકારી દ્રવ્ય છે, ઘી, ગોળ વગેરે અવિકારી દ્રવ્યો છે. તથા રસગંધાદિ પલટાઈ જવાના દોષથી ભાત અને દહીં પણ વિકારી છે. - [૩૦૭] અને [૩૦૮] બે ગાથામાં પરંપરા સ્થાપિત ક્ષીરાદિની ભાવના કરે છે, જે વિવેચનના દૃષ્ટાંતથી જાણવી.

[૩૦૯] રસ, કકાબ, પિંડગુલ, મલ્સ્યંડી, ખાંડ, સાકર આ બધાં પરંપરા સ્થાપન કહેાય છે, બીજે સ્થાને પણ યોગ્ય હોય તેમ જાણવું. [૩૧૦] ભિક્ષા ગ્રહણ કરનાર એક સ્થાને ઉપયોગ કરે અને બીજે બેમાં ઉપયોગ કરે ત્યારપછીના ઘેર ઉપાડેલી ભિક્ષા પ્રાભૃતિકા સ્થાપના કહેવાય.

● વિવેચન-૩૦૨ થી ૩૧૦ :-

સ્થાપના દ્વારની નવ ગાથાઓનો ગાથાર્થ કહ્યો. હવે વૃત્તિમાં રહેલ જે કંઈ વિશેષ છે, તેને જ માત્ર નોંધીએ છીએ —

[૩૦૨] સાધુ નિમિત્તે ઘી, ભોજનાદિ સ્થાપન કર્યા. તે સ્થાપના બે ભેદે — સ્વ સ્થાનથી, પર સ્થાનથી. તેમાં સ્વ સ્થાન તે ચૂલો, અવચુલ્લ વગેરે પર સ્થાન-વાંસની છાબડી, સૂંડલો વગેરે. તે દરેક બે ભેદે - અનંતર, પરંપર. સાધુ નિમિત્તે સ્થાપ્યા પછી જુદા વિકારને ન પામે તેવા ઘી આદિ તે અનંતર - સ્થાપિત. દુધ આદિ તે પરંપર સ્થાપિત. જેમકે દુધનું દહીં, ઘી, માખણ સુધી રૂપાંતર થાય. ત્યારે તે પરંપરા સ્થાપિત થાય છે. આ રીતે શેરડીનો રસ આદિ પણ જાણવા. એક પંક્તિમાં સાથે રહેલા ત્રણ ઘરમાં - ત્રણે ઘરે ગૃહસ્થના હાથમાં રહેલી ત્રણે ભિક્ષાને વિશે ઉપયોગનો અવકાશ સંભવે છે, તેમાં ત્રણ ઘર સુધી સ્થાપના દોષ નથી, પણ ચોથે ઘેર તે સ્થાપના કહેવાય છે. કેમકે તેમાં ઉપયોગનો અસંભવ છે. આ જ ગાથામાં ભાષ્યકાર કહે છે કે —

[૩૦૩] સ્વ સ્થાન બે ભેદે - સ્થાનથી, ભાજનથી. સ્થાન સ્વસ્થાન તે ચૂલો

અને અવચૂલો. ભાજનરૂપ સ્વસ્થાન તે થાળી, તપેલી આદિ છે. અહીં ચાર ભંગો છે — (૧) ચૂલા ઉપર સ્થાપેલ પણ તપેલીમાં નહીં. (૨) ચૂલા ઉપર સ્થાપિત નહીં પણ તપેલીમાં અન્ય સ્થાને સ્થાપિત, (૩) બંને ઉપર સ્થાપે, (૪) બંનેમાં પણ ન સ્થાપેલ [સુંડલાદિમાં સ્થાપિત] હવે પર સ્થાન કહે છે —

[૩૦૪] છાબડી, સુંડલો, ઘડી આદિ પરસ્થાન છે. અહીં આદિ શબ્દથી રસોઈવાળા વાસણ સિવાયના અને ચૂલા, ઓલા સિવાયના બધાં ભાજનોનું ગ્રહણ કરવું. અહીં પણ ચાર ભંગો છે — (૧) સ્વસ્થાન-સ્વસ્થાન, (૨) પરસ્થાન-પરસ્થાન. (૩) પરસ્થાન-સ્વસ્થાન, (૪) પરસ્થાન-પરસ્થાન. તેમાં સ્વસ્થાન એટલે ચૂલાદિ અને પિઠરને વિશે, પરસ્થાન-છાબડી આદિમાં. દૂર-એટલે ચૂલા અને ઓલા સિવાયનો બીજો પ્રદેશ. અહીં પણ ચાર ભંગો પૂર્વવત્ કહેવા. આ રીતે ગાથા-૩૦૨ના પૂર્વાર્ધને કહ્યો. હવે ક્ષીરાદિ પરંપરાનું વ્યાખ્યાન —

[૩૦૫] સાધુ નિમિત્તે સ્થાપન કરેલ સ્વસ્થાનગત અને પરસ્થાનગત દ્રવ્ય-ભોજન બે પ્રકારે જાણવું - અનંતર અને પરંપર અનંતર એટલે આંતરાનો અભાવ, વિકારરૂપ વ્યવધાન રહિતમાં. પરંપર - વિકારની પરંપરામાં. તેમાં કર્તાએ પોતાના માટે જે અવિકારી દ્રવ્ય એવા દહીં, ગોળ આદિનું સાધુ નિમિત્તે સ્થાપન કર્યું હોય તે અનંતર સ્થાપિત. ઉપલક્ષણથી દુધ વગેરે પણ જે દિવસે સાધુ નિમિત્તે સ્થાપ્યા તે જ દિને આપે તો દહીં આદિ વિકાર ન પામે માટે તે અનંતર સ્થાપિત છે. પણ જો તે વિકાર પામી દહીં આદિમાં પરિણમતા હોય તો પરંપરા સ્થાપિત કહેવાય. આ જ પ્રમાણે તે જ દિવસનો ઈક્ષુરસ તે અનંતર અને ગોળ આદિની તૈયારી હોય તો પરંપર સ્થાપિત છે હવે વિકારી અને અવિકારી દ્રવ્યો કહે છે —

[૩૦૬] શેરડી, દુધ આદિ વિકારી છે, તેનો ગોળ કે દહીં થાય છે. પણ ઘી-ગોળ અવિકારી છે. જેના રસાદિ પરિણમન પામે - કોહવાઈ જાય ઈત્યાદિ તે પણ વિકારી દ્રવ્ય છે. હવે પરંપરાસ્થાપિત દુધ આદિની ભાવના —

[૩૦૭,૩૦૮] કોઈ સાધુએ કોઈ ગૃહિણી પાસે દુધ માંગ્યું. તેણી બોલી — થોડીવાર પછી આપીશ. સાધુએ બીજા સ્થાને દૂધ પ્રાપ્ત કર્યું. પહેલા ઘેર સાધુએ દુધ ન લેતાં, તે સ્ત્રીએ ઋણના ભયથી દુધનું સ્થાપન કરી દહીં બનાવ્યું, જેથી તેણી તે સાધુને આપી શકે. સાધુએ દહીં ન લીધું. પછી માખણ બનાવ્યું. પછી ઘી બનાવ્યું. આ બધું સ્થાપના દોષથી દુષ્ટ હોવાથી સાધુને ન કલ્પે. પણ જો દુધ-દહીં-માખણ-ઘી આદિ પોતાને માટે કર્યા હોય તો સાધુને કલ્પે છે. જો કે ઘી પોતાના દેશોન પૂર્વકોટિ સુધી રહે. કેમકે પૂર્વકોટિ પછી ચારિત્ર છે નહીં અને દેશોન એટલે કહ્યું કે આઠમે વર્ષે ચારિત્ર ગ્રહણ કરે તે આઠ વર્ષ તેમાંથી ઘટે છે. એ જ પ્રમાણે ગોળ આદિ અવિનાશી દ્રવ્યનું પણ જેમ ઘટે તેમ સ્થાપનાકાળનું પરિમાણ જાણવું. આ પ્રમાણે પરંપરા સ્થાપિત દુધ આદિ કહ્યા. હવે પરંપરા સ્થાપિત ઈક્ષુ રસાદિ કહે છે—

[૩૦૯] કોઈ સાધુએ પ્રયોજનવશ કોઈની પાસે ઈક્ષુરસ માંગ્યો, ત્યારે તેણે

થોડીવાર પછી આપવા સ્વીકાર્યુ સાધુને તે બીજા સ્થાને પ્રાપ્ત થયો પહેલો ગૃહસ્થ ઋણથી ભય પામ્યો હોય તેમ તે રસની ચાવત્ સાકર કરી. અહીં ઉત્તરોત્તર જે સ્વરૂપ પર્યાયો પ્રાપ્ત કરાવવા પૂર્વક રાખી મૂકાતા પદાર્થોની સ્થાપના તે પરંપરા સ્થાપના જાણવી. આ પ્રમાણે બીજા દ્રવ્યોમાં પણ આવી પરંપરા સ્થાપના ઘટતી હોય તે કહેવી. જ્યાં સુધી આ સ્થાપના દ્રવ્યો ગૃહસ્થે પોતાના માટે કર્યા હોય ત્યાં સુધી સાધુને કલ્પે પણ આરંભ કર્યો હોય તો ન કલ્પે.

હવે ગાથા-૩૦૨ના હૃથગય ઘરંતરની વ્યાખ્યા -

[૩૧૦] ભિક્ષાગ્રહણ કરનાર સાધુ એક ઘરને વિશે ઉપયોગ કરે છે, બીજો સાધુ બે ઘરને વિશે ઉપયોગ કરે છે, તે ત્રણ ઘરમાં ઉપયોગનો સંભવ હોવાથી સ્થાપના દોષ નથી. ત્રણ ઘર પછી સાધુને માટે ઉપાડેલી જે ભિક્ષા તે પ્રાભૃતિકા સ્થાપના કહેવાય છે.

સ્થાપના દ્વાર કહ્યું, હવે પ્રાભૃતિકા દ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૩૧૧ થી ૩૧૯ :- [ભાષ્ય-૩૫,૩૬]

[૩૧૧] પ્રાભૃતિકા પણ બાદર અને સૂક્ષ્મ બે ભેદે છે, એમ જાણવું. તે દરેકના પણ અવષ્કલ અને ઉત્ત્વષ્કલ એમ બંને ભેદ છે. તે વિશે સિદ્ધાંતમાં પુત્રી વિવાહનું દેષ્ટાંત છે. - [૩૧૨,૩૧૩] હું રૂની પૂણી કાંતું છું તેથી પછી આપીશ, તો માટે તું ૨૬ નહીં, ૧૫ વચન સાધુ સાંભળે તો ત્યાં આરંભ જાણી ન જાય. અથવા “અન્ય કાર્ય માટે ઉઠેલી હું તને કંઈક આપીશ” એમ સાંભળી સાધુ ત્યાગ કરે અથવા પુત્ર જોલે કે - કેમ હવે તું નહીં ઉઠે ? સાધુના પ્રભાવથી અમે પણ પામશું. [૩૧૪,૩૧૫] હે પુત્ર ! તું વારંવાર ન જોલ. અહીં પરિપાટીક્રમે સાધુ આવશે, તેને માટે ઉઠીશ ત્યારે તને આપીશ. આવું વચન સાંભળી સાધુ તેનો ત્યાગ કરે. અથવા બાળક સાધુને ખેંચીને પોતાને ઘેર લઈ જાય, યથાર્થ હકીકત જાણી સાધુ ત્યાં ન જાય. આ બધી સૂક્ષ્મ પ્રાભૃતિકા જાણવી. હવે અવષ્કલરૂપ બાદર પ્રાભૃતિકા કહે છે -

[૩૧૭] સ્થાપન કરેલ વિવાહનો દિવસ સાધુ સમુદાય આવ્યા પહેલા થઈ જશે, એમ વિચારીને ઉત્સર્પણ કરે. પ્રાભૃતિકા કરનારને કહે છે - તેને સરળ માણસ પ્રગટ કરે છે અને સરલ ન હોય તેવો માણસ બીજું કરે છે. [૩૧૮] વિવાહાદિ પ્રકૃત, મંગળને માટે પુન્યને અર્થે એમ બે પ્રકારે અવષ્કલિત છે. એ જ પ્રમાણે ઉષ્કલિત પણ છે. તેમાં આ શું છે ? પૂછીને, ગૃહસ્થ કહે પછી તેનો સાધુ ત્યાગ કરે. [૩૧૯] જેઓ પ્રાભૃતિકા ભક્તને ખાય છે, અને તે સ્થાનથી પાછો ફરતો નથી તે મુંડ લુંચિત વિલુંચિત કપોતની જેમ નિરર્થક જ ભટકે છે.

● વિવેચન-૩૧૧ થી ૩૧૯ :-

ગાથાર્થ કહ્યો છે. હવે વૃત્તિગત વિશેષ કથન માત્ર જ નોંધીએ છીએ - [૩૧૧] પ્રાભૃતિકા બે ભેદે - બાદર અને સૂક્ષ્મ. તે પ્રત્યેકના બે ભેદ - (૧) અવષ્કલ

એટલે અપસર્પણ - પોતાના કાર્યમાં પ્રાપ્ત થતા અમુક કાળની અવધિ પહેલા કાર્ય કરવું. (૨) ઉત્ત્વષ્કલ એટલે ઉત્સર્પણ - કાર્યની નિયત વેળા પછી કાર્ય કરવું તે. તેમાં પહેલાં બાદર પ્રાભૃતિકાને કહે છે - પુત્રી કે પુત્ર સંબંધી વિવાહને પહેલાં કે પછી રાખવા. જેથી સાધુ વિહાર કરીને આવેલા સાધુ ચાલ્યા ન જાય અથવા વિહાર કરીને તે સ્થાને પહોંચી શકે. જેથી શ્રાવકને ભોજનાદિના દાનમાં સાધુ ઉપકારક થઈ શકે. આ રીતે વિવાહને પહેલાં કે પછી રાખતા જે ભોજનાદિ રંધાય તે બાદર પ્રાભૃતિકા કહેવાય.

હવે અપસર્પણરૂપ સૂક્ષ્મ પ્રાભૃતિકાને ભાષ્યકાર બે ગાથા વડે કહે છે - કાંતતી એવી સ્ત્રી ભોજન માંગતા પોતાના પુત્રને કહે - હાલ હું રૂની પૂણીને કાંતું છું, પછી તને ખાવા આપીશ, તું ૨૬ નહીં. એવામાં આવી ચઢેલ સાધુ ત્યાં ભિક્ષા ન લે, જેથી સાધુ નિમિત્તે હાથ ધોવા આદિરૂપ આરંભ ન થાય. અહીં સાધુ નિમિત્તે પહેલાં ઉઠીને બાળકને ભોજન આપવું તે અવસર્પણ કહેવાય. શેષ કથન ગાથાર્થ મુજબ જાણવું. તે દરેકમાં “મને અવસર્પણરૂપ સૂક્ષ્મ પ્રાભૃતિકા દોષ ન લાગે” એમ સમજી સાધુ ભોજન ત્યાગ કરે. હવે ઉત્સર્પણરૂપ પ્રાભૃતિકાને કહે છે -

[૩૧૪,૩૧૫] કોઈ ગૃહિણી ભોજન માંગતા પુત્રને કહે કે - હે પુત્ર ! તું વારંવાર ન જોલ. સાધુ આવશે ત્યારે હું ઉઠીશ, તને ભોજન આપીશ. આ અવસરે આવેલા સાધુ આવું વચન સાંભળી તે ઘરનો ત્યાગ કરે. જેથી તેને ઉત્સર્પણરૂપ પ્રાભૃતિકા દોષ ન લાગે. સાધુ માટે તે બાળકને મોડું કરે છે તેને ઉત્સર્પણ કહે છે અથવા બાળક સાધુને પોતાના ઘર તરફ ખેંચે ત્યારે બાળકને પૂછતાં તે સાચું કહી દે, તો સાધુ ત્યાં ન જાય. આ સૂક્ષ્મ પ્રાભૃતિકા કહી.

હવે અપસર્પણરૂપ બાદર પ્રાભૃતિકાને ફરી કહે છે -

[૩૧૬] સાધુ સમુદાય આવી ગયા પછી કે આવતો જાણીને શ્રાવક પુત્રાદિનો વિવાહ પહેલા કરે શા માટે ? સાધુ સમુદાયને સંખડીને વિશે મોદકાદિ, ચોખાનું ઘોવાણાદિ આપવા માટે. હવે ઉત્સર્પણ બાદર પ્રાભૃતિકા કહે છે -

[૩૧૭] સાધુ સમુદાયના આવ્યા પહેલાં વિવાહનો દિવસ આવી જશે તેમ જાણીને વિવાહનું ઉત્સર્પણ કરે અર્થાત્ વિવાહ પાછા ઠેલે. સાધુના આવવાના અવસરે કરે, જેથી વિવાહ સંબંધી દ્રવ્ય વહોરાવી શકે.

હવે આ બંને પ્રાભૃતિકા કરનારાને કહે છે -

તે અવસર્પણ, ઉત્સર્પણરૂપ બંને પ્રકારની પ્રાભૃતિકાને ઋજુ માણસ પ્રગટ કરી દે છે. બીજા તે કાર્ય કોઈ ન જાણે તેમ કરે છે. પ્રગટ હોય તો તે લોકપરંપરાએ જાણીને તેનો ત્યાગ જ કરે. અપ્રગટ હોય તો નિપુણ રીતે શોધીને ત્યાગ કરે છતાં ન જાણી શકે તો પરિણામ શુદ્ધિને લીધે દોષ ન લાગે.

[૩૧૮] વિવાહાદિને પહેલાં કે પછી શા માટે કરે ? સાધુના ઘેર પગલા થાય અને દાન અપાય તે મંગલને માટે છે, એમ ધારીને અથવા પુન્ય થાય તે માટે.

સાધુએ તે જાણીને બાદર પ્રાભૃતિકા દોષના પ્રસંગનો ત્યાગ કરવો. જેઓ નથી કરતા, તેમને દોષ લાગે છે, તે કહે છે - [ગાથા-૩૧૯નો અર્થ જુઓ, વ્યાખ્યા પૂર્વે કહેલ છે.] હવે પ્રાદુષ્કરણ દ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૩૨૦ થી ૩૨૫ :-

[૩૨૦] જેના મસ્તકના કેશ લોચ વડે વિરલ છે, તપ વડે કૃશ થયેલા, મલિનશરીરી, યુગમાત્રદષ્ટિવાળા, અત્વરિત, અચપળ, પોતાને ઘેર આવતા [૩૨૧] કોઈ સાધુને જોઈને સંવેગ પામેલી કોઈ શ્રાવિકા ધમાં ભોજનપાન ગ્રહણ કરીને નીકળી, તે જોઈ તે સાધુ પણ નીકળી ગયા. [૩૨૨] નીચા દ્વારવાળા આ ઘરમાં એપણા શુદ્ધ નહીં થાય એમ ધારીને નીકળી જતાં સાધુને જોઈ, તે ગૃહિણી ઘણી ખેદ પામી. [૩૨૩] ત્યારે ચરણ-કરણના પ્રમાદી એવા બીજા સાધુ ત્યાં આવ્યા, તેણે તે ભિક્ષા ગ્રહણ કરી, ત્યારે ગૃહિણીએ પ્રશ્ન પૂછતા, તે સાધુએ આલોક-પરલોક સંબંધી કહ્યું. તેમાં આલોકનો ત્યાગ કરીને કહ્યું કે - [૩૨૪] એપણાસમિતિવાળા સાધુ નીચે દ્વારવાળા ઘેર ભિક્ષાને ઈચ્છતા નથી. જો તું મને પૂછે કે - તમે કેમ ગ્રહણ કરી ? તો કહું છું કે - હું લિંગોપજીવી છું. [૩૨૫] સાધુના ગુણ અને એપણા સાંભળી હર્ષિત થયેલી તેણીએ તેમને ભોજન-પાન આપ્યું. તેના ગયા પછી ત્રીજા સાધુ આવ્યા. તેને પૂછવાથી તે સાધુ બોલ્યા કે - તેઓ બંને માયા વડે ચાલે છે, અમે તો વ્રતનું આચરણ કરીએ છીએ.

● વિવેચન-૩૨૦ થી ૩૨૫ :-

આ એક દષ્ટાંત જ છે મૂળમાં લખ્યું તેનો થોડો વિસ્તાર વૃત્તિમાં કરેલો છે, વિશેષ એટલું જ કે - ત્રીજો સાધુ જે આવેલો તો દીર્ઘ સંસારના પરિભ્રમણના ભયને ન ગણકારતો અને ધર્મરહિત એવો સાધુ આવ્યો. તેણે જવાબ એવો આપ્યો કે પૂર્વે આવેલ જે સાધુએ ભિક્ષા ન લીધી તે માયા વડે વિચરે છે તારા ચિત્તના વશીકરણ માટે તેણે ભિક્ષા લીધી નથી. આવા ઘણાં માયા-કપટવાળા વ્રતો અમે પણ પહેલાં આચરેલા હતા. પણ હવે અમે એવી માયા છોડી દીધી છે. પ્રાદુષ્કરણ વિશે વિશેષ :-

● મૂલ-૩૨૬ થી ૩૩૩ :-

[૩૨૬] પ્રાદુષ્કરણ બે ભેદે છે - પ્રગટકરણ અને પ્રકાશકરણ. તેમાં પ્રગટ એટલે સંકામણ વડે પ્રગટ કરવું તે અને પ્રકાશકરણ - ભીંતમાં દ્વાર પાડવું કે ભીંતને મૂળથી છેદીને [૩૨૭] અથવા રત્ન, પ્રદીપ કે જ્યોતિ વડે પ્રકાશ કરવો તે. સાધુને આવું પ્રકાશન ન કલ્પે, પણ ગૃહસ્થે પોતા માટે કર્યું હોય તો કલ્પે. વળી દોષિત આહાર વાપર્યા પહેલાં પરઠવવો પછી તેમાં ત્રણ કલ્પ કર્યા વિના લેવો ન કલ્પે. [૩૨૮] તેમાં યુલ્લી સંક્રમણ-સંચારિમા યુલ્લી તથા સાધુને ઉદ્દેશીને પહેલેથી જ બહાર કરેલી યુલ્લી, તથા તે વખતે કરેલી એમ ત્રણ પ્રકારે યુલ્લી છે. તેમાં કદાચ ગૃહસ્થો રાંધે તો ઉપધિપૂતિ અને પ્રાદુષ્કરણ બે દોષ લાગે.

[૩૨૯] હે સાધુ ! “તમે અંધકારમાં ગૌચરી નથી લેતા, તેથી બહાર

યુલ્લી ઉપર રાંધ્યુ.” આવું વચન સાંભળી તે આહારને સાધુ ન લે. અથવા પૂછીને, તેમ જાણીને ત્યાગ કરે. [૩૩૦] પ્રાદુષ્કરણ ગૃહસ્થને પોતા માટે કઈ રીતે સંભવે ? ઘરમાં માખી કે ઉકળાટ હોય, બહાર ઘણો પવન, પ્રકાશ અને સમીપપણું હોય એમ વિચારી આહારનું પ્રાદુષ્કરણ ગૃહસ્થ પોતા માટે કરે તો તે આહાર ગ્રહણ કરવો આ કલ્પ્યાકલ્પનો વિકલ્પ છે.

[૩૩૧] હવે પ્રકાશકરણને સ્પષ્ટ કરે છે - ભીંતમાં છિદ્ર કરે, દ્વારને વધારે કે બીજું કરે, છાદનને દૂર કરે, દેદીપ્યમાન રત્નને સ્થાપન કરે. [૩૩૨] અથવા જ્યોતિ કે પ્રદીપને કરે તે પ્રમાણે પ્રાદુષ્કરણ કહે અથવા પૂછવાથી સાધુ જાણે તો આહાર ન કલ્પે. પણ ગૃહસ્થ બધું પોતાને માટે કરે તો જ્યોતિ અને પ્રદીપના પ્રકાશથી કરેલા પ્રગટપણાને વર્જન કલ્પે. [૩૩૩] પ્રગટકરણ કે પ્રકાશકરણ કર્યા છતાં સહસા કે અનાભોગથી ગ્રહણ કરેલું હોય તે પરઠવીને તે પાત્રમાં કલ્પ કર્યા વિના પણ બીજું શુદ્ધ ગ્રહણ કરે.

● વિવેચન-૩૨૬ થી ૩૩૩ :-

ગાથાર્થ કહેલ છે. હવે વૃત્તિમાં રહેલ જે કંઈ વિશેષ કથન છે તે જ નોંધીએ છીએ - [૩૨૬] પ્રગટકરણ - અંધકારમાંથી દૂર કરીને બહાર પ્રકાશમાં સ્થાપન કરવું. પ્રકાશકરણ - અંધકારવાળા સ્થાનમાં રહેલા ઓદનાદિને ભીંતમાં છિદ્ર કરવા વડે પ્રગટ કરવું. પ્રગટકરણ - અંધકારમાંથી બીજે સ્થાને સંક્રમાવવા વડે પ્રગટ કરવું તે. પ્રકાશકરણ - ભીંતમાં છિદ્ર પાડવા વડે કે મૂળથી જ ભીંતને છેદવા વડે કે નવું દ્વાર મૂકવું આદિ. [૩૨૭] પદ્મરાગાદિ રત્ન વડે કે દીવા વડે, સળગતા અગ્નિ વડે પ્રકાશ કરે તો સાધુને ન કલ્પે. તેમાં અપવરાદ એ કે - ગૃહસ્થે પોતા માટે કર્યું હોય તો કલ્પે. પણ જ્યોતિ કે પ્રદીપ તો તેના માટે કરે તો પણ સાધુને આહાર લેવો ન કલ્પે. કેમકે તેમાં તેઉકાયનો સ્પર્શ છે. હવે સાધુના પાત્રને આશ્રીને વિધિ -

સહસાકારે પ્રાદુષ્કરણ દોષથી વ્યાપ્ત એવું ભોજન-પાન કોઈ પ્રકારે ગ્રહણ થઈ જવા પામે તો પણ પરઠવ્યા પછી લેપાદિથી ખરડાયેલ પાત્રને જળથી ધોવારૂપ કલ્પ કર્યા વિના બીજું શુદ્ધ દ્રવ્ય લેવું કલ્પે.

[૩૨૮] યુલ્લી ત્રણ પ્રકારે - સંચારિમા - ઘરમાં હોય તો પણ બહાર લાવી શકાય, સાધુ માટે પહેલેથી બહાર કરી રાખેલ તે બીજી યુલ્લી, સાધુના નિમિત્તે જે બહાર કરે તે ત્રીજી યુલ્લી. ત્રણમાં કોઈપણ ઉપર ગૃહસ્થો રાંધે તો બે દોષ લાગે - ઉપકરણપૂતિ અને પ્રાદુષ્કરણ. જો દેવ વસ્તુ યુલ્લી ઉપરથી ઉતારી લીધી હોય તો માત્ર પ્રાદુષ્કરણ દોષ લાગે.

[૩૨૯] પ્રાદુષ્કરણ કરનાર સ્ત્રી સરળ હોય તો આમ બોલે - હે સાધુ ! તમે અંધારામાં ભિક્ષા નથી લેતા માટે અમે બહાર યુલ્લી બનાવી રાંધ્યુ છે. તે સાંભળી સાધુ તે દ્રવ્યને તજે. પ્રાદુષ્કરણની શંકા હોય તો સાધુ સામેથી પણ પૂછે કે આહાર બહાર કેમ રાંધ્યો ? તો તે આહાર ન કલ્પે. ગૃહસ્થ પોતાના માટે તે યુલ્લો બહાર

કરે કે બહાર રાંધે તેવું કહ્યું, તે કઈ રીતે બને ?

[૩૩૦] ઘરમાં માખીઓ હોય, ઘણી ગરમી હોય, અંધકાર હોય અને રસોઈ સ્થાનથી ભોજન સ્થાન દૂર હોય, બહાર પવન હોય, પ્રકાશ હોય, ભોજન સ્થાન નીકટ હોય, માટે બહાર રાંધે તો સાધુને તે આહાર કલ્પે. એ રીતે પ્રકટીકરણમાં કલ્પ-અકલ્પ વિધિ કહ્યો. હવે પ્રકાશકરણને સ્પષ્ટ કરે છે -

[૩૩૧,૩૩૨] પ્રકાશ કરવા માટે ભીંતમાં છિદ્ર કરે, નાના દ્વારને મોટું કરે કે બીજું દ્વાર બનાવે, ઘરની ઉપરનું છાપરું દૂર કરે. દેદીપ્યમાન રત્નને સ્થાપે. અથવા જ્યોતિ કે દીપકને કરે. એ પ્રમાણે ઘરઘણી પોતે જ પ્રાદુષ્કરણને કહે કે સાધુ પૂછતાં જણાવે તો આવું પ્રાદુષ્કરણદોષ દુષ્ટ સાધુને તેવું ન કલ્પે. શેષ કથન પૂર્વવત્ છે. હવે ગાથા-૩૨૭ના શેષ પદો -

[૩૩૩] પ્રગટકરણ કે પ્રકાશકરમ કરતાં જે અગ્નિ સહસાત્કારથી કે અનાભોગથી ગ્રહણ થઈ જવા પામેલ હોય તે પરઠવીને ત્યાગ કરે. પછી તે પાત્ર થોડું પણ ખરડાયેલ હોય તો જળથી પ્રક્ષાલન રૂપ કલ્પ કર્યા વિના પણ તે પાત્રમાં બીજું શુદ્ધ અગ્નિ ગ્રહણ કરે, કેમકે વિશોધિકોટિ હોવાથી દોષ નથી.

પ્રાદુષ્કરણ દ્વાર કહ્યું. હવે કીત દ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૩૩૪ થી ૩૩૬ :-

[૩૩૪] કીતકૃત પણ દ્રવ્ય અને ભાવથી બે પ્રકારે છે - તે પ્રત્યેકના બબ્બે ભેદ છે - આત્મકીત, પરકીત. તેમાં પરદ્રવ્ય સચિતાઈ ત્રણ ભેદ છે. [૩૩૫] આત્મકીત દ્રવ્યથી અને ભાવથી બે ભેદે છે. દ્રવ્ય - ચૂર્ણાદિ, ભાવથી બીજાને માટે કે પોતાને માટે જ. [૩૩૬] આત્મદ્રવ્યકીતનું વિસ્તારથી વિવરણ - નિર્માલ્ય, ગંધ, ગુણિકા, ચંદન અને પોત વગેરે આત્મદ્રવ્ય કીત છે, તેમાં જે ગ્લાનતા થાય તો શાસનનો ઉદ્ગ્રહ થાય. નીરોગી થાય તો ચાટુકરી થાય અને તેમ થવાથી અધિકરણ લાગે.

● વિવેચન-૩૩૪ થી ૩૩૬ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. હવે વૃત્તિગત વિશેષતા-માત્રની જ નોંધ કરીએ છીએ -

[૩૩૪] ખરીદવું તે કીત. તે કીત વડે કૃત - નીપજવેલ તે કીતકૃત - ખરીદ કરેલું. કીત બે ભેદે છે - દ્રવ્યથી, ભાવથી. દ્રવ્યકીત, ભાવકીત આ બંને પણ બે ભેદે છે - આત્મકીત, પરકીત. તેથી આત્મદ્રવ્યકીત આત્મભાવકીત, પરદ્રવ્યકીત, પરભાવકીત ચાર ભેદો થયા.

(૧) આત્મદ્રવ્યકીત - દ્રવ્યના પુષ્કળ દાનથી ગૃહસ્થને વશ કરીને તેની પાસેથી જે ભક્તિાઈ ગ્રહણ કરાય તે. (૨) આત્મભાવકીત - પોતે જ ભોજનાદિ માટે ધર્મકથાદિ વડે ગૃહસ્થને વશ કરી ભોજનાદિ પ્રાપ્ત કરે. (૩) પરદ્રવ્યકીત - ગૃહસ્થ સાધુ નિમિત્તે દ્રવ્ય જે ગ્રહણ કરે તે (૪) પરભાવકીત - બીજાએ સાધુ નિમિત્તે પોતાનું વિજ્ઞાન દેખાડી. બીજાને વશ કરીને તેની પાસેથી ગ્રહણ કરેલ. -૦- પહેલાં

પરદ્રવ્યકીતનું સ્વરૂપ-ગૃહસ્થ સંબંધી દ્રવ્ય પ્રકારે - સચિત, અચિત, મિશ્ર.

પરદ્રવ્યકીત કહ્યું હવે ત્રણ ભેદને સામાન્યથી કહે છે -

[૩૩૫] આત્મદ્રવ્યકીત - ચૂર્ણાદિ વડે, તે આગળ કહેશે. આત્મભાવકીત અને પરભાવકીતનો સામાન્ય અર્થ મૂલ-૩૩૪ની વૃત્તિમાં કહેલ જ છે. આ પ્રમાણે ત્રણ ભેદ સામાન્યથી કહ્યા. હવે આત્મદ્રવ્યકીતનો વિસ્તાર -

[૩૩૬] નિર્માલ્ય - તીર્થાદિમાં રહેલ પ્રભાવશાળી પ્રતિભાની શેષા, ગંધ-પટવાસાદિ સુગંધી પદાર્થ, ગુણિકા-રૂપ પરાવર્તનાદિકારી ગુણિકા. વર્ણક-ચંદન. પોતાનિ - બાળકને લાયક વસ્ત્રના ટુકડા આદિ. કંડક-તાવિજાદિ. આ બધું આત્મદ્રવ્યકીત છે. આવા દ્રવ્યો ઈર્ષ્ય ગૃહસ્થને વશ કરી, તેની-પાસેથી ભોજનાદિ ગ્રહણ કરવા. આમાં દોષ શો ? જો તે દેવાથી દેવયોગે ગ્લાનતા આવે તો “સાધુએ મને માંદો પાડ્યો” એવી શાસનમલિનતા થાય. જો નીરોગી થાય તો સર્વદા સર્વલોક સમક્ષ સાધુના ગુણગાન કરશે. તેનાથી સાધુ તે પાપકાર્યમાં વધારે પ્રવૃત્તિ કરશે, તેનાથી બીજા ગૃહસ્થો પણ આવી ચાચના કરશે.

હવે પરભાવકીતનું વિવરણ કરે છે -

● મૂલ-૩૩૭ થી ૩૩૯ :-

[૩૩૭] નાના ગાયના વાડા આદિમાં મંખાદિ સાધુ માટે ઉત્પાદન કરી નિમંત્રણ કરે તે પરભાવકીત કહેવાય છે. તેમાં કીતકૃત, અભિહૃત, સ્થાપિત એ ત્રણ દોષ લાગે. [૩૩૮,૩૩૯] દેષ્ટાંત છે, વિવેચનમાં જોવું.

● વિવેચન-૩૩૭ થી ૩૩૯ :-

નાનું ગોકુળ, નગર આદિમાં મંખ - જે લોકોને પટ્ટ દેખાડીને આવર્ષે છે. આદિ શબ્દથી તેવા પ્રકારના બીજા પણ ગ્રહણ કરવા. તે મંખાદિ ભક્તિ વશ થઈ સાધુને માટે જે ઘી, દુધાદિનું ઉત્પાદન કરે, તેનું નિમંત્રણ કરે, તેને પરભાવ કીત કહે છે. આવા પરભાવકીતથી ત્રણ દોષ લાગે. (૧) કીત દોષ, (૨) અભ્યાન્ય ઘરથી આણે તે અભ્યાહત દોષ, (૩) લાવીને સાધુ નિમિત્ત એક સ્થાને સ્થાને તે સ્થાપિત દોષ. તેવું ભોજન-પાન સાધુને ન કલ્પે.

દેષ્ટાંત - શાલિગ્રામ નામે ગામ હતું. ત્યાં દેવશર્મા નામે મંખ હતો. તેના ઘેર કોઈ વખતે સાધુ વર્ષાકાળ રહ્યા. સાધુની ક્રિયા અને રાગ-દ્વેષ રહિતતા જોઈને મંખ સાધુની ભક્તિમાં તત્પર થયો. તેને થયું કે સાધુ મારે ઘેર ભક્તિાઈ ગ્રહણ કરતા નથી, બીજેથી અપાવું તો પણ ગ્રહણ નહીં કરે. તેથી વર્ષાકાળ બાદ તેઓ જ્યાં જશે, ત્યાં તેમને ભોજનાદિ અપાવીશ. સાધુ જે દિશા તરફ જવાના હતા, ત્યાં મંખે જઈને લોકોને પટ દેખાડી વશ કર્યા. લોકો તેને ઘી, દુધ આપવા લાગ્યા. તેણે કહ્યું - હું માંગુ ત્યારે મને આપજો. સાધુ વર્ષાકાળ બાદ નીકળ્યા. મંખે પોતાને ગોપવીને પૂર્વોક્ત ઘી, દુધ માટે નિમંત્રણ કરી. સાધુઓને છત્રસ્થતાને લીધે દોષ ન જણાયો. આહારને શુદ્ધ જાણી ગ્રહણ કર્યો. તેમાં તેઓને દોષ ન લાગ્યો. કેમકે શક્તિ પ્રમાણે

પરિભાવનાથી આજ્ઞા આરાધના કરી. પરંતુ જો કદાચ આવું અશુદ્ધ કોઈ પ્રકારે જણાય તો ક્રીત આદિ ત્રણ દોષનો સદ્ભાવ હોવાથી અવશ્ય ત્યાગ કરવો.

હવે આત્મભાવક્રીત કહે છે -

● મૂલ-૩૪૦ થી ૩૪૩ :-

[૩૪૦] ધર્મકથા, વાદ, ક્ષાપણ, નિમિત્ત, આતાપના, શ્રુતસ્થાન, જાતિ, કુલ, ગણ, કર્મ અને શિલ્પ આ સર્વે ભાવક્રીત છે. [૩૪૧] તેમાં ધર્મકથા વડે વશ થયેલા અથવા ધર્મકથાથી ઉઠેલા ગૃહસ્થો પાસેથી માંગીને ગ્રહણ કરે અથવા તે ધર્મકથા તમે જ છો ? એમ ગૃહસ્થ પૂછે ત્યારે સાધુ કહે કે - બધાં સાધુઓ જ ધર્મને કહે કે મૌન રહે, ત્યારે આત્મ ભાવક્રીત થાય. [૩૪૨] અથવા તે ક્ષાર શરીરી શું ધર્મકથા કહે ? અથવા જળના સૌકરિક કે ગૃહસ્થ કે બકરાના ગળાને મોટન કરનારા શું કહે ? અથવા મુંડિત કુટુંબી શું કહે ? [ધર્મકથા તો સાધુ જ કહેવાના ને ?]... [૩૪૩] એ જ પ્રમાણે વાદી, ક્ષાપક, નિમિત્તજ્ઞ, આતાપકને વિશે ભાવના કરવી.

ક્રીતદ્વાર કહ્યું. હવે “પ્રામિત્યદ્વાર” કહે છે -

● મૂલ-૩૪૪ થી ૩૪૭ :-

[૩૪૪] પ્રામિત્ય પણ સંક્ષેપથી લૌકિક અને લોકોત્તર એમ બે બેદે છે. તેમાં ભગિની આદિ લૌકિક અને વસ્ત્રાદિ વિષયકને લોકોત્તર છે [૩૪૫ થી ૩૪૭] ભગિનીના ઉદાહરણને ત્રણ ગાથા વડે કહે છે, વિવેચન જોવું.

● વિવેચન-૩૪૪ થી ૩૪૭ :-

પ્રામિત્ય બે બેદે :- (૧) લૌકિક - લોકને વિશે જે થયેલું તે. (૨) લોકોત્તર - તે સાધુને જ પરસ્પર જાણવું. તે વિષયમાં ભગિનીનું દેષાંત છે. તે આ પ્રમાણે - કોશલા દેશમાં કોઈક ગામ છે. તેમાં દેવરાજ નામે કુટુંબી હતો. તેને સારિકા નામે ભાર્યા હતી. તેણીને સંમત વગેરે ઘણાં પુત્રો હતા અને સંમતિ વગેરે ઘણી પુત્રીઓ હતી. તે આખું કુટુંબ પરમશ્રાવક હતું. આ જ ગામમાં શિવદેવ શ્રેષ્ઠી હતો શિવા નામે તેની પત્ની હતી. કોઈ દિવસે સમુદ્રઘોષ નામે આચાર્ય ત્યાં પધાર્યા. તેમની પાસે જિન્નપ્રરૂપિત ધર્મ સાંભળી સંમત નામક પુત્રને દીક્ષા લીધી. કાળક્રમે સંમત સાધુ મહાન્ સમર્થ ગીતાર્થ થયા.

કોઈ દિવસે સંમત સાધુને થયું કે મારો કોઈ કુટુંબી દીક્ષા ગ્રહણ કરે તો સારું. કેમકે તાત્વિક ઉપકાર તો એ જ છે કે - સંસાર સમુદ્રથી તારવા. ગુરુ આજ્ઞાથી પોતાના બંધુના ગામે આવ્યા. બહારના પ્રદેશમાં કોઈ પ્રૌટને પૂછ્યું - અહીં દેવરાજ નામના કુટુંબીના કોઈ સંબંધી છે ખરા ? તેણે કહ્યું સંમતિ નામે વિદવા પુત્રી જીવે છે, બાકી બધાં મરી ગયા છે. સાધુ તેણીને ઘેર ગયા. તેણીએ પણ ભાઈ મુનિને જોઈને બહુમાનપૂર્વક વંદના કરી. તેમના નિમિત્તે આહાર પકાવવો આરંભ્યો. સાધુએ તેણીને રોકી - કે અમને ન કલ્પે.

ભિક્ષા સમયે તે સંમતિ ગરીબ હોવાથી બીજે કંઈ પણ ન મળવાથી શિવદેવ

વણિકને ત્યાંથી બે પળી તેલ લીધું તે પણ હંમેશાં બમણી વૃદ્ધિરૂપ કલાંતર વડે લાવીને ભાઈને આપ્યું. વૃતાંત ન જાણતા ભાઈએ તેને શુદ્ધ માનીને ગ્રહણ કર્યું. તેણીએ ધર્મ સાંભળ્યો. તેથી કામ ઉપર ન જઈ શકવાથી બે પળી તેલ પાછું આપી ન શકી. ભાઈમુનિએ વિહાર કર્યો. વિયોગના શોકથી બીજે દિવસે વ્યાજ સહિત ચાર પળી તેલ થયું, તે આપી ન શકી. દેવું વધતું જ ગયું. તે ઘણું કામ કરવા છતાં દેવું પુરી કરી શકતી નથી. છેવટે શેઠને ત્યાં દાસીપણું અંગીકાર કર્યું. કેટલાંક વર્ષે સંમતમુનિએ પાછા આવતા બહેનને ઘેર ન જોઈ. સર્વ વૃતાંત જાણ્યો શિવદેવ શ્રેષ્ઠીને ત્યાં ગયા. ધર્મ કથન કર્યું.

કાળક્રમે શિવદેવે સમ્યકત્વ અને અણુવતો સ્વીકાર્યા. વસુદેવાદિના અભિગ્રહોનું વર્ણન સાંભળી શિવદેવે પણ અભિગ્રહ લીધો - “મારો પુત્ર પણ દીક્ષા લેવાને ઈચ્છે તો હું તેનો નિષેધ નહીં કરું” ત્યારે શિવદેવનો પુત્ર અને સાધુની બહેન સંમતિ દીક્ષા લેવા તૈયાર થયા. બંનેએ દીક્ષા લીધી.

[શંકા] આવા પ્રામિત્ય દોષ તો અવશ્ય સેવવો, કેમકે પરંપરાએ તે પ્રવજ્યાનું કારણ બને છે. [સમાધાન] આવા ગીતાર્થો, વિશિષ્ટ શ્રુતજ્ઞ અને દેશનાવિધિ નિપુણ તો કોઈક જ હોય, પ્રવજ્યાના પરિણામ પણ કોઈકને જ થાય છે. તેથી પ્રામિત્ય લેવું તે દોષ જ છે. ૦- હવે વસ્ત્રાદિના દોષ કહે છે.

● મૂલ-૩૪૮ થી ૩૫૦ :-

[૩૪૮] - આ જ દોષો વસ્ત્ર પાત્રના વિષયવાળા લૌકિક પ્રામિત્યમાં અતિ વિશેષે કરીને જાણવા. હવે લોકોત્તર દોષો, આ બીજા છે - [૩૪૯] - વસ્ત્ર મલિન થતાં, ફાટતા, જીર્ણ થતા, ઠરણ થતા, નાશ પામતા કલહ આદિ દોષો થાય છે. બીજું વસ્ત્રાદિ માંગનારને સુંદર વસ્ત્ર આપે તો પણ તે લેનાર દુષ્કર રુચિવાળો થાય. તેથી કલહાદિ દોષો થાય છે. - [૩૫૦] - અપવાદમાં દુર્લભ હોતા ઉચ્ચપણાએ આપવું. કુટિલ અને આળસુને પ્રામિત્ય વડે આપવું. તે દેવાનું વસ્ત્રાદિ ગુરુ પાસે મૂકવું. પછી ગુરુ આપે તો કલહ ન થાય.

● વિવેચન-૩૪૮ થી ૩૫૦ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. વૃત્તિગત વિશેષતાનો જ નિર્દેશ કરીએ તો - [૩૪૮] આ જ દાસત્વાદિ દોષો વસ્ત્ર-પાત્રના વિષયવાળા લૌકિક પ્રામિત્યમાં બેડીમાં નાંખવા આદિ જાણવા. લોકોત્તર પ્રામિત્ય વિષયક બીજા દોષો આ છે - [૩૪૯] કોઈ પાછુ આપવાની શરતે વસ્ત્ર લે. કોઈ શરત કરે કે - ઠરાવેલ કરતાં વધુ દિવસ થશે તો હું તમારા વસ્ત્ર જેવું બીજું વસ્ત્રાદિ આપીશ. તેમાં પહેલાં પ્રકારમાં મલિનતાદિ ગાથાર્થોક્ત દોષ જાણવા. બીજા પ્રકારમાં કદાચ માંગનારને પહેલાં કરતાં પણ સુંદર વસ્ત્ર આપે, તો પણ કદાચ જ લેનારો રુચિવાળો થાય. પરિણામે કલહાદિ દોષો ઉત્પન્ન થાય. તેથી લોકોત્તર પ્રામિત્ય ન કરવું. હવે તેનો અપવાદ કહે છે -

[૩૫૦] વસ્ત્રાદિ દુર્લભ હોય, સીદાતા સાધુને કોઈ બીજો સાધુ વસ્ત્રાદિ આપવા ઈચ્છતો હોય તો મફત દાન કરવું, પ્રામિત્ય વડે ન આપવું જે સાધુ કુટિલ

હોય, વૈયાવચ્ચાદિમાં સમ્યક્ ન પ્રવર્તતો હોય, આજસુ હોય તેમની પાસે વસ્ત્રાદિ દાનના પ્રતોભનથી વૈયાવચ્ચાદિ કરાવવા. તેમાં પણ આપનાર સાધુ પહેલાં ગુરુને આપે પછી કલહ ન થાય તે રીતે ગુરુ તેને આપે.

પ્રામિત્ય દ્વાર કહ્યું. હવે પરાવર્તિત દ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૩૫૧ થી ૩૫૪ :-

[૩૫૧] પરિવર્તિત પણ સંકોપથી લૌકિક, લોકોત્તર બે ભેદ છે, તે બંને પણ તદ્દ્રવ્ય અને અન્યદ્રવ્યને વિશે એમ બબ્બે પ્રકારે છે.

[૩૫૨ થી ૩૫૪] લૌકિક પરિવર્તિતનું દેષ્ટાંત છે, વિવેચનમાં જોવું.

● વિવેચન-૩૫૧ થી ૩૫૪ :-

(૧) તદ્દ્રવ્ય વિષયક પરિવર્તિત - કોહેલું ધી આપીને સાધુના નિમિત્તે સુગંધી ધી ગ્રહણ કરવું ઇત્યાદિ. (૨) અન્ય દ્રવ્ય વિષયક પરિવર્તિત - કોદરાના કૂરિયા આપીને સાધુ નિમિત્તે શાસિ ઓદન ગ્રહણ કરવા. આ લૌકિક પરિવર્તિત કહ્યું તેનું દેષ્ટાંત હવેની ત્રણ ગાથાની વૃત્તિમાં કહ્યું છે. તે આ -

વસંતપુર નગરમાં નિલય નામે શેઠ હતો. સુદર્શના તેની પત્ની હતી. તેને ક્ષેમંકર અને દેવદત્ત બે પુત્રો, લક્ષ્મી નામે પુત્રી હતી. ત્યાં જ તિલકશેઠ, સુંદરી તેની પત્ની, ઘનદત્તપુર, બંધુમતી નામે પુત્રી રહેતા હતા. ક્ષેમંકરે સમિતસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી, દેવદત્ત બંધુમતીને અને ઘનદત્ત લક્ષ્મીને પરણ્યો. કર્મવશાત્ ઘનદત્ત ગરીબ થઈ ગયો. તે પ્રાયઃ કોદરાના કુરિયા ખાતો હતો. દેવદત્ત ઘનવાન્ હોવાથી શાલિઓદન ખાતો હતો. ક્ષેમંકર મુનિ વિચરતા ત્યાં આવ્યા. તેને થયું કે મારા ભાઈ દેવદત્તને ત્યાં જઈશ, તો બહેનને દુઃખ થશે કે હું ગરીબ છું માટે મારે ત્યાં ન ઉતર્યા. અનુકંપાથી તેણીના ઘેર પ્રવેશ્યા.

બિદ્વાવેળાએ લક્ષ્મીને થયું કે - એક તો આ મારો ભાઈ છે, વળી તે સાધુ છે અને પરોણો પણ છે. તેથી બંધુમતી પાસે જઈ કોદરા આપી શાલિ લાવી. એટલામાં દેવદત્ત જમવા આવ્યો. બંધુમતીને પૂછ્યું - કેમ આપે કોદરા ખાવાના છે ? તેને થયું કે મારી પત્ની કૃપણતાને લીધે આમ કરે છે. તે બંધુમતીને મારવા દોડ્યો ત્યારે બંધુમતી બોલી કે - તમારી જ બહેન આ પરાવર્તન કરી ગઈ છે. ઘનદત્ત ઘેર આવ્યો જે શાલિ સાધુને વહોરાવતા વધ્યો તે લક્ષ્મીએ તેને આપ્યો. ત્યારે તેણે પણ લક્ષ્મીને ધમકાવી કે - શા માટે બીજાના ઘેરથી લાવી, તેણે પણ મારી. લોકપરંપરાએ સાધુએ આ વાત જાણી. આમ કલહ દોષ થયો. તેથી સાધુને તે ન કલ્પે. બધાં ધર્મ સાંભળી, સંવેગ પામ્યા અને બધાંએ દીક્ષા લીધી.

અહીં પણ કોઈ પરિવર્તન દોષને દીક્ષાનું કારણ માને, તો તેને પૂર્વના પ્રામિત્ય દોષ મુજબ કહેવું. પણ આ દોષ આચરણીય નથી.

લોકોત્તર પરાવર્તનમાં એક સાધુ, બીજા સાધુ સાથે જે વસ્ત્રાદિનું પરાવર્તન કરે તે, તેમાં થતાં દોષોને કહે છે -

● મૂલ-૩૫૫,૩૫૬ :-

આ વસ્ત્ર ન્યૂન છે, અધિક છે, દુર્બળ છે, ખર છે, ગુરુ છે, છેદાયેલું છે, મલિન છે, શીતને સહન ન કરે તેવું છે, દુર્વર્ણ છે. એમ જાણીને કે બીજાના કહેવાથી વિપરિણામને પામે છે. -૦- લોકોત્તરને વિશે અપવાદ કહે છે - એકનું વસ્ત્ર માન્યુક્ત હોય, બીજાનું ન હોય. આવા કાર્યો ઉત્પન્ન થતાં વસ્ત્ર ગુરુની પાસે સ્થાપવું. તેઓ આપે. અન્યથા કલહ થાય છે.

● વિવેચન-૩૫૫,૩૫૬ :-

વસ્ત્રના પરિવર્તનમાં - આ વસ્ત્ર ન્યૂન છે, મારું વસ્ત્ર તો પ્રમાણ્યુક્ત હતું. ઇત્યાદિ કલહ થાય. દુર્બળ-જીર્ણપ્રાયઃ, ખર-કઠણ સ્પર્શવાળું. ગુરુ-જાડા સુતરનું બનેલું, જીજ્ઞ-છેડા વિનાનું દુર્વર્ણ-ખરાબ રંગવાળું. આ જાણીને પોતે વિપરિણામ પામે કે હું ઠગાયો. અથવા બીજા કોઈ કુટિલ સાધુ તેને વિપરિણામિત કરે. લોકોત્તરમાં જ અપવાદ કહે છે - પરાવર્તનમાં આવો કલહ સંભવે છે, તેથી વસ્ત્રાદિને ગુરુ પાસે સ્થાપવા, ગુરુને બધો વૃત્તાંત કહેવો અને ગુરુ જ તે વસ્ત્ર જેને આપવું હોય તેને આપે જેથી કલહ ન થાય. પરિવર્તિત દ્વાર કહ્યું. હવે અભ્યાહત દ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૩૫૭ થી ૩૬૦ :-

[૩૫૭] ભોજન-પાનાદિ સામેથી લાવીને આપવું તે અભ્યાહત. તે બે ભેદ - આચીર્ણ અને અનાચીર્ણ. અનાચીર્ણ અભ્યાહત પણ બે ભેદ છે - નિશીથ અભ્યાહત, નોનિશીથ અભ્યાહત. તેમાં હાલ નોનિશીથ અભ્યાહત કહે છે -

[૩૫૮] તે સ્વગ્રામ અને પરગ્રામના વિષયથી બે ભેદ છે. તેમાં પરગ્રામ વિષયક પણ સ્વદેશ અને પરદેશ સંબંધી એમ બે પ્રકારે છે. તે પ્રત્યેકના બબ્બે ભેદો છે - જળમાર્ગ અને સ્થળમાર્ગ. જળમાર્ગમાં નૌકા અને હોડકું બે ભેદ છે. સ્થળમાર્ગમાં જંઘા વડે, ગાડાં વડે એમ બે ભેદ છે.

[૩૫૯] જળમાર્ગમાં જંઘા, બાહુ, તરિકા વડે અભ્યાહત સંભવે છે, તથા સ્થળમાર્ગમાં સ્કંધ, આરનિબદ્ધ-ગાડા, ખુરનિબદ્ધ-બળદ વડે સંભવે છે. તેમ થવાથી સંયમ અને આત્મ વિરાધના થાય છે. સંયમમાં અપ્કાયાદિની વિરાધના થાય છે. જળમાં અતિ ઉંડુ હોવાથી ગ્રાહ, પંક, મગર, કચ્છપ થકી અપાય-વિનાશ થાય છે, સ્થળમાં કાંટા, સર્પ, ચોર, શિકારી પશુ થકી અપાયરૂપ આ દોષો થાય છે.

● વિવેચન-૩૫૭ થી ૩૬૦ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. વૃત્તિગત વિશેષ કથન સાર આ પ્રમાણે છે -

[૩૫૭] નિશીથ - મધ્યરાત્રિ, તે સમયે આણેલું તે ગુપ્ત હોય છે. એ પ્રમાણે સાધુને પણ અજાણ્યું અભ્યાહત તે નિશીથ અભ્યાહત કહેવાય. તેનાથી વિપરીત હોય તે નોનિશીથ અભ્યાહત કહેવાય. જેમાં સાધુ આ અભ્યાહત છે, તેમ જાણે છે. [૩૫૮] નોનિશીથ અભ્યાહતના બે ભેદોમાં - (૧) સ્વગ્રામ - જે ગામમાં સાધુ રહેલા

છે, (૨) પરગ્રામ - તે સિવાયના ગામો. પરગ્રામમાં બે ભેદ - (૧) સ્વદેશ - જે દેશમાં સાધુ રહેતા હોય. (૨) પરદેશ - સ્વદેશ સિવાયનો દેશ. આ બંને અભ્યાહતમાં જળમાર્ગ અને સ્થળમાર્ગ બે ભેદ. તેમાં - જેમાં થોડાં જળનો સંભવ હોય તો જંધા-પગ વડે પણ આણેલ હોય. સ્થળમાર્ગમાં - બે પગ વડે અર્થાત્ ગાડાં-ગાડી આદિ વડે સમજવું.

[૩૫૮,૩૬૦] જળ અને સ્થળ સંબંધી અભ્યાહત અને તેના દોષો કહે છે :- થોડાં જળના સંભવમાં પગે ચાલીને કે ગાડાં વડે લાવે. ઘણાં જળમાં બે બાહુ વડે કે તરિકા વડે અભ્યાહત થાય. સ્થળ માર્ગમાં સ્કંધ વડે અથવા આરાની બનેલી ગાડી વડે કે ગઘેડા, બળદ વડે અભ્યાહત થાય. અહીં સંયમ વિરાધના રૂપ દોષમાં અપ્કાયદિનો વિનાશ જાણવો. જળમાર્ગમાં આત્મવિરાધના કહે છે - જેનો ભૂમિભાગ પગ આદિ વડે ન પામી શકાય એવા ઊંડા જળમાં નીચે ડૂબી જવારૂપ અપાય થાય છે. તથા ગાહ-જળચર વિશેષ વિશેષ કે કાદવ આદિ થકી વિનાશાદિ દોષો સંભવે છે. સ્થળ માર્ગમાં આત્મ વિરાધના - કાંટા, સર્પ આદિ થકી, જવરાદિનો પરિશ્રમાદિ થકી અપાયો જાણવા. હવે અનાચીર્ણ સ્વગ્રામાભ્યાહતનો નિશીય કહે છે -

● મૂલ-૩૬૧ થી ૩૬૪ :-

[૩૬૧] સ્વગ્રામવિષયક અભ્યાહત બે ભેદે છે - ગૃહાંતર અને નોગૃહાંતર. તેમાં ત્રણ ગૃહાંતરથી પણ આગળથી જે આણ્યુ હોય તે ગૃહાંતર જાણવું. [૩૬૨] નોગૃહાંતર અનેક પ્રકારે છે - વાડગ, સાહી, નિવેશન ગૃહવાણું, કાવડ, સ્કંધ અથવા માટીમય કે કાંસાના પાત્ર વડે આણે.

[૩૬૩] સ્વગ્રામના વિષયમાં નોનિશીય અભ્યાહતનો સંભવ કહે છે - શૂન્યગૃહ, કાળ ન થવો, પ્રકૃત, પ્રહેણક, શ્રાવિકા સુતી હતી, આવા કારણોથી કોઈ સ્ત્રી ભોજનાદિ લઈને આવે અને લાવવાનું કારણ કહે. [૩૬૪] સ્વગ્રામ-પરગ્રામ ભેદથી નિશીય અભ્યાહત - એ જ ક્રમે નિશ્ચયથી નિશીય અભ્યાહતમાં પણ હોય છે, એમ જાણવું. જેમાં દાતાનો ભાવ ન જાણી શકાય તે નિશીય અભ્યાહત જાણવું.

● વિવેચન-૩૬૧ થી ૩૬૪ :-

ગાથાર્થ કહ્યો, વૃત્તિગત-વિશેષ કંઈક આ પ્રમાણે - જે ત્રણ ઘેરથી લવાય અને જેમાં ઉપયોગ હોય તે આચીર્ણ. નોગૃહાંતર અનેક ભેદે હોય છે. વાટક - ચારે બાજુથી વાડ કે વંડી કરેલ, વાડો. સાહી - માર્ગ, નિવેશન - જેમાં પ્રવેશવા અને નીકળવાનું એક જ દ્વાર હોય તેવા બે, ત્રણ આદિ ઘરો. ગૃહ - એક જ ઘર. આ વાટિકાદિ સર્વેને ગૃહાંતર અનાચીર્ણ જાણવું. નોગૃહાંતર નોનિશીય સ્વગ્રામ સંબંધી અભ્યાહત કાવડ વડે કે સ્કંધ વડે ઉપાડીને લાવે, હાથ આદિ વડે લાવે અથવા માટીના વાસણ કે કાંસાદિ પાત્ર વડે લાવે. હવે સ્વગ્રામનો નિશીય અભ્યાહત.

ભિક્ષાટન કરતા સાધુ કોઈ ઘેર પ્રવેશે ત્યારે તે ગૃહ શૂન્ય-ખાલી હોય,

ભિક્ષાકાળ ન થયો હોય, ઘેર સ્વજનાદિ જમાડાતા હોય, ત્યારે ભિક્ષા આપવી શક્ય ન હોય. સાધુ વહોરી ગયા પછી આવેલ લાહણી સાધુને વહોરાવવા લાયક હોય ઈત્યાદિ કારણે ભોજનાદિ ઉપાશ્રયે લાવે, તો આવા કારણે નોનિશીય સ્વગ્રામાભ્યાહત સંભવે છે. ૦ હવે નિશીય અભ્યાહત -

નિશીય અભ્યાહતમાં દાતાના અભ્યાહત દાનના પરિણામ જાણી શકાતા નથી. ૦ પરગ્રામ અભ્યાહત નિશીય કહે છે -

● મૂલ-૩૬૫ થી ૩૬૮ :-

આ ચાર ગાથામાં એક દેષ્ટાંત છે, જેનો અર્થ વિવેચનથી જાણીશું.

● વિવેચન-૩૬૫ થી ૩૬૮ :-

કોઈ ગામમાં ઘનાવહ આદિ ઘણાં શ્રાવકો અને ઘનવતી આદિ શ્રાવિકાઓ હતા. તે બધાં એક કુટુંબના હતા. તેમને ત્યાં એકદા વિવાહોત્સવ થયો પછી ઘણાં મોદકાદિ વધ્યા. તેમણે તે સાધુને આપવા વિચાર્યું, જેથી ઘણું પુન્ય થાય. કેટલાંક સાધુ તો ઘણાં દૂર છે, કેટલાંક નજીકમાં છે. પણ વચ્ચે નદી હોવાથી અપ્કાયની વિરાધનાના ભયે તેઓ આવશે નહીં. વળી ઘમાં મોદકાદિ જોઈને તેને આઘાકર્મી માનશે. તેથી જ્યાં સાધુ છે, ત્યાં ગુપ્ત રીતે જવું. સાધુને શંકા ન જાય તે માટે કંઈક બ્રાહ્મણાદિને આપીએ. વળી તે સાધુ તે જોઈ શકે તેવા સ્થાને આપીએ. તેઓએ તેમજ કર્યું.

સાધુઓ ત્યાંથી નીકળ્યા. તેમને નિમંત્રણ કરી કે અમારે મોદકાદિ ઘણાં વધેલા છે, આપને જપ હોય તો ગ્રહણ કરો. સાધુએ શુદ્ધ જાણી ગ્રહણ કર્યાં. તેમણે બીજા સાધુઓને કહ્યું. તેઓ પણ આવ્યા. કેટલાંક શ્રાવકો ઘણાં મોદકાદિ આપે છે, કેટલાંક કપટથી તેમને રોકે છે. બસ આટલું જ આપો. બાકી આપણે ભોજન માટે યશે વળી બીજા બોલે છે - પ્રાયઃ બધાંએ જમી લીધું છે, હવે થોડાંનું જ પ્રયોજન છે. સાધુને ઈચ્છા મુજબ આપો.

જે નવકારશીના પ્રત્યાખ્યાનવાળા હતા, તેમણે તો વાપરી લીધા. પોરસિ પ્રત્યાખ્યાનવાળા ભોજન કરવા લાગ્યા. પુરિમઙ્ગલાને બાકી હતું. શ્રાવકોને થયું કે હવે સાધુને વાંદીને પાછા ફરીએ. પ્રહરથી અધિક સમય વીતી ગયા પછી નૈષેધિકી આદિ શ્રાવકની ક્રિયા સહિત વસતિમાં આવ્યા. ત્યારે સાધુઓને થયું - આ શ્રાવકો અતિ વિવેકી છે. પરંપરાથી બીજા ગામના વસનારા જાણ્યા. પછી બરાબર વિચારી નિશ્ચય કર્યો કે - અમારા નિમિત્તે જ ભોજનાદિ પોતાના ગામથી આણેલ છે. તે જાણી પુરિમઙ્ગલા એ તે મોદક આદિનો ત્યાગ કર્યો. જેઓ જમતા હતા. તેમણે પણ હાથમાં લીધેલો કવળ પાછો ભોજનમાં જ મૂક્યો. મુખમાં હતો તે પણ બહાર કાઢીને રાખની કુંડીમાં નાંખ્યો. બાકી બધું પરહવી દીધું. જેમણે પૂર્ણ કે અર્ધ ભોજન કર્યું તે બધાં અશઠભાવવાળા હોવાથી શુદ્ધ જ છે.

હવે સ્વગ્રામ અભ્યાહત નિશીય કહે છે -

● મૂલ-૩૬૯,૩૭૦ :-

કોઈ સ્ત્રી જોલી - મેં લાહણી પ્રાપ્ત કરી છે, સંખડીમાં મને ઘણું મળેલ છે. હમણાં વંદનાર્થે આવી છું એમ કહીને તે સાધુને અશનાદિ આપે અથવા સ્વજનને માટે હું મારે ઘેરથી નીકળીને આ લાહણી લઈ ગયેલી, પણ તેમણે લીધું નહીં, તેથી ત્યાંથી અહીં આવી છું. એમ કહીને અશનાદિ આપે. અથવા સાગારિકાને પહેલાં સંકેત કરી રાખેલ સ્ત્રીને આકોશ કર્યો, પછી તે ક્રોધ પામી.

● વિવેચન-૩૬૯,૩૭૦ :-

કોઈ શ્રાવિકા સાધુની અભ્યાહતની શંકા દૂર કરવા કોઈ ઘર પ્રત્યે ચાલી. ત્યાંથી પાછી વળીને સાધુને વહોરાવવા ઉપાશ્રયે પ્રવેશીને ગાથાર્થમાં કહ્યા મુજબ બોલે. અથવા માયાથી પાડોસણ સ્ત્રી સાથે ખોટો કલહ કરે. એવી કોઈપણ રીતે સાધુને તે આહાર વહોરાવે.

હવે અનાચીર્ણને સમાપ્ત કરી આચીર્ણના ભેદો કહે છે -

● મૂલ-૩૭૧,૩૭૨ :-

ઉક્ત બે પ્રકારનું અભ્યાહત અનાચીર્ણ કહ્યું, હવે આચીર્ણ પણ દેશ અને દેશદેશ એમ બે ભેદ છે. તેમાં સો હાથ સુધી દેશ કહેવાય અને તેની પહેલાં દેશદેશ કહેવાય છે. તેમાં આચીર્ણમાં જે ઉપયોગપૂર્વક ગ્રહણ કરે તો ત્રણ ઘર સુધી કલ્પે છે.

● વિવેચન-૩૭૧,૩૭૨ :-

આ પૂર્વોક્ત અભ્યાહત નિશીથ અને નોનિશીથ ભેદથી અથવા સ્વગ્રામ અને પરગ્રામના ભેદથી અકલ્પ્ય કહ્યું. હવે આચીર્ણ બે ભેદો છે - દેશ - ૧૦૦ હાથ પ્રમાણવાળું ક્ષેત્ર. દેશદેશ - ૧૦૦ હાથની મધ્યે રહેલ ક્ષેત્ર. તેમાં આચીર્ણમાં ત્રણ ઘર હોય તો કલ્પે, અધિકમાં ન કલ્પે. હવે ત્રણ ઘર વિના ૧૦૦ હાથના સંભવવાળા ક્ષેત્રને તથા વિષયવાળા કલ્પ્ય-અકલ્પ્ય વિધિને કહે છે -

● મૂલ-૩૭૩,૩૭૪ :- [પ્રક્ષેપ-૨]

પીરસવાની પંક્તિમાં, દૂર પ્રદેશમાં, ઘંઘસાલના ઘરમાં ૧૦૦ હાથથી આવેલું આચીર્ણ છે, તેને ગ્રહણ કરવું, તે ઉપરાંતનું નિષિદ્ધ છે. [સો હાથથી અંદર દેશદેશ થાય છે. તે પણ ઉપયોગપૂર્વક આપે તો લેવું.]

● વિવેચન-૩૭૩, [૩૭૪]

જમનારા મનુષ્યોની પંક્તિ-શ્રેણીમાં, એક છેડે સાધુનો સંઘાટક રહેલ હોય, બીજે છેડે દેવાની વસ્તુ હોય, ત્યાં સ્પૃષ્ટ-અસ્પૃષ્ટનો ભય આદિને લીધે જઈ શકાય તેમ ન હોય ઈત્યાદિ. લાંબા ગમન માર્ગમાં છીંડી વગેરે હોય ત્યાંથી વહોરવાને વિશે કે ધર્મશાળામાં ૧૦૦ હાથથી આણેલા ભોજનાદિનું ગ્રહણ આચીર્ણ - કલ્પે છે. આ આચીર્ણના ભેદોને કહે છે -

● મૂલ-૩૭૫નું વિવેચન :-

ત્રણ પ્રકારનું આચીર્ણ અભ્યાહત છે, તે આ પ્રમાણે - (૧) જઘન્ય અભ્યાહત - કોઈ સ્ત્રી પોતાના કાર્યથી મુઠ્ઠીમાં ગ્રહણ કરેલા મંડકાદિકથી અથવા પોતાના પુત્રાદિને પીરસવા ઓદનની ભરેલ કરોટિકા ઉપાડીને ઉભી હોય, તે અવસરે કોઈ પ્રકારે સાધુ ભિક્ષાર્થે આવે, સ્ત્રી તેને પોતાના હાથમાં રહેલ ભોજન માત્ર કર પરિવર્તનથી આપે, તે. (૨) સો હાથથી આણેલું તે ઉત્કૃષ્ટ અભ્યાહત, (૩) સો હાથમાં વર્તતું હોય તે મધ્યમ અભ્યાહત.

અભ્યાહત દ્વાર કહ્યું હવે ઉદ્દિભજ્જ દ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૩૭૬,૩૭૭ :-

ઉદ્દિભજ્જ બે પ્રકારે - પિહિત અને કપાટ. પિહિત બે ભેદે - પ્રાસુક, અપ્રાસુક. પૃથ્વી આદિ અપ્રાસુક, છાણ દર્દરક આદિ પ્રાસુક જાણવા. આ પિહિતોદ્દિભજ્જ અને કપાટોદ્દિભજ્જમાં દોષો કહે છે - ઉદ્દિભજ્જમાં છ કાયની વિરાધના થાય, પુત્રાદિને દેવામાં અને કચ-વિકચમાં અધિકરણ દોષ લાગે છે. કપાટમાં પણ તે જ દોષો લાગે. ચંબાદિમાં વિશેષથી દોષો જાણવા.

● વિવેચન-૩૭૬,૩૭૭ :-

ઉદ્દિભજ્જ એટલે ઉઘાડવું. ઉઘાડતા છકાયની વિરાધના સંભવે છે. (૧) પિહિતોદ્દિભજ્જ - તેલ, ઘી આદિ આપવા ઢાંકેલ મુખ જોલીને અપાય તે. અર્થાત્ ઢાંકેલને ઉઘાડવું તે. (૨) બંધ બારણાં ઉઘાડીને અપાય તે કપાટ-ઉદ્દિભજ્જ. પિહિતમાં ઢાંકણ હોય તે બે પ્રકારે હોય - પ્રાસુક, અપ્રાસુક અર્થાત્ અચેતન, સચેતન. શેષ અર્થ ગાથાર્થ મુજબ જાણવું. વળી કચ-વિકચ થાય તો અધિકરણ-પાપની પ્રવૃત્તિ થાય છે. ચંબ્રૂપ કપાટ-બારણામાં વિશેષથી દોષો થાય છે. હવે આ ગાથાના વિરાધના આદિ શબ્દને સ્પષ્ટ કરે છે -

● મૂલ-૩૭૮ થી ૩૮૪ :-

[૩૭૮] ઢેકું કે પત્થર નાંખીને લીપેલ હોય તે સચિત પૃથ્વીલિપ્ત કહેવાય. સચિત પૃથ્વીનો લેપ ચિરકાળ રહે છે. તુરંતના લિંપેલમાં અપ્કાય સંભવે છે. [૩૭૯] લિંપેલમાં કહ્યા તે દોષ લિંપેલને ફરી કરવામાં પણ છે. તે આ - જળ વડે આર્દ્ર કરીને લીપે, લાખને તપાવીને મુદ્રા કરે. [૩૮૦] પહેલા લીપેલામાં જે કાય વિરાધના કહી, તે પ્રમાણે દાન દઈને ફરી લીપેલા પણ થાય છે. વિશેષ એ કે - છઠ્ઠી કાયમાં મુશંબાદિની વિરાધના જાણવી.

[૩૮૧] તે ઉઘાડતા બીજાના કે પોતાના જ ઘરમાં તેલ, મીઠું, ઘી કે ગોળ આપે છે અથવા તે વિકચ કરે છે. તેના વડે બીજું ખરીદ કરે છે. [૩૮૨] દાનમાં કે કચવિકચમાં અસંયમ ભાવવાળા સાધુને અધિકરણ લાગે છે. ત્યાં મૂશંબ, મૂષકાદિ જીવો પડે છે, તે પણ અધિકરણ લાગે છે. [૩૮૩] જે રીતે લીપેલા કુંભાદિક ઉઘાડતા તથા પછીથી લીપેલા પણ પૃથ્વીકાયાદિની વિરાધના

થાય છે, તે રીતે જ ક્ષાટમાં પણ કાય વિરાધના કહેવી. [૩૮૪] ક્ષાટના સંચારથી ગરોળીની વિરાધના થાય છે. પીઠિકાની નીચે કે ઉપર આવર્તન કરવાથી વિરાધના થાય છે. લઈ જતાં તેમાં રહેલા ડિંબાદિને પ્રેરતા દોષ લાગે છે.

● વિવેચન-૩૭૮ થી ૩૮૪ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. હવે વૃત્તિમાં ચત્કિચિત્ વિશેષ છે, તે કહે છે -

[૩૭૮] દર્દરક-દાદરા ઉપર રહેલ કુડલા આદિનું મુખ. જો ચિરકાળ સચિત પૃથ્વીકાયથી લીપિલનો ઉદ્ભેદ કરાય તો સચિત પૃથ્વીકાયનો વિનાશ થાય. તાજા લિંપેલામાં અપ્કાયનો વિનાશ થાય. જો કે અંતર્મુહૂર્ત પછી પૃથ્વીથી અપ્કાયનો વિનાશ થતાં તેની વિરાધના ન લાગે. તેના આશરે રહેલા ત્રસકાયનો પણ વિનાશ થાય છે. [૩૭૯] ફરી લીંપાતા પણ આવા જ દોષો જાણવા. પૃથ્વીકાયમાં મગ વગેરે અને કીડી વગેરે પણ સંભવે છે, તેની પણ વિરાધના થાય. વળી રાળ આદિથી મુદ્રા કરે તો અગ્નિકાયની પણ વિરાધના થાય. ઇત્યાદિ [૩૮૦] આ ટીકાર્થ ગાથા-૩૭૯માં કહેવાઈ ગયેલ છે. મુદ્ગ - કીડી, કુંથવા.

[૩૮૧] તે કુડવ આદિનું મુખ સાધુને માટે ઉઘાડતા બીજા યાચક કે ગ્રાહક આદિને કે ઘરમાં પુગાદિને તેલ, ઘી, ગોળ આપે કે અવશ્ય વિક્રય કરે. તેના મૂલ્યથી બીજું ખરીદે છે. આ બધી પરંપરા સાધુને દેવા માટે ઉઘાડવાથી થાય છે. તેમાં અધિકરણ લાગે, તે આ રીતે - [૩૮૨] દાન કે ક્રય-વિક્રયમાં પ્રવર્તતા અશુદ્ધાહારનો ત્યાગ ન કરવાથી જીવરક્ષા રહિત છે ભાવ જેનો એવા સાધુને અધિકરણરૂપ પાપપ્રવૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. કુડવાદિનું મુખ ઉઘાડુ રહેવાથી કીડી, કુંથુઆ આદિ પડીને વિનાશ પામે છે, તે પાપ સાધુને લાગે.

[૩૮૩] જે પ્રકારે પૂર્વે લીંપેલા ઘટાદિ ઉઘાડતા પૃથ્વીકાયાદિની વિરાધના થાય છે, તેથી દાન તથા ક્રય-વિક્રયરૂપ અધિકરણની પ્રવૃત્તિ પણ થાય છે. તે પ્રમાણે પહેલાં બંધ કરેલા કમાળમાં પણ સાધુ માટે ઉઘાડતા થાય તેમ જાણવું. અર્થાત્ છકાયની વિરાધના તેમાં સંભવે જ છે. દાન, ક્રય-વિક્રયરૂપ અધિકરણની પ્રવૃત્તિની ભાવના પૂર્વવત્ કરવી.

[૩૮૪] કનાટ-બારણાંનો સંચાર કરવાથી ગરોળી, કીડી, ઉંદર આદિની વિરાધના થાય છે. પ્રાસાદની નીચેની ભૂમિરૂપ પીઠિકા જેવી પીઠિકાની નીચેના કે ઉપરના બારણાંના એક ભાગનું આવર્તન કરવાથી તેને આશ્રીને રહેલા કુંથુઆ કે કીડી આદિ વિનાશ પામે છે. ઉઘાડવા લાયક કમાડની પાછળ રહેલા બાળક આદિને કોઈ ખોલવા કહે ત્યારે બારણું અથડાતાં માથું ફૂટવું આદિ દોષો થાય છે. હવે તેના અપવાદને કહે છે -

● મૂલ-૩૮૫ :-

કુંચી વિનાના અને હંમેશાં ઉઘાડાતા કે બંધ કરાતા કમાંડ હોય તો

ગ્રહણ કરાય છે, જતુથી મુદ્રિત ન કરેલા જે દર્દર-વસ્ફ હંમેશાં ભોગવાતો હોય અને તેની માત્ર ગાંઠ વાળી હોય તો પણ આહાર લેવો કલ્પે.

● વિવેચન-૩૮૫ :-

કુંચીના છિદ્ર રહિત હોય, પાછળના ભાગે આગળીયો ન હોય, તો ઘસાવા દ્વારા જંતુની વિરાધના ન થાય અથવા ઉઘાડાતા કમાડ કીચૂડ-કીચૂડ ન કરતા હોય તો, કેમકે ઘસાડાતા કમાડોથી ઘણાં જંતુનો નાશ કરે છે, માટે તેવું કમાડ વર્જવું. તે કમાડ કેવું હોય ? નિરંતર ઉઘાડાતું-વસાતું હોય. કેમકે પ્રાયઃ તેમાં ગરોળી આદિને સંભવે. આવા કમાડ ઉઘાડીને ગૃહસ્થ વસ્તુ આપે તો લેવાય. આ સ્થવીર કલ્પીને આચીર્ણ છે. જે કુડવાદિને માત્ર વસ્ત્રનો કકડો બાંધેલ હોય, રોજ ઘોડાતો હોય તો તેપ ન હોવાથી દેવાતા કલ્પ છે.

ઉદ્ભિન્ન દ્વાર કહ્યું. હવે માલોપહતદ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૩૮૬ થી ૩૮૯ :-

માલાપહત પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બે ભેદે જાણવું. તેમાં પગના અગ્રભાગ અને તળીયા વડે જઘન્ય, તેથી વિપરીત તે ઉત્કૃષ્ટ છે. જઘન્યમાં ભિક્ષુ અને ઉત્કૃષ્ટમાં ગેરૂક દેષ્ટાંત છે. તેમાં સર્પનો દંશ અને માળ ઉપરથી પડવું વગેરે દોષો છે. આ વિષયમાં બે ગાથા છે - ૩૮૮, ૩૮૯ જેમાં દેષ્ટાંતનું વિવરણ છે.

● વિવેચન-૩૮૬ થી ૩૮૯ :-

માલાપહતના બે ભેદ - (૧) જઘન્ય - પૃથ્વી ઉપર સ્થાપેલા બે પગના અગ્ર ભાગથી તથા ઉંચી કરેલી બે પાની વડે ઉપર લટકાવેલા ઉંચા સીંકા વગેરેમાં રહેલ જે ભોજનાદિ, તે સ્ત્રીની દૈષ્ટિમાં આવતું નથી, તે લઈને જે અપાય તે જઘન્ય માલાપહત કહેવાય. તેને બદલે (૨) ઉત્કૃષ્ટ મોટી નીસરણી આદિ ઉપર ચડીને પ્રાસાદના ઉપલા ભાગેથી લાવીને અપાય તે ઉત્કૃષ્ટ માલાપહત કહેવાય છે. તેમાં જઘન્ય માલાપહતમાં ભિક્ષુ - વંદકનું દેષ્ટાંત છે, ઉત્કૃષ્ટમાં ગેરૂક - કપિલમતવાળાનું દેષ્ટાંત છે. તેમાં પહેલા ભિક્ષુનું દેષ્ટાંત કહે છે -

જયંતપુર નામે નગર હતું. તેમાં ચક્ષુદિન્ન નામે ગૃહપતિ હતો. તેને વસુમતી નામે પત્ની હતી. કોઈ દિવસે ધર્મરુચિ નામના સાધુએ ભિક્ષાર્થે પ્રવેશ કર્યો. આવા ગુણવાન સાધુને જોઈને વિશિષ્ટદાન આપવાના પરિણામ ઉત્પન્ન થયા છે જેને તેવા ચક્ષુદિન્ને વસુમતીને આદર સહિત કહ્યું. “આ સાધુને મોદકો આપ.” મોદકો ઉપર ટાંગેલાં ઉંચા શીકામાં રહેલા ઘડામાં હતા. તેથી તેણી લેવા ઉભી થઈ. સાધુ માલાપહત ભિક્ષા જાણીને નીકળી ગયા, ત્યારપછી તુરંત ત્યાં ભિક્ષુક આવ્યો. ચક્ષુદિન્ને તેને પૂછ્યું - હે ભિક્ષુ ! હમણાં અહીં આવેલા સંચતે શીકાથી લાવીને અપાતી ભિક્ષા કેમ ન લીધી ? ભિક્ષુ પ્રવચન દ્વેષથી તે સાધુની નિંદા કરે છે. ત્યારે તેને જ મોદક આપવા કહ્યું.

તે વખતે તે ઉત્તમ મોદકની સુગંધથી કોઈ પ્રકારે સર્પ ત્યાં આવેલો હતો.

વસુમતી પગની પાનીથી ઈંચી થઈને જેવી ઘડામાં હાથ નાંખવા જતી હતી. ત્યાં સર્પ ડર્યો, વસુમતી જમીન ઉપર પડી, ચક્ષુદિને કુંડાડા મારતા સર્પને જોયો. મંત્ર અને ઔષધિના પ્રભાવે તે સાજી થઈ. બીજે દિવસે ફરી તે જ ધર્મરુચિ સાધુ આવ્યા. ચક્ષુદિને ઠપકો આપ્યો કે - કાલે સર્પને જોયો છતાં કેમ ન બોલ્યા. ત્યારે ધર્મરુચિએ કહ્યું - મેં તો ફક્ત કેવલીની આજ્ઞા પાળેલી કે માલાપહત ભિક્ષા ગ્રહણ ન કરવી. ચક્ષુદિને જોયું કે અહો ! ભગવંતનો ધર્મ ખરેખર નિરપાય છે. ઈત્યાદિ - X - એમ વિચારી ચક્ષુદિને સાદર ધર્મરુચિ અણગારને વંદના કરી. જિનકથિત ધર્મ પૂછ્યો. ધર્મરુચિ સાધુએ તે સંક્ષેપથી કહ્યો. તે યથાસ્થિત હેય - ઉપાદેય વસ્તુને જોવા લાગ્યો. મધ્યાહ્ને ગુરુની પાસે આવીને વિશેષથી ધર્મ સાંભળી બંને દંપતિએ સંવેગ પામી દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

હવે આ જ જઘન્યમાલાપહતમાં બીજા દોષ કહે છે -

● મૂલ-૩૯૦ :-

આસંદી, પીઠ, માંચો, યંત્ર અને ઉદ્દૂખલ થકી પડતાં બંનેનો વધ થાય. સાધુને ભોજનાદિનો વિચ્છેદ થાય, તેના ઉપર દ્રેષ આદિ થાય તથા ઉક્રાહ અને અજ્ઞાનવાદ થાય.

● વિવેચન-૩૯૦ :-

આસંદી - માંચી, પીઠ - ગોમયાદિમય અસન, મંચક - માંચો યંત્ર - ઘંટી, ઘંટુડો. ડૂઝલ - ખાંડણીયો. આમાંથી કોઈના ઉપર પણ ચડીને કે પગેથી ઈંચા થઈને ટાંગેલા શીકાદિમાંથી કોઈ આહાર ગ્રહણ કરે. જે કોઈ પ્રકારે તે સ્ત્રી પડી જાય તો દેનારીનો અને પૃથ્વીકાર્યાદિનો વિનાશ થાય. તથા સાધુને ભિક્ષા આપતા હું અનર્થમાં પડી, માટે કોઈએ તેને ભિક્ષા આપવી નહીં, તેથી તેના ઘેર આહારાદિનો વિચ્છેદ થાય. વળી વહોરાવવાના બહાને આને પાડી દીધી એમ માનીને તેના ઉપર દ્રેષ પણ થાય. મારે પણ ખરા. તેમ થવાથી પ્રવચનની નિંદા થાય. લોકોમાં પણ ખોટા પ્રવાદો થાય. તેથી જઘન્ય માલાપહત દોષ અવશ્ય તજવો. હવે ઉત્કૃષ્ટ માલાપહત -

● મૂલ-૩૯૧નું વિવેચન :-

જયંતી નામે નગરી હતી. સુરદત નામે ગૃહપતિ, તેની વસુંધરા નામે પત્ની હતી. તેને ઘેર ગુણચંદ્ર મુનિ ભિક્ષાર્થે પ્રવેશ્યા. આવા ગુણવાન્ને જોઈને સુરદતે વસુંધરાને કહ્યું - “માઠ ઉપરથી મોદક લાવીને આપ.” તે વખતે તેણી ગર્ભવતી હતી. હજી નીસરણી ચઢવા જાય ત્યાં માલાપહત ભિક્ષા સંચતોને ન કલ્પે એમ જાણી, સાધુ ત્યાંથી નીકળી ગયા. તુરંત જ પછી કાપિલ મતનો ભિક્ષા ભિક્ષાર્થે આવ્યો. ઈર્ષ્યાથી તે પણ સાધુ વિશે જેમ તેમ બોલ્યો.

સુરદતે વસુંધરાને કહ્યું - તેને મોદક આપ. વસુંધરા નીસરણીથી ચડવા જતાં પડી ગઈ. નીચે ઘંટુલો હતો. તેના ખીલાથી તેણીની કુક્ષિ ફાટી ગઈ. તરફડતો ગર્ભ બહાર પડ્યો. ગર્ભ અને વસુંધરા બંને મરણ પામ્યા. કાપિલભિક્ષુનો અવર્ણવાદ થવા

લાગ્યો. સુરદતે સાધુને વૃતાંત પૂછ્યો. સાધુએ સર્વજ્ઞનો ઉપદેશ જણાવ્યો. ધર્મ કથન સાંભળી સુરદતે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. દોષો પૂર્વવત્ જાણવા.

હવે બીજા પ્રકારે માલાપહત કહે છે -

● મૂલ-૩૯૨,૩૯૩ :-

[૩૯૨] ઉર્ધ્વ, અધો, તિર્યક્ એમ ત્રણ પ્રકારે માલાપહત હોય છે. ઉર્ધ્વ - ઈંચે ચડવું, અધઃ- નીચે ઉતરવું, ઉભય - કુંભાદિને વિશે કહેલ છે. [૩૯૩] અપવાદ કહે છે - દાદરા, શિલા કે પગથિયા ઉપર ચડીને આપે. પહેલાં ચડેલ દાદાર ઈંચા ન ઉપાડેલા સાધુના પાત્રમાં આપે, તો તે માલાપહત દોષ નથી. તે સિવાયનું માલાપહત છે.

● વિવેચન-૩૯૨,૩૯૩ :-

ઉર્ધ્વ - લટકાવેલા શીંકા આદિમાં રહેલ, અધઃ - ભોંયરામાં ઉતરવું, નીચે ઉતરીને વસ્તુ અપાય તે. કુંભાદિષુ - કુંભ અને ઉષ્ટ્રિકા વગેરેને વિશે દેવાલાયક વસ્તુ હોય તે. ઉભય - ઉર્ધ્વ અને અધો માલાપહત કહે છે.

હવે તેનો અપવાદ કહે છે - દાદરો, શિલા, ઇંટોના બનેલ સોપાન, આટલા ઉપર ચડીને જે દાતા આપે તે માલાપહત ન કહેવાય. સાધુ પણ એણા શુદ્ધિને માટે દાદરા આદિ દ્વારા પ્રાસાદની ઉપર ચડે છે અને અપવાદે પૃથ્વી ઉપર રહેલ સાધુ પણ લાવેલી વસ્તુ ગ્રહણ કરે છે. પૂર્વારૂઢ - સાધુના આવ્યા પહેલાં પોતાના તમે નીસરણી આદિથી પ્રાસાદ ઉપર ચડેલા દાતા સાધુના પાત્રમાં જે વસ્તુ આપે. તેમાં સાધુની દૈષ્ટિ નીચી હોય અને પાત્રમાં દાતા હાથ અડાડીને આપે તેટલી ઈંચાઈએ હોય. બાકી બધું માલાપહત છે.

● મૂલ-૩૯૪નું વિવેચન :-

દૈષ્ટિની ઉપર હાથને ફેલાવીને દેયવસ્તુ ગ્રહણ કરવા માટે જે પાત્રને ધારણ કરાય તે, તે પ્રકારે ધારણ કરેલ પાત્ર ઉચ્ચ-ઉત્તિષ્ટ કહેવાય. તીર્છા, લાંબા, સરળ હાથ વડે પાત્રને જોતો સાધુ જે ગ્રહણ કરે તે અનુચ્ચ-ઉત્તિષ્ટ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે ઉર્ધ્વ, અધો, તીર્છો માલાપહત કહ્યો. તેમાં કલ્પ અને અકલ્પની વિધિ આ પ્રમાણે છે - નીચે માંચી આદિ મૂકીને ગવાક્ષાદિમાં રહેલી વસ્તુ આપવા હાથને લાંબો કરી મોટા કષ્ટે જે વસ્તુનું આકર્ષણ કરે તે વસ્તુ ન કલ્પે. ભૂમિ ઉપર સ્વભાવથી જ રહેલી દાગી ગવાક્ષાદિમાં રહેલ વસ્તુને વિના કંઈક બાહુ પ્રસારીને સાધુને આપવા માટે જે ગ્રહણ કરે તે માલાપહત ન કહેવાય. તે કલ્પે છે.

આ પ્રમાણે માલાપહત કહ્યો. હવે આચ્છેદ નામે દ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૩૯૫ થી ૩૯૮ :-

[૩૯૫] આચ્છેદ પણ પ્રભૂ, સ્વામી અને ચોર એમ ત્રણ પ્રકારે છે. આ આચ્છેદ નિષિદ્ધ કરેલ છે, તેથી સાધુને ગ્રહણ કરવું ન કલ્પે. [૩૯૬] પ્રભુ વિષયક આચ્છેદ - ગોવાળ, ભૂતક, અક્ષરક, પુત્ર, પુત્રવધૂ વિષયક આચ્છેદ અપ્રીતિ અને કલહ કરાવનાર છે. કોઈ દ્રેષ પામે છે. જેમ ગોવાળ, [૩૯૭,૩૯૮]

આ જ દેષ્ટાંતને આ બે ગાથા વડે કહે છે, વિવેચનમાં જોવું.

● વિવેચન-૩૯૫ થી ૩૯૮ :-

આચ્છેદ - ન ઈચ્છતા નોકર કે પુત્રાદિની પાસે સાધુને આપવા માટે જે ગ્રહણ કરાય તે. (૧) પ્રભૂ - માલિકરૂપી કર્તાને આધીન રહેલું. (૨) સ્વામી - વિષયક, (૩) સ્તેન - ચોર વિષયક. આ ત્રણે પ્રકારનું આચ્છેદ તીર્થકરો અને ગણધરોએ નિષેધ કરેલ છે, સાધુને ગ્રહણ કરવું ન કલ્પે.

પ્રભુવિષયક આચ્છેદ - ગોવાળ આદિ વિષયક છે. અહીં જે દોષોને કહે છે - અપ્રીતિ, કલહ, આત્મઘાત આદિ ગ્રહણ કરવા. વળી કેટલાંક લોકો 'ગોવાળ'ની જેમ સાધુ ઉપર દ્વેષ પણ પામે છે. આ દેષ્ટાંત હવે કહે છે -

વસંતપુર નામે નગર હતું ત્યાં જિનદાસ શ્રાવક હતો. રુકિમણી નામે તેની પત્ની હતી. તેમને ઘેર વત્સરાજ નામે ગોવાળ હતો. તે દર આઠમે દિવસે બધી ગાયો અને ભેંસોના દુધ લઈ લે. તે જ રીતે તેને પહેલાથી રાખેલ હતો. એક વખત સાધુ સંઘાટક ભિક્ષાર્થે આવ્યા. તે જ દિવસે બધું દુધ લઈ જવાનો ગોવાળનો વારો હતો. દુધથી મોટી ગોળી ભરાઈ ગઈ. જિનદાસ શ્રાવકે તે સાધુઓને ઉત્તમ પાત્ર જાણી ભક્તિથી ઈચ્છા પ્રમાણે ભોજનપાનાદિ આપ્યા. છેવટે તે ગોવાળનું દુધ પણ બળાત્કારે લઈને કેટલુંક આપ્યું. ત્યારે ગોવાળના મનમાં સાધુ ઉપર કંઈક દ્વેષ થયો. માલિકના ભયે ન બોલ્યો. કંઈક ઉપું એવું દુધનું પાત્ર લઈને ઘેર ગયો.

તે જોઈ તેની પત્ની રોષથી બોલી - આ જ આ દુધ ઓછું કેમ છે ? ગોવાળે હકીકત કહેતા તેણી પણ સાધુને આકોશ કરવા લાગી. બાળકો પણ રડવા લાગ્યા. ગોવાળને સાધુ ઉપર ક્રોધ ચડ્યો, તે મારવા ચાલ્યો. સાધુ તેને જોઈને સમજી ગયા - જિનદાસે આનું દુધ બળાત્કારે મને આપેલ છે. તેથી મને મારવા આવેલ છે. સાધુએ પ્રસન્ન મુખે કહ્યું કે - હે દુધધર નિયોગી ! તારા પ્રભુના આગ્રહથી મેં તે દુધ લીધેલું. લે,, તું તારું દુધ પાછું લઈ લે. તે ગોવાળ શાંત થયો. હે સાધુ ! આ જ તો હવે તમે દુધ લઈ જાઓ, ફરી આવું આચ્છેદ ગ્રહણ કરશો નહીં.

● મૂલ-૩૯૬ :-

અહીં ન ઉપાર્જન કરેલ કંઈપણ પમાતું નથી, દાસી પણ ભોજન વિના ભોગવી શકાતી નથી. આમ બોલતા બંનેનો કે એકનો પ્રદેષ થાય છે. તથા જે અંતરાય કર્યો, તે પણ દોષ જ છે.

● વિવેચન-૩૯૯ :-

પ્રભુ - માલિકે બળાત્કારે દુધ લઈ લેતા ગોવાળ ક્રોધિત થઈને આવું પણ બોલતો સંભવે - મારું દુધ કેમ લઈ લો છો ? મેં મારા શરીરના પ્રયાસ વડે આ દુધ મેળવેલ છે, ફોગટ નથી આપ્યું, પછી તમે આના માલિક કઈ રીતે થયા ? ઉત્તમ વેશ્યા તો ઠીક, દાસી પણ ભરણપોષણ વિના ભોગવી શકાતી નથી. આ ભોજન મારું છે. તમારું નથી. આ રીતે માલિક અને ગોવાળ વચ્ચે પણ દ્વેષ વધે. તે બધામાં આચ્છેદ ગ્રહણથી સાધુ જ દોષી છે. ગોવાળના કુટુંબને જે અંતરાય થાય, તે પણ

દોષ છે. એ પ્રમાણે ભૂતક આદિમાં પણ યથાયોગ્ય અપ્રીત્યાદિ સંભવે છે. હવે સ્વામી વિષયક આચ્છેદની ભાવના કરે છે -

● મૂલ-૪૦૦ થી ૪૦૨ :-

[૪૦૦] સ્વામી કે ચારભટો સાધુને જોઈને તેમને માટે દરિદ્રોના ભોજનનું આચ્છેદન કરે, તે સાધુને લેવું ન કલ્પે. [૪૦૧] સાધુને માટે આહાર, ઉપધિ આદિ કોઈ કલહ વડે કે કલહવિના આચ્છેદન કરે તો તેને ગ્રહણ કરનાર સાધુને આ દોષો લાગે. [૪૦૨] અપ્રીતિ, અંતરાય, સ્તેનાહત દોષ લાગે છે. એક કે અનેક સાધુના ભોજનાદિનો વિચ્છેદ થાય, ઉપાશ્રયમાંથી કાઢી પણ મૂકે, ઉપાશ્રય ન હોવાથી કષ્ટ પામે ઈત્યાદિ દોષો લાગે છે.

● વિવેચન-૪૦૦ થી ૪૦૨ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. હવે વૃત્તિગત વિશેષતા માત્ર જ કહીશું. પ્રભુ - પોતાના ઘરનો નાયક, સ્વામી - ગામાદિનો નાયક. ચારભટ - સુભટ. તેઓ દરિદ્ર કૌટુંબિકોના ભોજનનું આચ્છેદન કરીને આપે, તે લેવું ન કલ્પે. સાધુને માટે તેઓ કલહ કરે કે કલહ ન કરે, કેમકે કોઈની પાસે બળાત્કારે લેતાં કલહ થાય, સ્વામીના ભયાદિથી ન બોલે તો કલહ ન થાય. આ રીતે સાધુને લેવું ન કલ્પે. નહીં તો આવા દોષો લાગે - ભોજનાદિ જેના છે તેમને અપ્રીતિ થવી. તેમને દેવાની વસ્તુના પરિભોગની હાનિ થવી સાધુને અદતાદાન લાગે. જેમની વસ્તુનું આચ્છેદન કરાયું તેમને દ્વેષ થવાથી સાધુના ભોજન-પાનનો વિચ્છેદ થાય, ઉપાશ્રયમાં સુખે રહેવા ન દે, કાઢી મૂકે ઈત્યાદિ.

હવે સ્તેનાચ્છેદની ભાવના ભાવે છે -

● મૂલ-૪૦૩ થી ૪૦૬ :- [પ્રદોષ-૩]

[૪૦૩] કોઈ ચોર સાધુને માટે કે પોતાના માટે દરિદ્રી લોકો પાસેથી ઉઠાવીને જે આપે તે સ્તેન આચ્છેદ કહેવાય. તેમાં વિચ્છેદકે પ્રદેષ થાય છે, માટે ન કલ્પે. પણ તેની અનુમતિ હોય તો કલ્પે. [૪૦૪] સાધુને વિશે ભદ્રિક એવા ચોરો, જે સાધુનો નિર્વાહ ન થવાથી આપે તો પણ નિષ્કાસન અને વિચ્છેદન ન થાય, તે માટે ગ્રહણ ન કરે [૪૦૫, ૪૦૬] અથવા ઘી અને સાથવાના દેષ્ટાંતે તેઓ અનુજ્ઞા આપે ત્યારે ગ્રહણ કરવું પછી પાછું આપવું, તેમની પણ અનુજ્ઞા થાય તો ભોજન કરવું.

● વિવેચન-૪૦૩ થી ૪૦૬ :-

કેટલાંક ચોરો સાધુ પ્રત્યે ભદ્રિક હોય છે. કોઈ સ્થાને સાધુઓ પણ દરિદ્ર સાર્થની સાથે વિહાર કરે છે. ભિક્ષા ન પામતા સાધુ માટે તે ચોરો દરિદ્રોનું ગુંટવીને સાધુને આપે તે સ્તેનાચ્છેદ કહેવાય. તે સાધુને ન કલ્પે. તેનાથી ભોજનાદિ વિચ્છેદ, પ્રદેષ, સાર્થમાંથી કાઢી મૂક્યા કે કાલાંતરે ઉપાશ્રયની અપ્રાપ્તિ આદિ દોષ લાગે. પણ સાર્થિકો અનુમતિ આપે તો કલ્પે. - X - X - જે સાર્થિકો એમ કહે કે - અહો ! અમને આ સાથવામાં ઘી સમાન થયું, ચોરો તો લઈ જ જવાના હતા, પણ તમને આપ્યું તેથી અમને સમાધિ થાય છે. આ પ્રમાણે સાર્થિકોની અનુજ્ઞાથી લઈ લે, ચોરો

ચાલ્યા જાય ત્યારે સાર્થિકોને પાછું આપી દે. ફરી સાર્થિકો અનુજ્ઞા આપે, તો કલ્પે છે.

આચ્છેદ દ્વાર કહ્યું હવે અનિસૃષ્ટ દ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૪૦૭ થી ૪૧૧ :-

[૪૦૭] અનિસૃષ્ટનો નિષેધ કર્યો છે, પણ સાધુઓને અનુજ્ઞાત કલ્પે છે. તે લાડુ, ચોલક, ચંપ્ર, સંખડી, દુધ અને આપણ વિષયક છે. [૪૦૮ થી ૪૧૧] લાડુના વિષયવાળું સાધારણ અનિસૃષ્ટનું દેષ્ટાંત ચાર ગાથા વડે કહે છે. જેનો ગાથાર્થ વિવેચનમાં સમાવિષ્ટ છે.

● વિવેચન-૪૦૭ થી ૪૧૧ :-

નિસૃષ્ટ એટલે અનુજ્ઞાત, અનિસૃષ્ટ-અનુજ્ઞા ન આપેલું. તેને તીર્થંકર અને ગણધરોએ નિષેધેલ છે. અનુજ્ઞાત હોય તો સાધુને કલ્પે છે. તે અનિસૃષ્ટ અનેક પ્રકારે છે, જેમકે - લાડુ વિષયક, ભોજન વિષયક ઈત્યાદિ - X - X - સામાન્યથી અનિસૃષ્ટ બે પ્રકારે - સાધારણ અનિસૃષ્ટ, ભોજન અનિસૃષ્ટ. તેમાં લાડુ વિષયક સાધારણ અનિસૃષ્ટનું દેષ્ટાંત કહે છે -

રત્નપુર નગરે માણિભદ્ર આદિ ૩૨-મિત્રો હતા. તેઓએ ઉજાણી માટે કોઈ દિવસે લાડવા કરાવ્યા. એકને લાડવાનું રક્ષણ કરવા રાખ્યો. બાકીના ૩૧-સ્નાનાર્યે ગયા. ત્યારે કોઈ લાલચુ સાધુ ભિક્ષાર્યે આજ્યો. લાડુ જોયા. લંપટપણથી તે પુરુષ પાસે લાડવા માંગ્યા. ત્યારે પેલા લાડુ રક્ષકે કહ્યું કે - આના માલિક-૩૨-જણા છે, મારેથી ન આપાય. ફરી સાધુ બોલ્યા - બીજાના લાડુ વડે શું તું પુન્ય કરવા સમર્થ નથી ? કે માંગવા છતાં આપતો નથી. તું મને ૩૨-લાડુ આપે તો તારા ભાગમાંથી માત્ર એક જ ઓછો થશે. તને અલ્પ વ્યયમાં ઘણો લાભ થશે, માટે આપી દે. તેણે સાધુનું પાત્ર ભરી દીધું. હર્ષિત થયેલ તે સાધુ ત્યાંથી નીકળ્યો. ત્યાં મણિભદ્ર આદિ ૩૧-સામે મળ્યા.

હે પૂજ્ય ! આ પાત્રમાં શું લીધુ છે ? સાધુને થયું, સાચું કહીશ તો મારા લાડવા પાછા માંગશે, ભારથી નમેલા સાધુને જોઈને માણિભદ્રાદિએ ઘરાર પાત્ર જોવા માંગ્યું. સાધુએ ન દેખાડતા, બળાટકારે તેમણે જોઈને - લાડુ જોયા. તિરસ્કારપૂર્વક પે'લા રક્ષકપુરુષને પૂછ્યું - શું તેં આ બધાં લાડુ આપી દીધા ? પે'લો કહે મેં નથી આપ્યા. સાધુને ચોર ગણી, આકોશ કરતા, તેનું પાત્ર, રજોહરણ, ઉપકરણાદિ છિનવી લઈ, તેને ગૃહસ્થ કરી દીધો. રાજકુળે લઈ ગયા. તેઓએ સાધુવેશધારી જાણીને જીવતો છોડ્યો પણ દેશનિકાલની આજ્ઞા કરી.

આ રીતે માલિકની આજ્ઞા વિના સાધુએ ભોજનાદિ ન લેવા કલ્પે.

● મૂલ-૪૧૨નું વિવેચન :-

મોદક દ્વારની માફક ચંપ્ર, સંખડી, દુધ, આપણ આદિમાં સામાન્યનો નિષેધ છે. પણ અનુજ્ઞા આપેલું ગ્રહણ કરવું કલ્પે. અર્થાત્ તેના બધાં સ્વામી ન આપે તો તીર્થંકર ભગવંતે તેને નિષેધેલ છે. બધાં સ્વામીની અનુજ્ઞા હોય તો કલ્પે છે. હવે ચુલ્લક દ્વારની પ્રસ્તાવના તથા ચુલ્લકના ભેદ કહે છે -

● મૂલ-૪૧૩ થી ૪૧૭ :-

[૪૧૩] - હવે ચુલ્લક-ભોજન દ્વાર કહે છે, બહુ વક્તવ્યતાથી તેને પાછળ રાખ્યું છે. ગુરુએ ચુલ્લકને બે ભેદે કહેલ છે - સ્વામી સંબંધી, હાથી સંબંધી. - [૪૧૪] - સ્વામીએ ન આપેલ ચુલ્લક છિન્ન અને અછિન્ન બે ભેદે છે. તેમાં અછિન્ન પણ નિસૃષ્ટ, અનિસૃષ્ટ બે ભેદે છે. છિન્નચુલ્લક ગ્રહણ કરવું કલ્પે, અછિન્ન પણ નિસૃષ્ટ હોય તો કલ્પે. - [૪૧૫] - છિન્ન હોય તે દષ્ટ કે અદષ્ટ પણ કલ્પે છે, અછિન્ન જો નિસૃષ્ટ હોય તો કલ્પે. અનુજ્ઞાત દષ્ટ કે અદષ્ટ ન કલ્પે - [૪૧૬] - અનિસૃષ્ટને પછીથી અનુજ્ઞા આપી હોય તો તે ગ્રહણ કરવું કલ્પે. તે જ પ્રમાણે અદષ્ટ પણ કલ્પે છે. હસ્તીનું ભોજન અનિસૃષ્ટ ન કલ્પે, હાથીએ ન દીઠેલું કલ્પે. - [૪૧૭] - હાથીનું ભોજન રાજપિંડ છે. તેના ગ્રહણથી ગ્રહણાદિ દોષો, અંતરાય, અદતાદાન દોષ લાગે છે. મહાવત પોતાનું ભોજન આપે તો પણ તેના વારંવાર ગ્રહણથી વસતિનું સ્ફોટન થાય છે.

● વિવેચન-૪૧૩ થી ૪૧૭ :-

ગાથાર્થ કહ્યો છે. વૃત્તિમાં રહેલ વિશેષ કથન જ માત્ર નોંધીએ છીએ :- ચુલ્લક અર્થાત્ ભોજન બે ભેદે - સ્વામી સંબંધી, હાથી સંબંધી. ભોજન બે ભેદે - છિન્ન:- જેમકે કોઈ કણની ખેતરમાં રહેલા હાલિકોને કોઈના દ્વારા ભોજન મોકલે, તે જુદા જુદા ભાજનમાં નાંખીને મોકલે તો તે છિન્ન ભોજન કહેવાય. પરંતુ - અછિન્ન - બધાં હાલિકોને યોગ્ય ભોજન એક જ પાત્રમાં મોકલે - તો અછિન્ન કહેવાય. એ જ પ્રમાણે ઉજાણી આદિમાં પણ ભોજનનું છિન્નાછિન્ન જાણવું. અછિન્ન બે ભેદે છે - નિસૃષ્ટ અને અનિસૃષ્ટ. જે ભોજન હાલિકોએ સાધુને આપવા છૂટું મૂકેલ છે, તે નિસૃષ્ટ. મોકળું ન મૂકેલ હોય તે અનિસૃષ્ટ. પણ હાલિકનું ભોજન તેનો માલિક સાધુને આપે તો પણ કલ્પે. જ્યારે અછિન્ન ભોજન સર્વ માલિકની અનુજ્ઞા વિના ગ્રહણ કરે તો ન કલ્પે.

જે ભોજન જેના નિમિત્તે છિન્ન હોય, તેના વડે દેવાય તો તેના મૂળસ્વામીએ જોયેલ કે ન જોયેલ હોય તો પણ કલ્પે. વળી અછિન્ન પણ સ્વામી અનુજ્ઞાત હોય તો કલ્પે, પછી તે તેના સ્વામીથી દષ્ટ હોય કે અદષ્ટ હોય. જો સ્વસ્વામી અનુજ્ઞાત ન હોય તો દષ્ટ કે અદષ્ટ એકે ન કલ્પે. કેમકે તેનાતી પૂર્વોક્ત ગ્રહણાદિ દોષો સંભવે છે. સાધારણ અનિસૃષ્ટને પૂર્વે સ્વ-સ્વ સર્વ સ્વામીએ અનુજ્ઞા ન આપી હોય તો પણ પછીથી અનુજ્ઞા આપે ત્યારે ગ્રહણ કરવું કલ્પે. પછી તે સ્વામીને અદષ્ટ હોય તો પણ કલ્પે.

હાથીનું ભોજન મહાવતે અનુજ્ઞા આપ્યા છતાં રાજા અને હાથીની અનુજ્ઞા ન હોવાથી ન કલ્પે. મહાવત પોતાના ભાગનું આપે તો પણ હાથીએ ન જોયું હોય તો કલ્પે. હાથીના જોતા લેવાથી ઉપાશ્રયભંગાદિ દોષો લાગે. વળી હાથીનું ભોજન રાજપિંડ છે. તેથી રાજની અનુજ્ઞા ન હોવાથી ગ્રહણ, વેષ લઈ લેવો ઈત્યાદિ દોષો સંભવે. અંતરાય નિમિત્તક પ્રાપ્ત પણ સાધુને પ્રાપ્ત થાય છે. મહાવતને પણ વૃત્તિ

છેદનો પ્રસંગ આવે, તેનો અંતરાયકર્તા સાધુ બને ચે. વળી રાજાની અનુજ્ઞા નથી માટે અદતાદાન દોષ પણ લાગે. મહાવતને આદીન ભોજન પણ હાથીની દેખતા લેવાથી. હાથી સમજશે કે આ મુંડીયો મારું પિંડ લઈ જાય છે. રોષે ભરાયેલો હાથી ગમે તેવું નુકસાન કરી શકે છે.

અનિસૃષ્ટ દ્વાર કહ્યું, હવે અધ્યવપૂરક દ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૪૧૮ થી ૪૨૧ :-

[૪૧૮] - અધ્યવપૂરક ત્રણ પ્રકારે છે - યાવંતિક, સ્વગૃહમિશ્ર અને પાખંડ. આરંભમાં પહેલા પોતાના માટે કરીને પછી તે ત્રણેને માટે ઉતારે. - [૪૧૯] - તંદુલ, જળ, પુષ્પ, ફળ, શાક, બેસન અને લવણ આદિને લાવતી વખતે વિવિધ પરિણામ વડે અધ્યવપૂરક અને મિશ્રજાતનું વિવિધપણું જાણવું. - [૪૨૦] - યાવદર્શિકને વિશે વિશોધિ છે, સ્વગૃહ અને પાખંડી એ બેના મિશ્રમાં પૂતિદોષ છે. તથા વિશોધિવાળું છિન્ન કાઢીને દેવામાં આવે તો કલ્પે, શેષ ન કલ્પે. - [૪૨૧] - છિન્નને તે સ્થાનેથી ઉપાડેલ હોય, ભાજનમાંથી જુદુ કરેલ હોય તો શેષ રહેવું કલ્પે છે અથવા આભાવનાથી તેટલું આપેલ હોય તો શેષ રહેવું કલ્પે છે.

● વિવેચન-૪૧૮ થી ૪૨૧ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. વૃત્તિમાં રહેલ વિશેષ કથન માત્ર ઉદ્ધરીએ છીએ -

[૪૧૮] અધ્યવપૂરક ત્રણ ભેદ છે - (૧) સ્વગૃહ અને યાવદર્શિક વડે મિશ્ર (૨) સ્વગૃહ અને સાધુ વડે મિશ્ર. (૩) સ્વગૃહ અને પાખંડી વડે મિશ્ર. આ ત્રણે અધ્યવપૂરકનું સામાન્ય લક્ષણ કહે છે :- મૂલ - અગ્નિ સળગાવવો, તપેલીમાં જળ નાંખવું વગેરે પ્રકાર આરંભમાં યાવદર્શિક આદિના આવવા પહેલાં જ પોતાના ઘરને માટે નીપજાવે. પછી યથાસંભવ અધિકાધિક તંદુલાદિ તેમાં નાંખે તે અધ્યવપૂરક કહેવાય. આ કારણે મિશ્રજાતથી તેનું જુદાપણું છે.

[૪૧૯] અધ્યવપૂરક અને મિશ્રજાતનું પરસ્પર ભેદપણું તંદુલ, જળ, પુષ્પ, ફળ, શાક, બેસન અને લવણના ગ્રહણના કારણે જે વિચિત્ર પરિણામ, તેના વડે જાણવું. જેમકે મિશ્રજાતમાં પહેલાંથી ઘણાં તંદુલાદિક નાંખાય છે, અધ્યવપૂરકમાં પછીથી યાવદર્શિકાદિ નિમિત્તે ઉમેરાય છે.

[૪૨૦] શુદ્ધ ભોજનમાં યાવદર્શિક વડે મિશ્ર એવું અધ્યવપૂરક દૂર કરાય તો તે વધારાનું ભોજન વિશોધિ થાય છે. સ્વગૃહ અને પાખંડી કે સાધુ વડે મિશ્ર શુદ્ધ ભોજનમાં પડે તો પૂતિ થાય છે. વિશોધિ કોટિરૂપ યાવદર્શિક અધ્યવપૂરકને જુદું પાડેલ હોય, તો બાકી રહેલ ભોજન સાધુને કલ્પે છે. પરંતુ સ્વગૃહ અને પાખંડી કે સાધુ વડે મિશ્ર એવું અધ્યવપૂરક ભોજન ન કલ્પે. હવે જાવંતિવિ વિસોહી -

[૪૨૧] વિશોધિકોટિરૂપ યાવદર્શિક અધ્યવપૂરકને વિશે જેટલું પાછળથી વધુ નાંખ્યુ હોય તેટલું તમામ જુદુ કર્યુ હોય - તપેલીમાંથી કાઢી લીધેલ હોય, બાકી રહેલ ભોજન સાધુને કલ્પે. ઈત્યાદિ - X - X -

આ પ્રમાણે અધ્યવપૂરક દ્વાર કહ્યું. ૧૬-ઉદ્ગમદોષો પણ કહ્યા.

● મૂલ-૪૨૨ થી ૪૨૪ :-

[૪૨૨] ઉક્ત ૧૬-પ્રકારનો ઉદ્ગમ બે પ્રકારે છે - વિશોધિકોટિ રૂપ અને અવિશોધિકોટિરૂપ. - [૪૨૩] - આઘાકર્મ, ઔદેશિકના છેલ્લા ત્રણ ભેદ, પૂતિ, મિશ્રજાત, બાદરપ્રાભૃતિકા, અધ્યવપૂરકના છેલ્લા બે ભેદ અવિશોધિકોટિ છે. - [૪૨૪] - ઉદ્ગમકોટિ અવયવ, લેપ, અલેપથી સ્પર્શિત ભોજન ત્રણ કલ્પ કર્યા વિના જે ગ્રહણ કરાય તે પૂતિ, કાંજી, ઓસામણ, ચોખા ઘોચેલા પાણી વડે સ્પર્શ કરાયલ પણ પૂતિ જાણવું.

● વિવેચન-૪૨૨ થી ૪૨૪ :-

આ સોળ ભેદવાળો ઉદ્ગમ બે ભેદે - (૧) વિશોધિ કોટિરૂપ - જે દોષથી સ્પર્શ કરાયેલ ભોજન તેટલાં પ્રમાણવાળું કાઢી નાંખતા બાકી રહેલું કલ્પે છે, તે. (૨) અવિશોધિકોટિરૂપ - વિશોધિકોટિ સિવાયનો.

પહેલાં અવિશોધિકોટિ કહે છે - તેમાં (૧) સર્વ ભેદ સહિત આઘાકર્મ, (૨) વિભાગોદેશિકના છેલ્લા ત્રણ ભેદ, (૩) ભોજન-પાનરૂપ પૂતિ, (૪) પાખંડી અને ગૃહ વડે મિશ્ર તથા સાધુ અને ઘર વડે મિશ્ર, (૫) બાદર પ્રાભૃતિકા, (૬) અધ્યવપૂરક. આ અવિશોધિકોટિરૂપ અવયવથી સ્પર્શિત શુદ્ધ ભોજન વડે યતાં દોષને કહે છે - ઉદ્ગમ દોષરૂપ અવિશોધિકોટિના સૂકા કણિયાદિ, તકાદિના લેપ વડે અને વાલ યણાદિ અલેપ વડે સ્પર્શિત જે ભોજન, તે ભોજન પરઠવ્યા પછી પણ પાત્ર ત્રણ વાર ન ઘોવે, તેમાં પછીથી ગ્રહણ કરાય તે પૂતિ, કાંજી ઓસામણ આદિથી સ્પર્શિત પણ પૂતિ જ કેહવાય છે.

ઉક્ત કથનને ભાષ્યકાર ત્રણ ગાથા વડે કહે છે -

● મૂલ-૪૨૫ થી ૪૨૭ :- [ભાષ્ય-૩૭ થી ૩૯]

જેમ લોકમાં સુકા પણ અશુચિ પદાર્થ વડે સ્પર્શિત વસ્ત્રાદિ ઘોવામાં આવે છે. તેમ અહીં પણ સુકા એવા આઘાકર્મથી સ્પર્શિત પાત્ર ઘોવા જેઈએ. અલેપવાળું દ્રવ્ય પણ પાત્રમાં ગ્રહણ કર્યા બાદ તે પાત્ર ઘોયા વિના કલ્પવું નથી, તે લેપવાળા તકાદિ તો ક્યાંથી કલ્પે ? તેથી લેપાલેપ કહ્યું છે. આઘાકર્મમાં માત્ર ઓદન જ વર્જશે, તેમ માનીને સૌવીર, આયામ, ચોખાનું ઘોવાણ પણ આઘાકર્મ ગણાય તેમ જણાવ્યું છે.

● વિવેચન-૪૨૫ થી ૪૨૭ :-

ગાથાર્થ કહ્યો જ છે, કિંચિત્ વિશેષ આ - વાલ, યણા આદિ અલેપકૃત્ છે, તે પણ અનાભોગાદિ કારણે પાત્રમાં ગ્રહણ કરીને પછી દોષદુષ્ટ જાણીને તજે તો તે પાત્રને ત્રણ વખત અવશ્ય ઘોવું તેમ જણાવવા લેપ-અલેપ કહ્યું છે.

● મૂલ-૪૨૮ થી ૪૩૩ :-

[૪૨૮] - બાકીની વિશોધિકોટિ છે. તેમાં યથાશક્તિ ભોજન-પાન ત્યાગ કર અથવા ન જાણવાથી મિશ્રદ્રવ્ય થયું હોય તો સર્વેનો વિવેક કરવો. કંઈક

અવયવ તેમાં રહી જાય તો તે શુદ્ધ છે. - [૪૨૯] - વિવેક ચાર પ્રકારે છે - (૧) દ્રવ્ય વિવેક - જે દ્રવ્ય ત્યાગ કરાય તે. (૨) ક્ષેત્ર વિવેક - જે સ્થાને જે દ્રવ્ય ત્યાગ કરાય તે. (૩) કાળ વિવેક - કાળના વિલંબ વિના ત્યાગ કરાય તે. (૪) ભાવ વિવેક - અશઠ એવો સાધુ જેને દોષવાળું જુએ તે.

[૪૩૦] - અહીં શુષ્ક અને આર્દ્રનો સદૃશપાત કે અસદૃશ પાત થતાં ચાર ભંગ થાય છે. તુલ્યમાં બે ભંગ અને અતુલ્યમાં બે ભંગ - [૪૩૧] - (૧) શુષ્કમાં શુષ્ક પડેલ હોય તો સુખે તજી શકાય, (૨) દ્રવને નાંખીને તથા આડ હાથ રાખીને તે દ્રવને કાઢી નાંખવું. - [૪૩૨] - (૩) હાથને આડો રાખી જેટલું બની શકે તેટલું ઓદનાદિ બહાર ખેંચી કાઢે. (૪) જો તે વસ્તુ દુર્લભ હોય તો માત્ર તેટલી જ દૂર કરવી. એમ બે ગાથામાં ચોભંગી કહી.

[૪૩૩] નિર્વાહ થતો હોય ત્યારે બધાંનો ત્યાગ કરે, અનિર્વાહમાં ચતુર્ભંગિકાને આદરે, જેમાં અશઠ હોય તો શુદ્ધ થાય અને માયાવી બંધાય છે.

● વિવેચન-૪૨૮ થી ૪૩૩ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. વૃત્તિગત કિંચિત્ વિશેષ આ પ્રમાણે છે - [૪૨૮] બાકીના નવ પ્રકારે એટલે ઓઘ ઔદેશિક અને વિભાગોદેશિક એટલે ઉપકરણ પૂતિ, મિશ્રનો પહેલો ભેદ, સ્થાપના, સૂક્ષ્મપ્રાભૃતિકા, પ્રાદુષ્કરણ, કીત, પ્રામિત્યક, પરિવર્તિત, અભ્યાહત, ઉદ્દિભજ્જ, માલાપહત, આસ્થેદ, અનિસૃષ્ટ અને અધ્યવપૂરકતો પહેલો ભેદ એ વિશોધિકોટિ - એટલે જે ભોજનનો ત્યાગ કરતાં બાકીનું શુદ્ધ ભોજન વિશુદ્ધ થાય. મિદ્યાર્થે અટન કરતા સાધુએ પહેલાં પાત્રમાં શુદ્ધ ભોજન ગ્રહણ કર્યું હોય તેમાં જ અનાભોગ - આદિ કારણે વિશોધિકોટિના દોષથી દૂષિત થયેલું ગ્રહણ કર્યું હોય, પછી કોઈ પ્રકારે તે જાણે ત્યારે તેના વિના નિર્વાહ ન થાય, તો વિશુદ્ધિ કોટિથી જે દૂષિત હોય તેટલો જ ત્યાગ કરે. લક્ષમાં ન આવે તો સર્વનો ત્યાગ કરે. સર્વથા ત્યાગ પછી કેટલાંક સૂક્ષ્મ દ્રવ્ય હોય તો પાત્ર ત્રણ વાર ઘુવે.

[૪૨૯] ચાર ભેદે વિવેક કહે છે - દ્રવ્યાદિ ચાર ભેદે છે, તે ગાથાર્થમાં કહ્યું. અશઠ - રાગદ્વેષરહિત. નિર્વાહ ન થાય હોય તેમ દોષવાળા આહારને જ તજે, તેને વિશેની વિધિ માટે ચતુર્ભંગી કહે છે - [૪૩૦] (૧) શુષ્કમાં શુષ્ક પડે, (૨) શુષ્કમાં આર્દ્ર પડે, (૩) આર્દ્રમાં શુષ્ક પડે, (૪) આર્દ્રમાં આર્દ્ર પડે. તેમાં જે પદ વડે જ જે બબ્બે ભંગ પ્રાપ્ત થાય તે-તે દેખાડે છે. તુલ્ય - સમાન હોવાથી અન્ય વસ્તુની મધ્યે તુલ્યનો નિપાત અર્થાત્ સદૃશ વસ્તુનું નાખવું. તે પહેલો અને ચોથો ભંગ. બીજો અને ત્રીજો ભંગ તે અસદૃશ વસ્તુનો પ્રક્ષેપ કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે.

હવે તેનો ઉદ્ધાર વિધિ :- [૪૩૧] શુષ્ક - વાલ, ચણા આદિ. તેમાં જે શુષ્ક - વાલ, ચણાં પડી જાય. સુખં - સુખે કરીને, જળ નાંખવું આદિ કષ્ટ વિના જ ત્યાગ કરવાને માટે થાય છે. શુષ્કમાં દ્રવ - કાંજી વગેરે પડે, પાત્રને વાંકું વાળી, આડો હાથ રાખી સર્વ દ્રવને ગાળી નાંખે. [૪૩૨] શુદ્ધ આર્દ્રની મધ્યે વાલ, ચણાદિ પડેલ હોય તો તેમાં હાથ નાંખી શટતા રહિતપણે તે શુષ્કને કાઢી નાંખે. પછીનું દ્રવ કલ્પે. જો

આર્દ્રમાં કંઈ બીજું આર્દ્ર પડે તો તેટલાં જ માત્રનો ત્યાગ કરે, બાકીનું કલ્પે છે. જો નિર્વાહ થતો હોય તો આ ચતુર્ભંગીન સેવે.

[૪૩૩] ગાથાર્થમાં કહેલ જ છે. કંઈ વિશેષ નથી. હવે ઉપસંહાર -

● મૂલ-૪૩૪,૪૩૫ :-

[૪૩૪] કોટિકરણ બે ભેદે છે - ઉદ્ગમ કોટિ અને વિશોધિકોટિ. તેમાં ઉદ્ગમ કોટિ છ પ્રકારે અને વિશોધિકોટિ અનેક પ્રકારે છે. [૪૩૫] હવે તે કોટિ બીજા પ્રકારે કહે છે - નવ, અટાર, સત્તાવીશ, ચોપન, નેવું, ૨૭૦ એ ભેદ છે.

● વિવેચન-૪૩૪,૪૩૫ :-

[૪૩૪] ઉદ્ગમ કોટિ - આઘાકર્મિક અને ઔદેશિકના છેલ્લા ત્રણ ભેદ વગેરે છ ભેદવાળી છે. [૪૩૫] નવ કોટિ - હણવું, હણાવવું, હવાતાને અનુમોદવા. રાંધવું, રંધાવવું, રંધાતાને અનુમોદવું. ખરીદવું, ખરીદાવવું, ખરીદાતાને અનુમોદવું. આમાં પહેલી છ અવિશોધિકોટિ છે. છેલ્લી ત્રણ વિશોધિકોટિ છે.

આ નવે કોટિને કોઈ રાગથી સેવે, કોઈ દ્વેષથી સેવે તેથી અટાર [૧૮] કોટિ થાય. ૦ સત્તાવિશ કોટિ :- મિથ્યાદૃષ્ટિ સેવે, સમ્યગ્દૃષ્ટિ વિરતિવંત સેવે અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ અવિરતિવંત સેવે. એ ત્રણ ભેદ વડે નવ કોટિને ગુણતાં-૨૭ ભેદો થશે. ૦ ચોપન કોટિ :- આ-૨૭ને રાગ અને દ્વેષ વડે ગુણતાં-૫૪-થાય.

૦ નેવું [૮૦] કોટિ :- નવ કોટિને કદાચ પુષ્ટ આલંબનને આશ્રીને ક્ષાંત્યાદિ દશ પ્રકારના ધર્મને પાલન કરવા માટે સેવે. આ કોટિ સામાન્યથી ચારિત્રના નિમિત્તવાળી છે. [૨૭૦] નેવુંને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રથી ગુણતાં ૨૭૦ થાય.

● મૂલ-૪૩૬ :-

૧૬-ઉદ્ગમના દોષો ગૃહસ્થોથી ઉત્પન્ન થયેલા જાણ. ઉત્પાદનના દોષો સાધુથી ઉત્પન્ન થયેલા જાણ.

● વિવેચન-૪૩૬ :-

ઉક્ત સોળ ઉદ્ગમ દોષો, આઘાકર્માદિ દોષ વડે દૂષિત થયેલા ભોજનાદિને ગૃહસ્થો જ કરે છે. ધાત્રીપણું આદિ દોષો સાધુ વડે જ સંભવે છે. તેને સાધુથી ઉત્પન્ન થયેલા તું જાણ. આ ઉત્પાદન દોષોને હવે કહે છે -

● મૂલ-૪૩૭ થી ૪૩૯ :-

[૪૩૭] નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ભાવને વિશે ઉત્પાદના જાણવી. તેમાં દ્રવ્યમાં ત્રણ પ્રકારે અને ભાવમાં સોળ પદવાળી જાણવી. [૪૩૮] ઔપચારિક આદિ વડે અને પુરુષ, અશ્વ તથા બીજ વગેરે વડે પુત્ર, અશ્વ, વૃદ્ધાદિની જે ઉત્પાદના તે સચિત છે. [૪૩૯] સોના, રૂપ આદિ મધ્યે ઈચ્છિત ધાતુથી કરેલી ઉત્પત્તિ અચિત્ હોય છે, તથા ભાંડ - અલંકારાદિ સહિત દ્વિપદ આદિની ઉત્પત્તિ મિશ્ર હોય છે.

● વિવેચન-૪૩૭ થી ૪૩૯ :-

[૪૩૭] ઉત્પાદના ચાર ભેદે છે - નામ ઉત્પાદના આદિ નામથી દ્રવ્ય ઉત્પાદનાને

ગવેષણાદિ જેમ જાણવી. પણ તદ્વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યોત્પાદના ત્રણ પ્રકારે છે - સચિત, અચિત, મિશ્ર. ભાવોત્પાદના બે ભેદે :- આગમથી અને નોઆગમથી. આ નોઆગમથી ભાવોત્પાદના બે ભેદે - પ્રશસ્ત, અપ્રશસ્ત. જ્ઞાનાદિની ઉત્પાદના તે પ્રશસ્ત છે, અપ્રશસ્ત ઉત્પાદના ૧૬ ભેદે છે.

[૪૩૮] સચિત દ્રવ્યોત્પાદના :- દ્વિપદ તે પુત્રાદિ, ચતુષ્પદ - અશ્વાદિ, અપદ-વૃક્ષાદિ. ઔપચાયિક, ભાડું, જળ આદિ. કેશ રોમાદિ ભેદવાળા વડે જે વ્યાપ્ત તે વાલચિત એટલે પુરુષ. પુરુષ, તુરંગ અને બીજ આદિ વડે જે ઉત્પાદના તે સચિત છે. જેમકે - કોઈ પુરુષે પોતાની પત્નીને પુત્રોત્પત્તિ માટે દેવતાની માનતા વડે પુત્રોત્પત્તિ કરી, ઘોડી માટે ઘોડાનું ભાડુ આપી વછેરો ઉત્પન્ન કરાવ્યો. જળ વડે બીજને સીંચીને છોડ ઉત્પન્ન કરાવ્યો.

[૪૩૯] અચિત અને મિશ્ર દ્રવ્યની ઉત્પાદના - આ અર્થ ગાથાર્થમાં કહેલ જ છે. બાકી સુગમ છે. હવે ભાવ ઉત્પાદના કહે છે.

● મૂલ-૪૪૦નું વિવેચન :-

ભાવના વિષયવાળી ઉત્પાદના બે પ્રકારે - પ્રશસ્ત, અપ્રશસ્ત. તેમાં કોઈદાદિ સહિત એવી ધાત્રીપણાની જે ઉત્પાદના તે અપ્રશસ્ત છે. તથા જ્ઞાનાદિ ત્રયની ઉત્પાદના તે પ્રશસ્ત છે. અહીં અપ્રશસ્ત ભાવોત્પાદનાનો અધિકાર છે. ઉત્પાદનાના સોળ ભેદ છે, તેને કહે છે -

● મૂલ-૪૪૧,૪૪૨ :-

(૧) ધાત્રી, (૨) દૂતી, (૩) નિમિત્ત, (૪) આજીવ, (૫) વનીપક, (૬) ચિકિત્સા, (૭) ક્રોધ, (૮) માન, (૯) માયા, (૧૦) લોભ, (૧૧) સંસ્તવ, (૧૨) વિદ્યા, (૧૩) મંત્ર, (૧૪) ચૂર્ણ, (૧૫) યોગ, (૧૬) મૂળ કર્મ. આ ઉત્પાદનના દોષો છે.

● વિવેચન-૪૪૧,૪૪૨ :-

- (૧)- ધાત્રી - બાળકને પાળનારી, ધાત્રીપણું કરવું કે કરાવવું.
- (૨)- દૂતી - બીજને સંદેશો કહેનારી. દૂતીપણું કરવું કે કરાવવું.
- (૩)- નિમિત્ત - અતીતાદિના અર્થને જાણવાના હેતુરૂપ શુભાશુભ ચેષ્ટાદિ.
- (૪)- આજીવ - આજીવિકા
- (૫)- વનીપક - ભિક્ષાચર, તેની જેમ જે આચરણ કરવું તે.
- (૬)- ચિકિત્સા - રોગનો પ્રતિકાર.
- (૭ થી ૧૦) ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ચારે પ્રસિદ્ધ છે.
- (૧૧)- સંસ્તવ - પૂર્વ કે પછીના પરિચિત વડે સંસ્તવ કરવો.
- (૧૨)- વિદ્યા - સ્ત્રીરૂપ દેવતાથી અધિષ્ઠિત કે સાધના સહ અક્ષરવિશેષ.
- (૧૩)- મંત્ર - પુરુષરૂપ દેવથી અધિષ્ઠિત વિદ્યા કે સાધનારહિત હોય તે.
- (૧૪)- ચૂર્ણ - સૌભાગ્યાદિને ઉત્પન્ન કરનાર વસ્તુનો ભુકો.
- (૧૫)- યોગ - આકાશગતિ આદિ ફળવાળો દ્રવ્ય સમૂહ.

-(૧૬)- મૂળકર્મ - વશીકરણ. ૦ ધાત્રી આદિ દોષથી પિંડ-આહાર મેળવવો તે.

● મૂલ-૪૪૩ થી ૪૪૭ :-

[૪૪૩] - ક્ષીર, મજ્જન, મંડન, કીડન, અંક ધાત્રી. આ પ્રત્યેક કરવું અને કરાવવું બે પ્રકારે છે. - [૪૪૪] - બાળકને ધારણ કરે, પોષણ કરે અથવા બાળક તેને ધાવે માટે ધાત્રી કહેવાય. પૂર્વકાળમાં વૈભવાનુસાર પાંચ ધાત્રી રહેતી. - [૪૪૫] - દુધના આહારવાળો આ રૂવે છે, તેથી ભિક્ષાની આશા રાખનાર મને ભિક્ષા આપ. પછી તેને સ્તન્ય પાજે. અથવા મને પછી આપજે અથવા મારે ભિક્ષા નથી જોઈતી, હું ફરીથી અહીં આવીશ. - [૪૪૬] - અપમાન ન કરાવેલો બાળક બુદ્ધિમાન, અરોગી, દીર્ઘાયુ થાય છે. પુત્રનું મુખ દુર્લભ છે, માટે તેને પા, અથવા હું તેને આપું. - [૪૪૭] - જો તે ભદ્રિક હોય તો અધિકરણ કરે, અધર્મી હોય તો દ્વેષ કરે. જો બાળક કર્મોદયે ગ્લાન થાય તો ઉંઝાહ થાય અથવા ચાટુકારી છે એમ અવર્ણવાદ થાય. પોતાનો પુરુષ અન્ય શંકા કરે.

● વિવેચન-૪૪૩ થી ૪૪૭ :-

[૪૪૩] ક્ષીરધાત્રી - જે સ્તત્યપાય છે. મજ્જન-સ્નાન વિષયક, મંડન-શણગાર કરનારી, કીડન - રમાડનારી, અંકધાત્રી-ખોળામાં લે. સ્તનધાત્રી-પોતે સ્તનપાન કરાવે તે સ્વયં કરણ, બીજ પાસે કારવે તે કારાવણ ક્ષીરધાર્તી. એ પ્રમાણે મજ્જનાદિ બધીમાં જાણવું. હવે ધાત્રી શબ્દની વ્યુત્પત્તિ - [૪૪૪] - બાળકને ધારણ કરે તે, ભાડું દેવા વડે ધારણ કરાય, બાળક ધાવે માટે ધાત્રી. હવે સાધુ સ્તનપાન કરાવવા રૂપ ધાત્રીપણું કરે છે તે દેખાડે છે - [૪૪૫] - પૂર્વ પરિચિત ઘેર પ્રવેશી સાધુ, બાળકને રડવું જોઈ, માતાને કહે - આ બાળક હજી ક્ષીર આહારી છે, ક્ષીર વિના રડે છે, મને જલ્દી આહાર આપી. આ બાળકને સ્તનપાન કરાવ, અથવા પહેલા કરાવી પછી મને ભિક્ષા આપજે.

[૪૪૬] અપમાન ન કરેલો બાળક મતિમાનાદિ થાય ઇત્યાદિ તેથી બધાં કામ મૂકીને દુધ પા. જો તું ન પાય તો હું તેને દુધ આપું અથવા બીજી પાસે સ્તનપાન કરાવું. એ રીતે સાધુએ ધાત્રીપણું કરેલ દેખાડ્યું છે. તેના દોષો કહે છે - [૪૪૭] - જો માતા ભદ્રિક હોય તો રાગવાળી થઈ આધાકર્માદિ કરે. જો ધર્મ સન્મુખ ન હોય તો પ્રદ્રેષ કરે ઇત્યાદિ ગાથાર્થ મુજબ કહેવું ચાવત્ તેનો પતિ મૈથુનાદિ વિષયમાં શંકિત થાય છે.

● મૂલ-૪૪૮ થી ૪૫૩ :-

[૪૪૮] - ધાત્રીકરણમાં આ બીજો વિકલ્પ છે, ભિક્ષાચર્યામાં કોઈ સાધુએ કોઈ અધૃતિવાળી શ્રાવિકાને પૂછ્યું - તેણી બોલી દુઃખના સહાયકને દુઃખ કહેવાય. તો આજે મારું ધાર્તીપણું ઠરણ કરાયું છે. - [૪૪૯] - તેણીની વચને, ગંડને, સ્થૂલપણાને, કૃશપણાને ન જાણતો સાધુ તે બધું પૂછીને ત્યાં ગયો, તે બાળકને જોઈ ગૃહસ્વામીની સમક્ષ કહેવાલાગ્યો. શું ? - [૪૫૦] - આ તમારું

કુળ હમણાં ઉત્પન્ન થયેલ છે કે અજાણ્યું છે એમ હું માનું છું. પુન્ય વડે કે યદૃચ્છાથી આ બાળક વડે ક્ષેમ વર્તે છે એમ અમે જાણીએ છીએ.

- [૪૫૧] - સ્થવિરધાત્રી દુર્બળ ક્ષીરવાળી હોય તો બાળક દુર્બળ થાય, અતિ સ્તનવાળી હોય તો પ્રેરિત મુખવાળો તે ચિપટા મુખવાળો થાય. કૃશ શરીરી હોય તો અત્વક્ષીરવાળી હોય, કૂર્પરસ્તનીમાં સૂચિ મુખવાળો થાય છે. - [૪૫૨] - જે ધાત્રી જે વર્ણ કરી ઉત્કટ હોય, તેણીને તે વર્ણ કરીને ગર્હ કરે, જેની ગર્હ કરે છે, તેવા જ વર્ણવાળી આગળની હોય તો તેણીને વળી અત્યંત પ્રશસ્ત વર્ણવાળી કહેવા લાગે અને બીજીને દુર્વર્ણવાળી કહે - [૪૫૩] - બ્રષ્ટ કરેલી ધાત્રી પ્રદ્વેષ પામી “આ જર છે” એમ અપવાદ આપે. તેને જે વધાઈ કરી શકાય, તે પણ કરે. એ જ પ્રમાણે બીજી ધાત્રી પણ મને વિદ્યન થશે એમ ધારીને વિધાઈ આપે છે.

● વિવેચન-૪૪૮ થી ૪૫૩ :-

[૪૪૮] - ધાત્રીકરણમાં આ બીજો વિકલ્પ છે. જે ગાથાર્થમાં કહ્યો છે. - [૪૪૯] - તે દુઃખી સ્ત્રીને ધાત્રીરૂપે સ્થાપવાને નવી ધાત્રીના વય, ચૌવનાઈ પૂછીને ધનિકને ઘેર જઈને, ગૃહસ્વામી સમક્ષ જઈ બાળકને જોઈને કહેવા લાગ્યો. - [૪૫૦] - શું કહે છે ? મને લાગે છે કે આ તમારું કુળ હમણાં જ ધનાદ્ય થયેલ છે. જો પરંપરાથી લક્ષ્મી આવી હોય તો પરંપરાથી ધાત્રી લક્ષણ ક્રમ ન હોય ? જેવી તેવી ધાત્રી કેમ રાખી છે ? અયોગ્ય ધાત્રીના સ્તનપાન વડે કાંતિરહિત બનેલા આ બાળકને અમે જાણીએ છીએ ઈત્યાદિ કહીને માતા-પિતાને બ્રાંતિવાળા કરે. ત્યારે તેઓ પૂછશે કે ધાત્રીના કયા દોષો છે ?

[૪૫૧] - વૃદ્ધા ધાત્રી નિર્બળ ક્ષીરવાળી હોય, તેથી બાળક બળવાન ન થાય. બહુ મોટા સ્તનવાળી હોય તો સ્તનપાન કરતા બાળકના હોઠ અને નાસિકા દબાયેલા રહેતા ચીબો થાય છે. શરીરથી કૃશ ધાત્રી હોય તો બાળકને પરિપૂર્ણ દુધ મળતું નથી. બહુ લાંબા સ્તનવાળી હોય તો બાળકને મુખ પસારવું પડે છે, તેથી મુખ સોયના આકારવાળું થાય છે. ઈત્યાદિ. આ નવી ધાત્રી ઉત્કટ દોષવાળી છે, માટે પહેલાંની ધાત્રી જ યોગ્ય હતી. - [૪૫૨] - નવી સ્થાપેલી ધાત્રી કૃષ્ણાઈ વર્ણા હોય તો, તેણીના વર્ણથી નિંદે છે. જેમકે - કાળી સ્ત્રી રૂપનો નાશ કરે, ગૌરવર્ણી બળરહિત હોય છે, તેથી ઘઉંવર્ણી સ્ત્રી સારી, તેમ કહે વળી જૂની ધાત્રી નવીના સમાન વર્ણવાળી હોય તો જૂનીને અત્યંત પ્રશસ્ત વર્ણવાળી તરીકે પ્રશંસે છે. આમ સાધુ વડે કહેવાતા તે ગૃહનો સ્વામી નવી ધાત્રીનો ત્યાગ કરી, સાધુએ પ્રશંસેલી ધાત્રી રાખે, તેથી :-

- [૪૫૩] - ધાત્રીપણાથી બ્રષ્ટ થયેલી ધાત્રી સાધુ ઉપર પ્રદ્વેષ કરે છે. તેથી તેણી કહેશે કે - આ સાધુ તો જર છે. આ ધાત્રી સાથે સંબંધવાળો છે. વળી બ્રષ્ટ થયેલ ધાત્રી સાધુને વધ આદિમાં પણ પ્રવર્તે છે. જેને સ્થાપી છે, તે ધાત્રી પણ વિચારશે કે પે'લી ધાત્રીની જેમ આ મને પણ બ્રષ્ટ કરશે. એમ વિચારી તેણી પણ

વિધાઈ પ્રયોગ કરે. હવે બીજી ધાત્રી માટે અતિદેશ કરીને દેખાડે છે -

● મૂલ-૪૫૪ થી ૪૫૯ :-

[૪૫૪] - એ જ પ્રમાણે બાકીની ધાત્રીનું પણ કરવું, કરાવવું, પોતાના ઘર વિશે કહેવું. નવી ધાત્રીને ધાત્રીપણાથી બ્રષ્ટ કરવી આદિ બધું પૂર્વવત્. - [૪૫૫] - મજ્જન ધાત્રીના દોષ પ્રગટ કરવા સાધુ કહે છે - આ બાળક પૃથ્વી ઉપર લોટે છે, ધૂળથી ખરડાયેલો છે, તેને નહવડાવ અથવા હું નહવડાવું અથવા જળથી બીકણ થશે કે વધુ નવડાવતા દુર્બળ કે રક્ત નેત્રી થશે.

- [૪૫૬] - મજ્જનધાત્રી બાળકને માલિશ કરી, સંબાહના કરી, ઉદ્દર્તન કરી, સ્નાનથી પવિત્ર દેહવાળો કરીને મંડનધાત્રીને સોંપે છે. - [૪૫૭] - મંડનધાત્રીત્વ વિશે સાધુ શું કરે ? પહેલાં ઈષુકાઈ આ આભરણ વડે બાળકને મંડન કર અથવા હું વિભૂષિત કરું. આ ધાત્રીએ હાથને યોગ્ય ઘરેલાં પગમાં કે કંઠને યોગ્ય ઘરેલાં પગમાં પહેરાવ્યા છે, તેથી યોગ્ય નથી.

- [૪૫૮] હવે કીડનધાત્રીના દોષ સાધુ કઈ રીતે કહે - આ ધાત્રી ઢકર સ્વરવાળી છે, તેથી બાળક ફ્લીબ મુખવાળો થાય, અથવા કોમળ કે અવ્યક્ત વાણીવાળો થશે, માટે તે સારી નથી. તથા બાળકને ઉલ્લાપનાઈ ક્રિયા પોતે કરે કે બીજા પાસે કરાવે. - [૪૫૯] - અંકધાત્રીને ધાત્રીપણાથી બ્રષ્ટ કરવા સાધુ આમ બોલે છે - સ્થૂળધાત્રી વડે પહોળા પગવાળો થાય, ભગ્ન કે શુષ્ક કટીવાળી ધાત્રીથી દુઃખ પામે છે. નિર્મલિ કે કર્કશ હાથ વડે ભીરૂ થાય.

● વિવેચન-૪૫૪ થી ૪૫૯ :-

[૪૫૪] ક્ષીરધાત્રીમાં કહ્યા પ્રમાણે બાકીની - મજ્જનધાત્રી આદિના વિષયમાં પણ સમજી લેવું. - X - X - [૪૫૫] - ક્ષીરધાત્રીમાં કહ્યા મુજબ જ ધનાદ્યોના ઘરને વિશે નવી સ્થાપિત મજ્જનધાત્રી આદિ, કે જેને ધાત્રીપણાથી બ્રષ્ટ કરેલ હોય તેને ધાત્રીઓનો આલાવો ક્ષીરધાત્રીવત્ કહેવો. આ બાબત સંદેપથી કહી, વિશેષે કરીને કહેવા માટે આગળની ગાથામાં કહે છે -

[૪૫૬] આ બાળક ધૂળવાળો છે, તેને નવડાવ. આ મજ્જનધાત્રીનું કરાવવું થયું. જો તું સમર્થ ન હોય તો હું નવડાવું, આ મજ્જનધાત્રી કરણ થયું અથવા ક્ષીરધાત્રીની જેમ પદબ્રષ્ટ થયેલ મજ્જનધાત્રીને સાધુ કહે કે હું તને ફરી તે પદે સ્થાપાવીશ. પછી ધનિકને ત્યાં મજ્જનધાત્રીના દોષો કહે, જેમકે - બહુ પાણી વડે ઢંકાતો બાળક ભાવિમાં નદીના જળ પ્રવેશકાળે બીકણ થાય છે. નિરંતર નવડાવતા દુર્બળ દૈષ્ટિવાળો થાય. સર્વથા ન નવડાવે તો શરીરબળ ઘારણ ન કરે. કાંતિવાળો ન થાય. માટે આ ધાત્રી મજ્જન માટે યોગ્ય નથી. ઈત્યાદિ વર્ણન ક્ષીરધાત્રીવત્ જાણવું. હવે મંડનધાત્રીને કેવો સોંપે તે કહે છે -

[૪૫૭] ગાથાર્થમાં કહેલ છે, વિશેષ કંઈ નથી. હવે સાધુ મંડનધાત્રીના વિષયમાં શું કરે, કરાવે, દોષો પ્રગટ કરે તે દેખાડે છે - બાણ, છરી વગેરેના આકારવાળું આભરણ લેવું. શ્રાવિકાના ચિત્તને વશ કરવા સાધુ બોલે - આ બાળકને વિભૂષિત

કર, જો તું ન સમર્થ હો તો હું વિભૂષિત કરું. આ કરણ-કારાવણ થયું. જો નવી સ્થાપેલી મંડનધાત્રીના દોષ કહે તો કઈ રીતે કહે ? ગાથાર્થમાં બતાવેલ છે. તેણીને પદબ્રષ્ટ કરે આદિ ક્ષીરધાત્રીવત્ જાણવું.

હવે ક્રીડન-ધાત્રીના વિષયમાં સાધુ શું કહે તે બતાવે છે -

[૪૫૮] - ગાથાર્થમાં કહ્યા મુજબ ક્રીડનધાત્રીના દોષો બતાવીને સાધુ તેણીને ધાત્રીપણથી બ્રષ્ટ કરાવે. તથા શ્રાવિકાના ચિત્તને વશ કરવા બાળકને ઉલ્લાપનાદિ કરે - બોલાવે, ક્રીડા પોતે કરે કે કરાવે ઈત્યાદિ. હવે નવી સ્થાપેલ અંકધાત્રીને પદબ્રષ્ટ કરવા સાધુ શું કરે તે કહે છે -

[૪૫૯] - સ્થૂળ શરીરવાળી ધાત્રી જો કેડે બાળકને ધારણ કરે તો તે બાળક પહોળા પગવાળો થશે ઈત્યાદિ બધું ગાથાર્થ મુજબ કહેવું. બાળકને રડતો જોઈ, ખોળામાં લેવા કહેવું અથવા પોતે ખોળામાં લે ઈત્યાદિ.

● મૂલ-૪૬૦ થી ૪૬૨ :- [ભાષ્ય-૪૦,૪૧]

[૪૬૦] - ક્રીડનધાત્રીપણું કરવાના વિષયમાં દત્ત નામે શિષ્યનું દેખાંત છે, જેને વિવેચનથી જાણવું [૪૬૧,૪૬૨] ભાષ્યકારશ્રીએ આ જ દેખાંતનો સાર બે ગાથામાં રજૂ કર્યો છે. તેનો અર્થ પણ આ કથામાં આવી જ જાય છે.

● વિવેચન-૪૬૦ થી ૪૬૨ :-

કોલ્લકિર નગરે વૃદ્ધાવસ્થા પામેલા, ક્ષીર જંઘાબળવાળા સંગમ-સ્થવિર નામે આચાર્ય હતા. દુકાળ પડ્યો. સિંહ નામના શિષ્યને આચાર્યપદે સ્થાપી, ગરજ સોંપીને સુકાળવાળા દેશમાં વિહાર કરાવ્યો. પોતે એકલા રહ્યા. તે વસતિ - ઉપાશ્રયના નવ ભાગો પાડી, ત્યાં જ ચતના વડે માસકલ્પ અને વર્ષારાત્ર કરે છે. સિંહચાર્યે ગુરુજીની પ્રવૃત્તિ નિમિત્તે દત્ત નામક શિષ્યને મોકલ્યો. તેણે સંગમાચાર્યને પૂર્વે જોયા હતા તે જ ક્ષેત્રમાં જોયા, તેને થયું કે ગુરુજી ભાવથી પણ માસકલ્પ કરતા નથી, શિથિલ સાથે એક સ્થાને રહેવું યોગ્ય નથી, તે વસતિની બહાર રહ્યો. ભિક્ષા સમયે આચાર્ય સાથે ભિક્ષાર્થે ગયો. ત્યાં અંતપ્રાંત ઘરોમાંથી ભિક્ષા લેવડાવી, તેથી તે કાંતિરહિત મુખવાળો થયો તેનો ભાવ જાણી કોઈ ધનાદ્રયને ત્યાં ગયા. વ્યંતરી અધિષ્ઠિત બાળકને રડતો જોઈ સંગમાચાર્યએ ચપટી વગાડી કહ્યું - “રડ નહીં” તેમના પ્રભાવે વ્યંતરી નાશી ગઈ, બાળક રડતો બંધ થયો. ગૃહસ્વામીએ હર્ષિત થઈ ઘણાં લાડુ આપ્યા. દત્ત મુનિ તેથી હર્ષિત થઈ વસતિમાં આવ્યા.

સંગમાચાર્ય શરીરને વિશે નિસ્પૃહ હોવાથી આગમોકત રીતે અટન કરી વસતિમાં આવ્યા. પ્રતિક્રમણ વખતે દત્તને કહ્યું - તું ધાત્રીપિંડ અને ચિકિત્સાપિંડની આલોચના કર. દત્તે પૂછ્યું કે - હું તો આપની સાથે જ હતો. પછી મને કઈ રીતે દોષ લાગ્યો ? બાળકની ક્રીડાથી ક્રીડન ધાત્રીપિંડ અને વ્યંતરીને ભગાડી તેથી ચિકિત્સા પિંડ થયો. તેનાથી દત્ત મુનિ દ્રેષ પામીને વિચારે છે કે - આ ભાવથી પણ માસ કલ્પ નથી કરતા અને મને આલોચના કરવા કહે છે, તે વસતિની બહાર ચાલ્યો ગયો. દેવીએ તેને શિક્ષા કરવા વસતિમાં અંધકાર અને વાયુ સહિતની વૃષ્ટિ વિકુર્વી.

દત્ત મુનિ ગભરાયો. સંગમાચાર્યએ કરુણાથી આંગળી ઊંચી કરી, તે દીપશિખાની જેમ પ્રદીપ્ત થઈ દત્તને થયું - અરે ! આ તો અગ્નિને પણ પરિગ્રહ કરે છે. દેવીએ દત્તને ધિક્કારી સમગ્ર વૃત્તાંત કહ્યો. ત્યારે તેણે આચાર્ય મહારાજને ખમાવ્યા.

આ રીતે ધાત્રીદોષ કહ્યો. હવે દૂતિદોષ કહે છે -

● મૂલ-૪૬૩ થી ૪૬૯ :-

[૪૬૩] દૂતિ બે ભેદે - સ્વગ્રામદૂતિ, પરગ્રામદૂતિ. તે તારી માતા કે તારો પિતા એમ કહે તે પ્રગટ છે. ગુપ્ત વચન વડે કહે તે છન્ન છે. - [૪૬૪] - બંને ભેદો બબ્બે પ્રકારે છે - પ્રગટ અને છન્ન. છન્ન પણ બે પ્રકારે - લોકોત્તર અને ઉભયપક્ષને વિશે. - [૪૬૫] - પ્રગટદૂતિત્વ આ પ્રમાણે - ભિક્ષાદિ માટે જતા સાધુ માતાદિનો સંદેશો કહે કે - તારી માતા કે તારો પિતા આમ કહે છે. - [૪૬૬] લોકોત્તરમાં છન્નદૂતિત્વ - દૂતિપણું નિંદિત છે એમ જાણતો કોઈ સંદિષ્ટ સાધુ, બીજા સાધુના પ્રત્યયથી બોલે કે - તારી પુત્રી જિનશાસનમાં અકુશળ છે, જેણીએ મને કહ્યું કે - મારી માતાને આમ કહેજો. - [૪૬૭] - ઉભયપક્ષમાં છન્નદૂતિત્વ - તમે મારા પિતા કે માતાને કહેજો કે તે કાર્ય તે પ્રમાણે થયું અથવા તે કાર્ય તે પ્રમાણે કરજો.

[૪૬૮,૪૬૯] પ્રગટ એવા પરગ્રામ દૂતિપણાને આશ્રીને દેખાંત દ્વારા દોષો બતાવે છે. તેમાં એક દેખાંત છે. જે વિવેચનમાં સ્પષ્ટ કરેલ છે.

● વિવેચન-૪૬૩ થી ૪૬૯ :-

[૪૬૩] - જે ગામમાં સાધુ વસતા હોય, તે જ ગામમાં સંદેશને કહેનારી હોય તો તે સ્વગ્રામદૂતિ. પરગામમાં જઈને કહે તે પરગ્રામદૂતિ. તે બંનેના પણ બબ્બે ભેદ - પ્રગટ અને છન્ન. - [૪૬૪] - દૂતિપણું જે આચરણ કરવું તે પણ દૂતિ કહેવાય છે. તેમાં છન્ન દૂતિપણાના પણ બે ભેદ છે - (૧) લોકોત્તર-બીજા સંઘાટક સાધુથી પણ ગુપ્ત (૨) લોક અને લોકોત્તરને વિશે - સંઘાટક સાધુ અને પાસે રહેલા લોકો, તે બંનેથી ગુપ્ત હોય. - [૪૬૫] - સ્વગ્રામ અને પરગ્રામ સંબંધી પ્રગટ દૂતિને કહે છે - ભિક્ષાદિ નિમિત્તે જતા સાધુ તે જ ગામમાં કે પરગામમાં માતા-પિતાદિનો સંદેશો કહે. - [૪૬૬] - હવે લોકોત્તર છન્નદૂતિને કહે છે - કોઈ સાધુ કોઈક સ્ત્રીની પુત્રીએ સંદેશો આપવાનું કહેતા વિચારે કે - “દૂતિપણું ખરેખર નિંદિત છે.” કેમકે તે સાવધ છે. વળી સંઘાટક સાધુ પણ મને દૂતિદોષથી દૂષિત ન જાણે, તેથી શબ્દ રચના બદલીને બોલે કે - તમારી પુત્રી જિનશાસનમાં અકુશળ છે, આ પ્રમાણે સંદેશો કહેવડાવેલ છે. માતા પણ સમજી જાય અને સામો જવાબ આપે કે - સારું, મારી પુત્રીને કહી દર્શક કે ફરી આ રીતે સંદેશો ન કહેવડાવે. - [૪૬૭] - હવે ઉભયપક્ષે છન્ન એવી દૂતિને કહે છે - ગાથાર્થ સ્પષ્ટ છે.

પ્રગટ એવા પરગ્રામદૂતિપણાને આશ્રીને દેખાંતથી દોષ કહે છે -

[૪૬૮,૪૬૯] વિસ્તીર્ણ નામે ગામ હતું, તેની નીકટ ગોકુળ નામે બીજું ગામ હતું. વિસ્તીર્ણ ગામમાં ધનદત્ત રહે, તેની પત્ની પ્રિયમતી નામે હતી. દેવકી નામે પુત્રી

હતી. તે જ ગામમાં સુંદર નામે માણસ પરણ્યો. તેમને બલિષ્ઠ નામે પુત્ર થયો. રેવતી નામે પુત્રી થઈ. રેવતીને ગોકુળ ગામમાં સંગમ નામે માણસ પરણ્યો. પ્રિયમતિ મૃત્યુ પામી. ધનદત્તે દીક્ષા લીધી. ગુરુ સાથે વિચરતા ફરી કેટલાંક કાળે વિસ્તીર્ણ ગામમાં પાછા આવ્યા. તે પોતાની પુત્રી દેવકીની વસતિમાં રહ્યા. બંને ગામને ત્યારે પરસ્પર વૈર ચાલતું હતું. વિસ્તીર્ણ ગામવાળાએ ગોકુળ ગામ ઉપર ઘાડ તૈયાર કરી.

ત્યારે ધનદત્તમુનિ ગોકુળ ગામે ભિક્ષા લેવા ગયા. દેવકીએ પુત્રી રેવતીને સંદેશો મોકલ્યો, આ ગામ તારે ગામ ઘાડ પાડવા આવે છે. બધી મિલકત એકાંતમાં સ્થાપજે. સાધુએ રેવતીને કહ્યું તે તેના પતિ સંગમે આખા ગામને કહ્યું. બધાં લડવા તૈયાર થઈ ગયા. પરસ્પર મોટું યુદ્ધ થયું. સુંદર, બલિષ્ઠ અને સંગમ ત્રણે યુદ્ધમાં મરણ પામ્યા. દેવકી પતિ, પુત્ર અને જમાઈનું મરણ સાંભળી વિલાપ કરવા લાગી. બધાંને ખબર પડી કે આ સંદેશો ધનદત્ત મુનિએ [દેવકીના બાપે] જ આપેલો હતો. તે સાધુ બધે જ સ્થાને ઘિસ્કાર પામ્યો, પ્રવચનની મલિનતા થઈ.

૦ દૂતિ દ્વાર કહ્યું. હવે નિમિત્ત દ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૪૭૦ થી ૪૭૪ :- [પ્રક્ષેપ ગાથા-૫, ભાષ્ય-૪૭૩,૪૭૪]

[૪૭૦] ત્રણ કાળના વિષયવાળા પણ છ પ્રકારના નિમિત્તને વિશે નિશ્ચે દોષો લાગે છે. તેમાં વર્તમાનકાળે આયુનો ભય તત્કાળ થાય છે. - [૪૭૧] - લાભાલાભ, સુખ-દુઃખ, જીવિત-મરણ આ છ નિમિત્તો છે - [૪૭૨] - નિમિત્ત વડે ભોગિનીને વશ કરી ઈત્યાદિ દેષ્ટાંત વિવેચનમાં જોવું. - [૪૭૩,૪૭૪] ભાષ્યકારશ્રી આ બે ગાથા ઉક્ત દેષ્ટાંતનો જ સંક્ષેપ નોંધે છે.

● વિવેચન-૪૭૦ થી ૪૭૪ :-

ભૂત-વર્તમાન-ભાવિકાળના વિષયમાં પ્રત્યેકને વિશે - લાભ, અલાભ, સુખ, દુઃખ, જીવિત, મરણરૂપ છ પ્રકારના નિમિત્તને વિશે અવશ્ય દોષો લાગે છે. તેમાં કેટલાંક દોષો સાધુને મારવા વગેરેના હેતુરૂપ હોય છે. કેટલાંક બંનેનો ઘાત કરનારા હોવાથી સાધુ અને શેષ જીવોના ઘાતના હેતુરૂપ હોય છે. વર્તમાનકાળમાં તત્કાળ પરનો વિઘાત કરાવનાર આ દેષ્ટાંત છે.

કોઈ ગામનાયક પોતાની પત્નીને ઘેર મૂકીને દિગ્ગ્યાત્રાએ ગયો. તેની પત્નીને કોઈ સાધુએ નિમિત્ત વડે વશ કરી. ગામનાયકે વિચાર્યું કે મારી પત્ની સુશીલ છે કે દુઃશીલ તે હું જોઈ. પત્નીએ સાધુ પાસેથી પતિનું આગમન જાણી પરિવારને સામે મોકલ્યો. ઘેર આવીને જોયું તો નિમિત્ત કહેનાર સાધુ ઘેર હતો. ભોગિનીને ખાત્રી કરાવવાપૂર્વક નાયક સાથે વાત, સ્વપ્ન, તેણીના શરીર ઉપરના મસા આદિ બધું કહતો હતો. ગામનાયકને પત્નીની વાતથી ઈર્ષ્યા થઈ, કોપથી સાધુને પૂછ્યું - હે સાધુ ! આ ઘોડીના ગર્ભમાં શું છે ? સાધુ બોલ્યા - પાંચ તિલકવાળો વછેરો છે. ગામનાયકને થયું કે જો સાધુની વાત સાચી હશે તો મારી પત્નીની વાત પણ માનીશ. અન્યથા આ બંને અવશ્ય વિરુદ્ધકર્મ આચરનાર છે. ઘોડીનો ગર્ભ વિદાર્યો. સાધુએ કહેવું તેવો જ વછેરો તરફાતો નીકળ્યો. તેનો કોપ શાંત થઈ ગયો.

આ કારણે સર્વથા નિમિત્તનો પ્રયોગ કરવો નહીં.

નિમિત્ત દ્વાર કહ્યું. હવે આજીવક દ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૪૭૫ થી ૪૮૦ :-

[૪૭૫] - જાતિ, કુલ, ગણ, કર્મ અને શિલ્પ એ પાંચ પ્રકારે આજીવના છે, તે દરેકના બળને ભેદ છે - આત્માને સૂચા વડે અથવા અસૂચા વડે કહે. - [૪૭૬] - જાતિ અને કુળને વિશે વિવિધ પ્રકારે બોલવું, ગણ એટલે મલ્લાદિ, કર્મ - ખેતી વગેરે, શિલ્પ-તૂણવું વગેરે અથવા અનાવર્જક તે કર્મ, આવર્જક તે શિલ્પ કહેવાય છે. - [૪૭૭] - સૂચા :- હોમાદિ બરાબર કરવાથી જલાય છે - આ શ્રોત્રિય પુત્ર છે કે ગુરુકૂળમાં રહ્યો છે, કે આચાર્યના ગુણ સૂચવે છે. - [૪૭૮] - આણે ન્યૂન, અધિક કે વિપરીત ક્રિયા કરી તેથી અસમ્યક્ ક્રિયા કરી છે અને સમિધ, મંત્ર, આહૂતિ, સ્થાન, યાગ, કાળ તથા ઘોષાદિકને આશ્રીને સમ્યક્ ક્રિયા કરી એમ કહે. - [૪૭૯] - ઉચ્ચાદિકુળને વિશે પણ એ જ પ્રમાણે જાણવું. ગણને વિશે મંડલ પ્રવેશાદિ, દેવકુળનું દર્શન, ભાષાનું બોલવું તથા દંડાદિ બધાંની પ્રશંસા કરવી. - [૪૮૦] - એ જ પ્રમાણે કર્મ, શિલ્પ, તેના ક્તનિ ઘણાં અને વિવિધ પ્રકારના પ્રયોજનની અપેક્ષાવાળી વસ્તુઓને સૂચા અને અસૂચા વડે સારી કે નરસી કહેવી.

● વિવેચન-૪૭૫ થી ૪૮૦ :-

[૪૭૫] આજીવના જાતિ આદિ પાંચ ભેદે બતાવી. સૂચા - વચનની રચના વિશેષ. અસૂચા - સ્ફુટ વચન વડે કહે તે. તેમાં જાતિ આદિનું લક્ષણ કહે છે - [૪૭૬] - જાતિ - બ્રાહ્મણ આદિ, કુલ - ઉચ્ચકુલાદિ, અથવા જાતિ - માતાથી ઉત્પન્ન, કુલ - પિતાથી ઉત્પન્ન. ગણ - મલ્લ આદિનો સમૂહ, કર્મ - ખેતી વગેરે. શિલ્પ - તૂણવું, સીવવું આદિ. અથવા અનાવર્જક - અપ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનાર તે કર્મ, આવર્જક - પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનાર તે શિલ્પ. બીજા કહે છે - આચાર્ય વિના ઉપદેશાય તે કર્મ, આચાર્ય ઉપદેશિત તે શિલ્પ. - [૪૭૭] - ભિક્ષાર્યે કોઈ સાધુ બ્રાહ્મણને ત્યાં પ્રવેશે, હોમ આદિ ક્રિયા જોઈને પોતાની જાતિ પ્રગટ કરતાં કહે કે - વિધિપૂર્વક હોમાદિ કરતો આ તમારો જ પુત્ર લાગે છે, ઈત્યાદિ - x - તે સાંભળી બ્રાહ્મણ કહેશે કે - તમે અવશ્ય બ્રાહ્મણ લાગો છો, જેથી તમે આ વિધિ જાણો છો. આ રીતે તેણે સૂચા વડે પોતાની જાતિ પ્રગટ કરી કહેવાય. જો કે તેમાં ઘણાં દોષો છે. બ્રાહ્મણ ભદ્રિક હશે તો ઘણો આહારાદિ આપશે, તે જાતિ વડે ઉપજીવનનું નિમિત્ત થશે, કે જેનો નિષેધ છે. જો અધર્મી હશે તો આ સાધુએ જાતિ બ્રષ્ટ કરી, માની કાઢી મૂકશે. અસૂચા - આહારને માટે સાધુ પોતાની જાતિ પ્રગટ કરે છે. આ પ્રમાણે જ કુળ આદિ વિશે ભાવના કરવી.

[૪૭૮] - ભિક્ષાર્યે ગયેલ સાધુ બ્રાહ્મણને ત્યાં પ્રવેશી તેના પુત્રની ક્રિયા જોઈ, જાતિ પ્રગટ કરવા બોલે કે - તમારા પુત્રે ક્રિયા સમ્યક્ કરી કે અસમ્યક્, અસમ્યક્ ક્રિયા ત્રણ ભેદે - ન્યૂન, અધિક કે વિપરીત. યથાવસ્થિત સમિધાદિ અને ઘોષાદિને

આશ્રીને કરે તે સમ્યક્ ક્રિયા. સમિધ - પીપળો આદિ, મંત્ર-ઓમ્કારાદિ, આહૂતિ - અગ્નિમાં ઘૂતાદિ નાંખવા, સ્થાન - આસન, યાગ - યજ્ઞ. કાલ - પ્રાતઃકાળ, ઘોષ - ઉદાત્તાદિ. શેષ કથન સૂત્ર-૪૭૭ મુજબ જાણવું.

[૪૭૯] કુલાદિથી ઉપજીવન - જાતિની જેમ જ કુલાદિમાં જાણવું. જેમકે - ઉગ્રાદિ કુળમાં જઈને, તેના પુત્રના આરક્ષક કર્મને પ્રશંસવું ઈત્યાદિ. - X - એ રીતે અન્યોક્તિ દ્વારા પોતાના કુળને પ્રકાશવું. એ સૂચા વડે કુળને પ્રગટ કર્યું કહેવાય. અસૂચા - પ્રગટપણે જ “હું અમુક કુળનો છું” એમ જણાવે. તેમાં ભદ્ર કે પ્રાંતપણાના દોષો પૂર્વવત્ જાણવા.

ગણ - અહીં સમુદાયના વાડામાં ગયેલ કોઈ એક મલ્લને જે પૃથ્વીનો ખંડ મળેલ હોય તે મંડલ કહેવાય. ત્યાં પ્રતિદંદી મલ્લનો વિદ્યાત કરવા માટે પ્રવેશવું ઈત્યાદિ. યુદ્ધમાં પ્રવેશતા ચામુંડાદેવીની પ્રતિમાને નમવું, પ્રતિમલ્લને બોલાવવા તેવું વચન બોલવું. પૃથ્વી ઉપર પાડવો આ બધી બાબતને આશ્રીને ગણને ઘેર ગયેલા સાધુ તેના પુત્રની પ્રશંસા કરીને જણાવે કે આ સાધુ મલ્લ છે. - [૪૮૦] - કર્મ અને શિલ્પનું આજીવન - કુળ આદિની જેમ ઉપજીવન કહેવું. અહીં સાધુ કોઈપણ રીતે પોતાનું કર્મ કે શિલ્પ વિષયક કુશળપણું બતાવે, તે દ્વારા આજીવિકા ઉભી કરે. આ સૂચા કહેવાય. સ્ફૂટ વચન વડે કુશળપણું કહેવું તે અસૂચા.

૦ ‘આજીવ’ દ્વાર કહ્યું. હવે વનીપક દ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૪૮૧ થી ૪૯૩ :-

[૪૮૧] - શ્રમણ, બ્રાહ્મણ, કૃપણ, અતિથિ, પાંચમો જ્ઞાન છે. પ્રાયઃ આત્માને ભક્તિવાળો દેખાડીને માંગે છે, તેથી વનીપક કહેવાય. - [૪૮૨] - મૃતમાતાવાળા વાછરડા માફક આહારાદિના લોભથી શ્રમણાદિ પાંચેને વિશે પોતાની ભક્તિ દેખાડે તે વનીપક કહેવાય છે. - [૪૮૩] - નિર્ગ્ન્ય, શાક્ય, તાપસ, ગૈરુક, આજીવક એ પાંચ પ્રકારના શ્રમણ કહેવાય છે. તેમને ભોજન આપતી વખતે કોઈ સાધુ લોભથી પોતાને ભક્તરૂપે દેખાડે. - [૪૮૪] - તે માટે ચિત્રકર્મ સ્થિતવત્ ભોજન કરે. વળી દયાળુ અને દાનરુચિવાળા છે, કામમાં ગર્હભ જેવા બ્રાહ્મણોને વિશે પણ આપેલું નાશ પામતું નથી, તો પછી યતિઓમાં આપેલું નાશ ન પામે, તેમાં શું કહેવું ? - [૪૮૫] - હવે તેના દોષો કહે છે :- મિથ્યાત્વનું સ્થિરીકરણ. ઉદ્ગમ દોષ, સાધુ શાક્યાદિમાં ચાલી જાય, ‘ખુશામતીયા છે’ તેવો અવર્ણવાદ થાય. વિપક્ષી થાય તો અવજ્ઞા કરે.

[૪૮૬] - બ્રાહ્મણ પ્રશંસારૂપ વનીપકપણું - લોકને અનુગ્રહ કરનારા ભૂમિદેવ તેમજ બ્રહ્મબંધુને વિશે પણ આપેલું દાન ઘણાં ફળવાળું થાય છે, તો ષ્ટકર્મમાં તત્પર એવા તેમને વિશે તો કહેવું જ શું ? - [૪૮૭] - કૃપણ પ્રશંસારૂપ વનીપકત્વ - પૂજા વડે વશ કરાય એવા આ લોકમાં કૃપણ, દુર્મનવાળા, બાંધવરહિત, રોગી, લૂલા, પાંગળાને દાન દેનાર દાનપતાકા ગ્રહણ કરે છે. - [૪૮૮] - અતિથિ પ્રશંસારૂપ વનીપકત્વ - પ્રાયઃ લોકો ઉપકારીને, પરિચિતને

અને આશ્રિતને દાન આપે છે, પણ જે માર્ગથી ખેદ પામેલા અતિથિને પૂજે છે, તે જ દાન કહેવાય. - [૪૮૯] જ્ઞાન પ્રશંસારૂપ વનીપકપણું - ગાય વગેરેને તૃણાદિ આહાર સુલભ છે, પણ છી-છી કરવાપૂર્વક હણાયેલા જ્ઞાનોને તે સુલભ નથી. - [૪૯૦] - વળી આ જ્ઞાનો કેલાસ ભવનથી આવેલા ગુણક દેવો યજ્ઞરૂપે પૃથ્વી પર ચાલે છે, તેમની પૂજા હિતકારી છે અને અપૂજા અહિતકારી છે.

[૪૯૧] - બ્રાહ્મણાદિ વિષયક વનીપકપણાના દોષો - પ્રણામાદિ વડે આવર્જન કરવા લાયક આ લોકમાં આ સાધુઓ મારો ભાવ જાણ્યો છે. તેથી તે પ્રત્યેકને વિશે પૂર્વોક્ત ભદ્રક અને પ્રાંતાદિ દોષો જાણવા.

[૪૯૨] - જ્ઞાનના ગ્રહણથી કાકાદિની પણ સૂચના થઈ છે અથવા જે પુરુષ કાકાદિમાં આસક્ત હોય, તેની વનીપકતા કરે છે.

[૪૯૩] - પાત્ર કે અપાત્રમાં અપાતું દાન નિષ્ફલ નથી, એમ બોલવામાં પણ દોષ છે, તો પછી અપાત્રની પ્રશંસા કરનારને તો નિશ્ચે મહાદોષ લાગે.

● વિવેચન-૪૮૧ થી ૪૯૩ :-

[૪૮૧] વનીપક પાંચ ભેદે - શ્રમણાદિ વિષયક છે. વનીપક - પ્રાયઃ દાતારના માનીતા શ્રમણાદિમાં પોતાનો ભક્તિભાવ દેખાડીને પિંડની ચાચના કરે તે. - [૪૮૨] - ભોજન, પાત્ર, વસ્તુ આદિના લોભ વડે શ્રમણાદિમાં પોતાનો ભક્તિભાવ દેખાડે તે વનીપક કહેવાય છે. - [૪૮૩] - નિર્ગ્ન્ય - સાધુ, શાક્ય - બૌદ્ધો, તાપસ-વનમાં રહેનાર, ગૈરુક - પરિવ્રાજક, આજીવક - ગોશાળાના શિષ્યો. તેઓ ગૃહસ્થને ઘેર આવેલ હોય ત્યારે ભોજનદાન વખતે કોઈ આહારલંપટ સાધુ આહારાદિમાં લુબ્ધ થઈ, પોતાને શાક્યાદિની ભક્તિવાળો દેખાડે. - [૪૮૪] - કઈ રીતે વનીપકપણું દાખવે ? તે કહે છે - અહો ! આ શાક્યાદિ પૂજ્યો નિશ્ચલ રહી ભોજન કરે છે - ચિત્રમાં હોય તેવા જેવામાં આવે છે, આ પરમ કરુણાલુ અને દાનરુચિક છે માટે તેમને અવશ્ય ભોજન આપવું. ગર્હભની જેમ મૈથુનાસક્ત બ્રાહ્મણમાં પણ દાન નાશ પામતું નથી, તો શાક્યાદિમાં કેમ પામે ?

[૪૮૫] - ઉક્ત કથનથી થતાં દોષો કહે છે - આવી શાક્યાદિ પ્રશંસા વડે લોકમાં મિથ્યાત્વ સ્થિર થાય, સાધુ પણ પ્રશંસે છે તો તેમનો ધર્મ સારો જ હશે ને ? તેમના ભક્તો ભદ્રિક હોય તો સાધુ માટે પણ આઘાકમાદિ કરશે, લુબ્ધ બની સાધુ કદાચ વેશ પણ તણીને ત્યાં જાય, સાધુઓ ખુશામતીયા છે, તેવો પણ અવર્ણવાદ થાય. કદાચ શાક્યાદિ પ્રત્યનીક બને તો, કાઠી પણ મૂકે.

[૪૮૬] - હવે બ્રાહ્મણાદિની પ્રશંસારૂપ વનીપકપણું કહે છે - પિંડદાનાદિ ક્રિયા વડે લોકોપકારી, ભૂદેવ સમાન કે જાતિમાત્રથી પણ બ્રાહ્મણને અપાતું દાન બહું ફળવાળું થાય છે તો પછી યજ્ઞ-યાગાદિમાં તત્પર બ્રાહ્મણને અપાતું દાન તો ફળદાયી થાય જ. - [૪૮૭] - લોક પૂજા વડે આવર્જય-વશ કરાય તે પૂજાહાર્ય - પૂજિતને પૂજનાર છે. પણ કોઈ કૃપણાદિને દાન આપતો નથી. કૃપણ, ઈષ્ટજનના વિયોગાદિથી દુઃખી મનવાળા, બાંધવરહિત ઈત્યાદિમાં - X - દાન દેતો પુરુષ આ લોકમાં

દાનપતાકાદિને ગ્રહણ કરે છે. - [૪૮૮] - અહીં પ્રાયઃ કરીને લોકો ઉપકારી કે પરિચિતો કે આશ્રિતોને વિશે જ ભોજનાદિનું દાન આપે છે. પરંતુ જે માર્ગથી ખેદ પામેલા અતિથિને પૂજે છે, તે જ દાન જગતમાં પ્રધાન છે. [૪૮૯,૪૯૦] શ્યાન ભક્તો પાસે શુનકની પ્રશંસારૂપ વનીપકપણું કરતો સાધુ કહે છે - શ્યાનોને જે અપાય છે તે ઘણાં ફળવાળું છે ઇત્યાદિ ગાથાર્થ મુજબ જાણવું.

[૪૯૧] બ્રાહ્મણાદિ વિષયક વનીપકપણાને વિશે દોષો - નમવા અને દાનાદિ વડે આવર્જન કરવા લાયક એવા બ્રાહ્મણાદિ પ્રત્યેકનું વનીપકત્વ કરવામાં પૂર્વે કહેલા ભદ્રક-પ્રાંતાદિ દોષો વિચારવા. જો ભદ્રક હશે તો પ્રશંસા વચનથી આધાકર્માદિ આહાર આપશે. જો પ્રાંત-અધર્મી હશે તો ઘેરથી કાઢી મૂકવા વગેરે દોષો આવશે. - [૪૯૨] - શ્યાનનું ગ્રહણ એ કાગડા આદિનું ઉપલક્ષણ છે, તેથી તેની પણ વનીપકતા કહે છે - સાધુ તે કાક આદિના પૂજારીપણે આસક્ત પાસે પોતાને તેના ભક્તરૂપે દેખાડે છે.

[૪૯૩] વનીપકપણું કરનાર સાધુની દોષ બહુલતા - અપાત્રદાનની પાત્રદાનના જેવી પ્રશંસા કરવાથી સમક્રિતમાં અતિચાર સંભવે છે, તો પછી અપાત્રોની સાક્ષાત્ પ્રશંસા કરનારનું શું કહેવું? તેમાં નિશ્ચે મહાદોષ લાગે છે.

આ પ્રમાણે વનીપક દ્વાર કહ્યું, હવે ચિકિત્સાદ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૪૯૪ થી ૪૯૮ :-

[૪૯૪] સાધુ બોલે કે - હું વૈદ્ય નથી, અથવા પોતાના રોગની ક્રિયા કહે અથવા તો વૈદ્યપણાએ કરીને ચિકિત્સા કરે, એમ ત્રણ પ્રકારે ચિકિત્સા જાણવી. - [૪૯૫] - ભિક્ષાદિ માટે ગયેલ સાધુ રોગી પૂછે ત્યારે બોલે કે - “શું હું વૈદ્ય છું?” આમ કહીને અર્થપતિથી અબુદને બોધ કર્યો. - [૪૯૬] - આવું જ મારું દુઃખ અમુક ઔષધ વડે નાશ પામેલું હતું. અથવા અકસ્માત ઉત્પન્ન થયેલ રોગને અમે અક્રમાદિથી નિવારીએ છીએ. - [૪૯૭] - આગંતુક અને ધાતુના ક્ષોભવાળા વ્યાધિમાં જે ક્રિયાને કરે છે. તે આ પ્રમાણે સંશોધન, સંશમન અને નિદાનનું વર્જવું છે. - [૪૯૮] આ રીતે ચિકિત્સાથી અસંયમયોગનું નિરંતર પ્રવર્તન, ગૃહસ્થ અયોગોલક સમાન હોવાથી કાયવધ થાય. તેમાં દુર્બળ વાઘનું ઉદાહરણ છે. અતિરોગનો ઉદય થાય તો ગ્રહણ અને ઉઢાહ થાય.

● વિવેચન-૪૯૪ થી ૪૯૮ :-

[૪૯૪] - ચિકિત્સા - રોગનો પ્રતિકાર કે રોગના પ્રતિકારનો ઉપદેશ. સાધુને આશ્રીને ચિકિત્સા ત્રણ ભેદે છે - (૧) શું હું વૈદ્ય છું? આમ કહીને વૈદ્ય પાસે જવાનું પરોક્ષ સૂચન કરી દીધું તે એક ચિકિત્સા. (૨) મને આમ થયું, ત્યારે મેં અમુક ઔષધ લીધેલું. (૩) વૈદ્યપણે સાક્ષાત્ ચિકિત્સા કરે. પહેલી બે સૂક્ષ્મ છે, ત્રીજી બાહ્ય છે. - [૪૯૫] - પૂર્વે કહ્યા મુજબ - શું હું વૈદ્ય છું? કહીને વૈદ્ય પાસે જવું જોઈએ તેવો બોધ કરે. - [૪૯૬] - અમુક ઔષધથી મારું દુઃખ નાશ પામેલ અથવા અમે અક્રમાદિ તપથી રોગ નિવારીએ તેમ કહેવું. - [૪૯૭] આગંતુક અને ધાતુના ક્ષોભથી

રોગ ઉત્પન્ન થતાં તેમાં જે ક્રિયાને કરે છે, તે આ પ્રમાણે - (૧) હરડે આદિ આપવા વડે સંશોધન. (૨) પિત્ત આદિનું ઉપશમન, (૩) રોગના કારણનું વર્જન કરવું.

[૪૯૮] ચિકિત્સા કરવામાં થતા દોષ બતાવે છે - તેનાથી સાવધ વ્યાપારોનું નિરંતર પ્રવર્તન થાય છે કેમકે ગૃહસ્થો તપેલા લોટાના ગોળા જેવા છે, નીરોગી થયેલો તે યાવજીવ છકાયનો વધ કરે છે. તેથી ચિકિત્સાકરણ નિરંતરપણે અસંયમ યોગોનું કારણ છે. દુર્બળ વાઘ - અટવીમાં અંધપણાને લીધે ભક્ષ્યને ન પામતો વાઘ હતો. કોઈએ ચિકિત્સા દ્વારા તેને દેખતો કર્યો. તેણે પહેલા તો વૈદ્યને જ મારી નાંખ્યો, પછી ઘણાં જીવોનો નાશ કર્યો. એ રીતે ચિકિત્સા પામેલ ગૃહસ્થ સાધુના સંયમ પ્રાણોને હણે છે. પછી પૃથ્વીકાયાદિને હણે છે. જો રોગ વધી જાય તો, સાધુને રાજકુળે પકડાવી દે છે, તેનાથી પ્રવચન માલિન્ય થાય છે.

ચિકિત્સા દ્વાર કહ્યું. હવે કોઠાદિ ચાર દ્વારોને કહે છે -

● મૂલ-૪૯૯ થી ૫૦૨ :-

[૪૯૯] - હસ્તકલ્પ, ગિરિપુષ્પિત, રાજગૃહ, ચંપા - - - કરેલા ઘેબર, સેવ, મોદક, સિંહકેસરા આ ચારે કોઠાદિ ઉત્પત્તિના કારણો છે.

[૫૦૦] - સાધુના વિદ્યા અને તપના પ્રભાવને અથવા રાજકુળમાં વલ્લભપણાને અથવા છાત્રીના બળને જાણી, તે સાધુને જે પિંડ પ્રાપ્ત થાય તે ક્રોધ પિંડ જાણવો. - [૫૦૧] - અથવા બીજાને દેવાતા પિંડની યાચના કરતો સાધુ તે ન પામવાથી લબ્ધિરહિત હોવાથી ક્રોધ કરે, ત્યારે ગૃહસ્થે ક્રોધનું ફળ દીઠેલું હોવાથી તેની પાસથી જે પિંડ, સાધુ પામે તે ક્રોધપિંડ કહેવાય. - [૫૦૨] - મૃતકના ભોજનને આશ્રીને દેખાંત છે, વિવેચનથી અર્થ જાણવા.

● વિવેચન-૪૯૯ થી ૫૦૨ :-

[૪૯૯] ક્રોધપિંડના દેખાંતનું નગર હસ્તકલ્પ, માનપિંડનું ગિરિપુષ્પિત, માયાપિંડનું રાજગૃહ, લોભપિંડનું ચંપા જાણવું તથા કરેલા ઘેબર ન પામનાર સાધુને ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો, એ રીતે સેવથી માન, લાડુથી માયા અને સિંહકેસરા લાડુથી લોભોત્પત્તિ થઈ. હવે ક્રોધપિંડ -

[૫૦૦] સાધુના પોતાના ઉચ્ચાટન, મારણાદિ વિદ્યાના પ્રભાવને, શાપ દેવો આદિ તપના પ્રભાવને, રાજકુળમાં વલ્લભપણાને કે સહસ્ર યોદિત્વ બળને જાણીને જે આહાર ગૃહસ્થ આપે તે ક્રોધપિંડ છે - અથવા - - [૫૦૧] - બ્રાહ્મણાદિને આહાર અપાતા સાધુ યાચના કરવા છતાં પિંડને પામે નહીં, ત્યારે લબ્ધિરહિત થઈ ક્રોધ કરે, “સાધુ ક્રોધે તે મારું નહીં” માની ગૃહસ્થ આહાર આપે તે ક્રોધપિંડ અથવા ક્રોધિત મુનિએ આપેલા શ્રાપને સફળ થતાં જોઈને ગૃહસ્થ આહાર આપે તે ક્રોધપિંડ.

[૫૦૨] દેખાંત :- હસ્તકલ્પ નગરમાં કોઈ બ્રાહ્મણને ઘેર કોઈ મરેલાનું માસિકભોજન અપાતું હતું. માસકામણના પારણે કોઈ સાધુ ભિક્ષાર્થે આવ્યા. ઘેબર બ્રાહ્મણોને અપાતા જોયા, દ્વારપાળે સાધુને ન જવા દીધા. તે ક્રોધ પામીને બોલ્યા -

કોઈ બીજાની માસિક તિથિમાં આપજો દૈવયોગે ત્યાં કોઈ મરી ગયું. પૂર્વવત્ માસક્ષમણના પારણે સાધુ ગયા, દ્વારપાળે નિષેધ કર્યો. ફરી કોપ પામી સાધુ બોલ્યા - ફરી કોઈ બીજાના માસિકમાં આપજો. ફરી ત્યાં કોઈ મરણ પામ્યું. શ્રીજી વખત પણ સાધુએ શ્રાપ આપ્યો. દ્વારપાળે ગૃહનાયકને નિવેદન કર્યું. તેણે આદર સહિત વહોરાવ્યું.

આ પ્રમાણે કોઈ પિંડ કહ્યો, હવે માનપિંડ વિશે કહે છે -

● મૂલ-૫૦૩ થી ૫૧૧ :-

[૫૦૩] બીજાએ ઉત્સાહ પમાડેલો કે લબ્ધિ અને પ્રશંસા વડે ગર્વિત થયેલો અથવા બીજાએ અપમાન કરેલો સાધુ જે પિંડની ઓષણ કરે તે માનપિંડ કહેવાય. [૫૦૪ થી ૫૧૧-પૂર્વાર્ધ] આટલી ગાથાઓમાં માનપિંડનું દેખાતું છે, તેને વિવેચનથી જાણવું. [૫૧૧-ઉત્તરાર્ધ] આવો માનપિંડ લેવાથી બેમાંથી એકને પ્રદેષ થાય, આત્માની વિપત્તિ થાય, શાસનનો ઉડાહ થાય છે.

● વિવેચન-૫૦૩ થી ૫૧૧ :-

[૫૦૩] બીજા સાધુઓ વડે - “તું જ આ કાર્ય કરવા સમર્થ છે” એમ ઉત્કર્ષ પમાડેલો અથવા લબ્ધિ અને પ્રશંસા વડે ગર્વિત થયેલો - “હું જ્યાં પણ જઈ, ત્યાં સર્વ સ્થાને મને લાભ મળે.” ઈત્યાદિ અથવા “તારા વડે કશું નહીં થાય” એ પ્રમાણે બીજા દ્વારા અપમાન કરાયેલો સાધુ અહંકાર વશ થઈ, પિંડની જે ઓષણ કરે છે, તે માનપિંડ કહેવાય છે.

[૫૦૪ થી ૫૧૧-પૂર્વાર્ધ] માનપિંડમાં ક્ષુલ્લકનું દેખાતું :-

ગિરિપુષ્પિત નામે નગરમાં સિંહ નામે આચાર્ય પરિવાર સહ આવ્યા. કોઈ દિને તે નગરમાં સેવકિંક [સેવ]નો ઉત્સવ થયો. સૂત્રપોરિસિ બાદ એક સ્થાને યુવાન સાધુનો સમુદાય મળ્યો. પરસ્પર ઉલ્લાપ થયો. કોઈ સાધુ બોલ્યા - બધાં માટે સવારમાં કયો સાધુ સેવ લાવશે ? ગુણચંદ્ર નામે ક્ષુલ્લકે કહ્યું કે હું લાવીશ. તેઓ બોલ્યા - જો સેવ બધાં સાધુને પૂર્ણ ન થાય કે ધી-ગોળ રહિત હોય તો તેનું કંઈ પ્રયોજન નથી. ક્ષુલ્લક સાધુએ કહ્યું - તમે ઈચ્છો છો તેવી લાવીશ. નંદીપાત્ર લઈ ભિક્ષાર્થે નીકળ્યા.

તેઓ કોઈ કૌટુંબિકને ઘેર ગયા. ત્યાં સેવ, ધી, ગોળ તૈયાર ખેયા. અનેક ચાટુ વચનથી સુલોચના નામે કૌટુંબિકની ભર્યા પાસે ચાચના કરી. પણ તેણીએ સર્વથા નિષેધ કરી દીધો. ત્યારે અમર્ષ પામેલા ક્ષુલ્લક સાધુએ કહ્યું હું તે અવશ્ય ગ્રહણ કરીશ, તારું નાક કાપીશ. બહાર નીકળી પૃચ્છા કરી કે આ ઘર કોનું છે ? વિષ્ણુમિત્રનું છે. સાધુએ સભા મધ્યે જઈને પૂછ્યું કે તમારામાં વિષ્ણુમિત્ર કોણ છે ? મારે તેની પાસે કંઈક ચાચના કરવાની છે. ત્યારે સભાજનો બોલ્યા, તે કૃપણ છે, કંઈ નહીં આપે, અમારી પાસે માંગો. વિષ્ણુમિત્રે અપમાનથી બચવા કહ્યું કે - બોલો, બોલો આપને શું જોઈએ છે ? સાધુએ કહ્યું કે સ્ત્રીને આધીને એવા છ પુરુષોમાંનો તું ન હો તો ચાચના કરું. બધાં બોલ્યા - કહો કહો - એવા સ્ત્રીમુખા છ પુરુષો

કોણ છે ?

(૧) શ્વેતાંગુલિ - કોઈ ગામમાં કોઈ પુરુષ પોતાની પત્નીની ઈચ્છા મુજબ વર્તનારો હતો. ભુખ્યો થવાથી સવારે પત્ની પાસે ભોજન માંગે છે. તેણી બોલી - તમે જાતે જ ચૂલામાંથી રાખ કાઢો, અગ્નિ નાંખો, ઇંધણથી સળગાવો, ચૂલા ઉપર તપેલી મૂકો યાવત્ રસોઈ કરીને મને કહો, એટલે હું તમને પીરસુ. રોજ તેમ કરવાથી તેની આંગળી શ્વેત થઈ જવાથી લોકો તેને શ્વેતાંગુલિ કહે છે.

(૨) બકોઝયક - કોઈ ગામમાં કોઈ પુરુષ પોતાની પત્નીના મુખનાં દર્શનરૂપ સુખમાં લંપટ હતો. તેથી તેણીની આજ્ઞામાં વર્તતો હતો. કોઈ વખતે તેણીએ તળાવમાંથી પાણી ભરી લાવવા કહ્યું, પત્નીની આજ્ઞાને દેવાજ્ઞા માની શિરોધાર્ય કરી, લોકો ન જુએ તે માટે રાત્રિના છેલ્લા પ્રહરે હંમેશાં તળાવમાંથી પાણી ભરે છે. તેના પગના સંચાર અને ઘડો ભરવાના અવાજથી બગલા ઉડી જવા લાગ્યા. તેથી લોકો તેને બકોઝયક કહેવા લાગ્યા.

(૩) કિંકર - કોઈ ગામમાં કોઈ પુરુષ, પત્નીના સ્તન, જઘનાદિના સ્પર્શમાં લંપટ હોવાથી પત્નીની ઈચ્છા પ્રમાણે વર્તતો હતો. તે સવારમાં ઉઠીને હાથ જોડીને પત્નીને પૂછે કે - “હે પ્રિયે ! હું શું કરું ?” તેની પત્ની તેને જે-જે આદેશ આપે તેમ કર્યા કરતો. ત્યાં સુધી કે તેની પત્ની તેણીના પગ ધોવાનું કહે, તો તે પણ ધોઈ દેતો. તેથી લોકો તેને ‘કિંકર’ કહેતા હતા.

(૪) સ્નાયક - કોઈ ગામમાં કોઈ પુરુષ પત્નીની આજ્ઞામાં રહેતો હતો. કોઈ દિવસે પત્નીને કહ્યું - “હું સ્નાન કરવાને ઈચ્છું છું” તેણી બોલી - આમળાને શિલા ઉપર વાટો, સ્નાનની પોતડી પહેરો, તેલ વડે શરીરને માલીશ કરો, ઘડો હાથમાં લ્યો, તળાવે સ્નાન કરીને જળથી ભરીને અહીં લાવો. હંમેશાં તેમ કરવા લાગ્યો. લોકોએ તેનું નામ સ્નાયક કર્યું.

(૫) ગૃધ ઈવ રિંબી - કોઈ ગામમાં કોઈ પુરુષ પત્નીના આદેશ મુજબ કાર્ય કરતો હતો. તે સ્ત્રી રસોઈ કરવા બેઠી, તેણે પત્ની પાસે ભોજન માંગ્યું, તેણી બોલી - મારી પાસે થાળી લઈને આવો. ભોજન આપ્યું, તેણી બોલી ભોજન સ્થાને જઈને જમો. આ રીતે તે રોજ ગીધની જેમ ઉભડક પગે ઠેકતો - ઠેકતો હાથમાં થાળ લઈને આવે-જાય છે. તેથી લોકોએ આવું નામ રાખ્યું.

(૬) હદજા - કોઈ ગામમાં પત્નીનું મુખ જોવામાં લંપટ પુરુષ તેણીની આજ્ઞામાં વર્તતો હતો. તેને એક પુત્ર થયો. તે બાળક વિષ્ટાદિ કરે ત્યારે, તે પત્નીની આજ્ઞાથી તેને પખાળો છે. હદનને પખાળતો હોવાથી હદજા કહેવાયો.

ક્ષુલ્લકે આ કથા કહેતા બધાં અટ્ટહાસ્ય કરતાં બોલ્યા કે - હે સાધુ ! આ વિષ્ણુ મિત્ર તો છ એ પુરુષોના ગુણ ધરાવે છે. તેથી સ્ત્રીમુખા એવા આની પાસે કંઈ માંગશો નહીં. વિષ્ણુમિત્ર કહે ના-ના હું તેવો નથી. માંગો તે આપું. ક્ષુલ્લકે સેવ-ધી-ગોળ માંગ્યા. ઘેર લઈ ગયો. પત્નીને કોઈ બહાને માળીયે ચડાવી દીધી, પછી

સીડી ખેંચી લીધી. ક્ષુલ્લકને પાત્ર ભરીને સેવ-ધી-ગોળ આપ્યા. તેણે સુલોચના સામે જોઈને નાક ઉપર આંગળી ફેરવી નિશાની કરી. પછી પાત્ર ભરીને પોતાની વસતિમાં ગયો.

[૫૧૧-ઉત્તરાર્ધ] આવો માનપિંડ ગ્રહણ ન કરવો. કેમકે તેનાથી બંને દંપતિને દ્રેષ થાય, તદ્દ્રવ્ય અને અન્ય દ્રવ્યનો વિચ્છેદ થાય. અપમાનિત થયેલી તે સ્ત્રી પોતાનું મરણ કરે, પ્રવચનનું માલિન્ય થાય.

માનપિંડનું દેષ્ટાંત કહ્યું, હવે માયાપિંડને કહે છે -

● મૂલ-૫૧૨ થી ૫૧૮ :-

અષાઢાભૂતિનું દેષ્ટાંત છે. ગાથાર્થ વિવેચનમાં સમાવિષ્ટ છે.

● વિવેચન-૫૧૨ થી ૫૧૮ :-

રાજગૃહી નામે નગર હતું. ત્યાં સિંહરથ નામે રાજા હતો. તે નગરે વિશ્વકર્મા નામે નટ હતો. તેને બે પુત્રી હતી. બંને અતિ સુંદર અને રૂપશ્રેષ્ઠ હતી. અદ્ભુત મુખ કાંતિ, કમલયુગલ જેવા નેત્રો, પુષ્ટ-ઉંચા અને આંતરરહિત એવા સ્તનયુગલ વાળી ઈત્યાદિ - X - X - થી સર્વાંગ સુંદર હતી.

ત્યાં વિહાર કરતા ધર્મરુચિ આચાર્ય પધાર્યા. તેમને અષાઢાભૂતિ નામે બુદ્ધિનિધાન શિષ્ય હતા. ભિક્ષાર્થે અટન કરતાં વિશ્વકર્મા નટના ઘરમાં પ્રવેશ્યા. તેને શ્રેષ્ઠ મોદક મળ્યો. બહાર નીકળી વિચાર્યું કે - આ મોદક તો આચાર્ય મહારાજનો થશે. રૂપ પરાવર્તન કરી બીજો મોદક માંગુ. કાણાનું રૂપ કરી ફરી તે ઘેર જઈ બીજો મોદક પ્રાપ્ત કર્યો. આ તો ઉપાધ્યાયનો થશે. કુબ્જના રૂપે જઈ શ્રીજો મોદક પ્રાપ્ત કર્યો. આ મોદક બીજા સંઘાટક સાધુનો થશે. કુષ્ટીનું રૂપ કરી ચોથો મોદક પ્રાપ્ત કર્યો. વિશ્વકર્મા નટ ઉપર બેઠા બેઠા બધું જોતો હતો. તેણે વિચાર્યું કે - આ અમારા મધ્યે ઉત્તમ નટ થઈ શકે છે.

માળેથી ઉતર્યો, આદરપૂર્વક અષાઢા ભૂતિને બોલાવી, તેનું પાત્ર મોદકથી ભરી દીધું. વિનંતી કરી કે - આપ હંમેશાં અહીં આહારાર્થે પધારજો. અષાઢાભૂતિ ગયા. વિશ્વકર્મા નટે સાધુના રૂપ પરાવર્તનની વાત કરી, પુત્રીઓને કહ્યું કે - દાન આપી, પ્રીતિ દેખાડી તમે આ સાધુને વશ કરી લો. અષાઢાભૂતિ રોજ તેમને ત્યાં આવે છે, બંને નટ કન્યા તે પ્રમાણે ઉપચાર કરે છે. સાધુને અત્યંત રાગવાળા જાણીને, એકાંતમાં લઈ જોઈ નટ કન્યા બોલી - તમે અમને પરણીને ભોગવો, અમે તમારા વિના રહી શકતી નથી.

અષાઢા ભૂતિનું ચારિત્રાવરણ કર્મ ઉદયમાં આવ્યું. વિવેક જતો રહ્યો. કુળ-જાતિનો મદ જતો રહ્યો. નટકન્યાની વાત સ્વીકારી. ગુરુ પાસે સાધુવેશ મૂકવા ચાલ્યા. ગુરુને નમીને સ્વ-અભિપ્રાય કહ્યો. ગુરુએ ઘણાં વાર્યા, શાસ્ત્રવચનો કહ્યા. અષાઢાભૂતિ બોલ્યા - આપ સર્વથા સત્ય છો, પણ તેવા કર્મોના ઉદયથી હું રહી શકતો નથી. ગુરુને વાંદીને રજોહરણ પાછું સોંપ્યું. પણ ગુરુને પીઠ દેખાડવી તે અવિવેક સમજી

પાછા પગે ચાલતો વસતિની બહાર નીકળ્યો. વિશ્વકર્માનટને ઘેર આવ્યો. નટપુત્રીઓએ સાદર તેને અનિમેષનયને જોયો, અષાઢાભૂતિનું આશ્ચર્યકારી રૂપ જોયું. સર્વાંગ સંપૂર્ણ એવા તેના પૌરુષત્વને જોઈને આધીન થઈ. વિશ્વકર્માએ બંને કન્યા તેમને પરણાવી.

વિશ્વકર્માએ બંને પુત્રીને કહ્યું કે - જે આવી અવસ્થા પામ્યા પછી પણ ગુરુપાદનું સ્મરણ કરે છે, તેથી તે અવશ્ય ઉત્તમ પ્રકૃતિવાળો છે. તેથી આના ચિત્તને વશ કરવા તમારે નિરંતર મદિરાપાન કર્યા વિના જ રહેવું. અન્યથા તે વિરક્ત થઈને ચાલ્યો જશે. અષાઢાભૂતિ કુશળ હોવાથી તે નટોનો અગ્રણી થયો. સર્વ સ્થાને ઘણું દ્રવ્ય, વસ્ત્ર, આભરણો મેળવે છે. કોઈ દિવસે નટી શૂન્ય નાટક ભજવવાનું હતું. બધાં પોત-પોતાની સ્ત્રીને ઘેર મૂકીને રાજકુળે આવ્યા. અષાઢાભૂતિની બંને ભાર્યા તે દિવસે ખૂબ દારૂ પીને ચેતના રહિત અને વસ્ત્રરહિત થઈ ભૂમિ ઉપર પડેલી હતી. રાજાએ નિષેધ કરતાં બધાં નટો ઘેર ગયા. અષાઢાભૂતિએ આવીને બંને પત્ની બીભત્સરૂપે નગ્ન પડેલી જોઈ. અષાઢાભૂતિને તુરંત મોહ ઉતરી ગયો અને ચારિત્રની રુચિ થઈ, ઘરમાંથી બહાર નીકળી ગયો.

વિશ્વકર્માએ અષાઢાભૂતિના ઇંગિતાકારાદિથી જાણ્યું કે આ નક્કી વિરક્ત થઈને જાય છે. તેની પુત્રીઓને ઉઠાડી ધમકાવી, તેને પાછો વાળો, ન વાળી શકતી હો તો આજીવિકા માંગો. બંને પત્નીઓ દોડી, અષાઢા ભૂતિએ માત્ર દાક્ષિણ્યતાથી આજીવિકા માટે અનુમતિ આપી. પછી તેણે ભરતચક્રવર્તીના ચરિત્રને પ્રગટ કરતું રાષ્ટ્રપાળ નામે નાટક બનાવ્યું. રાજા પાસેથી ૫૦૦ રાજપુત્રો અને આબુષણાદિ માંગ્યા. અષાઢાભૂતિ પોતે ભરત ચક્રવર્તી થયો. રાજપુત્રોને યથાયોગ્ય સામંતાદિરૂપે તૈયાર કર્યા. ચક્રવર્તીની બધી જ ઋદ્ધિ સમૃદ્ધિ વિકુર્વી, છેક અરિસાભવનમાં ભરત ચક્રીને કેવળજ્ઞાન થયું ત્યાં સુધી ભજવ્યું. રાજાએ અને લોકોએ પુષ્કળ આભરણાદિ આપ્યા. પણ ૫૦૦ રાજપુત્ર સહિત અષાઢાભૂતિ ધર્મલાભ દઈને ચાલ્યા. રાજાને થયું આ શું? તેણે કહ્યું ભરતચક્રી પાછા ફરેલા કે હું ફરું? ફરી ગુરુ પાસે જઈ દીક્ષા લીધી.

આ રીતે માયાપિંડ ન સેવવો, છતાં ગ્લાન, ક્ષાપક, પ્રાદૂર્ણક અને સ્થવિરાદિનો નિભાવ ન થતો હોય તો માયાપિંડ ગ્રહણ કરવો.

માયાપિંડ કહ્યો. હવે લોભપિંડ કહે છે -

● મૂલ-૫૧૯ થી ૫૨૧ :-

[૫૧૯] - આજે હું અમુક વસ્તુ ગ્રહણ કરીશ એમ ધારી પ્રાપ્ત થતી એવી પણ બીજી વસ્તુ ગ્રહણ ન કરે, તે લોભપિંડ. અથવા આ સારા રસવાળું છે એમ જાણીને સ્નિગ્ધાદિ ગ્રહણ કરે તે લોભપિંડ. [૫૨૦,૫૨૧] આ વિષયમાં સિંહ કેસરા મોદક વિષયક દેષ્ટાંત છે, તેનો ગાથાર્થ વિવેચનમાં સમાયેલ છે.

● વિવેચન-૫૧૯ થી ૫૨૧ :-

આજે હું સિંહકેસરીયા મોદકાદિને ગ્રહણ કરીશ, એવી બુદ્ધિથી વાલ, ચણાદિ મળે તો પણ ન લે પણ ઈચ્છિતને જ ગ્રહણ કરવા તે લોભપિંડ છે. અથવા લાપસી

આદિને ઘણાં ગ્રહણ કરે તે લોભપિંડ.

ચંપાનગરીમાં સુવ્રત સાધુ હતા. કોઈ દિવસે નગરમાં મોદકનો ઉત્સવ થયો. તે દિવસે સુવ્રત સાધુને થયું કે - આજે મારે સિંહકેસરામોદક જ ગ્રહણ કરવા. ભિક્ષા લેવા ચાલ્યો. અટ્ટી પ્રહર સુધી મોદક માટે ભટક્યો મોદક ન મળવાથી તે નષ્ટચિત્ત થયો. 'ધર્મલાભ'ને બદલે જેના ઘેર જાય ત્યાં તે 'સિંહકેસરા' બોલે છે. તે પ્રમાણે ભમતા રાત્રે બે પ્રહર ગયા. કોઈ શ્રાવકના ઘેર 'સિંહકેસરા' બોલતા પ્રવેશ કર્યો. શ્રાવક ગીતાર્થ અને ડાહ્યો હતો. તે સમજી ગયો કે સિંહકેસરાલાડુ ન મળવાથી આ નષ્ટચિત્ત થયા છે. તેથી તેણે સિંહ કેસરાનું ભરેલ પાત્ર મૂકી દીધું. લો ! ગ્રહણ કરો. તે ગ્રહણ કર્યા પછી સુવ્રત સાધુનું ચિત્ત સ્વસ્થ થયું. પછી શ્રાવકે કહ્યું - ભગવન ! આજે મેં પુરિમડ્ડનું પ્રત્યાખ્યાન કરેલ છે, તેનો સમય થયો કે નહીં ? ત્યારે સુવ્રત સાધુએ ઉપયોગપૂર્વક આકાશમાં જોયું, તારા સમૂહ જોઈ મધ્યરાત્રિ થયાનો ખ્યાલ આવ્યો. પોતાના જીવિત ઉપર ઘિક્કાર છુટ્યો. શ્રાવકના ગુણને પ્રશંસતો અને પોતાને નિંદતો વિધિપૂર્વક મોદક પરઠવે છે. ધ્યાનાગ્નિ પ્રજ્વલિત થયો. ક્ષણવારમાં બધાં ઘાતિકર્મો બાળીને કેવળજ્ઞાન પામ્યા.

આ લોભપિંડ કહ્યો. હવે સંસ્તવદ્વાર કહે છે -

● મૂલ-પર ૨ થી ૫૩૧ :-

[૫૨૨] સંસ્તવ બે ભેદ છે - સંબંધી સંસ્તવ, વચન સંસ્તવ. તે દરેકના બે ભેદ છે - પૂર્વ અને પશ્ચાત્. - [૫૨૩] - માતાપિતાદિ પૂર્વ સંસ્તવ છે અને સાસુ-સસરાદિ પશ્ચાત્ સંસ્તવ છે. તેમાં સાધુ ગૃહસ્થ સાથે પૂર્વ કે પશ્ચાત્ સંસ્તવના સંબંધને કરે. - [૫૨૪] - કેવી રીતે પરિચય કરે? પોતાની વચ અને પરની વચ જાણીને તેને યોગ્ય સંબંધ દેખાડે, કે - મારી માતા આવી હતી કે બહેન કે પુત્રી કે પૌત્રી આવી હતી. - [૫૨૫] - પૂર્વરૂપ સંબંધી સંસ્તવ :- કોઈ સાધુ અધીરજ વડે નેત્રમાં અશ્રુ લાવે, પૂછતા કહે કે - મારી માતા આવી જ હતી, ત્યારે તે સ્તનક્ષેપ કરે, પરસ્પર સંબંધ થાય, વિધવા સ્નુષાદિનું દાન કરે. - [૫૨૬] - પશ્ચાત્ સંસ્તવના આ દોષો :- 'આ મારી સાસુ જેવી છે' કહેતા વિધવાદિ પુત્રીનું દાન કરે 'આવી મારી ભાર્યા હતી' કહેવાથી તત્કાળ ઘાત કે વ્રતભંગ થાય. અસાધારણ દોષ કહી હવે સાધારણ દોષ કહે છે -

[૫૨૭] - આ માયાવી અને ચાટુકારી સાધુ અમને વશ કરે છે, એમ નિંદા કરે, જો તે અધર્મી હોય તો કાઠી મૂકે, ભદ્રિક હોય તો પ્રતિબંધ થાય. - [૫૨૮] - પૂર્વરૂપ વચન સંસ્તવ :- પહેલાં છતાં કે અછતાં ગુણસંસ્તવ વડે જે સાધુ દાન કર્યા પહેલાં દાતાની સ્તુતિ કરે તે પૂર્વ સંસ્તવ કહેવાય. - [૫૨૯] - તે જ આ છે કે - જેના ગુણો દશે દિશામાં ન નિવાર્યા છતાં પ્રસરે છે, અન્યથા કથામાં અમે સાંભળ્યા છે, તે અત્યારે અમે પ્રત્યક્ષ તમને જોયા છે - [૫૩૦] ભોજનાદિ

આપ્યા પછી છતાં કે અછતાં ગુણોની સ્તુતિ વડે દાતાની સ્તુતિ કરાય, તે પશ્ચાત્ સંસ્તવ કહેવાય છે. - [૫૩૧] - આજે તમે મારા અશ્રુ નિર્મળ કર્યા. તમારા ચર્ચાગુણો સર્વત્ર વિસ્તાર પામેલા છે, પહેલાં મને શંકા હતી. હવે મારું મન નિઃશંક થયું છે.

● વિવેચન-પર ૨ થી ૫૩૧ :-

[૫૨૨] સંસ્તવ બે ભેદ - પરિચય રૂપ, શ્વાધારૂપ. પરિચયરૂપ તે સંબંધી સંસ્તવ અને શ્વાધારૂપ તે વચન સંસ્તવ. તે પ્રત્યેક પણ બન્ને ભેદે છે. પૂર્વસંસ્તવ, પશ્ચાત્સંસ્તવ. બંને પ્રકારના સંબંધી સંસ્તવ કહે છે -

[૫૨૩] માતાપિતાદિ રૂપ પરિચય તે પૂર્વ સંસ્તવ. સાસુ-સસરાદિ તે પશ્ચાત્ સંસ્તવ. સાધુ પરિચય ઘટનાને પૂર્વ કે પશ્ચાત્ કાળમાં સાંકળે.

[૫૨૪] પરિચય કેવી રીતે કરે ? સાધુ આહાર લંપટત્વથી પોતાની અને બીજાની વચ અનુસાર સંબંધ બતાવે. જેમકે તે વયોવૃદ્ધા હોય તો ત્યાં "મારી માતા આવી હતી" તેમ કહે. ઈત્યાદિ - X - પૂર્વરૂપ સંબંધી સંસ્તવ :-

[૫૨૫] ગૃહસ્થને ઘેર ભિક્ષાર્થે પ્રવેશી પોતાની માતા જેવી કોઈક સ્ત્રીને જોઈને આહારના લંપટપણથી કપટ કરી આંખમાં અશ્રુ લાવી દે. તે સ્ત્રી પૂછે, ત્યારે કહે - મારી માતા તમારા જેવી જ હતી. તેના દોષો કહે છે - તે સ્ત્રી માતૃત્વ દેખાડવા સાધુના મુખમાં સ્તનને મૂકે. પરસ્પર સ્નેહ સંબંધ થાય. વિધવા પુત્રવધૂ આદિનું દાન કરે દાસી વગેરેનું પણ દાન કરે. આ પૂર્વસંસ્તવનું દિષ્ટાંત કહ્યું. એ પ્રમાણે પશ્ચાત્ સંસ્તવ સંબંધી દિષ્ટાંત જાણવું, તેના દોષો કહે છે -

[૫૨૬] મારી સાસુ આવી હતી કહેતા તે સ્ત્રી પોતાની પુત્રીનું દાન કરે. "મારી પત્ની આવી હતી" એમ કહે તેથી કોઈ ઈર્ષ્યાળુ પતિ સાધુનો ઘાત કરે. જો તેણીનો પતિ સમીપ ન હોય તો "આણે મને પત્ની કરી" એમ વિચારી ઉન્મત્ત થઈ તે સ્ત્રી પત્નીપણે વર્તે તો સાધુનો વ્રત ભંગ થાય.

[૫૨૭] આ માયાવી સાધુ અમને વશ કરવા માટે ખુશામત કરે છે, એવી નિંદા થાય. ભિખારી જેવી માતા-પિતાની કલ્પનાથી અમારી અપભ્રાજના કરે છે, એમ વિચારી ઘરમાંથી કાઠી મૂકે. જો શ્રાવકો ભદ્રિક હોય તો સાધુ ઉપર પ્રતિબંધ - આસક્તિ થાય, આધાકર્માદિ આહાર આપે છે.

[૫૨૮] ઔદાર્ય આદિ ગુણો, તેમનો જે પ્રશંસારૂપ વચનસમૂહ સત્ય કે અસત્ય હોય તેનાથી ભોજનાદિ પૂર્વે જ દાતાની સ્તુતિ કરે.

[૫૨૯] સુગમ છે. હવે પશ્ચાત્ વચન સંસ્તવ કહે છે -

[૫૩૦] ભોજનાદિ આપ્યા પછી દાતાને સત્ય કે અસત્ય રૂપે ગુણ પરિચય કહેવા વડે જે સાધુ સ્તુતિ કરે તે. [૫૩૧] જેમકે - વાહ ! તમારા દર્શન થયા, અમારા નેત્રો નિર્મળ થઈ ગયા. ઈત્યાદિ - X -

o સંસ્તવ દ્વાર કહ્યું, હવે વિધા અને મંત્રનું દ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૫૩૨ થી ૫૩૭ :-

[૫૩૨] વિદ્યા અને મંત્રની પ્રરૂપણા કરવી. વિદ્યામાં ભિક્ષુપાસકનું દેખાંત છે, મંત્રમાં શિરોવેદનામા મુરુંડ રાજનું દેખાંત છે. - [૫૩૩,૫૩૪] આ બંને ગાથાનો અર્થ વિવેચનમાં દેખાંત સહ સમાવાય જાય છે. તેમાં દોષો કહે છે - [૫૩૫] - પ્રતિવિદ્યા દ્વારા તે કે બીજો તેનું સ્તંભનાદિ કરે. તથા આ પાપ વડે જીવનારા માયાવી અને કામણગારા છે, એમ લોકમાં જુગુપ્સા અને ગ્રહણાદિ થાય. - [૫૩૬] મંત્રના વિષયનું દેખાંત છે. જેનો અર્થ વિવેચનમાં જોવો. - [૫૩૭] - તેના દોષો - પ્રતિમંત્ર વડે તે અથવા બીજો તેનું સ્તંભનાદિ કરે ઈત્યાદિ ગાથાર્થ- ૫૩૫ - મુજબ જાણવું.

● વિવેચન-૫૩૨ થી ૫૩૭ :-

[૫૩૨] વિદ્યા સાધના સહિતની અથવા સ્ત્રીરૂપ દેવતાધિષ્ઠિત જે અક્ષર રચના. મંત્ર - સાધનારહિત કે પુરુષ દેવતાધિષ્ઠિત અક્ષર રચના.

[૫૩૩,૫૩૪] ભિક્ષુ-ઉપાસકનું દેખાંત - સાધુમાં આલાપ થયો કે ભિક્ષુપાસક અતિ પ્રાંત છે, તેને કોઈ અપાવે એવો છે ? સાધુએ કહ્યું - મને અનુજ્ઞા આપો. ગંધ સમૃદ્ધ નગરનો આ ધનદેવ ભિક્ષુપાસક સાધુને કંઈ આપતો ન હતો. અનુજ્ઞા પામેલ સાધુ કેટલાંક સાધુને લઈને તેને ઘેર ગયો. વિદ્યા વડે મંત્રિત કર્યો. તેણે સાધુને કહ્યું - તમને શું આપું ? તેઓ બોલ્યા - ઘી, ગોળ, વસ્ત્રાદિ આપો. તેણે સ્વજનો મારફતે ઘણાં ઘી, ગોળ આદિ અપાવ્યા. પછી સાધુએ વિદ્યા સંહરી લીધી. ભિક્ષુપાસક મૂળ સ્વભાવમાં આવી ગયો. વિલાપ કરવા લાગ્યો કે મારા ઘી આદિ કોણ હરણ કરી ગયું ? ત્યારે તેના પરિજનો બોલ્યા - તમે જ સાધુઓને અમારા હાથે અપાવેલ છે.

[૫૩૫] અહીં તેના દોષો કહે છે - વિદ્યામુક્ત થયેલો તે ગૃહસ્થ કદાચ દ્વેષી થાય, તેનો પક્ષનો કોઈ પ્રતિવિદ્યાથી સ્તંભન, ઉચ્ચાટન, મારણાદિ કરે. આ સાધુ વિદ્યાદિથી જીવનારા, માયાવી, શઠ છે એવી લોકમાં નિંદા થાય છે. રાજકુળે પકડાવો, વેશ છોડાવવો, કદર્થનાદિ પણ થાય છે.

[૫૩૬] મંત્રના વિષયમાં મુરુંડ રાજ, પાદલિપ્તાસૂરિનું દેખાંત :- પ્રતિષ્ઠાનપુરે મુરુંડ રાજ હતો. ત્યાં પાદલિપ્તાચાર્ય રહેતા હતા. કોઈ દિવસે મુરુંડ રાજને અતિ શિરોવેદના થઈ, કોઈ તેનું શમન ન કરી શક્યા, ત્યારે કોઈ ન જાણે તેમ પાદલિપ્તાચાર્યએ મંત્રના ધ્યાનપૂર્વક ઓઢેલ વસ્ત્રની અંદર પોતાના જમણા જાનુની ઉપર, પડખે, ચોતરફ પોતાના જમણા હાથની અંગુલી જેમ જેમ ભમાવવા લાગ્યા, તેમ તેમ રાજની શિરોવેદના દૂર થવા લાગી. રાજ આચાર્ય ભગવંતનો ઉપાસક થયો ઘણાં આહારાદિ આપવા લાગ્યો.

[૫૩૭] અહીં પાદલિપ્તાચાર્યે કોઈ દોષ સેવન કરેલ નથી. પણ પૂર્વે કહેલા વિદ્યા કથાનકની જેમ મંત્ર પ્રયોગ કરતાં દોષો સંભવે છે તેથી તેને કહેવાયેલ છે. દોષો 'વિદ્યા-પ્રયોગ'વત્ જાણવા. છતાં સંઘાદિના પ્રયોજનમાં મંત્રનો પ્રયોગ એ

અપવાદ માર્ગ છે.

વિદ્યા અને મંત્ર કહ્યા. હવે ચૂર્ણાદિ દ્વારોને કહે છે :-

● મૂલ-૫૩૮ થી ૫૪૨ :-

[૫૩૮] અદૈશ્ય કરનાર ચૂર્ણમાં ચાણક્યનું, પાદલેપરૂપ યોગમાં સમિતસૂરિનું, મૂલકર્મ-વિવાહ, ગર્ભ પરિશાટનમાં બે યુવતીનું દેખાંત છે.

[૫૩૯ થી ૫૪૧] આ ત્રણ ગાથામાં દેખાંત છે, અર્થ વિવેચનમાં જોવો.

[૫૪૨] વિદ્યા અને મંત્રને વિશે જે દોષો કહ્યા, તે જ વશીકરણાદિ ચૂર્ણોને વિશે પણ જાણવા. એક કે અનેક ઉપર પ્રદ્રેષ કરે કે નાશ પણ થાય.

● વિવેચન-૫૩૮ થી ૫૪૨ :-

કુસુમપુર નગરમાં ચંદ્રગુપ્ત નામે રાજા હતો. ચાણક્ય તેનો મંત્રી હતો. ત્યાં જંઘાબળરહિત સુસ્થિતાચાર્ય હતા. ત્યાં દુષ્કાળ પડ્યો. આચાર્યએ વિચાર્યું કે - સમૃદ્ધ નામના શિષ્યને આચાર્યપદે સ્થાપી, ગચ્છ સહિત કોઈ સુભિક્ષ દેશમાં મોકલું. એમ વિચારી તેને યોનિપ્રાભૂત એકાંતમાં ભણાવે છે. બે નાના સાધુ અદૈશ્ય થવાના કારણરૂપ અંજનની વ્યાખ્યા સાંભળી. સમૃદ્ધ નામક મુનિને આચાર્યપદે સ્થાપ્યા. ગચ્છ સહિત દેશાંતર મોકલ્યા આચાર્યશ્રી એકલા રહ્યા. બે નાના સાધુ તેમની પાસે રહ્યા. આહાર પરિપૂર્ણ ન હોવાથી આચાર્યશ્રી દુર્બળ થવા લાગ્યા. અંજનવિદિથી અદૈશ્ય થઈ તેઓ ચંદ્રગુપ્ત સાથે ભોજન કરે છે. ચંદ્રગુપ્ત રાજા દુબળો થવા લાગ્યો. આહાર પૂરો થતો નથી. ચાણક્યએ વિચાર્યું કે આટલો આહાર પીરસાવા છતાં આમ કેમ ? માટે અંજનસિદ્ધ પુરુષ રાજા સાથે જમતો હોવો જોઈએ.

ચાણક્યએ બુદ્ધિથી જાણ્યું કે બે અંજનસિદ્ધ પુરુષો આવે છે. પકડવા માટે ધુમાડો કર્યો. આંખમાંથી આંસુ સાથે અંજન પણ રેલાઈ ગયું. બંને સાધુ પ્રત્યક્ષ થયા. ચાણક્યએ પ્રવચનની મલિનતા ન થાય તે માટે ચંદ્રગુપ્તને ધન્યવાદ આપી, વેદના કરીને બંને સાધુને વિદાય આપી. પછી આચાર્યશ્રીને કહ્યું કે આપના ક્ષુલ્લકો ઉચ્છ્રહ કરે છે. આચાર્યશ્રીએ તેમને કહ્યું - શ્રાવક થઈને પણ તમે મુનિના નિર્વાહનો વિચાર કરતા નથી ? ચાણક્યએ ક્ષમાચાચના કરી.

ચૂર્ણદ્વાર કહ્યું. હવે 'યોગ' પદને જણાવે છે -

● મૂલ-૫૪૩ થી ૫૪૭ :- [પ્રક્ષેપ-૬]

[૫૪૩] સૌભાગ્ય અને દૌર્ભાગ્ય કરનારા યોગો આહાર્ય, અનાહાર્ય એમ બે ભેદ છે. તેમાં આઘર્ષ અને ધૂપવાસ આહાર્ય છે અને પાદલેપાદિ યોગ અનાહાર્ય છે - [૫૪૪ થી ૫૪૬] - પાદલેપન યોગનું દેખાંત છે, જેનો ગાથાર્થ વિવેચનમાં સમાવિષ્ટ છે. [૫૪૭] આ એક પ્રક્ષેપ ગાથા છે. જે મૂલકર્મ સંબંધી છે. જે હવે પછીના દ્વારમાં કહેવાશે.

● વિવેચન-૫૪૩ થી ૫૪૭ :-

યોગો બે ભેદ - લોકોને પ્રીતિકારી અને અપ્રીતિકારી. પાણી વગેરેની સાથે

જે આહાર કરાય તે આહાર્ય, તેનાથી વિપરીત તે અનાહાર્ય. જે જલાદિ સાથે પીવાય તે આઘર્ષ કહેાય. [શંકા] ચૂર્ણ અને વાસમાં શો તફાવત છે ? [સમાધાન] સામાન્ય વસ્તુથી બનેલ શુષ્ક કે આર્દ્ર ભૂકો તે ચૂર્ણ, સુગંધી વસ્તુથી બનેલ, અતિ પીસાયેલ તે વાસ કહેવાય. પાદલેપનયોગનું દેખાંત -

અચલપુરનગર પાસે કૃષ્ણા અને બેણા બે નદી, વચ્ચે બ્રહ્મ નામે દ્વીપ છે. ત્યાં ૪૯૯ તાપસો સાથે દેવશર્મ કુલપતિ વસંતો હતો. પોતાના તીર્થની પ્રભાવના કરવા સંકાંતિ આદિ દિવસે પાદલેપ કરી કૃષ્ણા નદી ઉપર ચાલીને અચલપુર આવતો. લોકો વિસ્મિત થઈને તેનો ભોજનાદિ સત્કાર કરતા. તેઓ શ્રાવકોની નિંદા કરતા કે તમારા ગુરુમાં આવી શક્તિ નથી. સમિત સૂરિને વાત કરી. સમિત સૂરિ જાણતા હતા કે આ પાદલેપ કરી લોકોને છેતરે છે. તેમાં કોઈ તપશક્તિ નથી. આચાર્યશ્રીએ કહ્યું - તમે તેને ભોજન માટે નિમંત્રી, પગ ઘોઈ નાંખજો. પછી શ્રાવકોએ તેમ કરી બધાં લોકોને બોલાવી નદીએ વળાવવા ગયા પાદલેપ ન હોવાથી તે તાપસ કુલપતિ ડૂબવા લાગ્યો. લોકમાં તેની અપભ્રાજના થઈ. તેને બોધ કરવા સમિતસૂરિ ત્યાં પધાર્યા. બધાં લોકો સમક્ષ તેમણે નદીને કહ્યું - હે કૃષ્ણા! અમે સામે કાંઠે જવા ઈચ્છીએ છીએ, તે વખતે તે નદીના બંને કાંઠા એક સાથે મળી ગયા. બધાં વિસ્મય પામ્યા. તાપસે દીક્ષા લીધી.

યોગ દ્વાર કહ્યું, હવે 'મૂલ' નામક દ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૫૪૮ થી ૫૫૪ :-

[૫૪૮] ભિન્ન યોનિક કન્યા સંબંધે દેખાંત છે, વિવેચન થકી ગાથાર્થ જાણવો. [૫૪૯] તેમાં પ્રદેષ અને ઉડાહ નામે દોષ લાગે છે.

[૫૫૦] વિવાહ સંબંધે પુત્રીનું દેખાંત છે. [૫૫૧] વિવાહ સંબંધે પુત્રનું દેખાંત છે. ગાથાર્થ, વિવેચનથી જાણવો. [૫૫૨,૫૫૩] આદાન અને પરિસાડ બે અવયવની વ્યાખ્યા એક દેખાંત દ્વારા કહી છે. ગાથાર્થ વિવેચનમાં છે.

[૫૫૪] મૂલકર્મમાં દોષ :- સંપડી કરવામાં છકાયની વિરાધના થાય, એકમાં કામની પ્રવૃત્તિ કરે, એકમાં ઉચ્છ્રહાદિ થાય. એકમાં યાવજ્જીવ ભોગાંતરાય થાય છે.

● વિવેચન-૫૪૮ થી ૫૫૪ :-

[૫૪૮] કોઈ નગરમાં ધન નામે શ્રેષ્ઠી હતો, તેની પત્ની ધનપ્રિયા, પુત્રી સુંદરી હતી. તેણી ભિન્નયોનિવાળી હતી. આ વાત માતા જાણતી હતી પિતા નહીં. કોઈ શ્રેષ્ઠીપુત્ર સાથે વિવાહ થયો. માતાને થયું કે આનો પતિ જે તેણીને ભિન્નયોનિકા જાણશે તો આ દુઃખી થશે. કોઈ સાદુને બધી વાત જણાવી. સાદુએ તેણીને આચમન અને પાનઐષઘ આપ્યા. તેનાથી તે અભિન્ન યોનિવાળી થઈ.

[૫૪૯] ચંદ્રાનના નગરીમાં ધનદત્ત સાર્થવાહ, ચંદ્રમુખી તેની પત્ની હતી. બંનેને કોઈ દિને પરસ્પર કલહ થયો. ધનદત્તે બીજી શ્રેષ્ઠીપુત્રી પરણવા વિચાર્યું. તે વાત ચંદ્રમુખીએ જાણી. તેણીને ઈર્ષ્યા થઈ. જંઘાપરિજિત નામે સાદુ ભિક્ષાર્યે આવ્યા.

ચંદ્રમુખી પાસે સપત્નીની વાત સાંભળી, સાદુએ તેણીને ઐષઘ આપ્યું, કહ્યું કે આ કોઈ રીતે તેણીને ખવડાવી દેજે. જેથી તે ભિન્નયોનિકા થશે અને તે વાત તારા પતિને કહેજે, જેથી પરણશે નહીં.

ઉક્ત બંનેમાં આ દોષ છે - યાવજ્જીવ મૈથુન પ્રવૃત્તિ થાય. જો સ્ત્રી આ વાત જાણે તો તેને સાદુ ઉપર દેષ થાય, પ્રવચન ઉડાહણા થાય.

[૫૫૦] કોઈ ગૃહપતિની પુત્રી યુવાન થઈ, કોઈ સાદુ ભિક્ષાર્યે આવ્યા. સાદુએ તેણીની માતાને કહ્યું કે - આને નહીં પરણાવો તો કોઈ યુવાન સાથે અકાર્ય આચરી કુળને મલિન કરશે. લોકશ્રુતિ પણ છે - x - પરણાવી દેવી.

[૫૫૧] કોઈ ગામમાં કોઈ કુટુંબીનો પુત્ર ચૌવનને પામેલ હતો. તેને જોઈ સાદુ, તેની માતાને કહે કે - આ તમારો પુત્ર ચૌવનને પામ્યો છે, તો તેને કેમ પરણાવતાં નથી ? પરણીને પત્નીના સ્નેહથી સ્થિર થશે, ન પરણ્યો તો કોઈ સ્વચ્છંદાચારી સ્ત્રી સાથે ચાલ્યો જશે. તેના કરતા પરણાવી દો.

[૫૫૨,૫૫૩] સંયુગ નામે નગર હતું. સિંધુરાજ રાજા હતો, તેને બે પત્ની હતી - શ્રૃંગારમતી, જયસુંદરી, શ્રૃંગારમતીને ગર્ભાધાન થયું. જયસુંદરીને માત્સર્યથી અધૃતિ થઈ. કોઈ સાદુ આવ્યા, તેણીને પૂછ્યું કે કેમ દુઃખી છે? સપત્નીનો વૃતાંત સાંભળ્યો. તેણીને ગર્ભાધાનનું વચન આપ્યું. તેણી બોલી કે - મને પુત્ર થશે તો પણ યુવાજપણું નહીં પામે. સાદુએ બે ઐષઘ આપ્યા - (૧) તેણીના ગર્ભાધાનનું (૨) સપત્નીના ગર્ભના પાતનનું.

[૫૫૪] વિવાહ કાર્યમાં છકાયની વિરાધના થાય છે. એક સ્થાને અક્ષત યોનિપણું અને ગર્ભાધાન કરવામાં મૈથુન પ્રવૃત્તિ થાય - પરંપરા ચાલે છે. ગર્ભપાતાદિ કરાવતા પ્રવચનની મલિનતા, આત્માનો વિનાશાદિ થાય છે. ક્ષતયોનિકરણથી યાવજ્જીવ ભોગાંતરાય અને ઉડાહાદિ થાય છે.

આ પ્રમાણે ઉત્પાદનાના ૧૬-દોષો કહ્યા. હવે ગ્રહભૈષણા કહે છે -

● મૂલ-૫૫૫ થી ૫૫૮ :-

[૫૫૫] એ પ્રમાણે ઉદ્ગમ અને ઉત્પાદનાથી વિશુદ્ધ, ગવેષણા કરેલ તથા ગ્રહણની વિશોદિએ કરીને વિશુદ્ધ એવા પિંડનું ગ્રહણ થાય છે. - [૫૫૬] - સાદુથી ઉત્પન્ન થયેલા દોષો ઉત્પાદનાના છે, એમ તું જાણ. પોતાથી અને પરથી ઉત્પન્ન થયેલા દોષો ગ્રહભૈષણાના છે, તેને હું કહીશ. - [૫૫૭] - શંકિત તથા ભાવથી અપરિણત બે દોષો સાદુથી ઉત્પન્ન થયેલા છે, બાકીના આઠે દોષો નિશ્ચયથી ગૃહસ્થ વડે ઉત્પન્ન થયેલા તું જાણ. - [૫૫૮] - ગ્રહણ એષણાના નિદોષા - નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ભાવ એ ચાર ભેદ છે. તેમાં દ્રવ્યમાં વાનરયૂથ-દેખાંત અને ભાવમાં દશ પદો છે.

● વિવેચન-૫૫૫ થી ૫૫૮ :-

[૫૫૫] ઉદ્ગમ અને ઉત્પાદનારૂપ દોષથી રહિત ગવેષણા કરેલા પિંડનું ગ્રહણ

થાય છે. પણ ક્યારે ? ગ્રહણમાં શંકાદિ દોષના અભાવે વિશુદ્ધ હોય તો, અન્યથા વિશુદ્ધ થતું નથી. તેથી હું ગ્રહલૈષણાના દોષો કહીશ.

[પપ૬] ગાથાર્થ કહ્યો. પોતાથી અને પરથી ઉત્પન્ન થયેલા દોષોને વિભાગ પાડીને કહે છે - [પપ૭] સુગમ છે. હવે ગ્રહલૈષણાનો નિક્ષેપ કહે છે -

[પપ૮] ગ્રહલૈષણા ચાર ભેદે - નામ ગ્રહલૈષણા, સ્થાપના ગ્રહલૈષણા, દ્રવ્ય ગ્રહલૈષણા, ભાવગ્રહલૈષણા. ગવેષણાવત્ આ ભેદો કહેવા. વિશેષ એ કે - તદ્દ્રવ્ય ગ્રહલૈષણામાં વાનરયૂથનું દેષ્ટાંત છે. ભાવ ગ્રહલૈષણા બે ભેદે છે - આગમથી અને નોઆગમથી. તેમાં નોઆગમથી બે ભેદે - પ્રસસ્તગ્રહલૈષણા અને અપ્રસસ્ત ગ્રહલૈષણા. પ્રસસ્ત એટલે સમ્યગ્જ્ઞાનાદિ વિષયવાળી. અપ્રસસ્ત એટલે શંકિતાદિ દોષથી દુષ્ટ ભક્ત-પાનાદિ વિષયવાળી.

● મૂલ-પપ૯ થી ૫૬૧ :-

દ્રવ્ય ગ્રહલૈષણા સંબંધે વાનરયૂથનું ઉદાહરણ આ ત્રણ ગાથામાં છે.

● વિવેચન-પપ૯ થી ૫૬૧ :-

વિશાલશ્રૃંગ નામે પર્વત હતો. ત્યાં એક વનખંડમાં વાનરયૂથ રમતું હતું. તે જ પર્વતે બીજું પણ વનખંડ સર્વ પુષ્પ અને ફળની સમૃદ્ધિવાળું હતું. પણ ત્યાં દ્રહમાં મોટો મત્સ્ય હતો, તે પાણી પીવા આવનાર બધાં મૃગાદિ પ્રાણીને ખેંચીને ખાઈ જતો. પોતાનું વનખંડ પુષ્પાદિ રહિત જાણીને યૂથસ્વામીએ નિર્વાહ સમર્થ એવા બીજા વનખંડને શોધવા બે વાનર મોકલ્યા. તેમણે શોધેલ વનખંડમાં યૂથપતિ પોતાના યૂથસહિત ગયો. તેણે વનખંડ મધ્યે દ્રહ જોયો, ત્યાં પ્રવેશતા શ્વાપદોના પગલાં જોયા પણ બહાર નીકળતાં ન જોયા. તેણે વાનરોને સૂચના આપી કે કાંઈ રહીને કમળની નાળ વડે પાણી પીજો, અંદર પ્રવેશશો નહીં. જેમણે યૂથપતિનું વચન માન્યું. તેઓ સ્વેચ્છાથી સુખ ભોગવનાર થયા, ન માન્યું તે વિનાશ પામ્યા.

હવે અપ્રસસ્ત ભાવગ્રહલૈષણામાં શંકિતાદિ દશ ભેદો કહે છે -

● મૂલ-૫૬૨નું વિવેચન :-

(૧) શંકિત - આઘાકર્માદિ દોષની સંભાવના, (૨) પ્રક્ષિત - સચિત પૃથ્વીકાર્યાદિથી ખરડિત, (૩) નિક્ષિપ્ત - સચિત ઉપર સ્થાપેલ, (૪) પિહિત-સચિતથી ટાંકેલ, (૫) સંહૃત-બીજે સ્થાને મૂકેલ, (૬) દાયક-દાયક દોષથી દૂષિત, (૭) ઉન્મિશ્રિત - પુષ્પાદિથી મિશ્ર, (૮) અપરિણત - પ્રાસુક ન થયેલ, (૯) લિપ્ત - લેપવાળું, (૧૦) છર્દિત - ભૂમિ ઉપર વેરાયેલ. આ દશ એષણા દોષો છે.

● મૂલ-૫૬૩ થી ૫૭૨ :-

[૫૬૩] - શંકિતમાં ચતુર્ભંગી છે. તેમાં બેમાં, ગ્રહણમાં, ભોજનમાં દોષ લાગે છે. પચીશમાંથી જે દોષની શંકાને પામે તે દોષ લાગે છે માત્ર છેલ્લો ભંગ શુદ્ધ છે - [૫૬૪] - આઘાકર્માદિ ૧૬-ઉદ્ગમ દોષો, પ્રક્ષિતાદિ નવ એષણા દોષો એ કુલ ૨૫-દોષો છે, છેલ્લો ભંગ શુદ્ધ છે - [૫૬૫] - ઉપયોગવંત અને ઋજુ

એવો શ્રુતજ્ઞાની છદ્મસ્થ સાધુ પ્રયત્નથી ગવેષણા કરતો પચીશમાંથી કોઈ દોષને પામે તો પણ શ્રુતજ્ઞાનના પ્રમાણપણાથી શુદ્ધ છે. - [૫૬૬] સામાન્યથી શ્રુતમાં ઉપયોગવંત શ્રુતજ્ઞાની જો કે - અશુદ્ધને ગ્રહણ કરે તો તેનો કેવળી પણ આહાર કરે છે. અન્યથા શ્રુત અપ્રમાણરૂપ થાય. - [૫૬૭] - શ્રુતના અપ્રમાણમાં ચારિત્રનો અભાવ થાય, તેથી મોક્ષનો અભાવ થાય, મોક્ષનો અભાવ થતાં દીક્ષાની પ્રવૃત્તિ નિરર્થક બને ચે.

- [૫૬૮] - પહેલાં ભંગનો સંભવ :- કોઈ લજ્જાળુ સાધુ 'કેમ તમે ઘણી ભિક્ષા આપો છો ?' એમ પૂછવા સમર્થ નથી, તેથી શંકા વડે ગ્રહણ કરીને શંકાવાળો જ તેનો આહાર કરે છે. - [૫૬૯] - બીજો ભંગ :- શંકિત હૃદયથી ગ્રહણ કરી, તે બીજા સાધુએ શોધી, કંઈક પ્રકરણ અથવા પ્રહેલક છે તે સાંભળીને શંકા રહિત વાપરે. - [૫૭૦] - ત્રીજો ભંગ :- આલોચના કરતા બીજા સાધુને સાંભળી પોતે વિચાર કરે છે કે - "અમુક ઘેર મેં જેવી ઘણી ભિક્ષા પ્રાપ્ત કરી છે, તેવી જ બીજાએ પણ પ્રાપ્ત કરી છે" એમ શંકા સહિત ખાનાર સાધુ. - [૫૭૧] - જો શંકા જ દોષ કરનારી હોય, તો એ પ્રમાણે શંકાવાળું શુદ્ધ છતાં પણ અશુદ્ધ થશે તથા અનેષણીય પણ શંકારહિતપણે અન્વેષિત કરેલું શુદ્ધ થશે. - [૫૭૨] - આચાર્ય કહે છે કે તારી શંકા ઠીક છે, તો પણ - બેમાંથી એકે પક્ષમાં ન પડેલો અશુદ્ધ પરિણામ એષણીયને અનેષણીય કરે છે અને વિશુદ્ધ પરિણામ અનેષણીયને એષણીય કરે છે.

● વિવેચન-૫૬૩ થી ૫૭૨ :-

શંકિતને વિશે ચતુર્ભંગી - (૧) ગ્રહણ કરવા અને ભોજન બંનેમાં શંકિત. (૨) ગ્રહણમાં શંકિત પણ ભોજનમાં અશંકિત, (૩) ભોજનમાં શંકિત પણ ગ્રહણમાં અશંકિત, (૪) ગ્રહણ અને ભોજન બંનેમાં અશંકિત. આમાં પહેલાં ત્રણે ભંગો દોષયુક્ત છે. કયા દોષ - ઉદ્ગમના-૧૬, એષણાના-૯. જે આઘાકર્મપણાથી શંકિત હોય તે ગ્રહણ કે ભોજન કરતો આઘાકર્મના દોષ વડે બંધાય છે. એ પ્રમાણે જ ઔદેશિક દોષમાં પણ સમજવું. ચોથો ભંગ શુદ્ધ છે.

પચીશ દોષથી શુદ્ધ - ગ્રહણ કરવામાં કે ભોજન કરવામાં શંકિત નહીં એવા ચોથા ભંગમાં વર્તતો સાધુ શુદ્ધ છે. કેમકે છદ્મસ્થની પરીક્ષાથી શંકારહિત ગ્રહણ કરેલું હોય તે શુદ્ધ કહેવાય. ગાથા-૫૬૫ નો અર્થ સ્પષ્ટ છે. સામાન્યથી પિંડનિર્યુક્તિ આદિ આગમને વિશે ઉપયોગી, આગમાનુસારે કલ્પ - અકલ્પની ભાવના કરતો શ્રુતજ્ઞાની જો કોઈ પ્રકારે અશુદ્ધ ગ્રહણ કરે તો પણ કેવળજ્ઞાની તેને ખાય છે. અન્યથા શ્રુતજ્ઞાન અપ્રમાણ થાય. શ્રુતજ્ઞાનના અપ્રમાણપણાથી સર્વ ક્રિયાના લોપનો પ્રસંગ આવે, કેમકે શ્રુત વિના છદ્મસ્થોને ક્રિયા કાંડના જ્ઞાનનો અસંભવ છે.

ક્રિયા કાંડનો અસંભવ થવાથી - શ્રુત વિના યથા યોગ્ય સાવધ અને નિરવધ વિધિ અને પ્રતિષેધના જ્ઞાનના અસંભવથી સૂત્રનું અપ્રમાણપણું થતાં ચારિત્રનો અભાવ

થાય. ચાવત્ દીક્ષા નિરર્થક થાય કેમકે દીક્ષાનું બીજું કંઈ પ્રયોજન નથી.

હવે પહેલાં ઈત્યાદિ ભંગનો સંભવ કહે છે.

[૧] કોઈ સાધુ સ્વભાવથી લજ્જવાન્ હોય, કોઈ ઘરમાં ભિક્ષાર્થે પ્રવેશે, ઘણી ભિક્ષા પામી શંકિત થાય કે આટલી ભિક્ષા કેમ અપાય છે ? પણ લજ્જાથી પૂછી ન શકે અને વપારે તો તે પહેલા ભંગમાં વર્તે છે.

[૨] કોઈ સાધુ પહેલાં ભંગવાળો હોય, પણ સંઘાટક તેની શંકાનું નિવારણ કરી દે, પછી જે આહાર વાપરે, તે બીજા ભંગમાં વર્તે ચે.

[૩] કોઈ સાધુ ઘણી ભિક્ષા પામે, સમ્યક્ આલોચના કરતા બીજા સાધુની આલોચના સાંભળી શંકા કરે કે - મારી જેમ બીજા સંઘાટકે પણ ઘણી ભિક્ષા પ્રાપ્ત કરી છે, તો તે આઘાકર્મ દોષથી દૂષિત હશે, એમ વિચારતો જે સાધુ આહાર કરે, તે ત્રીજા ભંગમાં વર્તે છે. શંકા-સમાધાન ગાથાર્થ-૫૭૧ અને ૫૭૨ મુજબ જાણવા. વિશેષ એ કે - અવિશુદ્ધ એવો મનનો પરિણામ, કેવા પ્રકારનો અવિશુદ્ધ? આ ભોજનાદિ શુદ્ધ જ છે કે અશુદ્ધ જ છે, એમ એકે પક્ષમાં ન પડેલો હોય તો તે શુદ્ધને પણ અશુદ્ધ કરે છે. વિશુદ્ધ પરિણામ એટલે આગમોક્ત વિધિ પ્રમાણે ગવેષણા કરનારનો 'આ શુદ્ધ જ છે' એવો અધ્યવસાય, સ્વભાવથી અશુદ્ધ એવા પણ ભોજનાદિને શુદ્ધ કરે છે.

૦ શંકિતદ્વાર કહ્યું, હવે પ્રક્ષિત દ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૫૭૩ થી ૫૮૧ :-

[૫૭૩] પ્રક્ષિત બે ભેદે છે - સચિત અને અચિત. સચિત ત્રણ ભેદે અને અચિત બે ભેદે છે. - [૫૭૪] - સચિત પ્રક્ષિત ત્રણ ભેદે - પૃથ્વી, અપ્, વનસ્પતિ. અચિત પ્રક્ષિત બે ભેદે - ગર્હિત અને અગર્હિત. કલ્યાણકલ્યાણની વિધિમાં ભજના. - [૫૭૫] - જે રજ સહિત શુષ્ક વડે અને આર્દ્ર પૃથ્વીકાય વડે પ્રક્ષિત હોય તે સર્વ સચિત પ્રક્ષિત છે. હવે અપ્કાયપ્રક્ષિતને કહીશ.

[૫૭૬] - પુરઃકર્મ, પશ્ચાત્કર્મ, સસ્નિગ્ધ, ઉદકાર્દ એ ચાર અપ્કાયના ભેદો છે. પ્રત્યેક અને અનંત વનસ્પતિકાયના ઉત્કૃષ્ટ રસ વડે આલિપ્ત જે હસ્તાદિક તે વનસ્પતિકાય પ્રક્ષિત છે. - [૫૭૭] - બાકીના તેઉ, વાયુ, ત્રસ એ ત્રણ કાય વડે સચિત, મિશ્ર કે આર્દ્રતારૂપ પ્રક્ષિત હોતુ નથી.

[૫૭૮] - સચિતપ્રક્ષિત એવા હસ્ત, પાત્રને વિશે ચાર ભંગ થાય છે તેમાં પહેલાં ત્રણ ભંગનો નિષેધ છે, છેલ્લા ભંગને વિશે અનુજ્ઞા છે. - [૫૭૯] - અચિત પ્રક્ષિતને આશ્રીને ચાર ભંગોમાં ભજના છે, એટલે કે અગર્હિતનું ગ્રહણ અને ગર્હિતનો નિષેધ છે. - [૫૮૦] - સંસક્ત જીવવાળા અને અગર્હિત એવા પણ ગોરસ અને દ્રવ વડે પ્રક્ષિતને વર્જવું તથા મધુ-ઘી-તેલ-ગોળ વડે પ્રક્ષિત વર્જવું. કેમકે માખી અને કીડીનો ઘાત ન થાઓ. - [૫૮૧] - લોકમાં ગર્હિત એવા પણ માંસ, ચરબી, શોણિત, મદિરા વડે પ્રક્ષિત હોય તે વર્જવું. બંનેને વિશે ગર્હિત એવા મૂત્ર, વિષ્ટાથી સ્પર્શિત પણ વર્જવું.

● વિવેચન-૫૭૩ થી ૫૮૧ :-

[૫૭૩] - પ્રક્ષિત બે ભેદે છે - (૧) સચિત પ્રક્ષિત - સચિત પૃથ્વી આદિ વડે ખરડાયેલ, (૨) અચિત પ્રક્ષિત - અચિત પૃથ્વીની રજાદિ વડે જે ખરડાયેલ હોય તે.

[૫૭૪] ગાથાર્થ કહ્યો જ છે. વિશેષ આ - ગર્હિત - ચરબી આદિથી લીંપાયેલ, અગર્હિત - ધૂતાદિ વડે લીંપાયેલ. સચિતપૃથ્વીકાયપ્રક્ષિત કહે છે -

[૫૭૫] સચિત પૃથ્વીકાય બે ભેદે - (૧) શુષ્ક :- રજસહિત શુષ્ક પૃથ્વીકાય વડે - અતિ બારીક ભસ્મ જેવા પૃથ્વીકાય વડે જે દેય વસ્તુ, પાત્ર કે હાથ પ્રક્ષિત હોય. (૨) આર્દ્ર - સચિત આર્દ્ર પૃથ્વીકાય વડે પ્રક્ષિત.

[૫૭૬] અપ્કાયપ્રક્ષિત ચાર ભેદે - (૧) ભોજનાદિ આપ્યા પૂર્વે સાધુ માટે હાથ, પાત્ર આદિને જળ વડે ધોવું આદિ કર્મ તે પુરઃ કર્મ. (૨) પછી જે ધોવાય આદિ તે પશ્ચાત્કર્મ. (૩) સસ્નિગ્ધ - કંઈક દેખાતા જળ વડે ખરડાયેલ હાથ આદિ. (૪) ઉદકાર્દ - સ્પષ્ટ દેખાતા જળાદિ સંસર્ગવાળા હાથ આદિ.

ઘણાં રસયુક્ત પ્રત્યેક વનસ્પતિના - આમ્રફળાદિના, અનંતકાયિક એટલે ફણસ આદિના તાજા શ્લક્ષણ કકડા વડે ખરડાયેલ હસ્તાદિ.

[૫૭૭] સચિતાદિ તેઉકાયાદિના સંસર્ગ છતાં લોકમાં પ્રક્ષિત શબ્દની પ્રવૃત્તિ દેખાતી નથી. અચિત એવા ભસ્માદિરૂપ તે ત્રણ વડે પૃથ્વીકાયવત્ પ્રક્ષિતપણું સંભવે છે, તેથી તેનો નિષેધ નથી. અચિત વાયુકાય વડે પણ પ્રક્ષિતપણાંનો સંભવ નથી, કેમકે લોકમાં તેવી પ્રવૃત્તિ નથી.

[૫૭૮] પૃથ્વીકાયાદિ સચિત વડે પ્રક્ષિત એવા હસ્ત અને પાત્રને વિશે ચાર ભંગ આ પ્રમાણે - (૧) હસ્ત પ્રક્ષિત, પાત્ર પણ પ્રક્ષિત (૨) હસ્ત પ્રક્ષિત પણ પાત્ર નહીં, (૩) પાત્ર પ્રક્ષિત પણ હસ્ત પ્રક્ષિત નહીં. (૪) એકે પ્રક્ષિત નહીં. પહેલાં ત્રણ ભંગોમાં ગ્રહણ કરવું ન કલ્પે. ચોથા ભંગમાં કલ્પે છે.

[૫૭૯] અચિત પ્રક્ષિતમાં પણ હાથ અને પાત્રને આશ્રીને પૂર્વવત્ ચાર ભંગો કરવા. ચારે ભંગોમાં ભજના છે. લોકમાં અનિંદ ધૂતાદિ વડે પ્રક્ષિત હોય તો ગ્રહણ કરાય, લોકમાં નિંદ એવા ચરબી આદિ વડે પ્રક્ષિત હોય તો નિષેધ છે. તેમાં પણ ચોથો ભંગ શુદ્ધ જ છે, તેનું ગ્રહણ થાય.

[૫૮૦] તેની મધ્યે પડેલા જીવ વડે યુક્ત અગર્હિત એવા દહીં આદિ અને પાનક વડે પ્રક્ષિત અથવા પ્રક્ષિત એવા હાથ અને પાત્ર વડે અપાતું હોય તો વર્જ્ય છે. અગર્હિત એવા મધુ, ઘી, તેલ વડે પ્રક્ષિત હોય કે પ્રક્ષિત એવા હસ્ત, પાત્ર વડે દેવાતું હોય તે વર્જ્ય છે. ઈત્યાદિ - X - X - - [૫૮૧] - લોકમાં ગર્હિત અને એવા માંસાદિ વડે પ્રક્ષિત, તેને વર્જવું - X -

૦ પ્રક્ષિત દ્વાર કહ્યું, હવે નિક્ષિપ્ત દ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૫૮૨ થી ૫૮૬ :-

[૫૮૨] કાયમાં નિક્ષિપ્ત બે ભેદે - સચિતમાં, મિશ્રમાં. તે પ્રત્યેક બે

પ્રકારે - અનંતર, પરંપર. - [૫૮૩] - પૃથ્વી, અપ્, તેઈ, વાયુ, વનસ્પતિ, ત્રસ તે પ્રત્યેકના બે ભેદ - અનંતર, પરંપર. અગ્નિકાયના સાત ભેદો છે.

[૫૮૪] સચિત્ત પૃથ્વીકાયમાં સચિત્ત પૃથ્વીકાય નાંખ્યો, એ પ્રમાણે અપ્, તેઈ, વનસ્પતિ, વાયુ અને ત્રસકાયમાં જાણવું - [૫૮૫] - એ પ્રમાણે બાકીનાનો પણ જીવનિકાયમાં નિક્ષેપ હોય છે. તેમાં એક એક ભંગ પોતાના સ્થાનમાં અને પાંચ-પાંચ ભંગ પરસ્થાનમાં હોય છે. - [૫૮૬] - એ જ પ્રમાણે મિશ્રમાં પણ ૩૬-ભેદો કહેવા. એ પ્રમાણે સચેતનમાં મિશ્રના ૩૬-ભેદો કહેવા. એમ જ મિશ્રના મિશ્રને કહેવા. એ જ પ્રમાણે સચિત્ત અને મિશ્રના અચિત્તમાં કહેવા.

● વિવેચન-૫૮૨ થી ૫૮૬ :-

[૫૮૨] અનંતર - આંતરા વિના, પરંપર - આંતરા સહિત. જેમકે - સચિત્ત પૃથ્વીકાય ઉપર થાળી અને તેના ઉપર દેવા લાયક વસ્તુ મૂકી હોય તે અહીં પરિહાર્ય અને અપરિહાર્યના વિભાગ વિના સામાન્યથી સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્રરૂપ ભેદ વડે કરીને નિક્ષિપ્ત ત્રણ પ્રકારે છે. તેમાં ત્રણ ચતુર્ભંગી છે તે આ પ્રમાણે - (૧) સચિત્તમાં અચિત્ત, (૨) મિશ્રમાં સચિત્ત, (૩) સચિત્તમાં મિશ્ર, (૪) મિશ્રમાં મિશ્ર. આ એક ચતુર્ભંગી થઈ. સચિત્ત અને અચિત્તને આશ્રીને બીજી ચતુર્ભંગી છે. અચિત્ત અને મિશ્રને આશ્રીને ત્રીજી ચતુર્ભંગી છે. હવે અનંતર-પરંપર વિભાગને કહે છે -

[૫૮૩] પૃથ્વીકાયનો નિક્ષેપ છ પ્રકારે છે - (૧) પૃથ્વીકાયનો પૃથ્વીકાયને વિશે નિક્ષેપ, (૨) પૃથ્વીકાયનો અપ્કાયને વિશે નિક્ષેપ, એ રીતે (૩) તેઈકાયને વિશે, (૪) વાયુકાયને વિશે, (૫) વનસ્પતિકાયને વિશે અને (૬) ત્રસકાયને વિશે પૃથ્વીકાયનો નિક્ષેપ. આ પ્રમાણે અપ્કાયાદિ દરેકનો પણ નિક્ષેપ છ પ્રકારે જાણવો. બધાં મળીને ૩૬-ભેદો થાય છે તે દરેક ભેદ બે પ્રકારે - અનંતર નિક્ષેપ, પરંપર નિક્ષેપ.

[૫૮૪] પૃથ્વીકાયને વિશે છ પ્રકારે નિક્ષેપ - ગાથાર્થ મુજબ જાણવો. એ રીતે પૃથ્વીકાય નિક્ષેપ છ ભેદે કહીને, બાકીના કાર્યોનો નિર્દેશ કરે છે.

[૫૮૫] પૃથ્વીકાયની માફક અપ્કાયાદિનો નિક્ષેપ પૃથ્વી આદિને વિશે હોય છે. તેમાં એક એક ભંગ પોતાના સ્થાનમાં અને બાકીના પાંચ-પાંચ ભંગ પરસ્થાનમાં હોય છે. જેમ પૃથ્વીકાયનો પૃથ્વીકાયમાં નિક્ષેપ તે સ્વ સ્થાન છે, અપ્કાયાદિ પાંચ તે પરસ્થાન છે. આ રીતે સચિત્તમાં સચિત્ત એવા પ્રકારના પહેલાં ભંગમાં ૩૬ ભેદો થયા. બાકીનાનો અતિદેશ કરે છે.

[૫૮૬] સચિત્તમાં સચિત્તની જેમ મિશ્ર પૃથ્વ્યાદિકને વિશે પણ સચિત્ત પૃથ્વ્યાદિકનો નિક્ષેપ ૩૬-ભેદવાળો જાણવો. આ રીતે પહેલી ચૌભંગીનો બીજો ભંગ કહ્યો. એ પ્રમાણે સચિત્ત પૃથ્વી આદિને વિશે મિશ્ર પૃથ્વીઆદિનો નિક્ષેપ ૩૬-ભેદવાળો કહેવો. આમ કહીને ચૌભંગીનો ત્રીજો ભંગ કહ્યો. એ જ પ્રમાણે મિશ્રપૃથ્વીઆદિનો મિશ્ર પૃથ્વીઆદિને વિશે ૩૬-ભેદ કહેવા. એ પહેલી ચતુર્ભંગીનો ચોથો ભંગ કહ્યો.

એ પ્રમાણે ૧૪૪-ભંગો થયા. એ રીતે ત્રણ ચતુર્ભંગી મળીને ૪૩૨-ભેદો જાણવા.

હવે કલ્યાકલ્ય વિધિ -

● મૂલ-૫૮૭,૫૮૮ :-

[૫૮૭] જે નિક્ષેપમાં સચિત્ત અને મિશ્રને આશ્રીને ચૌભંગી કહી છે, તેમાં ચાર ભંગમાં અનંતર અને પરંપર તથા પરિત્ત અને અનંત વનસ્પતિ અગ્રાહ્ય છે. - [૫૮૮] - અથવા અહીં ચૌભંગી જુદી રીતે થાય છે. તેમાં એક પદમાં સચિત્ત-મિશ્ર અને એક પદમાં અચિત્ત. પહેલા ત્રણ ભંગની વાત જ નથી.

● વિવેચન-૫૮૭,૫૮૮ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. વિશેષ એ કે બીજી અને ત્રીજી ચતુર્ભંગીના પહેલાં ત્રણ ભંગમાં વર્તતુ અનંતર આદિ પણ અગ્રાહ્ય છે. તથા બીજી, ત્રીજી ચૌભંગીના ચોથા ભંગમાં વર્તતુ ગ્રાહ્ય છે. કેમકે તે લેવામાં દોષ નથી. હવે મતાંતર કહે છે -

પૂર્વના ક્રમ વડે ચતુર્ભંગી આ પ્રમાણે - સચિત્તમાં સચિત્તમિશ્ર, અચિત્તમાં સચિત્તમિશ્ર, સચિત્તમિશ્રમાં અચિત્ત અને અચિત્તમાં અચિત્ત. અહીં પહેલાંની જેમ પ્રત્યેક ભંગમાં પૃથ્વી આદિ છ ભેદથી ૩૬-૩૬ ભેદો થાય, એ રીતે કુલ-૧૪૪ ભેદો થાય. તેમાં પહેલાં ત્રણ ભંગમાં ગ્રહણ કરવાની વાત જ નથી. સામાન્યથી ચોથા ભંગમાં કલ્પે છે. બીજી અને ત્રીજી ચૌભંગી સંબંધીનો ત્રીજો ત્રીજો ભંગ જે સામાન્યથી અશુદ્ધ છે, તે વિષયમાં વિશેષ કહે છે -

● મૂલ-૫૮૯,૫૯૦ :-

[૫૮૯] વળી જે કોઈ અચિત્ત દ્રવ્ય સચિત્ત કે મિશ્રમાં નિક્ષેપ કરાય છે, ત્યાં આ અનંતર અને પરંપર વડે માર્ગણા હોય છે. - [૫૯૦] - પૃથ્વી ઉપર સ્થાપિત અવગાહિમાદિ અનંતર છે, પૃથ્વી ઉપર રહેલા તપેલી આદિમાં સ્થાપન કરેલ તે પરંપર છે. માખણ આદિ જલમાં નાંખેલ હોય તે અનંતર, નાવ આદિમાં મૂકેલ હોય તે પરંપર કહેવાય છે.

● વિવેચન-૫૮૯,૫૯૦ :-

ગાથાર્થ કહ્યો. વિશેષ આ પ્રમાણે :- અચિત્ત દ્રવ્ય - ઓદનાદિ, અવગાહિમાદિ - પફ્વાણ, માંડા વગેરે. આ ગાથામાં પૃથ્વીકાયને આશ્રીને અનંતર અને પરંપર નિક્ષેપ કહ્યો. પછી અપ્કાયને આશ્રીને કહેલ છે. હવે તેઈકાયને આશ્રીને અનંતર અને પરંપરની વ્યાખ્યા કરે છે -

● મૂલ-૫૯૧ થી ૫૯૪ :-

[૫૯૧] વિધ્યાત, મુર્મુર, ઇંગાલ, અપ્રાપ્ત, પ્રાપ્ત, સમજવાલ અને વ્યુત્ક્રાંત એમ સાત પ્રકારનો અગ્નિ છે. તે બે પ્રકારે છે, તેમાં લિંપેલા ચંત્રને વિશે ચતનાથી ગ્રહણ કરાય છે - [૫૯૨] - અગ્નિ સ્પષ્ટ દેખાતો ન હોય, પણ ઇંધણ નાંખવાથી દેખાય તેવો હોય તો વિધ્યાત કહેવા. કંઈક પીળા અગ્નિના કણીયા

મુર્મુર કહેવાય, જ્વાલારહિત તે અંગાર કહેવાય. [૫૯૩] જ્વાલા થાળી આદિ સુધી ન પહોંચે તો ચોથા અપ્રાપ્ત ભેદમાં અને પ્રાપ્ત થઈ હોય તો પાંચમાં ભેદમાં જાણવું. છઠ્ઠા ભેદમાં કર્ણ સુધી જ્વાલા જાય તે અને છેલ્લા ભેદમાં કર્ણથી ઉપર અદિક જ્વાલા જાય તે.

[૫૯૪] તે કટાહ ચારે પડખે લીપેલ હોય, રસનું પરિશાટન થતું ન હોય, તે કટાહ પણ વિશાળ હોય, તે ઈક્ષુરસ પણ તુરંત નાંખેલ હોય અને અતિ ઉષ્ણ ન હોય તો કલ્પે.

● વિવેચન-પલ્લ ૧ થી ૫૯૪ :-

અગ્નિ સાત પ્રકારે :- (૧) વિદ્યાત - સ્પષ્ટ દેખાતો હોય, પછી ઇંધણ નાખવાથી વૃદ્ધિ પામતો દેખાય તે. (૨) મુર્મુર - કંઈક પીળા અને અર્ધા બુઝાઈ ગયેલા અગ્નિના કણિયા. (૩) અંગાર - જ્વાલા રહિત અગ્નિ, (૪) અપ્રાપ્ત - ચૂલે સ્થાપેલ પણ જ્વાળા વાસણને ન સ્પર્શતી હોય. (૫) પ્રાપ્ત-જ્વાળા વાસણમાં તળીયાને સ્પર્શતી હોય. (૬) સમજવાલ - જ્વાળા વાસણના કાંઠા સુધી સ્પર્શે. (૭) વ્યુત્કાંત - જ્વાળા વાસણના કાંઠાથી ઊંચે જાય. સાતે તેઉકાયના ભેદો છે.

દરેકના બબ્બે ભેદ - અનંતર નિક્ષિપ્ત, પરંપરનિક્ષિપ્ત. અર્થ પૂર્વવત્. - X - X - હવે આ જ ગાથાનું વિવરણ વિદ્યાતાદિના સ્વરૂપથી કહે છે.

[૫૯૨,૫૯૩] ટીકાર્થ ગાથાર્થમાં અને પૂર્વ સૂત્રની ટીકામાં કહેલો છે.

[૫૯૪] જે કડાઈની ચોતરફ માટી લીપેલ હોય, દેવાતા ઈક્ષુરસના બિંદુઓ ન પડતાં હોય, જે તે કડાઈ પણ વિશાળ મુખવાળી હોય, જે તે ઈક્ષુરસ પણ તુરંતનો નાંખેલો હોય, તો તે દેવાતો ઈક્ષુરસ કલ્પે. અહીં તે ઈક્ષુરસનું બિંદુ પડે તો પણ માટીના લેપમાં પડે પણ ચૂલાના તેઉકાયમાં નહીં, તેથી લીપેલ કડાઈ કહી. વિશાળ મુખવાળા પાત્રમાંથી ખેંચાતુ કમંડલ આદિ-થી કડાઈ ન ભાંગે, તેઉકાયની વિરાધના ન થાય માટે ‘વિશાળ’ શબ્દ લખ્યો. ‘અતિ ઉષ્ણ’ ન હોય તે ગ્રહણ કરવાનું કારણ પોતે કહેશે. હવે ઉદકને આશ્રીને વિશેષથી કહે છે -

● મૂલ-પલ્લ ૧ થી ૫૯૯ :-

[૫૯૫] ઉષ્ણોદક પણ ગુડરસથી પરિણામ પામેલું અતિ ઉષ્ણ ન હોય તો પણ કલ્પે છે, વળી જે પિઠરના કર્ણ ઘસાયા વિના અપાય તે કલ્પે છે, કેમકે ઘસાવાથી લેપ કે જળના પડવાથી અગ્નિની વિરાધના ન થાય. - [૫૯૬] - પાશ્વે લીપેલ કટાહ, અનતિઉષ્ણ ઈક્ષુરસ, અપરિશાટ અને અઘટ્ટંત આ ચાર પદ વડે સોળ ભંગ થાય છે. તેમાં પહેલાં ભંગમાં અનુજ્ઞા છે, શેષ ભંગોમાં અનુજ્ઞા નથી. - [૫૯૭] - પદની જેટલા દ્વિક સ્થાપવા, તેને ગુણવાથી ભંગોનું માન થાય છે. તેની રચના એક આંતરાવાળા લઘુ, ગુરુ, મૂકવા ઈત્યાદિથી થાય છે. [૫૯૮] અતિ ઉષ્ણ દેતાં બે પ્રકારની વિરાધના, છર્દન થવાથી હાનિ તથા પાત્રનો ભેદ થાય.

વાયુએ ઉપાડેલી પર્યાટિકા અનંતર છે અને ભસ્તિમાં રહેલ પરંપર છે. [૫૯૯] વનસ્પતિમાં હરિતાદિક ઉપર અપૂર્ણાદિક અનંતર નિક્ષિપ્ત છે. પિઠરાદિમાં નાંખેલ પરંપર છે. તથા પીઠ ઉપર મૂકેલ અપૂર્ણાદિ અનંતર છે અને ભસ્ત્ર કે કુતુપાદિમાં મૂકેલ તે પરંપર છે.

● વિવેચન-પલ્લ ૧ થી ૫૯૯ :-

[૫૯૫] જે કડાઈમાં પહેલાં ગોળ ઉકાળ્યો હોય, તેમાં નાંખેલ જળ કાંઈક તપેલ હોય તો પણ સંસકત ગુડરસ વડે મિશ્ર થવાથી તત્કાળ અચિત્ત થાય છે. તેથી અતિ ઉષ્ણ ન હોય તો પણ કલ્પે. જે જળ દેવાતુ હોય ત્યારે પિઠરના બંને કર્ણ પ્રવેશ કરતા કે બહાર નીકળતા કમંડળાદિ વડે અથડાતા ન હોય તો તે દેવાતું જળ કલ્પે છે. આમ કહીને હવે કહેવાનાર સોળ ભંગોની મધ્યે પહેલો ભંગ દેખાડ્યો. હવે તે ૧૬-ભંગ કહે છે -

[૫૯૬] ગાથાર્થમાં અર્થ કહેવાયેલ જ છે. હવે ભંગ ગાથા કહે છે -

[૫૯૭] જેટલાં પદોના ભંગો લાવવાની ઈચ્છા હોય તેટલા દ્વિક ઉપર અને નીચે એવા ક્રમ વડે સ્થાપવા. પછી તેમનો યથાક્રમ ગુણાકાર કરતાં છેલ્લા દ્વિકમાં જે અંક આવે, તે ભંગોનું પ્રમાણ જાણવું. ગાથા-૫૯૬માં કહેલા ચાર પદોના ભંગ લાવવાને ઈષ્ટ છે. તેથી ચાર દ્વિક ઉપર નીચેના ક્રમ વડે સ્થાપન કરવા. પછી પહેલા દ્વિકને બીજા દ્વિક વડે ગુણવો, ત્યારે ચાર થાય. તે ચાર વડે ત્રીજો દ્વિક ગુણવો એટલે આઠ થયા. તે આઠ વડે ચોથો દ્વિક ગુણવો ત્યારે સોળ થયા.

[વૃત્તિમાં પંક્તિરચના કેમ કરવી ? તેની પદ્ધતિ કહી છે અને સ્થાપના પણ દેખાડી છે, જેનો અનુવાદ અમે કરેલ નથી.] માત્ર એટલું કે તેમાં પાશ્વાવલિપ્ત, અનત્યુષ્ણ, અપરિશાટિ, અઘટ્ટિત કર્ણનો ભાંગો શુદ્ધ છે, બાકીના પંદરે ભંગો અશુદ્ધ છે. તેમના વિશે અનુજ્ઞા આપેલ નથી.

[૫૯૮] અતિ ઉષ્ણ ગ્રહણ કરવામાં દોષ કહે છે - (૧) આત્મ (૨) પર-વિરાધના. અતિ ઉષ્ણ ગ્રહણ કરવાથી તે ભાજન તેનાથી તપતા હાથ વડે ગ્રહણ કરનાર સાધુ દાખે, તે આત્મવિરાધના. સ્થાપન કરેલા સ્થાન વડે આપનારી આપે, તે અતિ ઉષ્ણ હોવાથી તેણી પણ દાખે છે, તે પરવિરાધના. અતિ ઉષ્ણ હોવાથી દાન આપતા કોઈ પ્રકારે સાધુના પાત્રથી બહાર પડે તો ઈક્ષુરસાદિની હાનિ થાય. વળી તે ભાજન-પાત્ર પડી જવાથી ભંગ થવાનો કે છ જીવનિકાયની વિરાધનાથી સંચમ વિરાધના થાય. વાયુકાય સુગમ છે.

[૫૯૯] વનસ્પતિના વિષયમાં અને ત્રસના વિષયમાં અનંતર અને પરંપર નિક્ષિપ્ત કહેલ છે તે ગાથાર્થમાં સ્પષ્ટ જ છે. તેમાં સર્વત્ર જે અનંતર નિક્ષિપ્ત હોય તે ગ્રહણ કરવા લાયક નથી. કેમકે સચિત્તનો સંઘટ્ટ વગેરે દોષનો સંભવ છે અને પરંપર નિક્ષિપ્ત હોય તો સચિત્તના સંઘટ્ટાદિનો ત્યાગ કરવા વડે ચતનાપૂર્વક ગ્રહણ કરવા લાયક છે.

નિક્ષિપ્ત દ્વાર કહ્યું. હવે પિહિતદ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૬૦૦ થી ૬૦૪ :-

[૬૦૦] સચિત, અચિત અને મિશ્ર વડે પિહિતને આશ્રીને ચૌભંગી થાય છે. તેમાં પહેલાં ત્રણને વિશે પ્રતિષેધ છે અને છેલ્લા ભંગને વિશે ભજના છે. [૬૦૧] જે પ્રમાણે નિક્ષિપ્તદ્વારમાં સંયોગો અને ભંગો કહ્યા છે, તે જ પ્રમાણે આ પિહિતદ્વારમાં જાણવું. ત્રીજા ભંગમાં આટલું વિશેષ છે.

[૬૦૨] અંગારધૂપિતાદિ અનંતર પિહિત છે અને સરાવાદિ સાંતર પિહિત છે તથા તેને વિશે જે વાયુ સ્પૃષ્ટ છે, તે અનંતર છે અને બસ્તિ વડે પિહિત હોય તે પરંપર છે. [૬૦૩] વનસ્પતિકાયમાં ફલાદિ વડે સ્પષ્ટ રીતે પિહિત હોય તે અનંતર છે. છબ્બકાદિમાં રહેલ તે પરંપર છે. ત્રસકાય વિષયમાં કચ્છપ અને સંચારાદિ વડે પિહિત હોય તે અનંતર અને બીજું પરંપર જાણવું. [૬૦૪] અચિત વસ્તુ પિહિત હોતા ગુરુ ગુરુ વડે, ગુરુ લઘુ વડે, લઘુ ગુરુ વડે, બંને લઘુ એમ ચતુર્ભંગી થાય છે. તેમાં બે ભંગ અગ્રાહ્ય છે.

● વિવેચન-૬૦૦ થી ૬૦૪ :-

[૬૦૦] અહીં ત્રણ ચતુર્ભંગી થાય - (૧) સચિત અને મિશ્રપદ વડે, (૨) સચિત અને અચિત પદ વડે, (૩) મિશ્ર અને અચિત પદ વડે. જેમકે - (૧) સચિત વડે સચિત પિહિત, (૨) મિશ્ર વડે સચિત પિહિત, (૩) સચિત વડે મિશ્ર પિહિત, (૪) મિશ્ર વડે મિશ્ર પિહિત. આ જ પ્રમાણે બાકીની બંને સમજી લેવી. તેમાં પહેલી ચતુર્ભંગીમાં ચારે ભંગોમાં આહાર ન કલ્પે. બીજી અને ત્રીજી ચતુર્ભંગીમાં દરેકના પહેલા-પહેલાં ત્રણ ભંગમાં ન કલ્પે. છેલ્લા ભંગ વિશેની ભજના ગાથા-૬૦૪ માં કહેશે.

[૬૦૧] ત્રણ ચતુર્ભંગીના વિષયવાળા અવાંતર ભંગ કથનમાં ભલામણ જે પ્રકારે નિક્ષિપ્તદ્વારમાં સચિત, અચિત, મિશ્રના સંયોગો પૂર્વે કહ્યા છે, એ પ્રમાણે સ્વસ્થાન અને પરસ્થાનની અપેક્ષાથી એક એક ભંગમાં ૩૬-૩૬ ભેદો કહ્યો. એમ કરતાં ત્રણ ચતુર્ભંગીમાં ૪૩૨ ભંગો થાય છે, તે જ પ્રમાણે અહીં પિહિત દ્વારમાં જાણવા. - X - X - વિશેષ એ - બીજી અને ત્રીજી ચતુર્ભંગીના દરેકના ત્રીજા ભંગમાં અનંતર અને પરંપર માર્ગણાની વિધિમાં નિક્ષિપ્તદ્વાર થકી આ આગળ કહેવાશે. તે તફાવત જાણવો. તેમાં સચિત પૃથ્વીકાય વડે સ્પર્શ કરાયેલ જે મંડકાદિ તે સચિત પૃથ્વીકાય અનંતર પિહિત હોય છે, જેને ગર્ભમાં સચિત પૃથ્વીકાય છે એવા પિઠરાદિ વડે જે પિહિત તે સચિત પૃથ્વીકાય પરંપર પિહિત છે. એ જ પ્રમાણે હિમ આદિના દેષ્ટાંત સચિત અકાયને પણ જાણવા.

[૬૦૨] અહીં જ્યારે તપેલી આદિમાં દાળ-કટી વગેરેમાં કડછી આદિને વિશે અંગારાને સ્થાપીને હીંગ આદિ વધાર દેવાય છે. ત્યારે તે અંગારા વડે કેટલાંક દાળ-કટીનો સ્પર્શ થાય છે. તે અનંતરપિહિત કહેવાય છે. અહીં આદિ શબ્દથી મુર્ચારાદિમાં

નાંખેલા ચણા આદિ અનંતરપિહિત જાણવા. અંગારાથી ભરેલા શરાવાદિ વડે ઢાંકેલ પિઠરાદિ પરંપરપિહિત કહેવાય છે.

તે અંગારધૂપિતાદિકમાં વાયુથી સ્પૃષ્ટ છે, માટે તે અનંતરપિહિત જાણવું. કેમકે જ્યાં અગ્નિ હોય ત્યાં વાયુ હોય છે, તથા વાયુથી ભરેલ બસ્તિ વડે અને ઉપલક્ષણથી બસ્તિ વગેરે વડે જે પિહિત તે પરંપર પિહિત જાણવું.

[૬૦૩] વનસ્પતિકાયના વિષયમાં ફળાદિ વડે અતિરોહિત જે પિહિત હોય તે અનંતરપિહિત કહેવાય છે અને છીબું, થાળી, વાસણ વગેરેને વિશે રહેલા ફળાદિ વડે જે પિહિત તે પરંપરપિહિત કહેવાય છે.

ત્રસકાયમાં કાયબા વડે અને કીટિકાની પંક્તિ વગેરે વડે જે પિહિત તે અનંતર પિહિત કહેવાય અને જેને કચ્છપાદિ ગર્ભમાં છે એવા પિઠરાદિ વડે જે પિહિત તે પરંપર પિહિત કહેવાય. અહીં જે અનંતરપિહિત હોય તે કલ્પે નહીં અને પરંપરપિહિત હોય તે ચતનાથી લેવું.

[૬૦૪] દેવાલાયક અચિત વસ્તુ પિહિત હોવાથી ચાર ભંગો થાય છે. ગુરુ ગુરુ વડે પિહિત એ પહેલો ભંગ, ગુરુ લઘુ વડે પિહિત એ બીજો ભંગ, લઘુ ગુરુ વડે પિહિત એ ત્રીજો ભંગ, લઘુ લઘુ વડે પિહિત એ ચોથો ભંગ છે. આ ચારે ભંગમાં પહેલો અને ત્રીજો ભંગ અગ્રાહ્ય છે. બીજો, ચોથો ભંગ ગ્રાહ્ય છે.

પિહિત દ્વાર કહ્યું, હવે સંહત દ્વાર કહે છે.

● મૂલ-૬૦૫ થી ૬૧૩ :-

[૬૦૫] સચિત, અચિત અને મિશ્ર સંહતને વિશે ચાર ભંગ છે. તેમાં પહેલાં ત્રણમાં પ્રતિષેધ છે, છેલ્લા ભંગમાં ભજના છે. - [૬૦૬] - જે પ્રકારે નિક્ષિપ્ત દ્વારમાં સંયોગો અને ભંગો કહ્યા છે, તે જ અહીં સંહત દ્વારમાં કહેવા. તેમાં ત્રીજા ભંગમાં વિશેષતા છે. - [૬૦૭] - જે પાત્રમાં દેનારી આપવાની છે, તે પાત્રમાં કંઈક ન દેવા લાયક જે અશનાદિ હોય તેને બીજા સ્થાને નાંખીને તે પાત્ર વડે આપે તે સંહરણ કહેવાય. - [૬૦૮] તે સંહરણ પૃથ્વી આદિ છ એ કાયને વિશે હોય છે તથા જે સંહરણ બંને પ્રકારે અચિતને અચિતમાં સંહરે તેમાં ચાર ભાંગા હોય. - [૬૦૯] તે ભંગો - (૧) શુષ્કમાં શુષ્ક, (૨) શુષ્કમાં આર્દ્ર, (૩) આર્દ્રમાં શુષ્ક, (૪) આર્દ્રમાં આર્દ્ર. - [૬૧૦] - શુષ્કાદિ ચાર ભંગમાં પ્રત્યેક ભંગને વિશે ચતુર્ભંગી થાય છે. તે સ્તોક અને બહુના ભેદથી જાણવું. - [૬૧૧] જે ભંગમાં સ્તોકમાં સ્તોક, શુષ્કમાં શુષ્ક કે આર્દ્ર આપવામાં આવે તે ગ્રાહ્ય છે. કેમકે જો તે આદેયવસ્તુ બહુ ભાર રહિત હોય તો તેને ઠેકાણે નાંખી અન્ય વસ્તુ આપે છે તો તે કલ્પે છે. - [૬૧૨] - અકલ્પ્ય ભંગમાં આ દોષો છે - મોટું ભાજન લેતા મૂકતા દેનારીને પીડા થાય, સાધુ લોભી દેખાય, પાત્ર નાશ થાય તો દાળે, અધિતિ, વિચ્છેદ, છકાય વધ થાય. [૬૧૩] સ્તોકમાં સ્તોક નાંખેલ હોય, તે પણ શુષ્કમાં આર્દ્ર હોય તો તે આચીર્ણ છે, પણ બહુક હોય

તો કૃત દોષ છે, માટે અનાચીર્ણ છે.

● વિવેચન-૬૦૫ થી ૬૧૩ :-

[૬૦૫] જે પાત્રથી દેનારી ભોજનાદિ દેવાને ઈચ્છે, તે પાત્રમાં બીજી ન દેવા લાયક કંઈપણ સચિત્ત, અચિત્ત કે મિશ્ર હોય, તેને તેમાંથી લઈ બીજે સ્થાને ભૂમિ આદિ ઉપર નાંખીને, તે પાત્ર વડે બીજી વસ્તુ આપે છે. પ્રથમની વસ્તુ જે સચિત્તાદિમાં નાંખે, તેને સંહરણ કહેવાય. સંહરણને વિશે ત્રણ ચઉભંગી થાય છે. તે આ પ્રમાણે - (૧) સચિત્ત અને મિશ્ર, (૨) સચિત્ત અને અચિત્ત, (૩) મિશ્ર અને અચિત્ત. જેમકે - (૧) સચિત્તમાં સચિત્ત સંહર્યું, (૨) મિશ્રમાં સચિત્ત સંહર્યું, (૩) સચિત્તમાં મિશ્ર સંહર્યું, (૪) મિશ્રમાં મિશ્ર સંહર્યું. એ રીતે બાકીની બે ચઉભંગી પણ સમજી લેવી. પહેલીમાં બધાં ભંગોમાં પ્રતિષેધ, (૨) બીજી અને ત્રીજીમાં પહેલાં ત્રણ-ત્રણ ભંગોને વિશે પ્રતિષેધ છે. ચોથા ભંગમાં ભજના છે. - [૬૦૬] નિક્ષિપ્ત દ્વારમાં સચિત્ત, અચિત્ત, મિશ્રપદના સંયોગો કર્યા છે, તથા સ્વસ્થાન-પરસ્થાનની અપેક્ષાએ એક એકમાં ૩૬-ભંગો કહ્યા, કુલ-૪૩૨ ભંગો થયા છે, તેમ અહીં પણ જાણવા. વિશેષ એ કે સંહત દ્વારમાં અનંતર અને પરંપર માર્ગણા અન્યથા રીતે થશે.

[૬૦૭] ગાથાર્થ કહ્યો. વિશેષ આ પ્રમાણે છે - સચિત્ત પૃથ્વીકાયમાં જ્યારે સંહરણ કરે ત્યારે અનંતર સચિત્ત પૃથ્વીકાય સંહરણ કહેવાય. સચિત્ત પૃથ્વીકાય ઉપર રહેલા ભાજનાદિમાં સંહરણ કરે ત્યારે પરંપર સચિત્ત પૃથ્વીકાયમાં સંહરણ કર્યું કહેવાય. આ પ્રમાણે અપકાયાદિમાં કહેવું. અનંતરમાં ગ્રહણ ન કરવું. પરંપર સંહતમાં સચિત્તનો સ્પર્શ ન હોય તો ગ્રહણ કરવું.

[૬૦૮] પાત્રમાં રહેલ અદેય વસ્તુનું સંહરણ સચિત્ત પૃથ્વીકાયાદિ છ જીવનિકાયમાં થાય છે. તેમાં અનંતરોક્ત અનંતર પરંપર માર્ગણા અવધારવી કલ્યાકલ્યનો વિધિ જાણવો. આધારણ અને સંહરણીય વસ્તુને આશ્રીને ચાર ભંગ - [૬૦૯] - શુષ્ક અને આર્દ્રને આશ્રીને આ ચાર ભંગ કહ્યા છે. - [૬૧૦] - શુષ્કાદિમાં પણ પ્રત્યેકને આશ્રીને સ્તોક અને બહુના ભેદથી ચાર ભંગ જાણવા. આ રીતે સર્વ સંખ્યા-૧૬-થશે. હવે કલ્ય-અકલ્યની વિધિ કહે છે -

[૬૧૧] બહુમાં સ્તોક અને તે પણ શુષ્કમાં શુષ્ક સંહરેલ હોય તો કલ્પે છે. આર્દ્રમાં શુષ્ક કે આર્દ્રમાં સંહર્યું હોય તો તે ગ્રાહ્ય છે. ઘણાં ભાર વાળી અદેય વસ્તુને બીજો સ્થાને નાંખી બીજી વસ્તુ આપે તો તે કલ્પે અન્યથા ન કલ્પે. પહેલા અને ત્રીજા ભંગમાં કલ્પે, બાકીમાં નહીં.

[૬૧૨] ભારે વાસણ ઉપાડતા દાગ્રીને પીડા થાય. “આ સાધુ લોભીયો છે, બીજાની પીડાને ગણતો નથી” એવી ટીકા થાય. ઉષ્ણ વસ્તુ હોય અને વાસણ ભાંગે તો દેનારી અને સાધુ બંને દાગ્રે. આ મુંડીયાને ભિક્ષા દેતા વાસણ ભાંગ્યું એમ ખેદ થતાં અપ્રીતિ થાય. બંનેના દ્રવ્યનો વિચ્છેદ થાય. ભોજનાદિ ચોતરફ વેરાતા છકાય વિરાધના થાય. એવા દોષો બીજા અને ચોથા ભંગમાં જાણવા. - X - આર્દ્રમાં શુષ્ક કે

આર્દ્ર તે આચીર્ણ છે માટે કલ્પે છે. બહુકનું સંહરણ અનંતર ગાથા મુજબ દોષવાળું છે.

● મૂલ-૬૧૪ થી ૬૧૯ :-

સંહત દ્વાર કહ્યું. દાયક નામે છટકું દ્વાર છ ગાથાથી કહે છે. તે આ પ્રમાણે - (૧ થી ૫) બાલ, વૃદ્ધ, મત્ત, ઉન્મત્ત, કંપતો, (૬ થી ૧૦) જવરવાળો, અંધ, પ્રગલિત, પાદુકાફટ, હાથના બંધનવાળો, (૧૧ થી ૧૫) નિગડ બંધનવાળો, હાથ કે પગ સહિત, નપુંસક, ગર્ભિણી, બાલવત્સા, (૧૬ થી ૨૦) ભોજન કરતી, દહીં વલોવતી, ભુંજતી, દળતી, ખાંડતી, (૨૧ થી ૨૫) પીસતી, પીંજતી, લોટતી, કાંતતી, પીંખતી, (૨૬ થી ૩૦) છ કાય સહિત હાથવાળી, છ કાયને સાધુને માટે પૃથ્વી ઉપર નાંખતી, છ કાયને પગ વડે ચલાવતી, તેનો જ સંઘટ્ટો કરતી, તેનો જ આરંભ કરતી, (૩૧ થી ૩૫) સંસકત દ્રવ્ય વડે લીંપેલા હાથવાળી, તેના વડે ખરડેલા પાત્રવાળી, ઉદ્ભવના કરતી, સાધારણ ભોજનાદિને આપતી, ચોરેલ વસ્તુ આપતી, (૩૬ થી ૪૦) પ્રાભૃતિકાને સ્થાપન કરતી, અપાયવાળી, અન્યનું ઉદ્દિષ્ટ આપતી, આભોગથી આપતી અને અનાભોગથી આપતી. આ દોષો વર્જવાના છે.

● વિવેચન-૬૧૪ થી ૬૧૯ :-

(૧) બાલ - જન્મથી આઠ વર્ષનો, (૨) વૃદ્ધ - ૭૦ કે બીજા મતે ૬૦ વર્ષ, તેથી ઉપરનો. (૩) મત્ત - મદિરાદિ પીવાથી, (૪) ઉન્મત્ત - ગર્વિષ્ઠ કે ગૃહિત, (૫) કંપતો, (૬) જવરિત-તાવનો રોગી, (૭) અંધ-ચક્ષુરહિત, (૮) પ્રગલિત-ઝરતા કોટવાળાં, (૯) આફટ-પાદુકા ઉપર ચઢેલો. (૧૦) હાથના બંધનવાળો.

(૧૧) પગે બેડી બાંધેલ, (૧૨ થી ૧૭) સુગમ છે. (૧૮) ચૂલા ઉપર કડાઈ આદિમાં ચણા શેકતી, (૧૯) ઘંટી વડે ઘઉં દડતી, (૨૦) ખાણીયામાં તંદુલાદિને ખાંડતી. (૨૧) શીલા તળે આમળા વાટતી, (૨૨) રૂને પીંજતી, (૨૩) કપાસને લોટતી, (૨૪) કાંતતી, (૨૫) રૂને છૂટું પાડતી.

(૨૬ થી ૩૦) સુગમ છે. (૩૧) દહીં આદિ વસ્તુથી ખરડાયેલા હાથ વાળી (૩૨) તેનાથી જ ખરડેલા પાત્રવાળી. (૩૩) મોટા વાસણાદિનું ઉદ્ભવન કરીને તેમાંથી આપતી. (૩૪ અને ૩૫) સુગમ છે. (૩૬) અગ્રકૂરાદિ નિમિત્તે મૂળ તપેલીમાંથી કાઢીને થાળી આદિમાં મૂકતી. (૩૭) અપાયના સંભવવાળી દાગ્રી. (૩૮) વિવક્ષિત સાધુ સિવાય બીજા સાધુને ઉદ્દેશીને સ્થાપેલ હોય તેને આપતી. (૩૯) સાધુને આ પ્રકારે ન કલ્પે એમ જાણવા છતાં પણ પાસે આવીને અશુદ્ધ આપતી, (૪૦) અનાભોગથી અશુદ્ધ આપતી.

દાયકના આ ૪૦-દોષો છે. અપવાદથી આ દાયકનો ત્યાગ-અત્યાગ.

● મૂલ-૬૨૦, ૬૨૧ :-

[૬૨૦] આ દાયકો મધ્યે કેટલાંક પાસેથી ગ્રહણ કરવાની ભજના છે, કેટલાંક પાસેથી ગ્રહણ ન કરાય. તેથી વિપરીત વિશે ગ્રહણ હોય છે. [૬૨૧]

બાલને આશ્રીને દોષ વિશે દેખાંત છે, અર્થ વિવેચનથી જાણવો.

● વિવેચન-૬૨૦,૬૨૧ :-

બાલાદિ દાયકો વિશે કેટલાંક પાસેથી - ૧ થી ૨૫ સુધીના દાતારો પાસેથી ગ્રહણ કરવાની ભજના અર્થાત્ મોટા પ્રયોજનમાં કલ્પે, બાકી સમયે ન કલ્પે. છ કાય ચુક્ત હાથવાળી, ૨૬ થી ૪૦ સુધીનીના હાથે ભિક્ષાનું અગ્રહણ છે. પણ બાલાદિ સિવાયના દાયક હોય તો ગ્રહણ થઈ શકે. બાલાદિમાં દોષો -

કોઈ નવી શ્રાવિકા પોતાની પુત્રીને 'સાધુને ભિક્ષા આપજે' તેમ કહી ખેતરમાં ગઈ. કોઈ સાધુ ભિક્ષાર્થે આવ્યા. તે બાલિકાએ તંદુલ-ભાત આપ્યા. બાલિકાને મુગ્ધ જાણીને બધો ભાત વહોરી લીધો. એ પ્રમાણે મગ, ઘી, દહીં આદિ સર્વે આપ્યું. સાંજે માતા ઘેર આવી, તેણીએ જે-જે માંગ્યું, તે-તે બાલિકા બોલી સાધુને આપી દીધું. તે શ્રાવિકા રોષ પામી. બધું સાધુને આપી દીધું? સાધુએ માંગ્યું અને મેં આપ્યું. સાધુ ઉપર કોપાયમાન થઈ, શ્રાવિકા આચાર્ય પાસે આવી. ઉંચે સ્વરે ફરિયાદ કરવા લાગી. પરંપરાએ ઘણાં લોકો એકઠા થઈને સાધુનો અવર્ણવાદ કરવા લાગ્યા, - "આ સાધુ લુંટારા છે" આચાર્યએ તે સાધુના બધાં ઉપકરણાદિ ખેંચી લઈ વસતિથી બહાર કાઢી મૂક્યો. શ્રાવિકાએ અનુકંપાથી તેને માફી આપી બોલાવી લેવા કહ્યું, તેને શિક્ષા આપી વસતિમાં દાખલ કર્યો.

આ રીતે બાળક પાસે ભિક્ષા ન લેવી. સ્થવિરના દોષો કહે છે -

● મૂલ-૬૨૨ થી ૬૨૫ :-

[૬૨૨] સ્થવિર હોય તે ગળતી લાળવાળો હોય, હાથ કંપતા હોય અથવા દેતો એવો તે પડી જાય, આ તો અસ્વામી છે, એમ ધારીને એકને કે બંનેને વિશે દ્રેષ થાય - [૬૨૩] - આલિંગન, ઘાત, પાત્રભેદ, વમન, અશુચિ છે એમ લોકની ગર્હા એ દોષો મતને વિશે છે. વમનને વર્જને બધાં જ દોષો ઉન્મત્તને વિશે છે. - [૬૨૪] - કંપતા પાસેથી ગ્રહણ કરતાં તે વસ્તુનું પરિશાટન થાય અથવા પાત્રની પડખે તે વસ્તુ પડી જાય કે પાત્રનો ભંગ થાય. એ જ દોષો જ્વરિતમાં છે, વળી જ્વરનો સંક્રમ અને ઉઙ્ઘાહ થાય. - [૬૨૫] - અંધ પાસે ભિક્ષા ગ્રહણમાં ઉઙ્ઘાહ, કાયવધ, પોતે પડે અને વસ્તુ પાત્રની બહાર પડે. અતિ ઝરતાં લોહીવાળો કે ચામડીના દોષવાળામાં વ્યાધિ સંક્રમે.

● વિવેચન-૬૨૨ થી ૬૨૫ :-

[૬૨૨] અતિ સ્થવિર પ્રાયઃ લાળ ઝરતો હોવાથી દેવ વસ્તુ પણ લાળ વડે ખરડાય, તે ગ્રહણ કરે તો લોકમાં ગર્હા થાય, તેના હાથના કંપથી દેવ વસ્તુ પડી જતાં છ કાયની વિરાધના થાય. સ્થવિર પોતે પડે તો તેને પીડા થાય અને છકાય વિરાધના થાય. પ્રાયઃ સ્થવિર ગૃહસ્વામી રહેતો નથી. તેથી નવા સ્વામીને તેને દાન દેતો ખેઈને દ્રેષ થાય. - [૬૨૩] - મત્ત પુરુષ કદાચ મત્તપણાથી સાધુને આલિંગન કરે, કોઈ મદના વ્યાકુળપણથી સાધુને કેમ આવ્યો છો ? પૂછે, ઘાત કરે, પાત્ર ભાંગી

નાંખે, પીધેલા દારુનું વમન કરે, તેથી સાધુ કે સાધુના પાત્ર ખરડાય, લોકમાં જુગુપ્સા થાય. તેથી મત્ત પાસે ગ્રહણ ન કરવું વમન સિવાયના દોષો ઉન્માદીને વિશે પણ જાણવા. માટે તેની પાસે પણ ન લેવું.

[૬૨૪] કંપતા દાતા પાસે પણ ભિક્ષા લેતાં વસ્તુ પડી જળ, પાત્ર ખરડાવું, વાસણ ફૂટવું આદિ દોષો થાય. જ્વરવાળા પાસે પણ આ દોષો સંભવે છે. સાધુને જ્વરનો સંક્રમ થાય, લોકમાં ઉઙ્ઘાહણાદિ થાય. - [૬૨૫] - અંધ પાસે ભિક્ષા લેતા પણ ઉઙ્ઘાહણાદિ થાય - "જે આ સાધુ, આંધળા પાસે ભિક્ષા લે છે." તે દેખતો ન હોવાથી છકાય વિરાધના થાય. સ્ખલના પામે, ભોજન પડી જાય, પાત્ર ભાંગે, આહાર પાત્રની બહાર પડે. ચામડીના દહીં પાસે પણ ન લેવું. ઈત્યાદિ બધું ગાથાર્થવત્ જાણવું. હવે પાદુકાઝટ આદિ દોષ કહે છે -

● મૂલ-૬૨૬ થી ૬૩૦ :-

[૬૨૬] પાદુકાઝટને પડવાનું થાય, બદ્ધ પાસે લેતા તેને પરિતાપ થાય, અશુચિથી જુગુપ્સા થાય. હાથ છેદાયેલા પાસેથી લેતા જુગુપ્સા થાય. પગ છેદાયેલા પાસે લેતા જુગુપ્સા તથા પડવાનું બને. - [૬૨૭] - નપુંસક ભિક્ષા આપતો એવો પોતાને, પરને, ઉભયને દોષ લાગે. વારંવાર ભિક્ષા લેવાથી ક્ષોભ અને લોક જુગુપ્સા થાય છે. - [૬૨૮] - ઉઠતાં, બેસતાં ગર્ભિણીના ગર્ભનો સંચાર થાય છે, તથા બાળકને માંસખંડ કે સસલાનું બચ્ચું ધારીને માર્જરાદિનો નાશ કરે છે. - [૬૨૯] - ભોજન કરતી દાગ્રી આચમન કરે તો જળની વિરાધના થાય, ન કરે તો ગોબરી છે એમ લોકગર્હા થાય, મથન કરતી આપે તો સંસક્રત વિશે લીંપાયેલ હાથને વિશે રસમાં રહેલા જીવોનો વિનાશ થાય. - [૬૩૦] - પીસવું, ખાંડવું, દળવું કરતી દાગ્રી ભિક્ષા આપે તો જળ અને બીજનું સંઘટ્ટન થાય, ભુજંતી હોય તો બળી જાય, પિંજન અને ડુંચનાદિ કરતી દાગ્રી આપે તો લીંપાયેલા હાથને ઘોતાં જળની વિરાધના થાય છે.

● વિવેચન-૬૨૬ થી ૬૩૦ :-

[૬૨૬] પાદુકાઝટ માણસને ચાલતી વેળા પતન થવું સંભવે છે, બાંધેલ દાતાને દુઃખ થાય. મૂત્રાદિના ત્યાગ કરનાર પાસેથી લેતાં "આ સાધુઓ અશુચિ છે." એવી જુગુપ્સા થાય છે. ઠુંઠા પાસેથી લેતા એવી જુગુપ્સા થાય કે - તથા પ્રકારના હાથના અભાવે શૌચ કરવાનો અસંભવ છે, ભિક્ષાપાત્ર કે દેવ વસ્તુનું પડવું થાય છે, છ કાય જીવનો વધ થાય છે. આ જ દોષો લંગડા દાતામાં પણ થાય છે. તેઓને તો પોતાને પડવાનો પણ સંભવ થાય.

[૬૨૭] નપુંસક પાસે વારંવાર ભિક્ષા લેવાતા પરિચય વધે. તેનાથી નપુંસકને, સાધુને કે બંનેને વેદોદયરૂપ ક્ષોભ થાય છે. બંનેને મૈથુન સેવારૂપ કર્મબંધ થાય. વળી ક્યારેક ગ્રહણ કરવામાં પણ લોક જુગુપ્સા સંભવે છે - આ સાધુ અધમ એવા નપુંસક પાસેથી પણ ભિક્ષા લે છે. સાધુને પણ તેવા સમજે.

[૬૨૮] ભિક્ષા આપવા ઉઠતી કે બેસતી ગર્ભિણીના ગર્ભનો સંચાર થાય છે. તેથી તેની પાસેથી ન લેવાય. બાળકને ભૂમિ ઉપર કે માંચાદિ ઉપર મૂકીને જો ભિક્ષા આપે તો પણ બિલાડી, કુતરાદિથી વિનાશ સંભવે છે, ખરડાયેલા હાથે બાળકને ગ્રહણ કરે તો તેને પીડા થાય છે. તેથી બાલવત્સાથી ન લેવું.

[૬૨૯] ભોજન કરતી દાત્રી ભિક્ષા આપવા હાથ ધોવે તો જળ વિરાધના. ન ધોવે તો તેણી ગોબરી લાગે. દહીંને વલોવતા જો તે દહીં આદિ સંસકત હોય તો ભિક્ષા દેતાં તદ્દર્શ જીવોનો વધ થાય છે તેથી લેવું ન કલ્પે.

[૬૩૦] પીસવું, ખાંડવું, દળવું આદિ કરતી દાત્રીના હાથે લેતાં જળ અને બીજાનું સંઘટ્ટન સંભવે છે. કેમકે તલ આદિ સચિત તેના હસ્તાદિમાં લાગેલા સંભવે છે. હાથ ખંખેરવાથી કે ભિક્ષાના સંબંધથી કે ભિક્ષા આપીને જળ વડે હાથ ધોવાથી જળ અને બીજાનો વિનાશ સંભવે છે. આ જ પ્રમાણે ખાંડવા અને દળવામાં યથાચોગ્ય ભાવના કરવી. ભુંજતી વખતે તે ભિક્ષા આપતી હોય તો લાગવાથી કડાઈમાં નાંખેલા ચણા આદિ બળી જાય છે. એ રીતે પીંજવું, લોટવું આદિમાં જળ વડે હાથ ધોતા જળનો વિનાશ થાય છે. માટે તેની પાસેથી ભિક્ષા લેવી ન કલ્પે.

હવે છકાય વ્યગ્રહસ્તાદિ દોષોનું સ્વરૂપ -

● મૂલ-૬૩૧ થી ૬૩૫ :-

[૬૩૧,૬૩૨] હાથમાં સજીવ લવણ, જળ, અગ્નિ, બસ્તિ, ફલાદિ અને મત્સ્યાદિ હોય, તેને ભૂમિ પર નાંખીને આપે, તેને પગ વડે હલાવે, તેને શેષ અવયવ વડે સંઘટ્ટન કરે, તેનો જ આરંભ કરે, ભૂમિને ખોદે, સ્નાન કરે, ધોવે, કંઈક છાંટે, છંદ અને વિશારણને કરે, ફરકતા પ્રસકાયને છેડે.

[૬૩૩] કેટલાંક આચાર્યો છકાય વ્યગ્રહસ્તા એટલે કોલાદિ કર્ણ ઉપર રાખેલા હોય અને સિદ્ધાર્થ પુષ્પોને મસ્તક ઉપર રાખેલા હોય, તો તેના હાથથી આપેલું ન કલ્પે એમ કહે - [૬૩૪] - બીજા કહે છે કે - દશે એષણા મધ્યે તેનું ગ્રહણ કર્યું નથી, તેતી તે વર્જવા લાયક નથી, તેને જવાબ આપે છે કે દાયકના ગ્રહણથી તેનું ગ્રહણ આવી જ જગ્યું.

[૬૩૫] સંસક્રિતવાળા દેશમાં સંસક્રિતવાળા દ્રવ્ય વડે જેના હાથ કે પાત્ર લેવાયેલ છે એવી દાત્રી વર્જવી તથા મોટા વાસણને ઉતારતાં સંચારિમ પ્રાણીનો વિનાશ થાય, વાસણ ઉંચું ઉપાડતા પણ તે જ દોષ થાય છે.

● વિવેચન-૬૩૧ થી ૬૩૫ :-

છ કાય વ્યગ્રહસ્તા સ્ત્રી જો આ સજીવ લવણાદિમાંથી કોઈપણને સાધુને ભિક્ષા આપવાને ભૂમિ ઉપર નાંખે તો તેના હાથેથી ભિક્ષા ન કલ્પે. છ કાયને પગ વડે સ્પર્શે, હાથ આદિ વડે તેનું સંઘટ્ટન કરે. કોશ આદિ વડે પૃથ્વી આદિને ખોદે. આમ કહી પૃથ્વીકાયનો આરંભ કહ્યો. તેણી શુદ્ધ જળ વડે સ્નાન કરે, વસ્ત્રો ધુસો, વૃક્ષાદિને સીંચે આ ક્રિયા થકી અપ્કાયનો આરંભ કહ્યો. કુંક મારી અગ્નિ સળગાવતી

કે સચિત વાયુથી ભરેલ બસ્તિ વગેરેને આમ તેમ નાંખતી, એમ કહીને અગ્નિ અને વાયુનો આરંભ કહ્યો. શાક વગેરેને છેદતી-વિશારતી, તંદુલ કે મગ આદિને સાફ કરતી, પ્રસકાયરૂપ મત્સ્યાદિ પીડા વડે ઉછળતાને છેદતી, એમ કહી પ્રસકાયનો આરંભ કહ્યો. આ પ્રમાણે છ જીવનિકાયનો આરંભ કરતી દાત્રીના હાથે લેવું ન કલ્પે.

કેટલાંક આચાર્યો બોર વગેરેનું ગ્રહણ કરે છે, કાનમાં ધારણ કરેલા કે મસ્તકે રાખેલા સરસવ અને પુષ્પોને પણ વર્જે છે, તેમના મતે છકાયવ્યગ્રહસ્તા પદથી છકાયનો સ્પર્શ કરતી એ પદનો વિશેષ દુરુપપાદ છે. તો કોઈ કહે છે કે છકાય વ્યગ્રહસ્તા શબ્દનું ગ્રહણ દશે એષણા દોષોમાં નથી. તેથી કોલાદિ વડે યુક્ત દાત્રીથી ભિક્ષાનું ગ્રહણ વર્જ્ય નથી. તેમને ઉત્તર આપે છે કે 'દાયક' દોષમાં છકાય વ્યગ્રહસ્તાનું ગ્રહણ થઈ જ જાય છે.

ગાથા-૬૩૫નો અર્થ સ્પષ્ટ જ છે. વિશેષ આ - સંચાર એટલે સંચારિમ કીટિકા, મત્કોટ આદિ પ્રાણીનો વ્યાઘાત. મોટા પિઠરાદિ વાસણ વારંવાર ઉપાડાતા નથી, જેમ-તેમ તેનો સંચાર થતો નથી, વિશેષ પ્રયોજનથી જ તેને કચારેક ઉપાડાય છે. તેથી પ્રાયઃ તેને આશ્રીને કીટિકાદિ પ્રાણી સંભવે છે. તેથી તેને ઉદ્વર્ત કરીને અપાય ત્યારે તેને આશ્રીને રહેલા જંતુનો વિનાશ થાય છે. દાત્રીને પણ પીડા થાય, માટે તેમાં ભિક્ષા ન કલ્પે.

● મૂલ-૬૩૬ થી ૬૩૮ :-

[૬૩૬] ઘણાંને સાધારણ એવી વસ્તુ આપતાં અનિષ્ટમાં કહેલા દોષો લાગે છે, તથા ચોરી વડે કર્મકર કે પુત્રવધૂ આપે તો ગ્રહણાદિ દોષ લાગે. - [૬૩૭] - પ્રાભૂતિકાને સ્થાપન કરીને આપે તો પ્રવર્તનાદિ દોષો લાગે, અપાય ત્રણ ભેદે - તિર્યક્, ઉર્ધ્વ, અધઃ, ધાર્મિકાદિ માટે સ્થાપન કરેલું કે અન્ય સંબંધી દ્રવ્ય પરનું છે માટે ન લેવું. - [૬૩૮] - જાણવા છતાં પણ અનુકંપાએ કરીને કે પ્રત્યનીકાર્યપણાથી તે એષણાના દોષોને કરે છે. બીજો અજાણતા જ અજાણપણે કરે છે.

● વિવેચન-૬૩૬ થી ૬૩૮ :-

[૬૩૬] ગાથાર્થ કહ્યો. વિશેષ આ - ચોરીથી આપે તો ગંધન, તાડન આદિ દોષો લાગે, માટે તેની પાસેથી લેવું ન કલ્પે. - [૬૩૭] - આ ગાથામાં પ્રાભૂતિકા સ્થાપન આદિ ત્રણ દોષ કહેલ છે. તે આ - બલિ આદિ નિમિત્તે ઉપહારને સ્થાપીને જે દાત્રી ભિક્ષા આપે તેમાં પ્રવર્તનાદિ દોષો લાગે. અપાય ત્રણ ભેદે છે :- તીર્થો અપાય - ગાય આદિથી, ઉર્ધ્વ અપાય - બારસાખ ઉપરના કાષ્ઠ થકી, અધો અપાય - સર્પ, કાંટા આદિથી. આ અપાય જાણીને તેની પાસેથી ભિક્ષા ન લે. અન્ય સાધુ, કાર્પટિકાદિ નિમિત્તે સ્થાપન કરેલ હોય. તે પરમાર્થથી બીજા સંબંધી છે, માટે ન લેવું, તેનાથી અદતાદાન દોષ લાગે અથવા પર એટલે ગ્લાનાદિ, તેનું પણ લેવું ન કલ્પે. માત્ર તેમાં જો "ગ્લાનાદિ ન લે તો તમે વાપરજો એમ કહેલ હોય તો લેવું કલ્પે. -

[૬૩૮] - મુનિ સદા અંત પ્રાંત જે ખાય છે તો અનુકંપાથી ઘેબર આદિ કરે અથવા સાધુને અનેષણીય ન લેવાનો જે નિયમ છે, તેનો ભંગ કરાવવાની બુદ્ધિથી આઘાકર્માદિ દોષો કરે અથવા અશઠ ભાવથી જ કોઈ અખાણતા જ વહોરાવે. હવે 'ભજના' સમજાવે છે.

● મૂલ-૬૩૯ થી ૬૪૨ :-

[૬૩૯] બાળક પોતે ભિક્ષામાત્ર જ આપે કે કોઈના કહેવાથી આપે તો તે ગ્રહણ કરાય, પરંતુ ઘણું આપે તો વિચારવું, અનુજ્ઞા હોય તો કલ્પે - [૬૪૦] - સ્થવિર છતાં પ્રભુ હોય, થરથરતો છતાં બીજાએ ધારણ કરેલ હોય કે દંટ શરીરી હોય તો કલ્પે છે. કંઈક મત્ત હોય તો પણ શ્રાવક, અ-પરાધીન અને અસાગારિક હોય તો કલ્પે છે. - [૬૪૧] - દેવતાદિ જે શુચિ અને ભદ્રક હોય, કંપતો પણ દંટ હાથવાળો હોય, જવર પણ શિવ હોય અને અંધ પણ જે શ્રાવક હોય અને દેય વસ્તુ બીજાએ ધારણ કરી હોય અથવા અંધને બીજાએ ધારણ કરેલ હોય તો તેની પાસેથી કલ્પે છે. - [૬૪૨] મંડલ અને પ્રસૂતિરૂપ કોટવાળા પાસેથી સાગારિકના અભાવે કલ્પે, પાદુકારૂટ અચળ હોય તો કલ્પે, પગ બંધાયેલો ચાલી શકતો હોય તો કલ્પે, ન ચાલી શકતો હોય તો સાગારિકના અભાવે બેઠો બેઠો આપે તો કલ્પે.

● વિવેચન-૬૩૯ થી ૬૪૨ :-

[૬૩૯] માતાની ગેરહાજરીમાં બાળક અલ્પ ભિક્ષા આપે કે પાસે રહેલ માતાદિના કહેવાથી બાળક વડે અપાય તો ભિક્ષા કલ્પે છે. બાળક જે ઘણું આપતું હોય તો તેના માતાપિતાદિની અનુજ્ઞા હોય તો કલ્પે. અન્યથા ન કલ્પે. - [૬૪૦] - સ્થવિર અને મત્તના વિષયવાળી ભજનાને આ ગાથામાં કહે છે, ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. - [૬૪૧] - ઉન્મત્ત એટલે દેવતાદિ અર્થાત્ મદોન્મત્ત કે ગ્રહગૃહિતાદિ, તે જે શુચિ અને ભદ્રક હોય તો તેના હાથેથી દીધેલું કલ્પે, અન્યથા ન કલ્પે. શેષ વૃત્તિ ગાથાર્થ મુજબ જાણવી. - [૬૪૨] - હવે ત્વગ્દોષાદિ પાંચની ભજના કહે છે - ગોળાકાર વિશેષ પ્રકારના ખરજવા, નખાદિથી વિદારાતા છતાં ચેતનાનું જ્ઞાન ન થાય એવા પ્રકારનો જે શુષ્ક કોટ રોગ હોય તેવો તે સાગારિક અભાવે આપે તો લેવું કલ્પે. બીજા કુષ્ઠી કે સાગારિકના દેખતા લેવું ન કલ્પે. - X - પગે બંધાયેલા જે પીડારહિતપણે આમ-તેમ જઈ શકતો હોય તો તેની પાસેથી કલ્પે અન્યથા લેવું ન કલ્પે. હાથ બાંધેલ હોય તે તો ભિક્ષા દેવા સમર્થ જ નથી, તેથી પ્રતિષેધ જ છે. પણ ઉપલક્ષણથી મૂકેલ છે. શેષ કથન ગાથાર્થ મુજબ છે.

● મૂલ-૬૪૩ થી ૬૪૬ :-

[૬૪૩] નપુંસક જે અપ્રતિસેવી હોય, પ્રસૂતિ વેળા થઈ હોય, બાળક સ્તન વડે જીવતો હોય, એ જ પ્રમાણે બીજા બધાં જાણવા, મુસળ ઉંચુ કરેલ હોય, તેમાં કોઈ બીજ લાગેલા ન હોય, તેને અનાપાત સ્થાનમાં સ્થાપે તો કલ્પે.

- [૬૪૪] - પીસતી સ્ત્રી પીસી રહી હોય, પ્રાસુકને પીસતી હોય, અસંસકતનું મથન કરતી હોય, શંખ ચૂર્ણ વડે હાથ ખરડ્યા વિના કાંતતી હોય કે ખરડેલા હાથને જળ વડે ઘોતી ન હોય - [૬૪૫] - ઉદ્ભવને વિશે અસંસકત હાથ વડે અસ્થિકને સ્પર્શતી ન હોય તથા પીંજણ અને પ્રમર્દનને વિશે પણ પશ્ચાત્કર્મ ન કરતી હોય તો તેણીના હાથથી આપેલું કલ્પે છે. - [૬૪૬] - કાચગ્રહણ આદિ શેષ દ્વારોને વિશે પ્રતિપક્ષ સંભવતો નથી તેથી પ્રતિપક્ષના અભાવે નિશ્ચયે તેનું અગ્રહણ જ છે.

● વિવેચન-૬૪૩ થી ૬૪૬ :-

[૬૪૩] નપુંસક પણ જે લિંગાદિ સેવનાર ન હોય તો તેની પાસેથી કલ્પે. ગર્ભવતી પણ નવમા માસના ગર્ભવાળી હોય તો સ્થવિર કલ્પી તેનો ત્યાગ કરે, પણ આઠ માસ સુધીની હોય તો સ્થવિરકલ્પીને તેણીના હાથથી લેવું કલ્પે છે. સ્તનપાનથી જ જીવતા બાળકની માતા પાસેથી લેવું ન કલ્પે. પણ આહાર કરતા થયેલ બાળકની માતા પાસેથી લેવું કલ્પે. જિનકલ્પિકો તો બંનેને સર્વથા વર્જે છે. ભોજન કરતી એ કોળીયો હજી મુખમાં મૂકેલ ન હોય તો તેણીના હાથે કલ્પે છે. ભુંજતી એવી એ પણ સચિત્ત ગોદૂમાદિ શેકીને ઉતાર્યા હોય અને બીજા હજુ હાથમાં ન લીધા હોય ત્યારે સાધુને આપે તો લેવું કલ્પે છે. દળેલા સચિત્ત મગ આદિ સાથે છંટી મૂકી દે તેવા સમયે આવેલા સાધુને આપે કે સચિત્ત મગ આદિ દળતી હોય તો તેની પાસેથી લેવું કલ્પે છે. મુશળના વિષયમાં ગાથાર્થ મુજબ જાણવું. હવે ભજના કહે છે -

[૬૪૪,૬૪૫] ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ કહેલ છે વૃત્તિમાં વિશેષ આ પ્રમાણે છે - પશ્ચાત્કર્મ ન થાય તે પ્રકારે ગ્રહણ કરવું સાધુને કલ્પે છે.

[૬૪૬] ગાથાર્થ સ્પષ્ટ છે - ૦ - હવે ઉન્મિશ્ર દ્વાર કહે છે :-

● મૂલ-૬૪૭ થી ૬૫૦ :-

[૬૪૭] અહીં સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર એ ત્રણ ભેદ છે. તેમાં મિશ્રમાં ચતુર્ભંગી છે. પહેલાં ત્રણ ભંગમાં નિષેધ અને છેલ્લામાં ભજના છે. - [૬૪૮] - જેમ પહેલાં સંહરણ દ્વારમાં કાચના ભંગો દેખાડ્યા, તેમજ ઉન્મિશ્ર દ્વારમાં પણ કહેવા, તેમાં આટલું વિશેષ છે - [૬૪૯] - દેય ઓદન અને અદેય દહીં આદિ, બંને તે મિશ્ર કરીને આપે તે ઉન્મિશ્ર. સદેય વસ્તુને બીજે સ્થાને મૂકીને જે આપે તે સંહરણ કહેવાય છે - [૬૫૦] - તેમાં પણ શુષ્કને વિશે શુષ્ક ઈત્યાદિ ચાર ભંગો, સંહતની જેમ કહેવા. અલ્પ અને બહુને આશ્રીને પણ ચાર કહેવા, તે જ પ્રમાણે આચીર્ણ અને અનાચીર્ણ જાણવા.

● વિવેચન-૬૪૭ થી ૬૫૦ :-

[૬૪૭] અહીં જે જેને વિશે મિશ્ર કરાય છે, તે બંને વસ્તુ ત્રણ પ્રકારે છે - સચિત્ત, અચિત્ત, મિશ્ર. તેથી મિશ્રને વિશે ચતુર્ભંગી થાય છે. તેમાં (૧) સચિત્ત અને મિશ્રપદથી (૨) સચિત્ત અને અચિત્ત પદથી, (૩) મિશ્ર અને અચિત્ત પદથી, એમ

પ્રણ ચતુર્ભંગી થાય છે જે પૂર્વવત્ સમજી લેવી. ગાથાર્થ કહેલ જ છે, હવે અતિદેશને કહે છે - [૬૪૮] પહેલાં સંહરણ દ્વાર માફક ઠરર ભંગો અહીં પણ કહેવા. જેમકે - સચિત પૃથ્વીકાય સચિત પૃથ્વીકાયને વિશે ઉન્મિશ્ર, સચિત પૃથ્વીકાય સચિત આકાયને વિશે ઉન્મિશ્ર. એવા ૩૬-ભંગો થાય. પ્રત્યેક સંયોગોમાં વળી ચતુર્ભંગી થાય. એ પ્રમાણે ૩૬ને ૧૨ વડે ગુણવાથી ૪૩૨-ભંગો થાય.

[૬૪૯] સંહત અને ઉન્મિશ્રના તફાવતને જણાવવા આ ગાથા કહેલ છે - સાધુને આપવા લાયક અને ન આપવા લાયક વસ્તુને મિશ્ર કરીને આપવી તે ઉન્મિશ્ર કહેવાય, સંહરણમાં સ્થાનનું પરિવર્તન હોય છે.

[૬૫૦] અચિતમાં અચિતને મિશ્ર કરે ત્યાં પણ શુષ્કમાં શુષ્ક મિશ્ર એમ ચાર ભંગ સંહરણમાં કહ્યા મુજબ જાણવા. જેમકે શુષ્કમાં શુષ્ક, શુષ્કમાં આર્દ્ર, આર્દ્રમાં શુષ્ક, આર્દ્રમાં આર્દ્ર. તે પ્રત્યેક પણ સંહરમની જેમ અલ્પ અને બહુ વડે ચાર-ચાર ભંગ પામે સર્વ સંખ્યાથી ૧૬-ભંગ થાય. કલ્પ અને અકલ્પ ઉન્મિશ્ર પણ સંહરણની જેમ જાણવું. તેમાં સ્તોકમાં સ્તોક કે બહુમાં સ્તોક ઉન્મિશ્ર કલ્પ છે. બાકીના બે અકલ્પ છે ઈત્યાદિ - X -

ઉન્મિશ્રદ્વાર કહ્યું હવે અપરિણત દ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૬૫૧ થી ૬૫૪ :-

[૬૫૧] - અપરિણત પણ દ્રવ્ય અને ભાવ બે પ્રકારે છે તે દરેકના બબ્બે પ્રકાર છે, દ્રવ્યને વિશે છ પ્રકાર અને ભાવને વિશે ભાઈઓ છે. - [૬૫૨] - જીવપણું ન ગયું હોય તો અપરિણત અને જીવ જતાં પરિણત કહેવાય છે. તેમાં દુઃખ અને દર્દી દેષ્ટાંત છે, તે પણ અપરિણત અને પરિણત જાણવું. - [૬૫૩] - બે વગેરે સામાન્ય વસ્તુમાં જો હું 'દર્દી' એમ એકની પરિણતિ થાય અને બીજાની ન થાય તો ભાવથી અપરિણત જાણવું. - [૬૫૪] - તેઓમાં કોઈ એકે મનમાં પરિણમાવ્યું અને બીજાએ ન પરિણમાવ્યું તો તે પણ અગ્રાહ્ય છે. ભાઈ અને સ્વામી દાતા છે, સાધુ ગ્રહીતા છે.

● વિવેચન-૬૫૧ થી ૬૫૪ :-

[૬૫૧] અપરિણત બે પ્રકારે - દ્રવ્યથી અપરિણત, ભાવથી અપરિણત. વળી તે પ્રત્યેક દાતા અને ગ્રહીતાના સંબંધથી બે પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે - દાતા સંબંધી દ્રવ્ય અપરિણત, ગ્રહીતા સંબંધી દ્રવ્ય અપરિણત. - [૬૫૨] - સચેતનપણું નાશ ન થતાં પૃથ્વીકાયિકાદિ દ્રવ્ય અપરિણત કહેવાય, પણ ચાલી જતાં પરિણત કહેવાય. જેમ દુઃખ દુઃખણાથી બ્રહ્મ થઈ દર્દીપણાને પામતા પરિણત કહેવાય. દુઃખપણું અવસ્થિત હોય તો અપરિણત કહેવાય. તેમ પૃથ્વીકાયિકાદિ પણ સ્વરૂપથી સજીવ છે, ત્યારે તે અપરિણત કહેવાય અને જીવણાથી મુક્ત થતાં પરિણત કહેવાય. જ્યારે તે દાતાની સત્તામાં હોય ત્યારે દાતા સંબંધી, ગ્રહીતાની સત્તામાં હોય ત્યારે ગ્રહીતા સંબંધી છે.

[૬૫૩] દાતા વિષયક ભાવ અપરિણત - ભાઈ વગેરે બે, પ્રણ આદિને

સાધારણ એવી દેય વસ્તુ વિશે જો કોઈ એકનો 'હું આપુ' એવો ભાવ થાય, બીજાનો ન થાય તો તે ભાવ અપરિણત. વિશેષ એ કે જ્યારે દાતા પ્રત્યક્ષ ન હોય ત્યારે સાધારણ અનિસૃષ્ટ કહેવાય. દાતા પ્રત્યક્ષ હોય ત્યારે દાતૃ ભાવ અપરિણત કહેવાય. - [૬૫૪] - ગૃહિતા સંબંધી ભાવ અપરિણત - કોઈ એક આગળ કે પાછળ રહેલા સાધુએ આ એષણીય છે એમ મનમાં પરિણમાવ્યું, બીજાએ ન પરિણમાવ્યું તે ભાવ અપરિણત છે, માટે સાધુને અગ્રાહ્ય છે. ગ્રહણ કરવાથી શંકિતત્વ અને કલહાદિ દોષ સંભવે છે. - ૦ - અપરિણત દ્વાર કહ્યું. હવે લિપ્તદ્વાર કહે છે :-

● મૂલ-૬૫૫ થી ૬૬૪ :-

[૬૫૫] અલેપકૃતને જ ગ્રહણ કરવું, લેપકૃતને ગ્રહણ કરવામાં પશ્ચાત્કર્મ આદિ દોષ ન થાયો અને રસની ગૃહિતનો પ્રસંગ થતો નથી. આમ કહેતા શિષ્ય પૂછે છે કે - [૬૫૬] - જો પશ્ચાત્કર્મ હોય તો કદાપિ ખાવું જ નહીં? હે શિષ્ય ! અનશન કરતા સાધુને તપ, નિયમ અને સંયમની હાનિ થાય.

[૬૫૭] લિપ્ત દોષ જણાવી અલેપ લેવું એમ ગુરુએ કહ્યું, ત્યારે શિષ્ય કહે છે કે - છ માસ ઉપવાસ કરવા, તેવી શક્તિ ન હોય તો હાનિ કરતા કરતા ઉપવાસ કરી આયંબિલ કરવું, તેમાં પણ અશક્ત હોય તો અલ્પ લેપ ગ્રહણ કરવું. - [૬૫૮] - નિરંતર છ માસના ઉપવાસ કરીને પારણે આયંબિલ કરો, જો છ માસી કરવાની શક્તિ ન હોય તો એક દિવસ ઓછો કરો. [૬૫૯] એ રીતે એક એક દિવસ ઉપવાસ કરીને આયંબિલનું પારણું કરો, એવી પણ શક્તિ ન હોય તો દિવસે દિવસે નિર્લેપ આયંબિલ કરો. [૬૬૦] શિષ્યએ આવું કહેતા આચાર્ય ઉત્તર આપે છે - હાલમાં કે આગામી કાળે યોગની હાનિ ન થતી હોય તો ઉપવાસી થાયો, તેવી શક્તિ ન હોય તો ક્ષણાંતર કરો, પણ આયંબિલ અવશ્ય કરો.

[૬૬૧] ફરી શિષ્ય કહે છે - નીચેની પૃથ્વીમાં અને કોશલ દેશમાં રહેનારા મનુષ્યો સૌવીર અને કૂરિયા ખાનારા છે, તેઓ પણ જો નિર્વાહ કરે છે, તો સાધુ કેમ નિર્વાહ ન કરે? - [૬૬૨] - આચાર્ય કહે છે - સાધુઓને પ્રણ શીત છે, તે જ પ્રણ ગૃહસ્થોને ઉષ્ણ છે. તેથી સાધુઓને તકાદિ ગ્રહણ કરવાની અનુજ્ઞા આપી છે તથા કટ્ટરાદિકમાં ભજના છે - [૬૬૩] - તે પ્રણ કયા છે? આહાર, ઉપદિ, શય્યા એ પ્રણે ગૃહસ્થોને શીતકાળમાં પણ ઉષ્ણ હોય છે. તેથી તેઓનો આહાર બંને પ્રકારે ઉષ્ણ વડે જીર્ણ થાય છે. - [૬૬૪] - આ પ્રણે સાધુઓને ગ્રીષ્મઋતુમાં પણ શીતળ થાય છે, તેથી જઠરાગ્નિ મંદ થાય છે. તેથી અજીર્ણાદિ દોષ થાય છે.

● વિવેચન-૬૫૫ થી ૬૬૪ :-

[૬૫૫] સાધુએ હંમેશા અલેપકૃત - વાલ, ચણા આદિ જ ગ્રહણ કરવા. કેમકે લેપકૃતના ગ્રહણમાં પશ્ચાત્કર્માદિ એટલે દર્દી આદિ વડે લેપાયેલ હાય આદિને ધોવા

ઈત્યાદિ દોષ ન લાગે છે. આદિ શબ્દથી કીટિકાદિ વડે સંસકૃત એવા વસ્ત્રાદિને લુંછવા વગેરેનું ગ્રહણ કરવું. વળી અલેપકૃત લેવાથી રસના આહારમાં લંપટપણની વૃદ્ધિ થતી નથી. અહીં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે -

[૬૫૬] ઉક્ત દોષો થતા હોય તો કદાપિ સાધુએ ભોજન ન કરવું, કેમકે તેથી સર્વ દોષોની ઉત્પત્તિનો મૂળથી જ નાશ થાય છે. આચાર્ય કહે છે - હે શિષ્ય ! સર્વકાળ અનશનતપને કરવો શક્ય નથી. તેથી તપાદિની હાનિ થાય. ફરી શિષ્ય કહે છે - તો પછી છ માસી તપ કરે, કરીને અલેપકૃત પારણું કરે. ગુરુ ઉત્તર આપે છે કે - જો તેમ કરતા તપ, નિયમ, સંયમના યોગો કરવાને શક્તિમાન થતો હોય તો ભલે કરે. ફરી શિષ્ય કહે છે - જો એમ હોય તો છ માસ ઉપવાસ કરીને આયંબિલ કરે, જો તેવી શક્તિ ન હોય તો એકાદિ દિવસની હાનિ કરીને આયંબિલ કરે, જો તેવી શક્તિ ન હોય તો એકાદિ દિવસની હાનિ કરીને પારણે આયંબિલ કરે, તેમ પણ ન થાય તો એક-એક દિવસની હાનિ કરતાં-કરતાં છેલ્લે એક ઉપવાસ અને પારણે આયંબિલ કરે, તેમ પણ ન કરી શકે તો સર્વદા અલેપકૃત જ ગ્રહણ કરે.

[૬૫૭] ગુરુ કહે છે કે “જે લિપ્ત છે તે સદોષ છે.” એમ કહી અલેપકૃત ભોજન કરે, તેવી તીર્થાંકરની અનુજ્ઞા છે. ત્યારે શિષ્યે કહ્યું કે - જાવજીવ ભોજન ન કરે યાવત્ ઘટતાં ઘટતાં છેલ્લે રોજ અલેપકૃત ગ્રહણ કરે.

[૬૫૮, ૬૫૯] ગાથાર્થ કહ્યો છે. વૃત્તિમાં કોઈ જ વિશેષતા નથી. જ્યારે શિષ્યએ છમાસી તપ કે તે ન થઈ શકે તો યાવત્ અલેપકૃત આયંબિલને જ ગ્રહણ કરવાનું કહ્યું, ત્યારે ગુરુ જણાવે છે કે - [૬૬૦] - જો તે સાધુને વર્તમાન કાળે કે ભાવિકાળે પ્રત્યુપેક્ષાદિરૂપ સંયમ યોગનો નાશ ન થતો હોય તો છ માસ આદિનો ઉપવાસ કરે યાવત્ સર્વદા આયંબિલરૂપ તપ કરે. પરંતુ હાલમાં સેવાર્ત સંહનનવાળાને તેવી શક્તિ નથી, તેથી આવો ઉપદેશ કરાતો નથી.

ફરી શિષ્ય કહે છે - [૬૬૧] - નીચેની પૃથ્વીમાં રહેનારા મહારાષ્ટ્રીઓ અને કોશલ દેશોત્પન્ન મનુષ્યો સર્વદા સૌવીર અને કૂરીયાનું જ ભોજન કરનારા છે, તેમને પણ સેવાર્ત સંહનન છે, તેઓ જો આ રીતે યાવજીવ નિર્વાહ કરે છે, તો મોક્ષેકલક્ષી સાધુઓ નિર્વાહ કેમ ન કરે ? આચાર્ય જણાવે છે -

[૬૬૨] આગળ કહેવાનાર ત્રણ વસ્તુ સાધુને શીતળ છે, હંમેશાં આયંબિલ કરવામાં તક આદિના અભાવે આહાર પાચન અસંભવથી અજીર્ણાદિ દોષો પ્રગટ થાય છે અને તે જ ત્રણ વસ્તુ ગૃહસ્થોને ઉષ્મ છે, તેથી સૌવીર અને કૂરીયા માત્રના ભોજન છતાં તેમને આહારનું પચવું થતું હોવાથી અજીર્ણાદિ દોષ થતા નથી. તેથી તેઓ તેવા પ્રકારે નિર્વાહ કરી શકે છે. પણ સાધુઓને તો ઉપર કહ્યા મુજબ દોષો થાય છે, તેથી સાધુઓને તકાદિક ગ્રહણ કરવાની અનુજ્ઞા છે. અહીં પ્રાયઃ સાધુને વિકૃતિના પરિભોગનો ત્યાગ કરીને સર્વદા પોતાના શરીરની યાપના કરવી જોઈએ અને શરીરની

અપટુતા હોય ત્યારે સંયમ યોગની વૃદ્ધિ માટે બળ પ્રાપ્ત કરવા કદાચિત્ વિકૃતિનો ઉપયોગ કરવો. સૂત્રમાં કહ્યું છે કે - વિગઈના પરિભોગમાં તકાદિ જ ઉપયોગી છે, તેથી તકાદિનું ગ્રહણ કરવું ધૃતિવટિકા સહિતનું ગ્રહણ વિકલ્પો કરાય છે તેથી ગ્લાનત્યાદિ પ્રયોજનમાં જ ગ્રહણ કરવું, શેષકાળે નહીં.

[૬૬૩] હવે તે ત્રિક કયા છે ? તે કેહ છે - ગૃહસ્થોને આહાર, ઉપધિ, શય્યા ત્રણે શીતકાળે પણ ઉષ્ણ થાય છે. તેથી તેમને તકાદિ વિના પણ બાહ્ય અને અભ્યંતર તાપ વડે આહાર જીર્ણ થાય છે. તેમાં ભોજનના વશથી અભ્યંતર અને શય્યા તથા ઉપધિના વશથી બાહ્ય તાપ વડે જીર્ણ થાય છે. - [૬૬૪] - આ જ ત્રણે સાધુઓને ગ્રીષ્મ કાળમાં પણ શીતળ હોય છે. સાધુને ઘણાં ઘરોમાંથી થોડો-થોડો આહાર લાભ થવા વડે ઘણો કાળ જતાં આહાર શીતળ થાય છે. ઉપધિ વર્ષમાં એક જ વાર ઘોવાથી મલિનતાને તીથે અને વસતિ સમીપે અગ્નિ કરવાનો અભાવ હોવાથી શીતળતા થાય છે. વળી જઠરાગ્નિના ઉપઘાતથી અજીર્ણ, ક્ષુધાની મંદતા આદિ દોષો થાય છે. તેથી સાધુને તકાદિની અનુજ્ઞા આપી છે. જેથી જઠરાગ્નિ પ્રદીપ્ત થાય છે. હવે અલેપ દ્રવ્યોને દેખાડે છે -

● મૂલ-દ્વૃષ્ટ થી દ્વૃષ્ટ :-

[૬૬૫] ઓદન, માંડા, સાથવો, કુલ્માષ, રાજમાષ, કલા, વાલ, તુવેર, મસૂર, મગ અને અડદ વગેરે બધાં સૂકાચેલા હોય તે અલેપકૃત છે. - [૬૬૬] - અલ્પલેપવાળા દ્રવ્યો દર્શાવે છે - ઉદ્ભેદ, પેય, કંગૂ, તક, ઉલ્લાષ, સૂપ, કાંજી, કવચિત આદિ. તેને વિશે પશ્ચાત્કર્મની ભજના છે. - [૬૬૭] - ક્ષીર, દધિ, જાઉં, કટ્ટર, તેલ, ઘી, ફાણિત, સપિંડરસ આદિ દ્રવ્યો બહુ લેપવાળા છે, તેમાં પશ્ચાત્કર્મ અવશ્ય કરવાનું છે. - [૬૬૮] - હાથ અને પાત્ર પણ સંસૃષ્ટ અથવા અસંસૃષ્ટ હોય છે, દ્રવ્ય પણ સાવશેષ કે નિરવશેષ હોય છે. તેને વિશે આઠ ભંગ થાય છે. તેમાં વિષમ ભંગમાં અવશ્ય ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે.

● વિવેચન-દ્વૃષ્ટ થી દ્વૃષ્ટ :-

[૬૬૫] ઓદન - ભાત, મંડુક - માંડા, સક્તુ - સાથવો, કુલ્માષ - અડદ, રાજમાષ - ઓળા, કલા - ગોળ ચણા કે વટાણા, વલ્લા-વાલ, તુવરી-તુવેર, મસૂર - દ્વિદળ વિશેષ, મગ. આવા ઘાન્યો સૂકા હોય તે અલેપકૃત જાણવા. - [૬૬૬] - અલ્પલેપવાળા દ્રવ્યો - ઉદ્ભેદ - વત્યુલાની ભાજી, પેય - રાબડી, કંગૂ - કોદરાના ચોખા, તક્ર - છાશ, ઉલ્લાષ - ઓસામણ, સૂપ - સંઘેલી દાળ કાંજિક - સૌવીર, કવચિત - તીમનાદિક. આવી બળ વસ્તુ અલ્પલેપવાળી છે, તેમાં પશ્ચાત્કર્મની ભજના છે. હવે બહુ લેપવાળા દ્રવ્યોને બતાવે છે -

- [૬૬૭] - ક્ષીર - દુધ, દધિ - દહીં, જાઉં - ક્ષીરપેયા, ફાણિત - ગોળનું પાણી. સપિંડ રસ - અતિ અધિક રસવાળા ખજૂર આદિ. આ બધાં દ્રવ્યો બહુલેપકૃત હોવાથી તેમાં પશ્ચાત્કર્મ અવશ્ય થાય છે.

- [૬૬૮] - દાતા સંબંધી હાથ સંસૃષ્ટ કે અસંસૃષ્ટ હોય છે, જેનાથી ભિક્ષાને આપે છે તે પાત્ર પણ સંસૃષ્ટ કે અસંસૃષ્ટ હોય છે. દ્રવ્ય પણ સાવશેષ કે નિરવશેષ હોય છે. આ સંસૃષ્ટ હાથ, સંસૃષ્ટ પાત્ર, સાવશેષ દ્રવ્ય રૂપ ત્રણ પદ તે પણ પ્રતિપક્ષ સહિતના પરસ્પર સંયોગથી આઠ ભંગ થાય છે. તે આ પ્રમાણે - (૧) સંસૃષ્ટ હાથ સંસૃષ્ટપાત્ર સાવશેષ દ્રવ્ય, (૨) સંસૃષ્ટ હાથ, સંસૃષ્ટપાત્ર અને નિરવશેષ દ્રવ્ય. (૩) સંસૃષ્ટ હાથ અસંસૃષ્ટ પાત્ર અને સાવશેષદ્રવ્ય ઈત્યાદિ - X - X - આ ભંગમાં અવશ્ય વિષમ એટલે પહેલા, ત્રીજા, પાંચમાં, સાતમાં ભંગમાં ગ્રાહ્ય છે. પણ સમ એટલે બેકી ભંગો અગ્રાહ્ય છે. સારાંશ એ કે - હાથ કે પાત્ર અથવા બંને પોતાના માટે સંસૃષ્ટ કે અસંસૃષ્ટ હોય તો તેના વશથી પશ્ચાત્કર્મ સંભવતુ નથી, પણ દ્રવ્યના વશથી પશ્ચાત્કર્મ સંભવે છે. - X - દ્રવ્ય સાવશેષ હોય તેમાં હાથ અને પાત્ર સાધુને માટે ખરડ્યા હોય તો પણ દાત્રી ઘોતી નથી. કેમકે ફરીથી પીરસવાનો સંભવ છે, જેમાં નિરવશેષ દ્રવ્ય હોય - પાત્ર ખાલી હોય, તેમાં સાધુને આપ્યા પછી તે પાત્ર, હાથ આદિ અવશ્ય ધોવે છે, તેથી દ્વિતીયાદિ સમ ભંગોમાં નિરવશેષ દ્રવ્ય હોવાથી પશ્ચાત્કર્મ સંભવે છે. માટે ન કલ્પે. પ્રથમાદિ વિષમ ભંગમાં પશ્ચાત્કર્મનો અસંભવ હોવાથી ગ્રહણ કરવું કલ્પે છે.

લિપ્તદ્વાર કહ્યું છે, હવે ઇર્દિતદ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૬૬૯,૬૭૦ :-

[૬૬૯] સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર એમ ઇર્દિત તે વિશે ચૌભંગી થાય છે. આ ચૌભંગીને વિશે નિષેધ છે. તેના ગ્રહણથી આજ્ઞાદિ દોષ લાગે છે. - [૬૭૦] - ઉષ્ણના ઇર્દનમાં દેનાર દાઝે અથવા પૃથ્વી આદિ કાચનો દાહ થાય છે તથા શીતદ્રવ્યના પડવામાં પૃથ્વીકાચાદિની વિરાધના થાય છે, મધુબિંદુ દેષ્ટાંત -

● વિવેચન-૬૬૯,૬૭૦ :-

ઇર્દિત, ઉષ્ણત અને ત્યક્ત એ બધાં પર્યાયો છે. ઇર્દિત ત્રણ ભેદે - સચિત્ત, અચિત્ત, મિશ્ર દ્રવ્યના સંયોગથી ચતુર્ભંગી થાય છે. જેમકે સચિત્ત અને મિશ્રપદથી એક ચતુર્ભંગી ઈત્યાદિ - X - તેમાં સચિત્તમાં સચિત્તઇર્દિત, મિશ્રમાં સચિત્ત, સચિત્તમાં મિશ્ર અને મિશ્રમાં મિશ્ર આ પહેલી ચઉભંગી. એ પ્રમાણે સચિત્ત અને અચિત્તની, અચિત્ત અને મિશ્રની બે ચઉભંગી થાય છે. આ બધાં ભંગમાં સચિત્ત પૃથ્વીકાચ, સચિત્ત પૃથ્વીકાચમાં ઇર્દિત ઈત્યાદિ વડે સ્વસ્થાન અને પરસ્થાનથી ૩૬-૩૬ વિકલ્પો થાય, તેથી ૩૬ X ૧૨ = ૪૩૨ ભંગો થાય. એ બધામાં ભોજનાદિ ગ્રહણનો નિષેધ છે. જો કદાચ લે તો આજ્ઞાભંગ, અનવસ્થા, મિથ્યાત્વ, વિરાધનાદિ દોષો લાગે છે.

ઇર્દિતના ગ્રહણમાં દોષમાં મધુબિંદુનું દેષ્ટાંત આ પ્રમાણે -

વાસ્તવપુર નગર, અભયસેન રાજા, વાસ્તવક અમાત્ય છે. ધર્મઘોષ નામે મુનિ

ભિક્ષાર્થે અટન કરતા વાસ્તવક મંત્રીના ઘેર પધાર્યા. તેની પત્નીએ ઘી, ખાંડ સહિતની ખીરની થાળી ઉપાડી, ખાંડથી મિશ્ર એવું ઘીનું બિંદુ જમીન ઉપર પડ્યું. અરિહંતોક્ત ભિક્ષાગ્રહણ વિધિમાં ઉદમી મુનિ ધર્મઘોષ આ ભિક્ષા ઇર્દિત દોષ દુષણવાળી જાણી, “મારે ન કલ્પે” એમ વિચારી નીકળી ગયા. તે વાસ્તવક અમાત્યએ જોયું. તેને વિચાર થયો કે સાધુએ મારે ત્યાં કેમ ભિક્ષા ન લીધી? ત્યાં માખીઓ આવીને તે ખાંડચુકતબિંદુમાં ચોંટી.

માખીને ખાવા ગરોળી આવી, ગરોળીને મારવા કાકીડો દોડ્યો, તેને મારવા બિલાડી દોડી, તેના વધાર્થે મહેમાનનો કુતરો દોડ્યો. તેને જોઈ ત્યાંનો સ્થાયી કુતરો દોડ્યો. બંને કુતરા પરસ્પર બાઝ્યા. પોતપોતાના કુતરાનો પરાભવ જોઈ તેના સ્વામીઓ દોડ્યા, તેમની વચ્ચે તલવારથી યુદ્ધ થયું. આ બધું વાસ્તવકે પ્રત્યક્ષ જોયું. તેને થયું કે એક બિંદુમાં થનાર અધિકરણના ભયથી સાધુએ ભિક્ષા ન લીધી. અહો ! અરિહંત દેવે સારી રીતે ધર્મને જોયો છે સર્વજ્ઞ ભગવંત વિના આવો એકાંત હિતકર ધર્મોપદેશ આપવા કોણ સમર્થ છે? ઈત્યાદિ વિચારણાથી, સંસારના ભયથી વિમુખ બનેલા વાસ્તવકે ધર્મઘોષમુનિ પાસે દીક્ષા લીધી. યાવત્ મોક્ષે ગયા.

○ એષણા દ્વાર કહ્યું. હવે સંયોજનાદિ દ્વારો કહે છે, તેમાં ગ્રાસૈષણા -

● મૂલ-૬૭૧ થી ૬૭૫ :-

[૬૭૧] નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એમ ચાર ભેદે ગ્રાસૈષણા જાણવી. તેમાં દ્રવ્યમાં મત્સ્યનું દેષ્ટાંત, ભાવમાં પાંચ પ્રકારો છે. - [૬૭૨] - જેમ ઓદનને સાધવા માટે ઇંધણ છે, તેમ અર્થને સાધવા માટે ચરિત અને કલ્પિત બે દેષ્ટાંત જાણવા. - [૬૭૩ થી ૬૭૫] ત્રણ ગાથા વડે દ્રવ્ય ગ્રાસૈષણામાં મત્સ્યનું દેષ્ટાંત છે, જેનો અર્થ વિવરણથી જાણવો.

● વિવેચન-૬૭૧ થી ૬૭૫ :-

ગ્રાસૈષણા ચાર ભેદે - નામગ્રાસૈષણા, સ્થાપના ગ્રાસૈષણા, દ્રવ્ય વિષયક ગ્રાસૈષણા, ભાવવિષયક ગ્રાસૈષણા. તેમાં ગ્રહણૈષણાવત્ બધું જ જાણવું. વિશેષ આ - તદ્વ્યતિરિક્ત ગ્રાસૈષણામાં મત્સ્યનું દેષ્ટાંત છે. ભાવ વિષયક ગ્રાસૈષણા બે ભેદે - આગમથી, નોઆગમથી. નોઆગમમાં પણ બે ભેદો - પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત. તેમાં સંયોજનાદિ દોષ રહિત હોય તે પ્રશસ્ત અને સંયોજનાદિ દોષચુકત હોય તે અપ્રશસ્ત છે.

અહીં વિવક્ષિત અર્થના પ્રતિપાદન માટે બે પ્રકારનું ઉદાહરણ જાણવું. તે આ પ્રમાણે - ચરિત અને કલ્પિત. પ્રસ્તુત અર્થના સાધવા માટે એક કલ્પિત ઉદાહરણ - કોઈ મચ્છીમાર મત્સ્યને પકડવા સરોવરે ગયો. કાંઠે માંસપેશીસહિતની એક ગલ સરોવરમાં નાંખી. ત્યાં પરિણત બુદ્ધિવાળો એક મહાદક્ષ નામે જુનો મચ્છ હતો. તે માંસની ગંધ સુંઘીને આવ્યો. ચતનાપૂર્વક છેડે છેડે રહેલ બધું માંસ ખાઈને પુચ્છ વડે ગલને મારીને દૂર ચાલ્યો ગયો. મચ્છીમારે જોયું. પછી ફરી માંસપેશી સહિત ગલને

તેમાં નાંખ્યો. તે જ પ્રમાણે પહેલો મત્સ્ય તે ગલનું માંસ ખાઈ, પુચ્છ વડે ગલન મારી નાસી ગયો. ત્રણ વાર એમ થયું. પણ તે ન પકડાયો.

માંસ ક્ષીણ થતાં તે મત્સ્યે માછીમારને કહ્યું કે - તું આ શું વિચારી રહ્યો છે ? તું જે રીતે નિર્લજ્જ થાય છે. તે પહેલાં સાંભળ. હું એકદા ત્રણ વખત બગલીના મુખથી મૂકાયો. ત્રણ વખત મારી ચતુરાઈ અને દક્ષતાથી જ બચી ગયેલો. ૨૧-વાર મચ્છીમારની જાળમાંથી નીકળી ગયો. એક વખતે કોઈ મચ્છીમારે પાણીરહિત દ્રહ કરીને મને પકડ્યો. તેણે બધાં મત્સ્યો ભેગ કરી, તીક્ષ્ણ લોટાની સળીમાં પરોવ્યા. ત્યારે મચ્છીમાર ન જાણે તેમ હું સ્વયં જ મુખ વડે લોટાની શલાકામાં વળગી રહ્યો. પછી મચ્છીમાર તે મત્સ્યોને ઘોવા સરોવરમાં ગયો, ત્યારે હું જળમાં પેસી ગયો. આવા સ્વરૂપનું મારું સત્વ, કુટિલત્વ અને મચ્છીમારાદિના ઉપાયને ચલાવનારું છે, તું મને ગલ વડે ગ્રહણ કરવા ઈચ્છે છે ? આ તારું નીર્લજ્જપણું છે. આ દ્રવ્યગ્રાસૈષણા.

૦ હવે ભાવ ગ્રાસૈષણામાં ઉપનય કરાય છે. મત્સ્યને સ્થાને સાધુ જાણવા. માંસને સ્થાને ભોજન પાન જાણવા. મચ્છીમારના સ્થાને રાગાદિ દોષોનો સમૂહ જાણવો. સાધુએ મત્સ્યની જેમ છળાવું ન જોઈએ. પણ ભોજનાદિ આહારથી આત્માને બચાવવો. તે જ બતાવે છે -

● મૂલ-૬૭૬,૬૭૭ :-

[૬૭૬] *નેતાલીશ એષણા દોષ વડે સંકટવાળા ભોજનાદિ ગ્રહણ કરવામાં હે જીવ ! તું છળાયો નથી તો હવે આહાર કરતાં રાગ-દ્વેષ વડે જેમ ન છળાય તેમ કર. - [૬૭૭] - ભાવગ્રાસૈષણા પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત બે પ્રકારે છે. અપ્રશસ્ત પાંચ પ્રકારે છે, તેથી વિપરીત તે પ્રશસ્ત છે.*

● વિવેચન-૬૭૬,૬૭૭ :-

[૬૭૬] અહીં એષણા શબ્દના ગ્રહણથી એષણામાં રહેલાં દોષો કહેવાય છે. તેથી ઠર-સંખ્યાવાળા જે એષણાના દોષો તે વડે સંકટવાળા ભોજનપાનાદિને ગ્રહણ કરવામાં ન છળાયો, તો તું એ રીતે આહાર કર, જેથી રાગ-દ્વેષ વડે ન છળાતો. - [૬૭૭] - ભાવના વિષયમાં ગ્રાસૈષણા બે ભેદે :- (૧) અપ્રશસ્ત-સંયોજના, અતિબહુક, અંગાર, ધૂમ, નિષ્કારણ. (૨) પ્રશસ્ત - આ પાંચ દોષોથી રહિત. હવે સંયોજનાની જ વ્યાખ્યા કરવા કહે છે -

● મૂલ-૬૭૮ થી ૬૮૧ :-

[૬૭૮] *દ્રવ્ય અને ભાવ એ બે ભેદે સંયોજના છે. તેમાં દ્રવ્યમાં બહાર અને અંદર એમ બે ભેદ છે. ભિક્ષાર્થે અટન કરતો જે સંયોજના કરે તે બાહ્ય છે. - [૬૭૯] દુધ, દહીં, દાળ અને કઢ્ડરનો લાભ થતાં તથા ગોળ, ઘી, વટક, વાલુંક પ્રાપ્ત થતા બહાર જ જે સંયોજના કરે તે બાહ્ય-સંયોજના કહેવાય. તથા અભ્યંતર ત્રણ પ્રકારે - પાત્ર, લંબન, વદનથી.*

[૬૮૦] *સંયોજનામાં દોષ કહે છે - જે સાધુ દ્રવ્યના રસાદિને માટે*

ભોજન-પાનની સંયોજના કરે. તેનો આ વ્યાઘાત થાય છે. - [૬૮૧] તે દ્રવ્યોની સંયોજના કરીને આત્માને કર્મની સાથે જોડે છે, આ ભાવ સંયોજના જાણવી. તથા કર્મ વડે ભવને અને ભવ થકી દુઃખને સંયોજે છે.

● વિવેચન-૬૭૮ થી ૬૮૧ :-

સંયોજના બે ભેદે ઈત્યાદિ ગાથાર્થમાં કહ્યું. વિશેષ એ કે - ભિક્ષાર્થે અટન કરતો દુધ વગેરેને ખાંડ આદિની સાથે રસની ગૃહ્ણિથી વિશેષ રસ ઉત્પન્ન કરવા માટે મિશ્ર કરે તે બાહ્ય સંયોજના. તેમાં દુધ, દહીં, દાળ ઈત્યાદિ જે કંઈ પ્રાપ્ત થયા હોય, તેમાં વિશેષ રસ ઉત્પન્ન કરવા અનુકૂળ દ્રવ્યને માટે ભિક્ષાર્થે અટન કરતો બહાર જ જે સંયોજના કરે તે બાહ્ય દ્રવ્ય સંયોજના છે. અભ્યંતર સંયોજના વસતિમાં આવીને ભોજનની વેળાએ કરે છે - (૧) પાત્ર સંયોજના :- જે દ્રવ્ય, જે દ્રવ્યના રસ વિશેષને ધારણ કરે, જેમકે લાપસીમાં ખાંડ, ઘી. તે પાત્ર અભ્યંતર સંયોજના કહેવાય. (૨) કવલ સંયોજના - હાથમાં રહેલું જ કોળીયારૂપે ઉપાડેલ ચૂર્ણ, તેમાં ખાંડ આદિની સંયોજના કરે તે. (૩) મુખ સંયોજના - મોઢામાં કોળીયો મૂકીને, તેમાં કટી જેવા કોઈ પેય પદાર્થ નાંખે કે મંડકાદિ ખાતો મુખમાં ગોળ આદિ નાંખે તે વદનને વિશે અભ્યંતર સંયોજના છે. આ સંયોજનાથી આત્માને રાગ-દ્વેષ યુક્ત કરે છે માટે અપ્રશસ્તા સંયોજના છે.

સંયોજનામાં અનુકૂળ દ્રવ્યની સાથે ખંડાદિની સંયોજના કરનાર સાધુને આગળ કહેવાનાર વ્યાઘાત - દુઃખીની પ્રાપ્તિ થાય છે. તે વ્યાઘાતને જ ભાવતા ભાવ સંયોજના કહે છે - ખાંડ આદિ દ્રવ્યોની રસ ગૃહ્ણિ વડે સંયોજના કરતો સાધુ પોતાના ગૃહ્ણિરૂપ અપ્રશસ્ત ભાવો વડે સંયોજના કરે છે તથા પ્રકારે દ્રવ્યોને સંયોજતો આત્મામાં જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોને બાંધે છે. કર્મોથી અતિ દીર્ઘ સંસારનો સંયોગ કરે છે. - X - દ્રવ્ય સંયોજનાનો અપવાદ -

● મૂલ-૬૮૨,૬૮૩ :-

[૬૮૨] *પ્રત્યેકને ઘણો લાભ થતાં ભોજન પછી પણ બાકી વધેલ હોય તો તે શેષના નિર્ગમનને માટે સંયોગ દેખેલો છે. હવે બીજો પણ તેનો આ ક્રમ છે - [૬૮૩] - રસને માટે સંયોગનો નિષેધ છે, પણ જ્વાનને માટે કલ્પે છે. અથવા જેને ભોજન ઉપર અરુચિ હોય, કે જે સુખોચિત હોય અને જે અભાવિત હોય તેને કલ્પે છે.*

● વિવેચન-૬૮૨,૬૮૩ :-

પ્રત્યેક સાધુ સંઘાટકને ઘણાં ધૃતાદિ પ્રાપ્ત થતાં, કોઈપણ પ્રકારે વાપર્યા છતાં પણ વધેલ હોય તો શેષના નિર્ગમન માટે તીર્થકરે સંયોગ કરવાની અનુજ્ઞા આપી છે. કેમકે વધેલા ઘી વગેરે ખાંડ આદિ સિવાય એકલા મંડકાદિ સાથે પણ ખાઈ શકાતું નથી, પ્રાયઃ સાધુ ધરાઈ ગયા હોય છે અને ઘી વગેરે પરઠવવા પણ યોગ્ય નથી. કેમકે તેથી ઘણાં કીટકાદિનો વ્યાઘાત સંભવે છે. આ સંયોજનાનો પહેલો

અપવાદ કહ્યો, બીજો આગળ કહેવાશે. હવે તેમાં ક્રમ-પરિપાટી કહે છે -

ગૃહિ વડે વિશેષ રસને ઉત્પન્ન કરવા માટે તીર્થકરાદિએ સંયોગનો પ્રતિષેધ કર્યો છે. પરંતુ માંદાને સાજો કરવામાં કલ્પે છે. એ રીતે ભોજન ઉપર અરૂચિ હોય, રાજપુત્રાદિ હોય, બાલસાધુ હોય તો તેને કલ્પે છે.

સંયોજના દ્વારા કહ્યું. હવે આહાર પ્રમાણ દ્વારા કહે છે -

● મૂલ-૬૮૪ થી ૬૮૬ :-

[૬૮૪] પુરુષને બ્રીશ ક્વલરૂપ આહાર કુક્ષિપૂરક કહ્યો છે અને સ્ત્રીને અઠ્ઠાવીશ ક્વલ. - [૬૮૫] - સાધુને આ પ્રમાણથી કંઈક હીન, અર્ધ, અર્ધાર્ધ, યાત્રા માત્રા આહાર પ્રમાણ ધીરપુરુષો કહે છે, તે જ અવમ આહાર છે. [૬૮૬] હવે પ્રમાણના દોષો કહે છે - જે સાધુ પ્રકામ, નિકામ, પ્રણીત, અતિબહુ અને અતિ બહુશઃ ભોજનાદિ આહાર કરે, તેને પ્રમાણ દોષ જાણવો.

● વિવેચન-૬૮૪ થી ૬૮૬ :-

પુરુષની કુક્ષિને પૂર્ણ કરનાર આહાર મધ્યમ પ્રમાણવાળો ૩૨-ક્વલરૂપ કહ્યો છે. સ્ત્રીને-૨૮ અને નપુંસકને-૨૪ ક્વલ કહ્યો છે. પણ નપુંસકને દીક્ષા પ્રાયઃ અયોગ્ય હોવાથી અહીં તેનું ગ્રહણ કરેલ નથી. આ ક્વલ પ્રમાણ કુકડીના અંડ જેટલું છે. કુકડી બે ભેદે - દ્રવ્યથી, ભાવથી. દ્રવ્યકુકડી બે ભેદે - ઉદરકુકડી અને ગલ કુકડી. ઉદરકુકડી એટલે - ઉદર પ્રમાણ આહાર, પણ ન્યૂનાધિક નહીં. તેનો જે ૩૨-મો ભાગ તે અંડક કહેવાય. ગલકુકડી-વિકાર રહિત મુખવાળા પુરુષના ગળાની વચ્ચે ક્વલ લાગ્યા વિના પ્રવેશ કરે. તે પ્રમાણવાળો ક્વલ. શરીરરૂપી કુકડી, તેનું મુખ મંડક. તેમાં નેત્રાદિનો વિકાર પામ્યા વિના જે ક્વલ મુખમાં પ્રવેશ કરે તે પ્રમાણવાળો ક્વલ.

ભાવ કુકડી એટલે જે આહાર ખાવા વડે ઉદર ન્યૂન કે અધિક ન થાય અને ધૃતિને વહન કરે તથા જ્ઞાનાદિત્રયની વૃદ્ધિ થાય તેટલા પ્રમાણવાળો આહાર. તેના બ્રીશમો જે ભાગ તે અંડક છે.

આ બ્રીશ ક્વલથી એક, બે, ત્રણ વડે હીન આદિ આહાર લેવો તે. આને જ ઉણોદરી કહે છે. પ્રમાણના દોષની ગાથા સ્પષ્ટ જ છે.

● મૂલ-૬૮૭ થી ૬૮૯ :-

[૬૮૭] ૩૨ આદિ ક્વલથી વધુ ખાય તે પ્રકામ. તેને જ હંમેશા ખાય તે નિકામ, ટપકતાં ધીવાળા પદાર્થ ખાય તે પ્રણીત એમ જિનો કહે છે. - [૬૮૮] - અતિબહુ, અતિબહુવાર તૃપ્તિ ન પામતા જે ભોજન ખાઈ હોય તે અતિસાર કરે, વમન કરાવે કે અજીર્ણ થવાથી મરણ પમાડે. - [૬૮૯] - બહુને ઉલ્લંઘે તે અતિ બહુ, ત્રણ કે ત્રણથી વધુ વાર ખાય તે અતિબહુશઃ, તથા તે જ ત્રણથી વધારે વાર કે તૃપ્તિ પામ્યા વિના ભોજન કરે તે અતિ પ્રમાણ.

● વિવેચન-૬૮૭ થી ૬૮૯ :-

ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. વિશેષ આ પ્રમાણે :- બુધ - તીર્થકરાદિ કહે છે. તથા અતિબહુ - આ આગળ કહેશે. અતિબહુશઃ અનેકવાર તૃપ્તિ ન પારમતાં ભોજન કર્યું હોય તે. તેનાથી અતિસાર, વમનાદિ થાય. માટે પ્રમાણાતિક્રમ ન કરવો. બહુ - પ્રમાણથી અતિ ભોજન. - X - હવે પ્રમાણયુક્ત હીનાદિ ભોજન -

● મૂલ-૬૯૦ થી ૬૯૨ :-

[૬૯૦] હિતાહારી, મિતાહારી, અત્યાહારી જે મનુષ્યો, તેની વેધો ચિકિત્સા કરતા નથી, પણ તેઓ જ પોતાના ચિકિત્સક છે - [૬૯૧] - તેલ અને દહીંનો યોગ તથા દુધ, દહીં, કાંજીનો યોગ અહિત છે, પણ પથ્ય દ્રવ્ય રોગહર છે, તેને રોગનું કારણ થતું નથી. - [૬૯૨] મિત એટલે વ્યંજન સહિત અશનના ત્રણ ભાગ કરવા, પાણીના બે ભાગ અને વાયુના સંચાર માટે છઠ્ઠો ભાગ ન્યૂન રાખવો.

● વિવેચન-૬૯૦ થી ૬૯૨ :-

હિત બે ભેદે - દ્રવ્યથી અને ભાવથી. અવિરુદ્ધ દ્રવ્ય તે દ્રવ્યથી હિત છે અને એષણીય દ્રવ્ય તે ભાવથી હિત છે. તેનો આહાર કરે તે હિતાહારી. પ્રમાણોપેત આહાર કરે તે મિતાહારી. બ્રીશ ક્વલથી પણ અત્ય આહાર કરે તે અત્યાહારી. આવા મનુષ્યોને રોગનો સંભવ નથી, મૂળથી જ રોગ ન થાય.

દહીં અને તેલ આદિનો યોગ અહિત-વિરુદ્ધ છે. - X - અવિરુદ્ધ દ્રવ્યનો યોગ તે પથ્ય છે. તે ઉત્પન્ન રોગના વિનાશક છે, થનારા રોગનું કારણ નથી. - X - હવે મિતની વ્યાખ્યા :- ઉદરના છ વિભાગો કલ્પવા. ત્રણ ભાગ અશનના આધારરૂપ કરવા, બે ભાગ પાણીના આધારરૂપ કરવા એક ભાગ વાયુ માટે છોડવો. કાળની અપેક્ષા હોવાથી ત્રણ કાળ કહે છે -

● મૂલ-૬૯૩ થી ૬૯૬ :-

[૬૯૩] કાળ ત્રણ ભેદે - શીત, ઉષ્ણ, સાધારણ. આ આહાર માત્ર સાધારણ કાળને વિશે કહી છે. - [૬૯૪] - શીતકાળે પાણીનો એક ભાગ અને આહારના ચાર ભાગ અથવા પાણીના બે ભાગ. ઉષ્ણ કાળે પાણીના બે કે ત્રણ ભાગ, બાકીના ભાગ ભોજનના જાણવા. [૬૯૫] પાણીનો એક ભાગ અને ભોજનનો બે ભાગ અવસ્થિત છે. પ્રત્યેકમાં બળને ભાગ વૃદ્ધિ અને હાનિ પામે છે. - [૬૯૬] - અહીં ત્રીજો અને ચોથો એ બે ભાગ અસ્થિર છે તથા પાંચમો, છઠ્ઠો, પહેલો અને બીજો ભાગ અવસ્થિત છે.

● વિવેચન-૬૯૩ થી ૬૯૬ :-

ગાથાર્થ કહ્યો જ છે. વૃત્તિગત વૈશિષ્ટ્ય આ પ્રમાણે :- આ ઉપર કહી તે માત્રા છે એટલે પ્રમાણ છે. મધ્યમ શીતકાળમાં પાણીના બે ભાગ કલ્પે ત્રણ ભાગ ભોજનના કલ્પે. મધ્યમ ઉષ્ણકાળમાં બે ભાગ, ભોજનના ત્રણ ભાગ કલ્પવા. ઈત્યાદિ - X - બધાં કાળમાં છઠ્ઠો ભાગ વાયુસંચાર માટે છે. ૦ ભાગોના સ્થિર અને ચરપણાંને કહે

છે - પાણીનો એક ભાગ અને ભોજનના બે ભાગ અવસ્થિત છે. બાકીના બબ્બે ભાગ વધે છે અથવા ઘટે છે. જેમકે શીતકાળમાં ભોજનના અને ઉષ્ણકાળમાં પાણીના બે ભાગ વધે. ૦ ગાથાર્થ કહેલ છે. વિશેષ આ - આહાર વિષયક પહેલો અને બીજો ભાગ, પાણી વિષયક પાંચમો ભાગ, વાયુના સંચાર માટેનો છઠ્ઠો ભાગ તે ચારે અવસ્થિત છે. એટલે કદાપિ ન હોય તેમ નથી.

૦ હવે સાંગાર અને સાધૂમ દ્વાર કહે છે -

● મૂલ-૬૯૭ થી ૭૦૨ :-

[૬૯૭] મૂર્છાવાળો થઈને જે આહાર કરે તે સાંગાર હોય છે અને નિંદતો એવો તે આહાર કરે તે સધૂમ હોય છે. - [૬૯૮] - અંગારપણાને ન પામેલ અને સળગતું એવું જે ઇંધન તે સધૂમ છે અને તે જ બળી ગયેલ ઇંધણ ધૂમ થતાં તે અંગાર કહેવાય છે. - [૬૯૯] - પ્રાસુકાહારનું ભોજન કરતો એવો પણ રાગરૂપી અગ્નિ વડે અતિ પ્રદીપ્ત થયેલ મનુષ્ય ચરણરૂપી ઇંધનને તત્કાળ બળેલા અંગારની જેવું કરે છે. - [૭૦૦] - દીપ્તો એવા દ્વેષરૂપી અગ્નિ પણ જ્યાં સુધી અપીતિરૂપ ધૂમ વડે ધૂમિત એવું ચારિત્ર અંગાર માત્ર જેવું ન થાય ત્યાં સુધી બાળે છે. - [૭૦૧] - રાગ વડે સાંગાર અને દ્વેષ વડે સધૂમ ભોજન જાણવું. આ રીતે ભોજનવિધિમાં ૪૬- દોષો થયા. - [૭૦૨] તપસ્વી - [સાધુ] સાંગાર અને સધૂમ આહારને કરે છે, તે પણ ધ્યાન અને અધ્યયન નિમિત્તે કરે. આ પ્રવચનનો ઉપદેશ છે.

● વિવેચન-૬૯૭ થી ૭૦૨ :-

ગાથાર્થ કહ્યો છે. વૃત્તિમાં કહેલ અન્ય વિશેષતા માત્ર નોંધીએ છીએ - સાંગાર દોષયુક્ત ભોજન - તે ભોજનમાં રહેલ વિશેષ ગંધ અને રસના આસ્વાદન વશ મૂર્છા ઉત્પન્ન થઈ હોય તેવો તે ભોજનની પ્રશંસા કરતો આહાર કરે તે અને સધૂમ દોષવાળો આહાર - તેમાં રહેલા વિરૂપ રસ અને ગંધના આસ્વાદથી વ્યલિક ચિત્તવાળો તે ભોજનની નિંદા કરતો વાપરે.

અંગાર દોષ બે ભેદે - દ્રવ્યથી અને ભાવથી. દ્રવ્ય - અગ્નિથી બળેલા લાકડા. ભાવ - રાગરૂપ અગ્નિથી બલેલ ચારિત્રરૂપી ઇંધન. ધૂમ પણ બે ભેદે - દ્રવ્યથી તે અર્ધ બળેલા કાઠનો ધૂમ, ભાવથી - દ્વેષરૂપી અગ્નિથી બળતા ચરણરૂપી ઇંધણનો જે નિંદારૂપ કલુષભાવ.

અંગાર અને ધૂમનું લક્ષણ ગાથામાં કહ્યું. વિશેષ એટલું જ કે - ચારિત્રરૂપી ઇંધણ રાગરૂપ અગ્નિ વડે બળી જતાં અંગારરૂપ કહેવાય અને દ્વેષરૂપી અગ્નિ વડે બળતું ચારિત્રરૂપી ઇંધણ સધૂમ કહેવાય. તે જ વાત ગાથા-૬૯૯ અને ૭૦૦માં પણ કહેલ છે. તે ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. તેના વડે સિદ્ધ થયું કે રાગ વડે ધમધમતાનું જે ભોજન તે સાંગાર જાણવું. કેમકે તેથી ચારિત્રરૂપી ઇંધણ સાંગાર થઈ જાય છે. દ્વેષ વડે ધમધમતાનું જે ભોજન તે સધૂમ જાણવું. કેમકે નિંદાત્મક કલુષપણારૂપ ધૂમ વડે

મિશ્ર છે. આ રીતે કુલ ૪૬ દોષો કહ્યા. હવે સાધુના ઉદ્દેશીને કહે છે કે - તપસ્વી સાધુ આવા રાગદ્વેષને છોડીને આહાર કરે. તે પણ કારણ વિના ન કરે, પણ શુભધ્યાન અને અધ્યયન નિમિત્તે કરે. ૦ હવે કારણ દ્વાર -

● મૂલ-૭૦૩ થી ૭૦૬ :-

[૭૦૩] છ કારણે સાધુ આહાર કરવા છતાં ધર્મ આચરે છે અને છ કારણે આહાર વિના નિર્વાહને પામતો પણ ધર્મને આચરે છે. - [૭૦૪] - છ કારણો :- વેદના શાંતિ માટે વૈયાવચ્ચાર્થે, ઈર્ષ્યાપથને માટે, સંયમાર્થે, પ્રાણ ધારણાર્થે, ધર્મચિંતાર્થે આહાર કરે. - [૭૦૫] - ક્ષુધા સમાન વેદના નથી, તેને શમાવવા ભોજન કરે, ભુખ્યો વૈયાવચ્ચ ન કરી શકે માટે આહાર કરે. - [૭૦૬] - ઈર્ષ્યા ન શોધી શકે, પ્રેક્ષાદિ સંયમ ન કરી શકે, બળ હાનિ પામે, ગુણન અને અનુપ્રેક્ષામાં અસમર્થ થાય છે.

● વિવેચન-૭૦૩ થી ૭૦૬ :-

ગાથાર્થ કહેલ જ છે, વૃત્તિમાં કિંચિત્ વિશેષ જે છે, તેનું જ કથન કરીએ છીએ - આહાર કરવાના છ કારણોનું કથન કરે છે - (૧) ક્ષુધા વેદનાનું ઉપશમન કરવા માટે, (૨) આચાર્યાદિનું વૈયાવચ્ચ કરવા માટે, (૩) ઈર્ષ્યાપથના સંશોધનને માટે, (૪) પ્રેક્ષા આદિ સંયમ નિમિત્તે, (૫) પ્રાણને ધારણ કરવા માટે, (૩) ધર્મ ચિંતાની વૃદ્ધિને માટે. આ જ વાતને આગળ ગાથા ૭૦૫ અને ૭૦૬માં વિસ્તારે છે :- ક્ષુધા - ભુખ જેવી કોઈ વેદના નથી. કેમકે કહ્યું છે કે - X - X - X - આહાર રહિત પ્રાણીને સર્વ દુઃખો સમીપપણાને આપે છે. તેથી ક્ષુધાવેદનાને શાંત કરવા માટે ભોજન કરવું જોઈએ. વળી ભુખ્યો વૈયાવચ્ચ ન કરી શકે કેમકે કહ્યું છે કે - આહાર રહિત પ્રાણીનું બળ ગળી જાય છે, ઉત્સાહ નાશ પામે છે, બધાં વ્યાપારો શિથિલ થાય છે, સત્ય નાશ પામે છે અને અરતિ વૃદ્ધિ પામે છે. તેથી વૈયાવચ્ચાર્થે ભોજન કરવું જોઈએ. ક્ષુધાર્ત એવો પ્રેક્ષાદિ સંયમ પાળવા સમર્થ ન થાય. તેથી સંયમની વૃદ્ધિ માટે ભોજન કરવું તથા બળ-પ્રાણ, તે ભુખ્યાના હાનિ પામે છે અને ગ્રંથનું પરાવર્તન તથા ચિંતવન પણ ભૂખ્યાથી થતું નથી, તેથી આ છ કારણે તે લીધે ભોજન કરવું જોઈએ. આમાંના કોઈ એક કારણે પણ આહાર કરતો સાધુ ધર્મનું ઉલ્લંઘન કરતો નથી.

● મૂલ-૭૦૭ થી ૭૧૦ :-

[૭૦૭] અથવા સાધુ છ સ્થાન વડે આહાર ન કરે. પછી પાછલી વયમાં આત્માને ખપાવીને આહારનો ત્યાગ કરે. - [૭૦૮] અભોજનના આ છ કારણો છે - (૧) આતંકમાં, (૨) ઉપસર્ગ થાય તેને સહન કરવા તે, (૩) બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિમાં, (૪) પ્રાણીદયાને માટે, (૫) તપ માટે, (૬) શરીરત્યાગ માટે. [૭૦૯, ૭૧૦] - આતંક એટલે જવર આદિ, રાજા અને સ્વજનાદિના ઉપસર્ગ. બ્રહ્મવ્રતને પાળવા માટે, વર્ષા આદિ થાય ત્યારે પ્રાણીદયા માટે, ઉપવાસથી છ માસી સુધીના તપને માટે, શરીરના વિચ્છેદન માટે આહાર ત્યાગ કરે.

● વિવેચન-૭૦૭ થી ૭૧૦ :-

[૭૦૭] આગળ કહેવાનાર છ સ્થાનો વડે સાધુ આહાર ન કરે, શિષ્યનું સ્થાપન વગેરે સર્વ કર્તવ્ય કર્યા પછી પાછલી વયમાં સંતેષના કરવા દ્વારા આત્માને ખપાવીને જાવજીવ અનશન પ્રત્યાખ્યાન કરવાને યોગ્ય એવો કરીને ભોજનનો ત્યાગ કરે. અન્યથા ન કરે. આમ કહીને પહેલી-બીજી વયમાં સંતેષના કર્યા વિના શરીરના ત્યાગને માટે અનશન કરતા એવા સાધુને તેનું પ્રત્યાખ્યાન કરવામાં જિનાઝા ભંગ છે એમ દેખાડે છે. [મલયગિરિજી મહારાજનું આ કથન કોઈ ગીતાર્થ પાસે સમજવું, શ્રીહરિભદ્રસૂરિ આદિમાં આવી વ્યાખ્યા થઈ નથી.]

[૭૦૮] અભોજનના કારણો - આતંક - જ્વર આદિ વ્યાધિ. ઉપસર્ગ - રાજા કે સ્વજનાદિએ કરેલા અથવા દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચે કરેલા ઉપસર્ગમાં, તેને સહન કરવાને માટે. બ્રહ્મચર્યગુપ્તિ ના પાલનને માટે. જીવદયાને માટે. તપના કારણે, છેલ્લી અવસ્થામાં શરીરના ત્યાગને માટે. આ છ કારણે ભોજનનો ત્યાગ કરે. હવે આ ગાથાનો જ વિસ્તાર બે ગાથામાં કરે છે -

[૭૦૯,૭૧૦] ગાથાર્થ કહ્યો છે, કેટલુંક વિવરણ ગાથા-૭૦૮ના વિવેચનમાં આવી ગયેલ છે. તેથી માત્ર વિશેષ નોંધનીય વૃત્તિ જ અહીં લીધેલ છે, તે આ પ્રમાણે (૧) આતંક - જ્વરાદિ વ્યાધિની ઉત્પત્તિમાં આહાર ન કરે. કેમકે જ્વરારંભે લંઘન હિતકારી છે. (૨) ઉપસર્ગ ઉત્પન્ન થતાં તેના ઉપશમનને માટે આહાર ન કરે. (૩) મોહોદય થતાં બ્રહ્મવ્રતના પાલનાર્થે આહાર ન કરે. કેમકે આહાર રહિત પ્રાણીના વિષયો નાશ પામે છે. (૪) વરસાદ વરસતો હોય અથવા મહિકા-દુમ્મસ પડતું હોય, સૂક્ષ્મ દેડકી આદિથી ભૂમિ વ્યાપ્ત હોય તેવા સંયોગોમાં જીવદયાને માટે અટનનો ત્યાગ કરતો એવો તે આહાર ન કરે. (૫) છ માસી પર્યંતના ઉપવાસનો તપ કરવા માટે આહાર ન કરે. વર્ષમાન સ્વામીના તીર્થમાં છ માસથી વધુ તપનો નિષેધ છે. તથા પૂર્વોક્ત છટું કારણ - ચરમકાળે શરીરના ત્યાગને માટે અનશન કરે.

આ રીતે ગ્રાસૈષણા કહી. તેમ કરતાં ત્રણે ઓષણા પૂરી થઈ.

● મૂલ-૭૧૧ + વિવેચન :-

ઉદ્ગમના ૧૬-દોષો, ઉત્પાદનના ૧૬-દોષો, ઓષણાના ૧૦-દોષો, સંયોજનાદિ-૫-દોષો મળીને કુલ-૪૭-દોષો થાય છે. આ દોષોની શુદ્ધિ કરનાર સાધુ પિંડની શુદ્ધિ કરે છે. પિંડશુદ્ધિથી ચારિત્ર શુદ્ધિ, ચારિત્ર શુદ્ધિથી મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય છે. દોષોની શુદ્ધિ ન કરે તો ચારિત્રનો નાશ જાણવો. ભિક્ષાચર્યામાં પરિતાપ પામતાને મંદ સંવેગવાળો જાણવો. ભિક્ષાચર્યાએ જ્ઞાન અને ચારિત્રનું મૂળ છે, તેમાં ઉદમી તે તીવ્ર સંવેગવાળો જાણવો. પિંડની શુદ્ધિ ન કરતો સાધુ અચારિત્રી જ છે. ચારિત્રાભાવે દીક્ષા નિરર્થક છે.

● મૂલ-૭૧૨,૭૧૩ :-

[૭૧૨] આ આહારવિધિ જે પ્રમાણે સર્વભાવદર્શી તીર્થકરો એ કહેલ છે,

તે પ્રમાણે મેં વ્યાખ્યા કરી છે, જે વડે ધર્માવશ્યક યોગો હાનિ ન પામે તે કરવું. [૭૧૩] યતના કરતા, સૂત્રવિધિ વડે પૂર્ણ અને અધ્યાત્મની વિશુદ્ધિ વડે યુક્ત સાધુને થતી વિરાધના નિર્જરાના ફળવાળી છે.

● વિવેચન-૭૧૨,૭૧૩ :-

આ આહાર વિધિની કાળને યોગ્ય પોતાની મતિના વૈભવ વડે મેં વ્યાખ્યા કરી છે. અપવાદમાં કહે છે કે - શ્રુતધર્મ, ચારિત્રધર્મ અને પ્રતિક્રમણાદિ વ્યાપારે જે વડે હાનિને ન પામે તે કરવું. કેમકે સાધુએ જેમ યોગ્ય હોય તેમ ઉત્સર્ગ અને અપવાદમાં રહેવું. અપવાદ સેવી પણ અશઠ - ઋજુ સાધુને જે વિરાધના થાય તે પણ નિર્જરાના ફળવાળી છે તે માટે ગાથા-૭૧૩માં કહેલ છે, તે ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. ભાવાર્થમાં વૃત્તિકારશ્રી લખે છે કે - કૃતયોગી, ગીતાર્થ, કારણના વશથી યતના વડે અપવાદને સેવનારા સાધુને જે વિરાધના થાય તે સિદ્ધિના ફળવાળી છે.

આ રીતે આગમ [સૂત્રક્રમ] ૪૧/૧ એવા પિંડનિર્યુક્તિ [મૂલ સૂત્ર ક્રમ-૨]નો ટીકા સહિતનો અનુવાદ કિંચિત્ સંક્ષેપથી નોંધ્યો.

અહીં પિંડનિર્યુક્તિ અને વિકલ્પે ઓઘનિર્યુક્તિ એમ બંને અલગ આગમ પરંપરામાં સ્વીકાર્ય હોવાથી ૪૧/૧ અને ૪૧/૨ એવો ભાગ કરેલ છે.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ-આગમ-૪૧/૧
પિંડનિર્યુક્તિ [મૂલસૂત્ર-૨નો] સટીક અનુવાદ પૂર્ણ

૦ — X — X — X — X — ૦